



УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ „БЛАЖЕ КОНЕСКИ“ – СКОПЈЕ

НЕИНТЕГРИРАНИТЕ КОНСТРУКЦИИ
ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

синтаксички, семантички и информацискоструктурни аспекти

(докторска дисертација)

Кандидат:

м-р Бојан Петревски

Ментор:

проф. д-р Станислава-Саша Тофоска

СОДРЖИНА

ВОВЕД	7
1.ТЕОРИСКИ ОСНОВИ И ОПШТИ БЕЛЕШКИ ЗА (НЕ)ИНТЕГРИРАНИТЕ КОНСТРУКЦИИ	12
1.0. Поимот <i>неинтегрирана конструкција</i>	12
1.1. Поимот <i>секундарна предикација</i> низ литературата.....	15
1.2. Значењата на неинтегрираните конструкции низ призма на аргументативната семантичка концепција.....	30
1.2.1. Аргументацијата како лингвистички поим.....	31
1.2.1.1. Структурната наспрема контекстуалната аргументација.....	35
1.2.2. Сумарни согледувања за значењата на неинтегрираните конструкции.....	39
1.3. Основни поими за информацискиот аспект на неинтегрираните конструкции.....	42
1.3.1. Темата и ремата наспрема топикот и коментарот.....	42
1.3.2. Категоријата <i>активација</i> и иницијалните неинтегрирани конструкции.....	44
1.3.2.1. Илустрација на категоријата <i>активација</i> со неколку примери од „Дневник по многу години“.....	47
1.4. Парентетските реченици – категорија различна од неинтегрираните конструкции.....	50
1.4.1. Парентетски конструкции што се однесуваат на претходниот елемент.....	53
1.4.1.1. Парентетски конструкции во форма на зависни дел-реченици.....	53
1.4.1.2. Сложени парентетски реченици што се однесуваат на претходниот елемент.....	55
1.4.1.3. Сложени парентетски реченици што се однесуваат на целата реченица.....	56
1.4.2. Други типови парентетски реченици.....	57
1.4.2.1. Дигресивни парентетски реченици.....	57
1.4.2.2. Парентетски реченици како дискурсни маркери.....	57
1.4.2.3. Парентетски реченици како метадискурс.....	58
1.4.2.4. Парентетски реченици со амалгамизација.....	58
1.4.2.5. Парентетски реченици во парентетски реченици.....	59
1.4.3. Сумарни согледувања за парентетските реченици.....	59

2. ДЕПИКТИВНИ (НЕ)ИНТЕГРИРАНИ КОНСТРУКЦИИ	61
2.1. Депиктивни конструкции во врска со субјектот.....	61
2.1.1. Семантиката на депиктивните конструкции во врска со субјектот.....	61
2.1.1.1. Видови карактеристики изразени со депиктивните конструкции.....	61
2.1.1.2. Двозначни конструкции.....	66
2.1.1.2.1. Конструкции со придавката <i>сам</i>	69
2.1.1.3. Депиктивните конструкции наспрема прилозите за начин.....	70
2.1.1.4. Предлошки синтагми со депиктивно значење.....	74
2.1.2. Линеаризацијата на интегрираните депиктивни конструкции.....	75
2.1.3. Неинтегрираните депиктивни конструкции.....	82
2.1.3.1. Неинтегрираните наспрема интегрираните депиктивни конструкции.....	82
2.1.3.2. Линеаризацијата на неинтегрираните депиктивни конструкции.....	88
2.1.3.2.1. Неинтегрирани депиктивни конструкции во врска со субјект позициониран во десната зона.....	90
2.1.3.2.2. Иницијални неинтегрирани депиктивни конструкции во врска со субјект позициониран во десната зона.....	91
2.1.3.2.3. Неинтегрирани депиктивни конструкции во десната зона позиционирани меѓу предикатот и субјект во финална позиција.....	93
2.1.3.2.4. Сумарни согледувања за позицијата на неинтегрираните депиктивни конструкции.....	96
2.1.3.3. Прилозите за начин како модификатори на предикацијата и на придавките.....	99
2.1.4. Сумарни согледувања за депиктивните конструкции во врска со субјектот.....	103
2.2. Депиктивни конструкции во врска со акузативниот аргумент.....	105
2.2.1. Семантиката на депиктивните конструкции во врска со акузативниот аргумент.....	106
2.2.2. Случаи што не се вклопуваат во критериумот за паралелност меѓу главниот и секундарниот предикат.....	109
2.2.3. Конструкции со каузална нијанса.....	111
2.2.4. Депиктивни предлошки синтагми во врска со акузативниот аргумент.....	113

2.2.5. Резултативната секундарна предикација наспрема резултативните конструкции што не се секундарни предикати.....	114
2.2.6. Случаи со неидентификувани референти.....	116
2.2.7. Линеаризацијата на депиктивните конструкции во врска со акузативниот аргумент и интегрираните наспрема неинтегрираните варијанти.....	117
2.2.8. Сумарни согледувања за депиктивните конструкции во врска со акузативниот аргумент.....	120
2.3. Депиктивни конструкции во врска со другите аргументи.....	122
2.3.1. Депиктивни конструкции во врска со дативниот аргумент.....	122
2.3.2. Депиктивни конструкции во врска со т.н. предлошки објекти и со прилошки определби.....	124
2.3.3. Депиктивни конструкции во врска со модификатори.....	127
2.3.4. Сумарни согледувања за депиктивните конструкции во врска со дативниот аргумент, т.н. предлошки објекти и со прилошки определби.....	128
3. КАУЗАЛНИ НЕИНТЕГРИРАНИ КОНСТРУКЦИИ.....	129
3.1. Причински неинтегрирани конструкции.....	129
3.1.1. Причинските неинтегрирани конструкции наспрема причинските дел-реченици и именски синтагми.....	131
3.1.2. Еднозначно причински неинтегрирани конструкции во врска со субјектот.....	134
3.1.3. Именски неинтегрирани конструкции со причинско значење.....	136
3.1.4. Причински неинтегрирани конструкции во врска со другите аргументи.....	139
3.1.5. Конструкции со причинска и со депиктивна нијанса.....	141
3.1.6. Сумарни согледувања за синтаксичките и за семантичките карактеристики на причинските неинтегрирани конструкции.....	148
3.1.7. Информацискиот аспект на изразувањето на причината.....	149
3.1.7.1. Информациските карактеристики на причинските неинтегрирани конструкции низ примери од неколку книжевни дела.....	153
3.1.7.2. Информациските разлики меѓу причинските неинтегрирани конструкции и причинските дел-реченици.....	158
3.1.7.3. Информацискиот аспект на изразувањето на причината во говорениот јазик (низ примери од дебатните емисии во претседателската кампања во 2019 година).....	161

3.1.7.3.1. Информациските карактеристики на причинските дел-реченици во говорениот јазик	161
3.1.7.3.2. Информациските карактеристики на причинските именски синтагми во говорениот јазик	166
3.1.7.3.3. Сумарни согледувања за информацискиот аспект на изразувањето на причината во говорениот јазик	170
3.2. Концесивни неинтегрирани конструкции	170
3.2.1. Концесивните наспрема причинските неинтегрирани конструкции	170
3.2.2. Видови карактеристики изразени со концесивните неинтегрирани конструкции	172
3.2.3. Информациските карактеристики на концесивните неинтегрирани конструкции	178
3.2.4. Концесивните неинтегрирани конструкции и синтаксичките функции на нивните носители	181
3.2.4.1. Концесивните неинтегрирани конструкции во врска со несубјектните функции	184
3.2.4.2. Синтаксичките функции и неинтегрираните конструкции воопшто – конструкции во врска со акузативниот и со дативниот аргумент	187
3.2.4.2.1. Анализа на позицијата на неинтегрираните конструкции во врска со акузативниот и со дативниот аргумент во неколку книжевни дела	190
3.2.4.2.2. Сумарни согледувања за корелацијата меѓу позицијата на неинтегрираните конструкции и синтаксичките, семантичките и информациските фактори	199
4. НЕИНТЕГРИРАНИТЕ КОНСТРУКЦИИ КАКО МОДИФИКАТОРИ ВО ИМЕНСКАТА СИНТАГМА	201
4.1. Воведни белешки	201
4.2. Придавките како (не)рестриktivни модификатори во именската синтагма	202
4.2.1. Придавките како (не)рестриktivни модификатори на сопствените именки	208
4.2.2. Придавките неинтегрирани конструкции како модификатори во именската синтагма наспрема другите неинтегрирани конструкции	209
4.2.3. Информациските карактеристики на придавките неинтегрирани конструкции како модификатори во именската синтагма	216

4.2.4. Сумарни согледувања за придавските неинтегрирани конструкции како модификатори во именската синтагма.....	220
4.3. Именските (не)интегрирани конструкции како модификатори во именската синтагма.....	222
4.3.1. Интегрираните наспрема неинтегрираните именски модификатори.....	227
4.3.2. Информацискиот статус на референтите и рестриktivноста наспрема нерестриktivноста на именските модификатори.....	231
4.3.3. Именските модификатори наспрема причинските и концесивните именски конструкции.....	235
4.3.4. Конструкции во десната зона.....	241
4.3.5. Сумарни согледувања за именските (не)интегрирани конструкции како модификатори во именската синтагма.....	244
ЗАКЛУЧОК.....	247
КОНСУЛТИРАНА ЛИТЕРАТУРА.....	264
ИЗВОРИ НА ЕКСЦЕРПИРАНИТЕ ПРИМЕРИ.....	277

ВОВЕД

Предмет на овој труд се неинтегрираните конструкции во македонскиот јазик од синтаксички, семантички и информацискоструктурен аспект. Во нив се вклопуваат конструкциите конституирани од придавки и од именки што, освен што се прозодиски издвоени од остатокот на исказот, исполнуваат уште три, семантички и синтаксички критериуми. Во трудот се тргнува од критериумите утврдени од Комбет (Combettes 1998: 11, 14), кој е автор на терминот *издвоена конструиција* (*construction détachée*) и на неговото специјализирано поимање во монографија посветена на тој проблем во францускиот јазик.

Според Комбет (*ibid.*), се izdelуваат неколку критериуми според кои една конструкција се квалификува како неинтегрирана:

– издвоеност од остатокот од исказот со пауза, т.е. нецелосна вклопеност во прозодиската структура на исказот: *Секогаш со многу енергија, штој во случајов брзо се исцрпи;*

– вредност на секундарна предикација, т.е. посочување дополнителна информација во однос на примарната предикација: *Во ваква форма е необичен, но атрактивен во духот на традицијата, овој термин ќе биде ирифиратив;*

– линеарна подвижност, флексибилност за промена на позицијата: *Поучен од искусството, Петар беше љовнимателен / Петар, љоучен од искусството, беше љовнимателен / Петар беше љовнимателен, љоучен од искусството.*

– имплицитен референт, сооднесеност со елемент на примарната предикација: *Отворен за секогаш, штој брзо ги засака / Отворени за секогаш, штој брзо ги засака.*

Во македонската лингвистичка средина неинтегрираните конструкции не биле предмет на опстојна анализа. Во таа смисла, тие биле засегани делумно и посредно, т.е. кога се разгледувале други проблеми. Така, во трудовите на Тополињска (1987; 1997: 96), Корубин (1990: 298–310), Конески (1999: 174–197), Минова-Ѓуркова (2000: 221), Геговски (2003) и Марковиќ (2008), се разгледувани некои од нивните синтаксички и семантички аспекти, при што предмет на интерес биле: кондензацијата во рамките на именската синтагма/реченичните трансформи (Тополињска), проблематиката на апозицијата (Корубин), синтаксата на глаголскиот

прилог (Конески), типовите атрибуција (Минова-Ѓуркова), причинските трансформи (Геговски), линеаризацијата на именските синтагми зависни од глаголска придавка (Марковиќ). Иако е во прашање честа појава, од обратната перспектива не се пристапувало. Со други зборови, не се тргнувало од неинтегрираноста како особеност сама по себе, за да се утврдат синтаксичките, семантичките и информацискоструктурните карактеристики на конструкциите што се пројавуваат како неинтегрирани.

Од друга страна, треба да се има предвид и дека, иако не се здобила со статус на термин, определбата *неинтегрирана* не е неологизам во македонистичката литература. Кога ги разгледува типовите атрибути, забележувајќи дека некои се реализираат на тој начин, неа ја употребува Минова-Ѓуркова (2000: 221). Во овој труд, таа ќе послужи за адаптација на терминот *издвоена конструкција* (*construction détachée*) на Комбет (Combettes 1998).

Клучни проблеми во трудот се **синтаксичкиот**, **семантичкиот** и **информацискоструктурниот** аспект на неинтегрираните конструкции во македонскиот јазик.

Од синтаксички аспект, треба да се утврдат функциите на аргументите на кои се однесуваат и позициите што може да ги заземат различните типови неинтегрирани конструкции. Во таа смисла, бидејќи носител на секундарната предикација најчесто е субјектот, треба да се утврдат факторите за хиерархијата на другите функции.

Клучно прашање од семантички аспект е релацијата на неинтегрираната конструкција со примарната предикација. Општо земено, таа може да биде актуелна само во интервалот на настанот на примарната предикација – депиктивна, и каузална во широка смисла, од една страна, а како засебна група се издвојуваат и неинтегрираните конструкции што, бидејќи посочуваат карактеристика што не е во семантичка врска со примарната предикација, условно земено, може да се наречат „дигресивни“.

Прашањето за линеаризацијата на конструкцијата е особено значајно на информацискоструктурен план, т.е. во поглед на организацијата на информациите врз конституентите на исказот. Во таа смисла, од суштинско значење е и сопоставувањето на неинтегрираните конструкции со нивните интегрирани пандани

во сите позиции. Тоа ќе покаже каква е информацискоструктурната функција на неинтегрираноста сама по себе, независно од линеаризацијата.

Целта на трудот е да се опишат веќе посочените – синтаксички, семантички и информацискоструктурни особености на неинтегрираните конструкции и да се утврдат факторите за нивната дистрибуција. Увидот во состојбата во францускиот јазик, кој е со долга писмена традиција и кодифицираност, ќе овозможи подлабоко да се согледаат соодветните прашања и во македонскиот јазик. Сознанијата ќе бидат теориска надградба на македонската наука за јазикот, но и од практична полза, т.е. ќе може да се применат во граматичките описи на македонскиот јазик.

Во трудот се застапува **тезата** дека неинтегрираните конструкции во македонскиот јазик сочинуваат засебна група со оглед на фактори од синтаксички, семантички и информацискоструктурен карактер. Секој нејзин аспект се операционализира со следниве посебни тези:

- на синтаксички план, неинтегрираните конструкции најчесто се однесуваат на субјектот;
- на семантички план, најчесто се од депиктивен и од каузален карактер во широка смисла;
- на информацискоструктурен план, најчесто посочуваат секундарни содржини.

Првата посебна теза се операционализира со следниве посебни тези:

- во хиерархијата на синтаксичките функции воопшто предност има субјектот, по кој следуваат акузативниот и дативниот аргумент, што се одразува и на фреквенцијата на врската на неинтегрираните конструкции со нив;
- по субјектните, најчести се акузативните конструкции.

Втората посебна теза се операционализира со следниве посебни тези:

- депиктивните и каузалните значења во некои случаи и се проникнуваат;
- меѓу каузалните конструкции најчести се причинските, а концесивните и условните – поретки, што е во врска со општата фреквенција на релациите *причина*, *концесија* и *услов*.

Третата посебна теза се операционализира со следниве посебни тези:

- бидејќи се од информациски секундарен карактер, неинтегрираните

конструкции во голема мера инклинираат кон иницијалната позиција на исказот, но линеаризацијата зависи и од семантичките фактори;

– медијалната позиција е, исто така, широко застапена.

Пристапот кон проблемот ќе се оформи со синтеза од постојните сознанија низ лингвистичката литература. Основен метод ќе биде анализата, која ќе биде од дескриптивен и од експликативен карактер. Во таа смисла, варијантноста на неинтегрираните конструкции ќе се разгледува во врска со факторите од кои зависи. За да се извлечат воопштени заклучоци, односно, од друга страна, за да се применат (проверат) општите сознанија на поединечните случаи, ќе бидат применети методите на индукција и на дедукција. Во трудот ќе биде анализиран корпус експерпиран, пред сè, од современата македонска книжевност, а ќе биде земена предвид и состојбата во научниот, во публицистичкиот функционален стил и во говорениот јазик. Во тој контекст, ќе бидат анализирани примери од книжевни дела од автори од различни генерации, од весници и портали, како и од телевизиски интервјуа, дебатни емисии и прилози.

Трудот е структуриран во пет дела: *Теориски основи и ојштии белешки за (не)интегрираниите конструкции, Дейкиивни (не)интегрирани конструкции, Каузални неинтегрирани конструкции, Неинтегрираниите конструкции како модификатори во именската синтагма и Заклучок.* Во првиот дел ќе се рекапитулираат проучувањата и ќе се дефинираат критериумите што ќе се применат за една конструкција да се разгледува како неинтегрирана. Во вториот дел ќе се разгледаат секундарните предикати во потесна, најопштоприфатена смисла – т.н. депиктивни конструкции, при што дел ќе им биде посветен на интегрираните, а дел – на неинтегрираните. Во третиот дел ќе се разгледаат причинските и концесивните неинтегрирани конструкции (чија заедничка карактеристика е каузалноста), а во четвртиот – неинтегрираните конструкции како модификатори во именската синтагма, кои се разликуваат суштински од претходните конструкции и од семантички и од синтаксички аспект. Заклучниот дел ќе ги сумира резултатите и ќе укаже на нивната применливост.

Трудот ќе расветли една група конструкции што, кога е во прашање македонскиот јазик, претходно била посочувана, но не била разгледувана систематски. Тоа ќе отвори перспективи и за негово опстојно сопоставување со

јазиците опишани од таа перспектива. Што се однесува на македонскиот јазик, информациската структура е најнеразработен аспект воопшто, а не само во врска со неинтегрираните конструкции. Во таа смисла, со тоа што ќе ја утврди функцијата на прозодиската издвоеност, трудот ќе биде основа за разгледување од тој аспект и на другите типови конструкции што се реализираат прозодиски издвоено, но не ги исполнуваат другите, функционални критериуми за да се разгледуваат меѓу неинтегрираните. Од друга страна, бидејќи позицијата има значајна функција во поглед на информациската структура, утврдувањето на таа корелација ќе придонесе и за дополнително расветлување на функцијата на линеаризацијата во македонскиот јазик воопшто, а не само во врска со неинтегрираните конструкции.

1. ТЕОРИСКИ ОСНОВИ И ОПШТИ БЕЛЕШКИ ЗА (НЕ)ИНТЕГРИРАНИТЕ КОНСТРУКЦИИ

1.0. Поимот *неинтегрирана конструкција*

Неинтегрираните конструкции, како што беше посочено, според Комбет (Combettes 1998: 11, 14), ги исполнуваат следниве критериуми:

- **издвоеност од другиот дел од исказот со пауза**, т.е. нецелосна вклопеност во прозодиската структура на исказот;
- **линеарна подвижност**, т.е. флексибилност за промена на позицијата;
- вредност на **секундарна предикација**, т.е. посочување дополнителна информација во однос на примарната предикација;
- **имплицитен референт**, т.е. сооднесеност со елемент на примарната предикација.

Концепцијата на Комбет се разликува од преширокиот пристап кон т.н. апозитивни конструкции, кој обединува мошне разнородна група¹. Во таа смисла, тргнувајќи од прозодиската издвоеност, некои автори ги разгледуваат неинтегрираните во рамките на други типови конструкции. Таков е пристапот на Неве (Neveu 1998), кој ги опишува апозитивните и, во нивни рамки, неинтегрираните. Широк опфат, заснован врз прозодискиот критериум, има и терминот *парентетски конструкции*, со кој се оперира во англосаксонската литература и се однесува на сите конструкции што се реализираат прозодиски издвоено, па ги опфаќа и конструкциите што во трудот ќе се разгледуваат како неинтегрирани. Во таа смисла, Калтенбек (во Dehé, Kavalova 2007: 29–31) izdelува повеќе конструкции што, традиционално, се вклучуваат во парентетските, меѓу кои и следниве (примерите се преземени, адаптирани, а термините, колку што е можно, се модификувани во согласност со македонската термилошка практика):

- проста реченица во парентетска позиција: *Го викна Џон – **штој е еден од неговите најдобри пријатели** – за да дознае што се случило;*

¹ Милер (Muller 2008: 93) посочува дека се во прашање неавтономни предикативни фрагменти што имаат заеднички елемент со примарната предикација, што е во согласност со критериумите на Комбет.

- координирана реченица во парентетска позиција: *Неколку години досега – и не мислам да бидам циничен – се обидувавме да го надминеме овој проблем;*
- предикат, главна дел-реченица на комплементарна конструкција во функција на епистемичен модален коментар: *Решението, изгледа/верувам, е лесно;*
- прилози и предлошки именски синтагми во функција на поставување (модална, формална) рамка на исказот: *Искрено, не знам што да кажам за ова; Во крајки црти, филмот беше голем успех;*
- финитни и нефинитни конструкции во функција на поставување рамка на исказот: *Како што, веројатно знаеш, нема да бидам тука следната недела; Малку сум иренируан, да бидам искрен; Се сомневам, зборувајќи како лаик, дали ќе биде ова правилното решение; Крајко кажано, нема брзо решение за проблемот;*
- дискурсен маркер: *Дон, знаеш, нема да дојде вечер;*
- постпозитивна главна дел-реченица во асиндетонска комплементарна конструкција: *Таа беше многу среќна, рече тој. / Следната година, соопшти Дон, ќе се преселам во Лондон;*
- нерестриktivна релативна дел-реченица: со релативизирана именска синтагма: *Дон, кој живее во Лондон, иаѓува за Франција;* со просентенцијализација во препозиција: *Што е интересно, тој го заврши рефератот;* со просентенцијализација во постпозиција: *Мери отиде на одмор во Крив, што е што што, веројатно, би сакал да го најавиш ти;*
- апозитивна комплементарна дел-реченица: *Образложението што го даде, дека имало сообраќаен меџ, беше смешно;*
- прашална партикула со афирмативна сугестија (нели): *Мари доаѓа утре, нели?*
- метајазичен (автокорективен) коментар: *Тој е, или барем беше, голем актер;*
- амалгамизација: *Го даде овој – ирејичитам да не знам колку ужасен – реферат;*
- еквивалент на релативна дел-реченица со предикат во елипса: *Посетителите, ивекето од кои студентите, беа мошне изненадени;*
- придавски еквивалент на дел-реченица (реченична трансформа): *Шефот, луѓе поради одложувањето, побара целосен извештај;*

– апозициски и вокативни именски синтагми: *Ени Ленокс, мојата омилена ѝој-ѝејачка, има нова ѝесна; Денешната ѝема, дами и ѝосѝода, е асѝрофизика.*

– екскламации: *Ужас, ѝо ѝројѝушѝивме возојѝ;*

Со исклучок на придавскиот реченичен еквивалент (реченичната трансформа), кој е од непосреден интерес на овој труд, посочените конструкции нема да бидат предмет на подробно разгледување, затоа што, освен прозодискиот, не ги исполнуваат другите критериуми, особено во смисла на тоа дека не функционираат како секундарни предикати и не се однесуваат нужно на аргумент на предикацијата. Во тој поглед, Комбет застапува концепција според која, освен што ја споделуваат прозодиската издвоеност со т.н. апозитивни (и во поширока смисла: парентетски) конструкции, неинтегрираните и се разликуваат од нив, и тоа по повеќе карактеристики, утврдени од посочените критериуми. Нив не ги исполнуваат ни дислоцираните конструкции, од типот на *Марија, ја видов*, кои се, како што посочува Менгено (Maingueneau 2014a: 132), карактеристика на говорениот јазик.

Според тоа, во трудот се тргнува од пристапот што го комбинира прозодискиот со неколку дополнителни критериуми; издвоеноста е задолжителна, но не и единствена особеност на неинтегрираните конструкции. Во таа смисла, со поимот *неинѝегрирана консѝрукција* ќе се опфатат сите конструкции што се реализираат прозодиски издвоено од другиот дел од исказот, од една страна, но и функционираат како секундарни предикати, имаат релативно слободна линеаризација и се однесуваат на аргумент на примарната предикација, од друга страна. Тоа не значи дека вредноста на секундарна предикација, позициската флексибилност и сооднесеноста со аргумент на примарната предикација се ексклузивитет на неинтегрираните конструкции. Напротив, тие карактеристики ги споделуваат со интегрираните пандани: *Дојде израдуван вчера; Израдуван дојде вчера*. Во таа смисла, едно од клучните прашања во трудот е токму тоа – зошто се прибегнува во едни случаи кон неинтегрирана конструкција, а во други – кон интегрирана. Одговорот ќе ја утврди функционалната вредност на неинтегрираноста.

1.1. Поимот *секундарна ѝредикација* низ литературата

Во значителен дел од трудот ќе стане збор за секундарната предикација, особено за депиктивната, која во најголема мера се однесува на придавските елементи што му припишуваат на референтот карактеристика актуелна во интервалот на настанот². За почетна илустрација, ќе послужат примерите (1) и (2), кои може да се реализираат и неинтегрирано (1а), (2а), (1б), (2б), при што (и во едните и во другите случаи) ќе се парафразираат како ‘чекаше, при што беше замислен’/‘додека чекаше, беше замислен’/‘говореше, при што беше гневен’/‘додека говореше, беше гневен’.

(1) *Чекаше замислен.* (‘додека чекаше, беше замислен’)

(2) *Говореше гневен.* (‘додека говореше, беше гневен’)

(1а) *Чекаше, замислен.* (‘додека чекаше, беше замислен’)

(2а) *Говореше, гневен.* (‘додека говореше, беше гневен’)

(1б) *Замислен, чекаше.* (‘додека чекаше, беше замислен’)

(2б) *Гневен, говореше.* (‘додека говореше, беше гневен’)

Исказите во кои се содржат конструкциите функционираат како одговори на прашањето *Каков е ѝој додека го ѝрави ѝоа?* и, во широка смисла, може да се парафразираат како ‘тој го прави тоа, при што е такв’ (‘додека го прави тоа, тој е такв’), каде што *го ѝрави ѝоа* се однесува на настанот на примарната предикација, *ѝаков* – на карактеристиката паралелна со него, а *ѝој* – на нејзиниот носител.

Така, за разлика од тие случаи, во (3) може да се претпостави контекст во кој *задоволен* е дел од именската синтагма, т.е. рестриктивен или нерестриктивен модификатор. Во таа смисла, рестриктивната и нерестриктивната функција не мора да бидат формално издиференцирани една од друга, како што посочува, на пример, Менгено (Maingueneau 2014: 79–80), па при рестриктивната интерпретација, од сите професори го идентификува тој што бил задоволен (‘конференцијата ја отвори тој професор што беше задоволен, а не другите’), а при нерестриктивната – само го

² Роста (Rosta 2008) посочува дека автор на терминот *депиктивен (атрибут)* е Халидеј (Halliday 1967).

квалификува веќе идентификуваниот референт (‘професорот, кој беше задоволен, ја отвори конференцијата’). Во секој случај, придавката е дел од именската синтагма во двете варијанти.

(3) *Задоволниот професор ја отвори конференцијата.*

Од друга страна, во (4) придавката е депиктивен секундарен предикат, дел од реченичната структура, при што на веќе идентификуваниот референт му припишува дополнителна карактеристика, актуелна во интервалот на настанот (‘професорот ја отвори конференцијата, при што беше задоволен’), т.е. одговара на прашањето *Каков беше професорот кога ја отвори конференцијата?*

(4) *Професорот ја отвори конференцијата задоволен.*

Химелман и Шулиц-Бернт (Himmelman, Schultze-Berndt 2004) посочуваат дека во речениците со секундарни предикати има два предикативни конституента што не оформуваат сложен предикат (сп. Himmelman, Schultze-Berndt 2005). Тоа го илустрираат со низа примери, од типот на (5), каде што, освен глаголскиот предикат (*напушти*), има и придавски (*лут*).

(5) *George left the party angry.*

‘Џорџ ја напушти забавата лут.’

За придавските предикати како наведениот терминот *депиктивен секундарен предикат* (*депиктив*) го посочуваат како најшироко прифатен, но наведуваат и други: „*praedicativum*“ (во врска со латинскиот), *предикативен атрибут*, *копредикат*, *копредикатив*. Притоа, воспоставуваат седум критериуми за определување на речениците со депиктивни секундарни предикати:

– содржат два предикативни елемента, главниот и депиктивниот, при што состојбата на нештата изразена со депиктивниот е во временската рамка на настанот на главниот;

– депиктивниот предикат е нужно во врска со својот носител – еден од учесниците во настанот на главниот предикат, што обично се интерпретира како предикативна релација;

– депиктивниот предикат е барем делумно независен од главниот и не оформува сложен или перифрастичен предикат со него;

– депиктивниот предикат не е аргумент на главниот, т.е. не е задолжителен;

– депиктивниот предикат не оформува именска синтагма со својот носител, т.е. не функционира како негов модификатор;

– депиктивниот предикат е нефинитен (намаркиран во поглед на категориите време и начин);

– депиктивниот предикат е дел од иста прозодиска единица со главниот.

Во согласност со првиот критериум, посочуваат дека состојбата на нештата изразена со депиктивниот елемент е актуелна во интервалот на настанот на главниот предикат, т.е. дека во примерот (5) е релевантно оти субјетот бил лут во моментот кога ја напуштил забавата. За разлика од нив (кои се дел од реченицата), „атрибутивните модификатори“ (термин што го употребуваат во врска со модификаторите во именската синтагма) не се поврзани на тој начин со временската рамка на главниот предикат, туку нивната функција е во врска со референцијалниот опсег на именската синтагма, каде што најчесто функционираат рестриктивно (т.е. ја условуваат идентификацијата на референтот). На пример, за разлика од примерот (5), примерот (6) содржи рестриктивен модификатор, кој имплицира дека на забавата имало повеќе гости, од кои само еден бил лут, па е идентификуван токму преку таа карактеристика.

(6) *Луїџиоџи гасџин ја напушџи забавата.*

Во врска со акузативниот објект, ги посочуваат примерите (7) и (8), од кои првиот е со модификатор, а вториот – со депиктивен секундарен предикат.

(7) *Carol drinks black coffee.*

‘Карол пие темно кафе.’

(8) *Carol drinks her coffee black.*

‘Карол го пие кафето темно.’³

Што се однесува на последниот критериум на Химелман и Шулц-Бернт, според кој секундарниот предикат е дел од иста прозодиска единица со главниот, во трудот, сепак, ќе се разгледаат и депиктивните предикати што се прозодиски издвоени. Таа отстапка од концепцијата на Химелман и Шулц-Бернт е во согласност со концепцијата на Комбет (1998), според која секундарните предикати може да бидат (и во голема мера и се) неинтегрирани, но и во согласност со гледиштата на други автори (кои ќе бидат посочени во натамошниот тек од овој дел). Во таа смисла, повеќето пристапи се вклопуваат во втората концепција. Насловот на овој труд налага централното место да го заземат неинтегрираните конструкции, но тоа не значи дека нема да бидат земени предвид и интегрираните. Напротив, при разгледувањето на депиктивната секундарна предикација, ќе се тргне токму од нив, па потоа ќе се премине на неинтегрираните. Во таа смисла, едно од клучните прашања се синтаксичките, семантичките и информацискоструктурните сличности и разлики меѓу интегрираните и неинтегрираните конструкции и, во таа смисла, условите под кои може или не може да се алтернираат едни со други.

Химелман и Шулц-Бернт (Himmelman, Schultze-Berndt 2005) наведуваат дека секундарните предикати се класификуваат, главно, на депиктивни (depictive) и резултативни (resultative). Депиктивните, кои се однесуваат на состојби што траат во интервалот на настанот на главниот предикат, ги илустрираат, меѓу другото, со примерите (9) и (10).

(9) *Claire left the room angry.*

‘Клер излезе од собата лута.’

(10) *George bought the carrots fresh.*

‘Џорџ ги купи морковите свежи.’

³ Парафразата е буквална адаптација, неприфатлива во македонскиот јазик, каде што примерот би гласел *Карол пие темно кафе* или *Карол го пие темното кафе*. Сепак, примерите *Го пие кафето горко* и *Го пие кафето ладно* се сосема вообичаени. Причините за таа разлика ќе бидат објаснети во делот 2.2., каде што ќе се разгледаат депиктивните конструкции во врска со акузативниот аргумент.

Како што се согледува, во првиот пример секундарниот предикат се однесува на субјектот, а во вториот – на акузативниот аргумент. Во врска со акузативниот аргумент, секундарната предикација може да биде и резултативна, за која го посочуваат примерот (15), каде што ровката не е паралелна со настанот на примарниот предикат, туку произлегува од него.

(15) *George boiled the carrots soft.*

‘Џорџ ги свари морковите ровки.’

Гуес и Кифер (Gouesse et Kiefer 2012), пак, под *секундарна ѝредикација* ја подразбираат факултативната модификација на еден од аргументите на глаголот – субјектниот или акузативниот, што е во согласност со критериумите на Химелман и Шулиц-Бернт. Во врска со субјектниот аргумент го наведуваат, меѓу другите, примерот (16), а во врска со акузативниот примерите (17) и (18), од кои првиот е депиктивен, а вториот – резултативен.

(16) *George a quitté la réunion furieux.*

‘Жорж го напушти собирот бесен.’

(17) *Marie boit son thé chaud.*

‘Мари го пие чајот топол.’

(18) *Marie écrit ses articles courts.*

‘Мари ги пишува статиите кратки.’

Како што посочуваат, депиктивната секундарна предикација (која тие ја нарекуваат *оескриптивна*) ја карактеризира состојбата на референтот, а резултативната – резултатот од настанот на примарната предикација (што значи: состојба на референтот што произлегува од настанот на примарната предикација). И во едните и во другите случаи придавката е дел од друга пропозиција, одделна од примарната. Од друга страна, бидејќи во францускиот јазик модификаторите во именската синтагма се, во принцип, постпозитивни, некои случаи може да добијат две интерпретации. На пример, освен како депиктивен предикат, придавскиот

елемент во (17) може да се толкува како модификатор во именската синтагма: ‘го пие топлиот чај (а не оладениот)’.

Ригел и др. (Riegel et al. 2014: 422) ја разгледуваат секундарната предикација во рамките на атрибутот на субјектот, како атрибутивно проширување (*élargissement attributif*), при што ја илустрираат со примерите (19)–(21)

(19) *Il est rentré ivre à la maison.*

‘Се врати дома пијан.’

(20) *Il est sorti furieux de son bureau.*

‘Излезе од канцеларијата бесен.’

(21) *Ils sont nés riches, ont vécu heureux et sont morts pauvres.*

‘Се родија богати, живееја среќни и умреа сиромашни.’

Тие (Riegel et al. 2014: 425–426) ги квалификуваат односните глаголи како „оказионално атрибутивни“, при што посочуваат дека не функционираат копулативно и дека е во прашање комбинација од глаголска конструкција и редуцирана атрибутивна пропозиција. Следствено, реченицата во (22) ја анализираат како амалгам од дејството (*Пол излезе од мојата канцеларија*) и состојбата на субјектот во неговите рамки (*Пол беше бесен*). Освен тоа, посочуваат дека атрибутивната предикација функционира како рема, т.е. дека го пресупонира остатокот на исказот. Тоа го аргументираат со опсегот на негацијата, која се однесува на секундарната предикација, а не на глаголот. Така, значењето на (23) е ‘замина, при што не беше задоволен’, а не ‘не замина, при што беше задоволен’.

(22) *Paul est sorti furieux de mon bureau.*

‘Пол излезе од мојата канцеларија бесен.’

(23) *Il n'est pas parti content.*

‘Тој не замина задоволен.’

Ригел и др. (Riegel et al. 2014: 431–432) посочуваат и дека голем број транзитивни глаголи оставаат простор за проширување со предикативен елемент што се однесува на именската синтагма во акузативна функција. Тоа го илустрираат

со примерите (24)–(26), од кои првиот го карактеризираат како состојба на објектот во дадена околност, вториот – како временско определување на настанот, а третиот – како резултативна состојба.

(24) *Il m'a rendu le livre tout déchiré.*

‘Тој ми ја врати книгата искината.’

(25) *Ils l'ont adoptée jeune.*

‘Тие ја посвоија млада.’

(26) *Il a coupé mon veston trop court.*

‘Тој ми го исече сабото премногу кратко.’

Ноели (Noailly 1999: 115–117) го употребува во таа смисла терминот *инциден̄иен а̄трибӯи* (*attribut accidentel*). За такви ги смета придавките позиционирани зад предикат конституиран од полнозначен, некопулативен глагол, од типот на (27) и (28).

(27) *Blaise part tranquille.*

‘Блез заминува мирна.’

(28) *Lise est sortie très émue.*

‘Лиз излезе многу возбудена.’

Како и Ригел и др. (Riegel et al. 2014: 422), Ноели (*ibid.*) не ги разгледува придавките во таа функција како синтаксички неопходни, туку како „атрибутивно проширување“, а глаголите со кои се употребени – како „оказионално атрибутивни“. Во тој поглед, во тие случаи глаголот го задржува значењето, т.е. останува полнозначен. Како најчести примери во граматичките описи на францускиот јазик ги посочува *умира млад (с̄ӣар)*, *живее срекен*, *заминува бесен (смир̄ен)*, *зас̄ӣва задоволен*⁴.

Генадиева-Мутафчиева, Георгиев и др. (1998: 165) ги разгледуваат тие случаи во бугарскиот јазик во рамките на т.н. предикатска определба („сказуемно определение“). Притоа, посочуваат дека станува збор за случаи во кои полнозначни

⁴ За секундарната предикација во францускиот јазик в. и кај Вилме (Wilmet 2010: 607–616).

глаголи се комбинираат со определба без да сочинат именски предикат и дека предикатската определба изразува карактеристика што се однесува на субјектот или на акузативниот аргумент и е актуелна во моментот на дејството. Што се однесува на значењето на глаголите, наведуваат дека најчесто означуваат состојба, положба или движење. Притоа, илустрираат со голем број примери од бугарската книжевност, од типот на (29), (30).

(29) *В безредие и безначалие хората вървят уморени и възбудени като пияни.*

‘Во безредие луѓето поминуваат уморни и возбудени како пијани.’

(30) *На другата година Христо се завърнал сиромаш, с дълга коса на руски студент и с револуционни блянове в главата.*

‘Другата година Христо се вратил сиромаш, со долга коса на руски студент и со револуционерни мечти во главата.’

Освен во врска со субјектот, посочуваат и голем број примери во врска со акузативниот аргумент (31), (32). Во таа смисла, конструкциите во врска со акузативниот аргумент ги нарекуваат „втора предикатска определба“, за разлика од субјектните, кои се „прва предикатска определба“.

(31) *Стоян ја намери онемяла.*

‘Стојан ја најде занемена.’

(32) *Отдалеч ги видяха събрани на купчина.*

‘Оддалеку ги видоа собрани на купчиња.’

Генадиева-Мутафчиева, Георгиев и др. (1998: 288) ги одбележуваат и неинтегрираните варијанти, кои ги илустрираат, меѓу другото, со примерите (33) и (34).

(33) *Преѓърбен, с тежестѝ на крѝстѝа, се ѝприближи до вратѝата на гостѝинската.*

‘Подгрбавен, со тежина на крстот се приближи до вратата на гостинската соба.’

(34) *Осѝавил я с деѝте в рѝце, млада, неоѝийѝна, кроѝка.*

‘Ја оставил со дете в раце, млада, неискусна, кротка.’

Под *секундарни ѓредикаѝи Радуловиќ* (2012) ги подразбира тие што се придружни во однос на предикацијата изразена со финитна глаголска форма. Притоа, укажува и на термилошките разлики во поглед на депиктивните секундарни предикати во српската лингвистика, каде што се нарекуваат: *акѝуелен квалификаѝив, ѓредикаѝивен догаѝок, ѓривремен аѝрибуѝ, аѝрибуѝско-ѓрилошка оѓределба, ѓредикаѝивен аѝрибуѝ, ѓрирочен (ѓредикаѝивен) догаѝок, ѓриврзок, ѓредикаѝен аѝрибуѝ, ѓрирочен аѝрибуѝ, доѓолнувачки ѓредикаѝ, ѓредикаѝен аѝрибуѝ, збиен ѓредикаѝ, незадолжѝиелно ѓредикаѝивно ѓроширување, аѓозиѝивно уѓоѝребена ѓридавка, аѝрибуѝско-ѓрилошко оѓределбени делови, модификаѝивен догаѝок.*

Радуловиќ (ibid.) посочува дека секундарните предикати може да се однесуваат на субјектниот или на акузативниот аргумент, а од семантички аспект – да бидат депиктивни или резултативни. Кај депиктивните има временско совпаѓање, т.е. карактеристиките што ги припишуваат траат додека трае настанот. Кај резултативните нема совпаѓање, туку карактеристиките се резултат на настанот. Како конструкции блиски до класичните резултативни секундарни предикати ги посочува тие од типот на (35).

(35) *Марија је окречила собу у црвену.*

‘Марија ја вароса собата црвена.’

Освен придавките (36), како кандидати за депиктивно значење ги посочува и предлошко-падежните конструкции (37) и именките во номинатив или во акузатив воведени со *како* (38).

(36) *Изашла сам на испѝиѝ одлично ѓриѓремљена.*

‘Отидов на испит одлично подготвена.’

(37) *Ушла је са шеширом на глави.*

‘Влезе со шапка на главата.’

(38) *Живела је како ѓодсѝанар.*

‘Живееше како потстанар.’

Ружиќ (во Пипер, Антонић и др. 2005: 513–516) го употребува терминот *ἵредика̅и̅ивен ай̅рибу̅и̅*, под кој подразбира (најчесто глаголска, а поретко квалификативна) придавка што, како дел од длабински именски предикат, влегува во координирана синтаксичка врска со глаголскиот предикат и во конгруенција со субјектниот (39) или со акузативниот аргумент (40), при што му припишуваат карактеристика (најчесто психофизиолошка состојба) актуелна во дадениот момент.

(39) *Она седи ѿужна.*

‘Таа седи тажна.’

(40) *Ос̅тавила̅ ѓа је ѿос̅ано̅.*

‘Го остави сонлив.’

Притоа, Ружиќ (ibid.) посочува дека предикативниот атрибут може да се реализира и во иницијална (41) и во медијална позиција (меѓу субјектниот аргумент и предикатот) (42), при што наведува само примери со неинтегрирани варијанти.

(41) *Замисл̅ена, девојка седи.*

‘Замислена, девојката седи.’

(42) *Девојка, замисл̅ена, седи.*

‘Девојката, замислена, седи.’

Во таа смисла, на друго место во тој труд, **Пипер** (во Пипер, Антонић и др. 2005: 331) посочува дека предикативниот атрибут може да биде употребен и како „апозитив“, интонациски (интерпункциски) издвоен од синтаксичкото опкружување, што соодветствува на неинтегрираните депиктивни предикати (43)–(45).

(43) *Радосна и срећна, млада шампионка се смеје.*

‘Радосна и среќна, младата шампионка се смее.’

(44) **Радосна**, млада шампионка се смеје.

‘Радосна, младата шампионка се смее.’

(45) *Радосна, смеје се.*

‘Радосна, се смее.’

Ружик (во Пипер, Антонић и др. 2005: 515–516) посочува и дека, освен придавки, како предикативни атрибути може да се јават и именски изрази што не конгруираат со предикатот (обично во генитив и во инструментал), поради што ги нарекува *неконгруентни предикативни атрибути* (46), (47). Одделно ги посочува и редните броеви во таа функција (48).

(46) *Стајао је обореноџ погледа.*

‘Стоеше со спуштен поглед.’

(47) *Посмајра ѓа са замисљеним изразом на лицу.*

‘Го набљудува со замислен израз на лицето.’

(48) *Завршили су сезону пооследњи у групи.*

‘Ја завршија сезоната последни во групата.’

Најпосле, Ружик (во Пипер, Антонић и др. 2005: 516) ги изделува и именските конструкции воведени со *како* што се однесуваат на статусот (својството, рангот) на учесникот во ситуацијата. Во таа смисла, примерите (49) и (50), кои ги посочува таа, спаѓаат во иста категорија со примерот (38), посочен од Радуловиќ (2012).

(49) *Ради као лектор.*

‘Работи како лектор.’

(50) *Зайослили су ѓа као ѕидара.*

‘Го вработија како ѕидар.’

(38) *Живела је као поѕтанар.*

‘Живееше како потстанар.’

Сепак, треба да се одбележи дека именските конструкции воведени со *како* од типот на посочените од Ружик и од Радуловиќ не функционираат депиктивно. Во таа смисла, значењата на тие конструкции не се ‘работи, при што е лектор’, ‘го

вработија, при што беше сидар’, ‘живееше, при што беше потстанар’, туку ‘работи со ангажман на лектор’, ‘го вработија со ангажман на сидар’ и ‘живееше со статус на потстанар’. Депиктивните конструкции со *како*, од типот на (51) и (52), се поретки. Нивните значења се ‘кога се вратил тука, бил врвен пијанист’ и ‘кога се врати, тој беше без чин, обичен војник’, а не ‘се вратил тука во својство на врвен пијанист’ и ‘се врати во својство на обичен војник’. Во таа смисла, во согласност со дефиницијата на депиктивните секундарни предикати, таков статус имаат само конструкциите од тој тип, а не и посочените од Ружик и Радуловиќ.

(51) *Се вратӣил тука како врвен пијанист̄.* (РБ, 42)

(52) *И тој го мина Сремскиот фронт̄, но се вратӣ без чин, како обичен војник.* (БК, 236)

Сепак, што се однесува на именските конструкции, предмет на трудот ќе бидат и неинтегрираните именски атрибути, од типот на (53), кои се неопределени и нереперентни (бидејќи се предикативни) и може да бидат воведени и со предлогот *како*. Тие функционираат како еквиваленти на редуциран именски предикат (‘Иван, кој е наш искусен соработник, ќе оди една година во Италија’), а освен немаркирано, чисто дескриптивно значење (53), може да имаат и причинско (54) и концесивно (55).

(53) *Иван, (како) наш искусен соработник, ќе оди една година во Италија.*
(‘Иван, кој е наш искусен соработник, ќе оди една година во Италија’)

(54) *Иван, (како) наш искусен соработник, е задолжен за координацијата.*
(‘бидејќи е наш искусен соработник, Иван е задолжен за координацијата’)

(55) *Иван, (како) наш искусен соработник, направи голема грешка.* (‘иако е наш искусен соработник, Иван направи голема грешка’)

Тие се разликуваат од апозициите, кои се исторедни со кореферентната именска синтагма, определени и не се воведени со предлогот *како* (56)–(58), со кој добиваат споредбено значење (59): ‘исто како нашиот искусен соработник, Иван ќе оди во Италија/е задолжен за координацијата/направи голема грешка’ (сп. Combettes 1998: 24–28).

(56) *Иван, нашиот искусен соработник, ќе оди една година во Италија.*

(57) *Иван, нашиот искусен соработник, е задолжен за координацијата.*

(58) *Иван, нашиот искусен соработник, направи голема грешка.*

(59) *Иван, како нашиот искусен соработник, ќе оди една година во Италија/е задолжен за координацијата/направи голема грешка.*

Најпосле, што се однесува на морфолошкиот аспект, како кандидати за неинтегрирани конструкции Комбет (Combettes 1998: 17–28) ги посочува и глаголските прилози, именските конструкции, од типот на (53)–(55), како и „апсолутните конструкции“, од типот на (60), која не е својствена за македонскиот јазик, а буквално, би се адаптирала како ‘Навредата в уста, тој одговараше’.

(60) *L’insulte à la bouche, il répliquait.*

Од друга страна, како што беше покажано, низ пошироката литература, како депиктивни секундарни предикати се разгледуваат во подробности, претежно, придавските конструкции. Во таа смисла, глаголските прилози, кои од семантички и од синтаксички аспект се подробно опишани од **Конески** (1999: 174–197), ќе бидат земени предвид само во поглед на еден од критериумите на Комбет – сооднесеноста со аргумент на примарната предикација, за да се согледа под кои услови се однесува една конструкција на некој од несубјектните аргументи.

Што се однесува на македонистичката литература, **Минова-Гуркова** (2000: 221) разгледува депиктивни примери како дел од „предикативниот атрибут“, за кој посочува дека може да биде интегриран (61)–(63) и неинтегриран (64)–(66). Тука се разгледуваат со следниве интерпретации: ‘кога се врати, мажот беше болен’, ‘кога се заблагодари, пејачот беше видливо возбуден и среќен’, ‘кога ја остави девојката, беше замислена’, ‘зад нив стои едно дете, при што е подзинато’, ‘старецот набрзо се разболе, при што беше осамен и оставен од сите’, ‘кога слеговме во дворот, го видовме дрвцето што го засадивме минатата година, при што беше скршено’.

(61) *Мажот се врати болен.*

(62) *Пејачот се заблагодари видливо возбуден и среќен.*

(63) *Ја осѝави девојкаѝа замислена.*

(64) *Заг нив, ѝодзинаѝо, сѝои едно деѝе.*

(65) *Осамен и осѝавен од сѝѝе, сѝарецоѝѝ набрзо се разболе.*

(66) *Коѝа слеѝовме во двороѝѝ, ѝо видовме, скршено, дрвцеѝѝо шѝѝо ѝо засадивме минаѝаѝѝа ѝодина.*

Тополињска (1997: 96) разгледува депиктивни примери во рамките на „темпоралните реченични трансформи“, со значење на паралелност во однос на главниот настан. Во врска со глаголските придавки (кои се најчести меѓу депиктивните конструкции), посочува дека примарно функционираат како определби во именската синтагма, а не како додатоци кон предикативниот израз (за разлика од глаголските прилози), па дека затоа во многу случаи трансформите со нив може да имаат двојна интерпретација, односно, освен во врска со целиот исказ, да се толкуваат и како дел од именската синтагма (т.е. во врска со еден од именските аргументски изрази во исказот). Во таа смисла, за примерот (67) посочува две парафрази: ‘Иван, кој беше потпрен на вратата, ја следеше дискусијата’ и ‘Иван беше потпрен на вратата и ја следеше дискусијата’. Втората се вклопува во функцијата на „темпорална реченична трансформа“, со значење на паралелност во однос на главниот настан, т.е. е депиктивна.

(67) *Поѝѝрен на враѝаѝѝа, Иван ја следеше дискусијаѝѝа.*

Според тоа, како што беше посочено, во значителен дел од трудот ќе се разгледаат депиктивните конструкции, кои изразуваат привремени карактеристики, актуелни во интервалот на настанот на примарната предикација. Сепак, во некои случаи **депиктивното значење и каузалните** (причинските и концесивните) нијанси се проникнуваат, па затоа ќе се издвојат **еднозначно депиктивни и депиктивно-каузални конструкции**. Од друга страна, освен конструкциите што изразуваат привремени карактеристики, ќе се разгледаат и тие што изразуваат трајни. Во таа смисла, ќе се разгледаат и конструкциите што изразуваат трајни карактеристики во каузална врска со предикатот, кои не се депиктивни, но сепак се секундарни предикати. Така, во согласност со тоа што во примерот (68) има

секундарна предикација што може да се парафразира со временска или со релативна дел-реченица, во (69) има секундарна предикација што може да се парафразира со причинска дел-реченица, во (70) – со концесивна, а во (71) – со кондиционална.

(68) **Вознемирени**, *Ана и Петар разговараа десеттина минути*. (‘додека разговараа, Ана и Петар беа вознемирени/‘Ана и Петар разговараа, при што беа вознемирени’)

(69) **Суеџен**, *Тодор не оџсџаџи од намисленоџо*. (‘бидејќи е суеџен, Тодор не отстапи од намисленото’)

(70) **Суеџен**, *Тодор оџсџаџи од намисленоџо*. (‘иако е суеџен, Тодор отстапи од намисленото’)

(71) **Суеџен**, *Тодор не би оџсџаџил/не ќе оџаџеше од намисленоџо*. (‘кога би бил суеџен, Тодор не би отстапил од намисленото’/‘да беше суеџен, Тодор не ќе отстапеше од намисленото’)

Одделно ќе бидат разгледани и конструкциите што изразуваат трајни карактеристики што не се во семантичка врска со предикатот. Тие функционираат како **нерестриktivни модификатори**, па може да се парафразираат само со нерестриktivни релативни реченици (72).

(72) **Викџорија**, *родена во Велес*, *работџи како адвокати*. (‘Викџорија, која е родена во Велес, работи како адвокат’)

Од друга страна, иако се во семантичка врска со предикатот, и депиктивните, и причинските, и концесивните конструкции, барем формално, може да се парафразираат и со релативни реченици (73)–(75).

(73) *Ана и Петар, кои беа вознемирени, разговараа десеттина минути*.

(74) *Тодор, кој е суеџен, не оџсџаџи од намисленоџо*.

(75) *Тодор, кој е суеџен, оџсџаџи од намисленоџо*.

Тој пристап е во согласност и со насловот на трудот, според кој предмет се неинтегрираните варијанти. Од друга страна, со тоа што ќе се разгледаат и конструкции што изразуваат трајни карактеристики, ќе се излезе од рамките на депиктивната секундарна предикација. Сепак, токму тоа ќе овозможи нејзино поопфатно согледување, т.е. сопоставување со конструкции што се и слични и различни од депиктивните. Во таа насока, во делот што следува ќе бидат разгледани конструкциите што може да се интерпретираат само како нерестриktivни модификатори, од една страна, и и како нерестриktivни модификатори и како каузални дел-реченици, од друга, при што ќе бидат уточнети другите значења (покрај веќе утврденото, депиктивното) што ќе се разгледуваат во трудот.

1.2. Значењата на неинтегрираните конструкции низ призма на аргументативната семантичка концепција

За разлика од дел-речениците (воведени со сврзници) и од именските синтагми (воведени со предлози), неинтегрираните конструкции најчесто се лишени од експлицитни насоки за толкувањето, т.е. од показател на значењето. Поради тоа, во некои случаи оставаат простор за повеќе интерпретации⁵. Најдискутабилни се конструкциите што може, но не мора да се интерпретираат како каузални (причински или допусни). Така, под претпоставка дека не се конципирани каузално (што е помалку веројатно), сите примери (76)–(83) може да се парафразираат со нерестриktivни релативни реченици. Под претпоставка дека се конципирани каузално (што е поверојатно), примерите (76)–(79) може да се парафразираат со причинска реченица, а примерите (80)–(83) – со допусна.

(76) *Ведрана, најмлада во зруйаџа, влева надеж.* (‘која/бидејќи е најмлада во групата’)

(77) *Ведрана, најмлада во зруйаџа, нема искуство.* (‘која/бидејќи е најмлада во групата’)

⁵ Сп. Петревски (20196).

(78) *Ведрана, најмлада во зруйаџа, е бунџовна.* (‘која/бидејќи е најмлада во групата’)

(79) *Ведрана, најмлада во зруйаџа, не е сериозна.* (‘која/бидејќи е најмлада во групата’)

(80) *Ведрана, најмлада во зруйаџа, не влева надеж.* (‘која/иако е најмлада во групата’)

(81) *Ведрана, најмлада во зруйаџа, има искусџво.* (‘која/иако е најмлада во групата’)

(82) *Ведрана, најмлада во зруйаџа, не е бунџовна.* (‘која/иако е најмлада во групата’)

(83) *Ведрана, најмлада во зруйаџа, е сериозна.* (‘која/иако е најмлада во групата’)

И при причинската (76)–(79) и при допусната интерпретација (80)–(83), се тргнува од тоа дека авторот ја конципира конструкцијата во согласност со следниве начела: колку е некој помлад, толку е поголема веројатноста да е надежен, неискусен, бунтовен и несериозен. За тие начела има, повеќе или помалку, широка согласност, „консензус“ во говорниот колектив, т.е. повеќето зборувачи ја доведуваат младоста во врска со надежта, неискуството, бунтовноста и несериозноста. Се разбира, тоа не значи дека секој што е млад се поима како надежен, неискусен, бунтовен и несериозен. Тоа го покажуваат допусните примери (80)–(83), во кои станува збор за отстапки од начелата. Сепак, и во нив се тргнува од тие принципи, т.е. од тоа дека придавката *млад* сочинува целини со придавките *надежен, неискусен, бунџовен и несериозен*⁶.

1.2.1. Аргументацијата како лингвистички поим

Во теоријата на семантичките блокови, чија концепција е аргументативна, целините како посочените (на пример, *млад–неискусен*) се нарекуваат *семантички блокови*. Тие може да се реализираат во нормативни или во трансгресивни варијанти,

⁶ За начелата од тој тип Анскомбр (Anscombe 1995) го употребува терминот *topoi*, кој го презема од Аристотел, а соодветствува на „општи места“.

за кои се употребува терминот *арџументаџивни аспекти* (Carel 2011: 60–74; сп. Ducrot 2001). Терминот *нормаџивни* во македонската термилошка традиџија соодветствува на *џричински* (примерите 76–79), а *џрансџресивни* – на *доџусни* (*концесивни*) (примерите 80–83)⁷.

Од друга страна, сите аргументаџивни аспекти посочени во примерите (независно од тоа дали се *џричински* или *допусни*), условно земено, може да се разгледуваат како дел од т.н. структурна аргументаџија, која е лексикализирана, вградена во џазикот, бидејќи за неа има широка согласност во говорниот колектив⁸. Во тој поглед, поимот *арџументаџија* не е употребен во реторичка смисла, затоа што во посочената теорија не станува збор за вештина на убедување, туку за лингвистички поим, т.е. за секвенџија од два дискурсни елемента поврзани со каузални (*џричински* или *допусни*) сврзници (Ducrot 2001; Carel 2011: 114–117)⁹.

Во споредба со примерите (76)–(83), кои речиси неспорно попрво ќе се толкуваат каузално одошто како релативни реченици, проблемот на двозначните конструкции е поизразит во случаите од типот на (84)–(87). Аналогно на претходните примери, според толкувањето со релативна реченица, неинтегрираната конструкция не е во *џричинска* врска со глаголот *џронизира*/придавката *несџџрџлив*. Интерпретаџијата со *џричинска* реченица во (9) и во (10) претпоставува дека се тргнува од начелото *оти колку е некој помлад, толку е поголема веројатноста да*

⁷ Во натамошниот тек од овој дел ќе се употребуваат термините *џричински* и *допусни*.

⁸ Сместувањето на двојките *млад–надежен*, *млад–неџкусен*, *млад–бунтовен*, *млад–несериозен* (реализирани било во *џричинска* било во *допусна* варијанта) во структурната аргументаџија е само за потребите на овој контекст. Инаку, факт е дека тој статус може да им се проблематизира, за што нема простор, на пример, кај двојката *млад–има време пред себе*. Од друга страна, при дефинирањето на структурната аргументаџија, кај Дикро (Ducrot 2001) и кај Карел (Carel 2011: 60–74) не се употребуваат ни поимите „говорен колектив“, „широка согласност“ и „консензус“, туку се посочува дека аспектите што се дел од неа му припаѓаат на значењето што е дел од џазичниот систем (т.е. што е инваријатно, лексикализирано). Во согласност со тоа, експлицитно или имплицитно, тоа значење се активира при сите употреби на ентитетот (зборот, полнозначниот елемент). Разграничувањето меѓу структурната и контекстуалната аргументаџија ќе биде разгледано во натамошниот тек.

⁹ Аргументаџијата е разгледувана и од реторички, и од дискурсен, и од лингвистички аспект (в. Adam, Bonhomme 1997; Amossy, Herschberg 2011: 95–104; Amossy 2013; Anscembre, Ducrot 1995; Armengaud 2007: 74–76; Biglari 2013: 32–36; Bourmaysan, Campora et al. 2012; Carel 2002; Doury, Moirand 2004; Ducrot, Schaeffer 1995: 562–564; Ducrot 1980b; Ducrot 2009; Eggs 1994; Maingueneau 2009b: 133–135; Moeschler, Auchlin 2013: 151–159; Plantin 1996; Robrieux 2010; Tamba 2007: 35).

иронизира/да е нестрплив. Со други зборови, според причинските толкувања, придавката *млад* сочинува аргументативни двојки со глаголот *иронизира* и со придавката *нес̄тр̄плив*. Примерите (86) и (87) се нивни допусни варијанти.

(84) *Ведрана, најмлада во ̄грӯй̄а̄ӣа, иронизира.* (‘која/бидејќи е најмлада во групата’)

(85) *Ведрана, најмлада во ̄грӯй̄а̄ӣа, е нес̄тр̄плива.* (‘која/бидејќи е најмлада во групата’)

(86) *Ведрана, најмлада во ̄грӯй̄а̄ӣа, не иронизира.* (‘која/иако е најмлада во групата’)

(87) *Ведрана, најмлада во ̄грӯй̄а̄ӣа, не е нес̄тр̄плива.* (‘која/иако е најмлад во групата’)

За разлика од претходните двојки (*млад–надежен, млад–неискусен, млад–бун̄шовен, млад–несериозен*), кои, условно земено, беа сместени во структурната аргументација, двојките *млад-иронизира* и *млад-нес̄тр̄плив* може да се разгледуваат како дел од т.н. контекстуална аргументација. Таа не е лексикализирана, туку е иновација на авторот, реализирана во односниот контекст. Поради тоа, без насоки од контекстот, во случаите со контекстуална аргументација (84)–(87) може само да се претпоставува дали е конструкцијата конципирана каузално, т.е. причински или допусно (при што би имало аргументација), или само дескриптивно (при што би немало аргументација) (за поимот *кон̄тек̄стӣуална ар̄г̄умен̄тӣација* в. Carel 2011: 114–117).

Во таа смисла, контекстуалниот карактер на аргументацијата остава простор на причинската интерпретација на (84) и (85) и на допусната на (86) и (87) да им се забележи дека се произволни, т.е. дека конструкциите имаат чисто дескриптивно значење. Се разбира, тоа нема да биде случај ако е значењето експлицирано, на пример, со сврзник, кој еднозначно би упатил дека е во прашање аргументација (88)–(91).

(88) *Бидејќи е најмлада во ̄грӯй̄а̄ӣа, Ведрана иронизира.*

(89) *Бидејќи е најмлада во ̄грӯй̄а̄ӣа, Ведрана е нес̄тр̄плива.*

(90) *Иако е најмлада во \bar{z} рујаа̄а, Ведрана не иронизира.*

(91) *Иако е најмлада во \bar{z} рујаа̄а, Ведрана не е нес̄ир̄лива.*

Најпосле, не е исклучена ни можноста за аргументација обратна на примерите (84)–(87)/(88)–(91), што само го потврдува нејзиниот контекстуален карактер. Така, освен од тоа дека за младоста е карактеристична склоноста кон иронија (на пример, како кон средство за критика на поредокот, во духот на бунтовноста на младоста), може да се тргне и од тоа дека иронијата ѝ е својствена, напротив, на поодминатата возраст, т.е. на некогашните, веќе разочарани идеалисти, кои низ искуството ги обзел цинизам. Според тоа поимање, бидејќи сè уште не се разочарале, младите се полни со идеализам, па затоа не се ни склони кон иронија (која би била доведена во врска со разочараните идеалисти, т.е. со цинизмот). Во тој случај, аргументативната двојка би била *млад–неироничен* (92), (93).

(92) *(Бидејќи е) најмлада во \bar{z} рујаа̄а, Ведрана не е иронична.*

(93) *(Иако е) најмлада во \bar{z} рујаа̄а, Ведрана е иронична.*

Од друга страна, што се однесува на примерите (85), (87), (89) и (91), каде што се тргнува од тоа дека младоста е импулсивна и, поради тоа, нестрплива, може да се тргне и обратно – од тоа дека за младоста е својствена, напротив, стрпливоста, а дека нестрпливоста ја донесува одминувањето на годините. Во тој случај, аргументативната двојка е *млад–с̄ир̄лив* (94), (95).

(85) *Ведрана, најмлада во \bar{z} рујаа̄а, е нес̄ир̄лива.* (‘бидејќи е најмлада во групата, Ведрана е нестрплива’)

(87) *Ведрана, најмлада во \bar{z} рујаа̄а, не е нес̄ир̄лива.* (‘иако е најмлада во групата, Ведрана е нестрплива’)

(89) *Иако е најмлада во \bar{z} рујаа̄а, Ведрана не е нес̄ир̄лива.*

(91) *Бидејќи е најмлада во \bar{z} рујаа̄а, Ведрана е нес̄ир̄лива.*

(94) *(Бидејќи е) најмлада во \bar{z} рујаа̄а, Ведрана е с̄ир̄лива.*

(95) *(Иако е) најмлада во \bar{z} рујаа̄а, Ведрана е нес̄ир̄лива.*

1.2.1.1. Структурната наспрема контекстуалната аргументација

Карел (Carel 2011: 82) го наведува примерот со *боџаӣ* и *има ѝрија̄шели* (96), за кој, со оглед на позицијата на придавката (иницијална и прозодиски издвоена), како единствено можна ја посочува причинската интерпретација: ‘Пјер имаше многу пријатели затоа што беше богат’. Сепак, како што забележува, аргументативната функција на придавката *боџаӣ* во тој исказ не произлегува од нејзиното (структурно, системско, лексикализирано) значење, туку од начинот на кој е употребена од зборуваачот, т.е. од контекстуална аргументација.

(96) *Riche, Pierre avait beaucoup d’amis.*

‘Богат, Пјер имаше многу пријатели.’

Карел (Carel 2011: 114) ја разгледува таа придавка и во примерот (97) и посочува дека релацијата меѓу богатството и отворањето можности е дел од значењето на придавката, т.е. од структурната аргументација (за разлика од релацијата меѓу богатството и пријателствата).

(97) *Pierre est riche, donc il peut faire ce qu’il veut.*

‘Пјер е богат, затоа може да го прави тоа што го сака.’

Кида (Kida 1998: 63), пак, ги разгледува примерите (98)–(104), при што забележува дека аргументацијата е структурна во (98), а контекстуална – во сите други.

(98) *Pierre est riche DONC il peut s’offrir tout ce qu’il veut.*

‘Пјер е богат, затоа може да си дозволи што сака.’

(99) *Pierre est riche DONC il est très occupé.*

‘Пјер е богат, затоа е многу зафатен.’

(100) *Pierre est riche DONC je vais l’inviter à dîner.*

‘Пјер е богат, затоа ќе го поканам на вечера.’

(101) *Pierre est riche DONC il a des problèmes.*

‘Пјер е богат, затоа има проблеми.’

(102) *Pierre est riche DONC les célibataires lui courent après.*

‘Пјер е богат, затоа тие што се слободни трчаат по него.’

(103) *Pierre est riche DONC il fera un parfait député.*

‘Пјер е богат, затоа ќе биде совршен пратеник.’

(104) *Pierre est riche DONC il peut faire de la linguistique.*

‘Пјер е богат, затоа може да се занимава со лингвистика.’

Како што посочува и Карел (Carel 2011: 119–122), за структурниот/контекстуалниот карактер на аргументацијата нема формални критериуми, па лингвистот, неминовно, се потпира врз својата интуиција. Според тоа, може да се постави прашањето според кој критериум во почетокот на овој текст (како што беше посочено, условно) двојките *млад–надежен*, *млад–неискусен*, *млад–бунџовен*, *млад–несериозен* беа сместени во структурната аргументација, а *млад–иронизира* и *млад–несџрџлив* – во контекстуалната. Од друга страна, придавката *искусен*, на пример, би се довела во аргументативна врска со глаголот *знае* (и со неговите деривати), во смисла на тоа дека колку е некој поискусен, толку е поголема веројатноста да располага со знаење. Таа двојка може да се смести во структурната аргументација. Во примерот (105), пак, е реализирана аргументативната двојка *искусен–оџрџнаџ*, која би била дел од контекстуалната. Сепак, таа е помалку контекстуална, на пример, од двојката *искусен–либерален/конзерватџивен* (106).

(105) *(Бидејќи е) искусен, џој е оџрџнаџ.*

(106) *(Бидејќи е) искусен, џој е либерален/конзерватџивен.*

Во таа смисла, ако се тргне од тоа дека, преку искуството, освен што се стекнува знаење, се влегува и во рутина, која ги ослабува сензациите, се доаѓа до аргументативната двојка *искусен–оџрџнаџ*. Од друга страна, мотивацијата за врската меѓу искуството и либерализмот/конзерватџизмот е потешко да се утврди, затоа што нема „консензус“ за тоа дека која и да е идеолошка провениенција зависи од искуството. Според тоа, не се сите контекстуални аргументации еднакво оддалечени од структурната. Колку е една контекстуална аргументација

пооддалечена од структурната, толку повеќе наметнува потреба од контекстот за да се утврди нејзината мотивација.

Што се однесува на критериумите за разликата меѓу структурната и контекстуалната аргументација, формални критериуми нема ни за значењето на која и да е конструкција без показател на значењето. Во таа смисла, конструкцијата во (107) консензуално ќе се толкува причински, а конструкцијата во (108) – допусно, иако во двата случаја се располага само со емпириски сознанија, а не и со формални критериуми. Според тоа, и разграничувањето меѓу структурната и контекстуалната аргументација е прифатливо во мерата во која за него има широка согласност.

(107) *Искусен, Петар се сѝрави со ѝредизвикоӣ.* (‘бидејќи е искусен, Петар се справи со предизвикот’)

(108) *Искусен, Петар не се сѝрави со ѝредизвикоӣ.* (‘иако е искусен, Петар не се справи со предизвикот’)

Во натамошниот тек ќе се разгледаат примери од неколку книжевни дела. Според посоченото, примерите (109)–(112) неспорно ќе се толкуваат како причински, при што сите двојки (*оѝиѝ–знаење, ѝлачливосѝ–лесно ѝросолзување, недосѝиѝ од вешѝина за изразување–недоискажување, ѝремореносѝ–засѝивање*) влегуваат во структурната аргументација.

(109) *Оѝиѝен човек, ја знам безнадежностѝа на минаѝоѝо.* (БК, 164) (‘бидејќи сум опитен човек, ја знам безнадежноста на минатото’)

(110) *Плачлива ѝо ѝприрода, ѝѝаа беше гоѝова и да ѝросолзи, да не беше ѝприсусѝвоѝо на Горан, кој ја држеше за лакѝоӣ.* (ДС, 62) (‘бидејќи беше плачлива по природа, таа беше готова и да просолзи’)

(111) *Но, додека Дано здивна, Тодѝе веќе си одеше со вид на човек, незадоволен од себеси шѝо, невѝчен на збороӣ, не се доискажал.* (ДС, 89) (‘бидејќи е невешт на зборот, не се доискажал’)

(112) *Преморен, засѝивам, а ѝѝоа кажување ми го оѝределува рѝѝамоѝ на соноѝӣ.* (БК, 293) (‘бидејќи сум преморен, заспивам’)

Примерот (113), исто така, неспорно ќе се интерпретира како причински, но аргументацијата (*неизбриченос̄и–сонлив из̄лео*) – како контекстуална.

(113) *Небричен*, му се виде и ненаспан. (ДС, 83) (‘бидејќи беше небричен, му се виде и ненаспан’)

Од друга страна, примерот (114) е двозначен; може да се толкува како чисто дескриптивен: ‘Танас, кој беше сомнежлив, си мрмореше под мустак’, или како причински: ‘бидејќи беше сомнежлив, Танас си мрмореше под мустак’. Според втората интерпретација, примерот содржи аргументација (*сомнежливос̄и–мрморење*), но таа може да се оцени како поконтекстуална и одошто во примерот (113).

(114) *Танас, уш̄ӣе сомнежлив, си мрмореше њоо мус̄ӣак, а да го чуе и Марија: „Референ̄ӣ знам ш̄ӣо е, и мермер знам ш̄ӣо е“.* (ДС, 22)

Најпосле, како засебни се изделуваат и парадоксалните аргументативни аспекти. Во таа смисла, еден исказ од типот на (115) е парадоксален затоа што ѝ противречи на мнозинската претстава за релацијата меѓу искуството и знаењето (т.е. на структурната аргументација). Варијантата без сврзник, а со исто (причинско) значење (116) е најдискутабилна за толкување, затоа што влегува во судир со допусното (‘иако е искусен, не знае’), кое е во согласност со доксалната претстава (според која искуството донесува знаење)¹⁰.

(115) *Бидејќи е искусен, не знае.*

(116) *Искусен, не знае.*

¹⁰ Термините *парадоксално* и *доксално* се антонимни: од грч. *doxa* ‘општо мислење’ и *para* ‘против’ (в. Robrieux 2010: 98). Карел (Carel 2011: 123) ги илустрира доксалните аргументативни аспекти, меѓу другото, со примерот *C’était interdit et donc Pierre ne l’a pas fait* ‘Тоа беше забрането, затоа Пјер не го направи’, а парадоксалните – со примерот *C’était interdit et donc Pieree l’a fait* ‘Тоа беше забрането, затоа Пјер го направи’.

Дека конструкциите без показател на значењето, сепак, може да влезат во парадоксални релации (т.е. дека примерите од типот на 115 не мора да бидат конструирани), покажува примерот (117), кој може да се толкува двојно. Според допусната интерпретација ('иако е жежок и горчлив, чајот ми одговара'), исказот е конципиран во согласност со доксалната релација (во принцип, тоа што е жешко и горчливо не е пријатно за консумирање). Според причинското толкување ('затоа што е жежок и горчлив, чајот ми одговара'), исказот е конципиран парадоксално. Дека тоа значење не е исклучено, сугерира непосредниот претходен контекст: „Мене не треба да ми биде ништо вкусно.“

(117) *Но сега морам да го испијам неговиот чај. Тој горчи и е невкусен. Мене не треба да ми биде ништо вкусно. Жежок и горчлив, чајот ми одговара.* (РБ, 10)

1.2.2. Сумарни согледувања за значењата на неинтегрираните конструкции

Разгледаните конструкции не содржат показател на значењето, па некои може да се толкуваат **чисто дескриптивно**, некои – **каузално** (причински или допусно), а некои – и чисто дескриптивно и каузално. Можноста за една или за друга интерпретација беше претставена во контекст на аргументативната концепција за значењето, според која полнозначните ентитети влегуваат во меѓусебни релации што може да се парафразираат со каузални (причински или допусни) сврзници. Тие целини може да бидат дел од структурната аргументација (која е, повеќе или помалку, конвенционална) или од контекстуалната (која е иновација на авторот, реализирана во односниот контекст). Кога се елементите структурно поврзани, конструкцијата е неспорно причинска/допусна, а во некои случаи каде што аргументацијата е контекстуална, не е исклучено ни чисто дескриптивно толкување. Богатиот семантички потенцијал на неинтегрираните конструкции во тој поглед е најуверливо потврден од фактот дека во практиката се јавуваат и случаи во кои не е исклучена ни парадоксалната аргументација.

Бидејќи не е формална, границата меѓу структурната и контекстуалната аргументација не може да биде ни реска. Во таа насока, и некои контекстуални

аргументации се поблиски до структурната, а други – пооддалечени. Сепак, факт е дека има конструкции што консензуално се толкуваат како каузални, од една страна, или само како дескриптивни, од друга. Во натамошниот тек, секоја конструкција што има двозначен потенцијал ќе се разгледува на тој начин. Во таа смисла, ќе се издвојат четири основни типа конструкции од значенски аспект: депиктивни, причински, концесивни и нерестриktivни модификатори.

Како многу поретко, речиси и маргинално во споредба со посочените, се изделува **кондиционалното** значење (118).

(118) *Присѝособен на македонски, овој ѝермин би бил ѝоѝрифайѝлив.* (‘ако се приспособи на македонски, овој термин би бил поприфатлив’)

Антериорноста (поточно: резултативноста) е општа карактеристика на глаголските придавки (кои се јавуваат во голем број неинтегрирани конструкции), бидејќи тие изразуваат резултат од настан што, посредно или непосредно, му претходи на актуелниот. Во таа смисла, значењето на (119) е депиктивно, но и антериорно. Сепак, депиктивноста е во фокусот, а антериорноста – ирелевантна во контекстот. Во таа смисла, значењето во преден план е ‘зборуваа, при што беа возбудени од атмосферата’, а не ‘зборуваа откако се возбудија од атмосферата’.

(119) *Зборуваа, возбудени од айѝмосфератаѝ.*

Конструкциите од типот на (120), каде што во преден план е токму временската димензија, т.е. антериорноста, се многу поретки.

(120) *Прашан како ќе реагира, одговори дека ќе размисли.* (‘кога го прашаа како ќе реагира, одговори дека ќе размисли’/‘го прашаа како ќе реагира, па одговори дека ќе размисли’)

Релативно ретки се и конструкциите со временско значење како **рамка на главниот настан** (121).

(121) *Како мал, бил многу палав.* (‘кога бил мал, бил многу палав’)

И именските конструкции може да ги понесат сите посочени значења: депиктивното (122), чисто дескриптивното (123), причинското (124), концесивното (125), кондиционалното (126), антериорното (127), временското како рамка на главниот настан (128).

(122) *Ивана се врати од Италија, како искусен лекар.* (‘Ивана се врати од Италија, при што беше искусен лекар’)

(123) *Ивана, новинарка, веќе две години живее во Лондон.* (‘Ивана, која е новинарка, веќе две години живее во Лондон’)

(124) *Ивана, (како) новинарка, се интересува за актуелностите.* (‘бидејќи е новинарка, Ивана се интересува за актуелностите’)

(125) *Ивана, (како) новинарка, не се интересува за актуелностите.* (‘иако е новинарка, Ивана не се интересува за актуелностите’)

(126) *Ивана, како новинарка, би се заинтересирала за актуелностите. Ама иешко дека ќе стигне, ја веројатно ќе продолжи да живее во својот свет.* (‘кога би била новинарка, Ивана би се заинтересирала за актуелностите’)

(127) *Ивана, колешка на Стефан до пред две години, сега работи кај нас.* (‘Ивана, која претходно беше колешка на Стефан, до пред две години, сега работи кај нас’)

(128) *Ивана, (како) новинарка, се интересираше за актуелностите. Сега не.* (‘кога беше новинарка, Ивана се интересираше за актуелностите’)

Семантичкиот аспект во голема мера е во корелација со другите два критериума за неинтегрираните конструкции – позицијата и релацијата со аргумент на примарната предикација. Во таа смисла, во трудот ќе се разгледа линеаризацијата на конструкциите во зависност од нивните значења. Од друга страна, на синтаксички план, ќе се разгледа и прашањето кон кои аргументи инклинираат конструкциите во зависност од семантичките фактори. Во тој поглед, ќе биде покажано како и колку неинтегрираните конструкции се линеаризираат различно и се врзуваат, во помала или во поголема мера, со еден или со друг аргумент затоа што се разликуваат

значенски. Во таа смисла, неспорно е дека неинтегрираните конструкции се, општо земено, линеаризациски флексибилни, но и дека, во зависност од значењето, се разликуваат во поглед на флексибилноста.

1.3. Основни поими за информацискиот аспект на неинтегрираните конструкции

1.3.1. Темата и ремата наспрема топикот и коментарот

Комбет (Combettes 1998: 55) укажува дека барем две заеднички карактеристики на неинтегрираните конструкции налагаат да се земе предвид нивната функција на планот на информациската структура, т.е. доменот на распределбата на информациите врз конституентите на исказот (со други зборови, системот што ги условува односите меѓу синтаксата и семантиката, од една страна, и *информациската вредност на единициите*, од друга)¹¹. Тоа се: фактот дека неинтегрираната конструкција е редуцирана, секундарна предикација, паралелна на примарната, од една страна, и нејзината флексибилна позиција, од друга.

Првата особеност (редуцирана, секундарна предикација) е во врска со два фактора: секундарната предикација се однесува на референт што треба да се бара во поблискиот контекст; со тоа што се применува на референтот на примарната предикација, секундарната влегува во семантичка врска со неа. Што се однесува на втората карактеристика, флексибилната линеаризација, информацискиот план е, исто така, мошне значаен, зашто редот на елементите во голема мера зависи од фактори релевантни за „сподделеното знаење“, под кое се подразбираат заедничките сознанија на зборуваачот и адресатот.

Разликите меѓу пристапите се сведуваат на две тенденции, кои се објаснуваат преку термилошко разграничување *ѝоѝик/ѝема*. Централна во тој поглед е „излезната точка“ на исказот (*point de départ*), која во моментот на говорниот чин зборуваачот ја има предвид како импулс што ќе го поведе текот на информацијата. Блиско до тој поим е разбирањето на темата/топикот како „тоа за што се кажува

¹¹ В. Петревски (20156).

нешто“, како и гледиштето според кое темата се совпаѓа со првиот конституент на реченицата (Combettes 1998: 56–57).

Сепак, Комбет (ibid.) препорачува термилошка дистинкција. Во таа смисла, посочената анализа, која настојува да ја разграничи „излезната точка“, ја поврзува со термините *ѝоѝик* и *коменѝар*. Од друга страна, термините *ѝема* и *рема* ги резервира за вториот тип пристап, кој ја зема предвид информациската вредност на единиците, т.е. распределбата на различните степени на споделеното знаење. Во тој поглед, темата се категоризира како најнеинформативна група, т.е. како носител на најнизок степен на комуникациски динамизам¹². Според тоа, укажува дека двата пристапа се од различен карактер: првиот се интересира за воведувањето на референтите во текстот, а вториот – за линеаризацијата на елементите во функција на нивната информациска вредност. За неинтегрираните конструкции се релевантни двете перспективи, кои делумно и се совпаѓаат, особено во врска со опозицијата *ѝознаѝо* – *ново*, за која на двата плана се значајни карактеристиките на референтот во поглед на знаењето со кое располага и адресатот. Тие се земаат предвид кога се анализираат и темата и топикот. Поимот *ѝознаѝо* често се поврзува со поимот *ѝоѝик*, излезната точка на исказот, која се совпаѓа со референт присутен во свеста или за кој се претпоставува дека е познат пред говорниот чин и дека, поради тоа, може да се реактивира. Што се однесува на темата, поимот *ѝознаѝо* е еден од клучните што овозможуваат да се хиерархизираат конституентите во поглед на комуникацискиот динамизам. Тоа е точката на која се пресретнуваат двата пристапа. Именската синтагма чиј референт е присутен во свеста во моментот на комуникацискиот акт, во принцип, истовремено котира најниско на планот на комуникацискиот динамизам (функционира како тема) и е погодна да служи како излезна точка (т.е. како топик). Сумарно, во поглед на споделеното знаење, темата и

¹² Под *комуникациски динамизам* Фирбас (Firbas 1992: 7–11) го подразбира придонесот на јазичните единици за развојот на комуникацијата. Тука се застапува концепцијата дека секој исказ содржи еден конституент, акцентогена единица што го понесува интонацискиот центар, т.е. функционира како рема, односно како елемент со највисок степен на комуникациски динамизам. Дури и во случаите каде што сите информации во исказот се нови (условно: рематски), зборувачот прикажува како рема само една од нив, што, се разбира, само во говорениот јазик доаѓа до израз преку интонацијата. Тематскиот елемент, кој е носител на најнизок степен на комуникациски динамизам, и преодните, кои на тој план котираат меѓу темата и ремата, не мора да се јават, бидејќи исказот може да биде сведен на ремата.

топикот се сврзуваат со категоријата *познајќо*, т.е. *знаење сподделено меѓу авторот и адресатот*.

Неве (1998: 59–61) го дефинира пристапот на Комбет како ориентиран кон учеството на „апозитивните конструкции“ (како што ги нарекува тој) во информациската структура на исказот, при што забележува дека една од неговите насоки е доведувањето во врска на јазикот, како систем, и текстот, како негова реализација. Во тој поглед, не станува збор за строг паралелизам, туку за земање предвид повеќе показатели од различен карактер (синтаксички, лексички и прагматички) и нивно доведување во врска со дискурсна конфигурација, определена од комуникациските цели. Како што посочува, методот е во доменот што лингвистите од Прашката школа, особено Фирбас (Firbas 1992), го нарекуваат *функционална перцепција на реченицата, претходен план и тематско ниво*, а се интересира за поделбата на исказот на тематски и рематски единици и е засебен од синтаксичкиот и од семантичкиот аспект, но и во нераскинлива врска со нив¹³.

Прашањето што ќе се разгледа во овој дел од трудот е: каков е статусот на неинтегрираните конструкции на планот на познатото, т.е. во поглед на знаењето што го споделуваат зборувачот/авторот и соговорникот/читателот? Притоа, со оглед на тоа дека е општопознато оти „редот на елементите е клучно прашање од информациска перспектива“ (Neveu 1998: 172), за да се илустрираат сите пројави во врска со една позиција, ќе биде земена предвид иницијалната позиција, која е неприкосновено најчестата во која се јавуваат елементи што, непосредно или посредно, се надоврзуваат на претходниот контекст.

1.3.2. Категоријата *активација* и иницијалните неинтегрирани конструкции

Што се однесува на сознанијата за референтот што ги споделуваат зборувачот и соговорникот, клучни категории се идентификацијата и активацијата, кои се

¹³ За гледиштата на Комбет за информацискиот аспект в. и кај Комбет и Томасон (Combettes, Tomassone 1991). За информациската структура (функционалната реченична перспектива) во македонистички контекст в. Мишевска-Томиќ (1975), Веновска-Антевска (1995), Минова-Ѓуркова (2000: 224–229), Веновска-Антевска (2004), Петрова-Џамбазова (2004), Петрова-Џамбазова (2008).

врзуваат, разбирливо, за референцијалните елементи, т.е. за именските синтагми што не се неутрални во поглед на референцијата (Combettes 1998: 57–63).

Идентификацијата се однесува на чинот што го извршува зборувачот во поглед на именувањето на референтот. Во таа смисла, за да го идентификува референтот, односно за да употреби определена именска синтагма (од каков тип и да е определеноста), зборувачот мора да води сметка за тоа дали именската синтагма се врзува со претстава за референтот во свеста на соговорникот. Во спротивно, т.е. ако референтот му е познат само на зборувачот, идентификацијата ќе биде неуспешна¹⁴.

Категоријата *активација*, пак, е нијансирање на статусот на референтот на планот на споделеното знаење. Во тој поглед, се izdelуваат три можности. Еден референт може да биде *активен* (веќе посочен, присутен во свеста на зборувачот и на соговорникот), *неактивен* (надвор од свеста) и *доспајен*. Достапноста опфаќа три поткатегории: некои референти се посочени, но неактивни извесно време, па треба да се реактивираат; некои се нови, но може да се изведат од активните единици; некои се достапни преку ситуацискиот контекст¹⁵.

Во согласност со тоа, во примерот (129), во вториот исказ референтот (*баналношћиие*) е активен. Во примерот (130) (*Евџенија*) е неактивен, поради што идентификацијата е неуспешна. Во примерот (131) (*Симоновски*) е пасивизиран, па се активира. Во примерот (132) (*рејерирањето*) е нов, но изведен од активните единици. Во примерот (133) (*кафеанана*) е достапен преку ситуацискиот контекст.

(129) *Веќе со години расправаат за баналношћии. Парадоксално, за сè друго се сјогодија, но за баналношћиие – не.*

¹⁴ Станува збор за третманот на (не)определеноста во врска со (не)запознаеноста, според кој членот (како и определените именски синтагми воопшто) се употребува кога се сигнализира дека со референтот се запознаени и зборувачот и адресатот (в. Lyons 1999: 3). Во согласност со тоа, како еден од нужните услови за идентификација, т.е. за целосно усвоена референција, Серл (Serl 1991: 146) посочува дека на адресатот мора да му бидат дадени доволно сознанија за референтот. Кресел (Creissels 2006a: 129) ја објаснува подложноста на идентификација како претпоставка на зборувачот дека, izdelувајќи еден ентитет (на кој реферира со именската синтагма), соговорникот, со оглед на ситуацијата и на контекстот, ќе може да го препознае.

¹⁵ Во случајов *ситуациски контекст* се однесува на говорната ситуација, од една страна, и на пошироката ситуација, независна од говорната, но присутна во свеста на авторот и адресатот преку нивното заедничко искуство, од друга страна. Шарол (Charolles 202, 246) ги издвојува контекстот, говорната ситуација (*situation d'énonciation*) и контекстот, при што посочува дека терминот *контекст* се употребува и во врска со говорната ситуација и во врска со контекстот, кој е, всушност, дискурсот што претходи или следува по односниот јазичен ентитет.

(130) *Вчера ѝак ја видов **Евџенија**. Туку, сосема изумив. Па ѝти не ја ѝознаваш, ѝрвѝаѝ ѝти ја сѝоменувам.*

(131) *Во ова излаџање не зборував за неџо, но ако можеѝе да се досеѝѝѝе, во ѝочешѝокоѝѝ, ѝри набројувањешѝо на авѝорѝѝѝе, џо ѝосочив и **Симоновски**.*

(132) *Во сѝоредба со ѝрвѝоѝѝ, жесѝѝок најѝис, вѝѝорѝоѝѝ беше ублажен. Најѝосле, **реѝѝерирањешѝо** и се очекуваше.*

(133) *Месѝѝово (**ѝред нас**)/**бифешѝо** (**на работѝа**) е секоџаш ѝолно во овој дел од деноѝѝ.*

Според тоа, активните елементи соодветствуваат на именските синтагми што реферираат анафорски (129); неактивните треба да се воведат допрва, т.е. не се подложни на идентификација (130); достапните од првата поткатегирија се, како и активните, анафорски, но за разлика од нив – оддалечени од антецедентот (во прашање е дистантна анафора) (131); елементите што се нови, но може да се изведат од активните единици се случаи со индиректна анафора (132); елементите достапни преку ситуацискиот контекст соодветствуваат на деиктичката и на ситуациската определеност (133)¹⁶.

Примерите покажуваат дека во случаите со референтни именски синтагми активацијата функционира во сите пројави. Од друга страна, неинтегрираните конструкции се, во најголем дел, конституирани од елементи (квалификативни и глаголски придавки) што немаат референцијален потенцијал, а кога се претставени со именки, исто така, не се референтни, бидејќи се еквивалентни на предикативни именски синтагми (134).

(134) *Ивана, **аџвокаѝѝ**, работѝѝи ѝѝука две џодѝни.*

Во таа смисла, бидејќи се однесува само на меморираните референти, т.е. на определените именски синтагми (чиѝ референти се идентификувани), категоријата

¹⁶ Под *деиктичка определеност* Минова-Ѓуркова (2000: 127, 130–131) подразбира идентификуваност на референтот преку просторот или преку времето, а под *ситуациска* – преку „нашите секојдневни искуства и знаења, навики и култура“. Шарол (Charolles 2002: 86) наведува примери од типот на *Премиерот се повлече* и *Временската прогноза е песимистичка* и го посочува терминот *именски синтагми определени во поширока ситуација*.

поодложност на идентификација е ирелевантна за неинтегрираните конструкции. За разлика од неа, категоријата *активација*, со нужни измени, барем делумно, може да се примени и на нив.

1.3.2.1. Илустрација на категоријата *активација* со неколку примери од „Дневник по многу години“

Во согласност со изложеното во врска со референцијалните именски синтагми, што се однесува на неинтегрираните конструкции, значајни се следниве прашања: кога се *активни*, од една страна, *неактивни*, од друга, и *достајни*, од трета. Во врска со достапноста, треба да се утврди кои се нови, но анафорски изведени и кои се достапни преку ситуацискиот контекст.

За таа цел, од текстови во „Дневник по многу години“ од Блаже Конески, кои се кратки, погодни за илустрација, ќе бидат наведени примери во фрагменти што се доволни да се стекне претстава за контекстот.

Во таа смисла, мошне чести се случаите со неактивна неинтегрирана конструкција. Во нив карактеристиката посочена од конструкцијата се јавува првпат во текстот. Таков пример содржи текстот „Блаже и Доста“ (135), во кој се употребени три последователни именски неинтегрирани конструкции чија содржина претходно не е посочена: *чиста градска средовечна жена; вдовица; боџомолка*.

(135) *Вечерајќа, некаква чорба, ја дојви Рисјана. Чиста градска средовечна жена, вдовица, а боџомолка, јаа еве неколку години по ред ги поминува лејниите месеци во манастирот со своето веќе големко девојче.* (БК, 186)

Од друга страна, во текстот „Братучеди“, тоа е случај со карактеристиките *висок и сироеен* (136).

(136) *Така и јас го срејнав својот помлад братучед Ајанас, во англиска униформа, преврзан со црвена шамија околу вратот, со пушкомиралез на рамо. Висок и сироеен, тој чекореше самосвесно.* (БК, 233)

Пример за неинтегрирана конструкција што посочува нова, но анафорски антиципирана содржина се јавува во текстот „Средба во рајот“ (137), каде што карактеристиките *сув, кожа и коски, ќелав, намурѝен како да се жрчи од некоја ѝешка, ѝосѝојано ѝрисуѝна болка* се антиципирани во именската синтагма *мрачнаѝа ѝрилика на сѝариоѝ библиоѝекар*, употребена во претходниот исказ.

(137) *Но ѝа му ме чекаше мрачнаѝа ѝрилика на сѝариоѝ библиоѝекар, руски емиграниѝ, жосѝодин Буѝичик. Сув, кожа и коски, ќелав, намурѝен како да се жрчи од некоја ѝешка, ѝосѝојано ѝрисуѝна болка, жосѝодин Буѝичик беше далеку од родоѝ на оние љубезни и ѝријаѝни библиоѝекари, секогаш жоѝови да услужаѝ, да ѝоразговарааѝ ѝокму колку ѝиѝо ѝреба и дури да му ѝомогнаѝ на чииѝелоѝ со свои советѝи.* (БК, 191)

Во текстот „Блаже и Доста“ (138), пак, таква е релацијата меѓу карактеристиките *мала, сува, жрда, ѝоцрнеѝа, боса*, од една страна, и именската синтагма *најулишенаяѝа душичка*, употребена во претходниот исказ, од друга.

(138) *На Рисѝана ѝ ѝомагѝа Досѝа. Таа е овде најулишенаяѝа душичка. Мала, сува, жрда, ѝоцрнеѝа, боса, ѝаа ми личи на некое чавче ѝиѝо ѝагнало од седло и си жо скршило крилцеѝо.* (БК, 186)

Пример за содржина достапна преку ситуацискиот контекст содржи текстот „Странски писатели“ (139), каде што, со конструкцијата *онака мал како ѝиѝо беше*, се посочува карактеристика што, бидејќи е во прашање општопознат референт (*Сарѝр*), во принцип, му е (или барем може да му биде) позната на читателот без оглед на текстот.

(139) *Во Париз 1957 жодина имав можносѝ да жо следам сѝисаниеѝо „Les temps modernes“. Во врска со унгарскиѝе насѝани, Сарѝр наоѓаше ѝешки зборови за методииѝе на советскаѝа ѝолиѝика. До ѝолку ѝовеке ме изненади, кога во 1962 жодина жо видов и него на заседаниеѝо на ѝисаѝелскаѝа секција на Свейскиоѝ*

конгрес за мир во Москва. **Онака мал како штио беше, ми се сѝори како да му е незгодно каде се нашол.** (БК, 285)

Во таа смисла, од перспектива на читателите познавачи на авторот (Блаже Конески), именската синтагма *оѝиѝен човек* во текстот „Багремов цут“ (140), исто така, посочува достапна карактеристика, иако не е спомената претходно.

(140) **Оѝиѝен човек, ја знам безнадежноста на минаѝоѝо. И еѝе, оѝаде, ѝак се јавува нејзиниоѝ лик. Размислувам сѝудено, лоѝички: дали ми е ѝоѝребна ѝаа внаѝрешна возбуда?** (БК, 164)

Најпосле, се поставува и прашањето за активните неинтегрирани конструкции, кои во посочената книга не се јавуваат. Илустрирано со конструиран пример, станува збор за случаите од типот на (141). Со глаголот *ѝоѝоди* во вториот исказ, во третиот карактеристиката *ѝоѝодена* веќе е активна, каква што е, се разбира, и во четвртиот исказ, каде што се јавува повторно.

(141) *Никој не се однесува иста еден со друѝ, дури ни во иста ситуација. Коѝа замина, Ана ѝи ѝоѝоди и Теодора и Васил. Сеѝак, ѝоѝодена, Теодора манифестираше дури и ѝовеќе одоѝто чувствуваше. Парадоксално, ѝоѝоден уѝиѝе ѝовеќе, Васил ѝрикриваше.*

Конститутивните елементи на неинтегрираните конструкции често имплицираат дополнувања, особено во форма на предлошки синтагми, кои во многу случаи реферираат анафорски, со што, посредно, станува достапна и карактеристиката посочена од конститутивниот елемент. Пример за тоа е конструкцијата *ѝривлечена од ѝоа* во текстот „Гулаби“ (142). Сама по себе, содржината *ѝривлечена* е нова, неактивна, но благодарение на анафорската синтагма (*од ѝоа*), која ѝ обезбедува врска со сиот претходен контекст, се здобива со достапност (сп. Combettes 1998: 61). Примерот покажува дека (не)активноста, односно (не)достапноста на неинтегрираните конструкции, треба да се разгледува и во врска со именските синтагми што ги имплицираат.

(142) *Пред сѝарайѝа кайѝедрала. Сонце. На анѝлиската ѝрева, на ѝаѝекиѝе, сонце шѝо ѝо ойѝкрива виолеѝниоѝ ѝрелив на ѝуѝкиѝе од ѝулабиѝе.*

Прва сцена: девојченце (девојченце – одвај ѝроѝаѝкано) сака да ѝи фаѝи ѝулабиѝе. Го знае можеби само збороѝ „ѝа-ѝа-ѝа-ѝа“.

Вѝора сцена: ѝривлечена од ѝоа, жена (до скоро можела самаѝа да биде наречена ѝулаб) сака да ѝо сними девојченцеѝо со ѝулабиѝе (...) (БК, 150)

Сумарно, основата на категоријата *акѝивација* се состои во статусот на референтите во поглед на споделеното знаење (заедничките сознанија на авторот и адресатот), за кое се употребува и терминот *ѝознаѝо*. Според тоа, таа функционира во случаите со синтагми што не се неутрални во поглед на референцијата. Неинтегрираните конструкции, пак, не реферираат на надворешнојазичните ентитети, туку само им припишуваат карактеристики. Во таа смисла, тие се нереперентни. Сепак, за разлика од категоријата *иденѝификација* (втората клучна категорија во поглед на споделеното знаење), која се однесува на чинот што го извршува зборуваѝот во поглед на именувањето на референтот и, поради тоа, функционира само во случаите со референтни именски синтагми, концептот *акѝивација* може да се примени и на неинтегрираните конструкции. Во таа смисла, може да се сумира дека иницијалните неинтегрирани конструкции (кои се во релација со претходниот контекст многу често, во споредба со иницијалните и со медијалните) може да бидат активни, од една страна, неактивни, од друга, и достапни, од трета. Во врска со достапноста, некои се нови, но анафорски изведени, а некои се достапни преку ситуацискиот контекст.

1.4. Парентетските реченици – категорија различна од неинтегрираните конструкции

Веќе беше посочено дека предмет на трудот не се сите прозодиски издвоени конструкции, туку само тие што ги исполнуваат и другите, веќе утврдени критериуми. Во таа смисла, како различни од неинтегрираните конструкции, ќе бидат издвоени парентетските реченици, кои во пишуваниот јазик се релативно ретки. Во овој дел, за да се согледа дека се сосема различни од неинтегрираните, ќе

се разгледаат основните типови парентетски реченици низ примери од говорениот јазик¹⁷.

Во таа смисла, се тргнува од тоа дека синтаксата на говорениот јазик не ѝ се подредува секогаш на конвенционалната, класична синтакса, која ги разгледува структурите (именската синтагма, простата и сложената реченица) во координациски и во субординациски врски. Во говорениот јазик релациите често не се ни од координациски ни од субординациски карактер, па синтаксата на дел-речениците, простите и (не)зависносложените реченици не опфаќа низа негови специфики¹⁸.

Менгено (Maingueneau 2014a: 25) посочува дека во говорениот јазик разграничувањето меѓу речениците во класичната синтаксичка смисла често е отежнато затоа што разликата меѓу простите и сложените реченици е релативизирана. Прибегнувајќи кон интонацијата и кон дополнителни средства (повторувања, сврзувачки елементи), зборуваачот конституира единици што не се вклопуваат во структурата на класичната реченица: освен врз систем од зависности организирани околу предикатот, нивните релации во голема мера почиваат и врз прозодиско-семантички принципи. Тоа значи дека синтаксичката организација на говорениот јазик е специфична, па наметнува потреба од инаква анализа, која спаѓа во доменот наречен *макросинџакса*.

Терминот *макросинџакса* го употребува Бланш-Бенвенист (Blanche-Benveniste 2000: 111). Со оглед на говорениот француски јазик, како еден од најчестите макросинтаксички феномени ги одбележува парентетските конструкции, кои ги дефинира како елементи што се вметнуваат во внатрешноста на исказот, а не влегуваат во класична синтаксичка врска со ниту еден елемент во него. Како илустрација го посочува следниов пример, кој најпрво го наведува без интерпункција, за да покаже дека не може да се интерпретира без да се идентификува парентетската реченица:

(143) – *l'été quand il fait beau ils ont une grande terrasse et quand il fait beau elle ou ses enfants n'importe ils mangent sur cette terrasse;*

¹⁷ Сп. Петревски (20186).

¹⁸ За разграничувањето меѓу координацијата (паратаксата) и субординацијата (хипотаксата) в. Минова-Ѓуркова (2000: 235–292).

– *лешошо коџа е убаво имааѝ золема тераса и коџа е убаво шаа или нејзиниѝ деца кој и да е јагаѝ на шаа тераса.*

Нејзиниот коментар е дека: без да се идентификува парентетската реченица (се разбира, преку интонацијата), примерот е апсурден. Од една страна, зошто да се има голема тераса кога е убаво, а од друга, зошто има потреба да се повтори конструкцијата *коџа е убаво*?

Некохерентноста се разбива кога ќе се обележи парентетската реченица:

(143a) – *l'été quand il fait beau, (ils ont une grande terrasse et quand il fait beau elle ou ses enfants, n'importe), ils mangent sur cette terrasse;*

– *лешошо, коџа е убаво (имааѝ золема тераса и, коџа е убаво, шаа или нејзиниѝ деца, кој и да е), јагаѝ на шаа тераса.*

Без претензии за исцрпност, на прашањето како функционираат парентетските реченици во говорениот македонски јазик ќе биде изложен одговор низ илустрација со примери од две телевизиски интервјуа: едното со Јасна Котеска, а другото со Билјана Ванковска¹⁹. Притоа, ќе стане збор само за парентетските реченици во потесна смисла, односно за тие што, во контекстот, ниту субординираат ниту ѝ се субординираат на друга реченица.

Со оглед на тоа, но и на пошироката класификација на парентетските конструкции, сумирана од Калтенбек (во Dehé, Kavalova 2007: 29–31), расположливите примери ќе бидат претставени низ неколку групи, што не значи дека класификацијата е исцрпена:

– реченици што се однесуваат на претходниот елемент на реченицата во која се инфилтрираат или на неа во целина;

– реченици што се дигресији од основните реченици;

– реченици што функционираат како дискурсни маркери;

– реченици што функционираат како метадискурс;

– случаи со амалгамизација²⁰.

¹⁹ Во натамошниот текст ќе се употребуваат скратениците JK и БВ.

²⁰ За „вметнатите реченици“ низ примери од пишуваниот јазик в. Цветковски (1985).

1.4.1. Парентетски конструкции што се однесуваат на претходниот елемент

1.4.1.1. Парентетски конструкции во форма на зависни дел-реченици

Во функција на парентетски реченици што се однесуваат на претходниот елемент на реченицата во која се инфилтрирани се јавуваат и формално зависни дел-реченици:

(144) *Затоа што нашите зборови, нашите документи – бидејќи ние работиме според правила, нели, според законски правила – нашите документи стоеја во фиока сè додека не се донесе Законот за високо образование, изгласан од пратениците и постоа постојан од претседателот...* (JK)

Така, во примерот (144) причинската дел-реченица (*бидејќи ние работиме според правила*) не ѝ е субординирана на „главната“ (*нашите документи стоеја во фиока[...]*), туку инкорпорирана во неа. Во таа смисла, иако е во форма на причинска зависна дел-реченица, парентетската конструкција не се однесува на причината за настанот во „главната“, туку функционира како потврда за постоењето на субјектот (*нашите документи*), кој во продолжението и се повторува. Парафразата, која содржи надграден предикат (*зборува*), јасно покажува дека не е во прашање класична причинска реченица, туку аргумент за тврдењето на зборуваачот: ‘зборувам за нашите документи затоа што ние работиме во согласност со нив, со законски правила’.

Поради тоа, варијантата (144a), во која парентетската конструкција би била причинска и семантички, би била некохерентна. Во таа смисла, парафразата ‘причина за тоа што нашите документи стоеја во фиока е тоа што работиме во согласност со законски правила’ е бесмислена.

(144a) **Нашите документи стоеја во фиока бидејќи ние работиме според законски правила.*

Сепак, варијантата со полупауза (запирка) меѓу дел-речениците (144б) не е исклучена. Во таа смисла, разбиеноста на прозодискиот континуитет сигнализира дека не е во прашање причинска врска, туку уточнување на субјектот.

(144б) *Нашиите документи сѐоеја во фиока, бидејќи ние работиме според законски правила.*

Како и во (144), конструкцијата во (145) ја зазема позицијата по субјектот, но за разлика од неа, покажува дека тој и не мора да се повтори.

(145) *Сите оруѓа луѓе – бидејќи најголем број од луѓето работат во земјоделството, работат со земја – работат буквално или со основни средства или со раце.* (JK)

Белешките во врска со (144), (144а) и (144б), во принцип, се однесуваат и на овој пример, кој, според тоа, нема да се парафразира како ‘сите други луѓе работат со основни средства или со раце бидејќи повеќето работат земјоделство’, туку како ‘вела дека сите други луѓе работат или со основни средства или со раце затоа што (имам предвид дека) повеќето работат земјоделство’.

Примерот (146), пак, се разликува по тоа што конструкцијата е позиционирана по предикатот (*немам*), па затоа се повторуваат и субјектот и предикатот (*јас немам...*).

(146) *За почеток прво, Вие знаете дека јас немам – бидејќи немаме ние пристап до Веб оф сајнс – јас немам ниту логин ниту пасворд за да знам што... каков тип на писанија има таму.* (JK)

Сепак, разликата е и семантичка. Конструкцијата во (146) е класично хипотаксичка, т.е. причинска, па целата реченица може да се парафразира, едноставно, како ‘бидејќи ние немаме пристап до Веб оф сајнс, јас немам ниту логин ниту пасворд’. Следствено, таа не е парентетска во вистинска смисла, т.е.

инфилтрирана во главната, туку нејзин субординиран дел, што покажува дека критериумот за izdelување на парентетските реченици не е само прозодиски туку и семантички.

1.4.1.2. Сложени парентетски реченици што се однесуваат на претходниот елемент

За разлика од претходните примери, во кои парентетските конструкции се во форма на зависни дел-реченици, (147) содржи парентетската конструкција во форма на целосна, комплементарна зависносложена реченица (**знам дека се на лош глас**), при што, исто така, се однесува на претходен елемент (*невладини организации*).

(147) *Во овој момент тиаа иницијатива има поддршка од преку две илјади, не само невладини организации – **знам дека се на лош глас** – туку и зоруженија на жртви, на исчезнатии, на логораша, на... луѓе кои стравале во војниите, та дури и директни учесници, воени, значи, учесници (...)* (БВ)

За разлика од (147), примерот (148) содржи независносложена (составна) реченица (*предавам на Филолошкиот факултет и предавам наставни предметии...*).

(148) *Притоа, во зависност од наставниите програми – значи, на пример, јас предавам на Филолошкиот факултет и предавам наставни предметии од областа на книжевността – тие не може да се одговараат на принципот на шест, со а, б, в, з.* (ЈК)

Варијантите (147а) и (148а) покажуваат дека е можна трансформација во зависни, причински дел-реченици.

(147а) (...) *има поддршка од преку две илјади, не само невладини организации – **зашто знам дека се на лош глас** – туку и зоруженија на жртви (...)*

(148a) *Пришѡа, во зависносѡ од насѡавниѡе ѡроѡраи – зашѡо јас ѡредавам насѡавни ѡредмеѡи од обласѡа на книжевносѡа – шѡе не може да се одѡвараѡи на ѡринѡи на ѡесѡи со а, б, в, ѡ.*

Сепак, како и примерите (144) и (145), варијантите (147a) и (148a) се само формално причински, т.е. не изразуваат причинска релација меѓу настаните во главната и во парентетската реченица. Во тој поглед, парафразите ‘причина за тоа што поддршката не доаѓа само од невладини организации е тоа што знам дека се на лош глас’ и ‘причина за тоа што не може да се одговара на принцип на тест е тоа што јас предавам предмети од областа на книжевноста’ се бесмислени (сп. ја варијантата 144a). Од соодветните парафрази, кои содржат надградени предикати (*наѡласува, ѡѡврди*), се согледува дека парентетските конструкции функционираат како аргумент за тврдењето на зборуваѡот: ‘бидејќи невладините организации се на лош глас, нагласувам дека поддршката не доаѓа само од нив’ и ‘бидејќи јас предавам книжевност, тврдам дека одговарањето според принцип на тест на книжевните предмети е невозможно’.

1.4.1.3. Сложени парентетски реченици што се однесуваат на целата реченица

Во сите претходни примери парентетските конструкции се однесуваат на еден елемент. Примерот (149) се izdelува по тоа што парентетската конструкција (*не знам како ќе ѡ ѡравѡи ѡѡа*) се однесува на целината што ѡ претходи (*луѡеѡо ќе ѡрѡаѡи да бараѡи врски во имѡакѡи-факѡори, ќе собираѡи средсѡва*).

(149) *...луѡеѡо ќе ѡрѡаѡи да бараѡи врски во имѡакѡи-факѡори, ќе собираѡи средсѡва – не знам како ќе ѡ ѡравѡи ѡѡа – и ѡѡѡално ќе ја занемараѡи насѡаваѡа.*
(JK)

1.4.2. Други типови парентетски реченици

Во следните потточки ќе бидат илустрирани другите типови парентетски конструкции:

- дигресивни парентетски реченици;
- парентетски реченици како дискурсни маркери;
- парентетски реченици како метадискурс;
- парентетски реченици со амалгамизација.

1.4.2.1. Дигресивни парентетски реченици

Поретко, парентетските конструкции може да функционираат и како дигресији од претходниот контекст (150), по што на нив се надоврзува друга содржина (*значи, ѝој ми објасни дека [...]*).

(150) *Во исѝо време ѝарадоксоѝ е – добив ѝорака оу еден колеѝа оу Охајо – значи ѝој ми објасни дека (...)* (ЖК)

1.4.2.2. Парентетски реченици како дискурсни маркери

Парентетските реченици како дискурсни маркери се разликуваат од претходните по тоа што не внесуваат нова содржина во основната конструкција, туку служат само за поврзување на претходниот со следниот контекст. Во таа смисла, типични се случаите со глаголски форми за второ лице (151), (152).

(151) *(...) кој ќе биде благодарен за нивниѝе – разбираѝе – машинериѝи и ѝодрѝика оу ѝој ѝѝѝѝ.* (БВ)

(152) *Па – видеѝе – ѝѝрѝна извонредно.* (БВ)

1.4.2.3. Парентетски реченици како метадискурс

Блиски до претходната група се метадискурсните парентетски реченици, кои му служат на зборувачот како коментари за искажаното. Во таа функција најчесто се јавуваат тие со кои се сигнализира изборот на лексиката, при што може да упатуваат и на претходниот и на следниот контекст. Во тој поглед, во (153) конструкцијата се однесува на соодветноста на лексемата *добар*, во (154) – на *ошшиа*, а во (155) – на *меѓународна (рејушација)*²¹.

(153) *Тој ѝошеџ со Фејсбук се ѝокажа многу... добар – **јас би рекла** – иако мнозина се ѝобвиваат со мене...* (БВ)

(154) *(...) воошшио, од сè она шшио води кон сеѓреѓација, една ошшиа – **би рекла** – и морална и ѝолишчичка деѓраѓација, и економска, се разбира, може да се најде ѝпросѝор (...)* (БВ)

(155) *Мислам дека Македонија ѝука можеше многу да добие, и за себе, и во својаша – **да речам** – меѓународна рејушација.* (БВ)

1.4.2.4. Парентетски реченици со амалгамизација

Со терминот *амалгамизација*, кој го посочува Калтенбек (во Dehé, Kavalova 2007: 30), се опфатени случаите во кои парентетската реченица содржи елемент што ѝ припаѓа на основната реченица. Таков е примерот (156), во кој центарот (*недела*) на именската синтагма *оваа недела* не е содржан во основната, туку во парентетската конструкција. Причина за сегментацијата е автокорекцијата на зборувачот, па во таа смисла, конструкцијата е и метадискурсна. Алтернативна формализација на тој пример е (156a), каде што именската синтагма *оваа недела* е компактна, а во парентетската конструкција се повторува (како *цела недела*).

(156) *...а ја шшаа ја добивам секојдневно, особено овие денови, оваа – **нема ни цела недела ошќако јас шшоа јавно џо соошшиштив** – расше од миџ на миџ.* (БВ)

²¹ Терминот *метадискурс* се употребува, меѓу другото, и во оваа смисла од Шародо и Менгено (Charaudeau et Maingueneau 2002: 373–375; в. и Maingueneau 2009a: 86–87).

(156a) (...) особено овие денови, оваа недела – нема ни цела недела оӣкако јас ѿоа јавно зо соо̄ишӣив – рас̄ӣе од мӣџ на мӣџ.

1.4.2.5. Парентетски реченици во парентетски реченици

Макар што е единствена меѓу расположливите примери, конструкцијата во (157) најуверливо покажува колку е предметниот феномен раширен во говорениот јазик. Станува збор за случај со две парентетски конструкции, од кои втората се однесува на првата. Така, конструкцијата *една од овет̄е маџис̄терски ми е во Будим̄еш̄ӣа* е инкорпорирана во конструкцијата *бидејќи јас маџис̄тирав во Будим̄еш̄ӣа*, која е, исто така, парентетска, инфилтрирана во претходната (*додека с̄ӣудирав*).

(157) *Додека с̄ӣудирав – бидејќи јас маџис̄тирав во Будим̄еш̄ӣа – една од овет̄е маџис̄терски ми е во Будим̄еш̄ӣа – ние имавме ѿрис̄ӣај (...)* (JK)

1.4.3. Сумарни согледувања за парентетските реченици

Макар што синтаксичките проучувања се преокупирани со пишуваниот јазик, говорениот не е помалку интересен од таа перспектива. Иако му припаѓаат на формалниот регистар, двете телевизиски интервјуа јасно покажуваат дека **говорениот јазик** оперира со значително различна синтакса, која често отстапува од класичната координација и субординација. **Парентетските реченици**, кои се многу почести токму во говорениот јазик, се типична пројава на тие отстапки.

Примерите беа класификувани во неколку групи. Најчести се случаите во кои парентетските реченици се однесуваат на **претходниот контекст**: на еден елемент на реченицата во која се инкорпорирани или на неа во целина. Тие се јавуваат како дел-реченици (формално причински, кои функционираат како аргумент за тврдењето на зборуваачот) и како целосни реченици. Покрај нив, поретко, се izdelуваат **дигресивни парентетски конструкции**, кои сосема отстапуваат од контекстот на основната реченица. Во парентетска позиција функционираат и **дискурсните маркери**, со кои се преминува од претходниот во следниот контекст,

и **метадискурните средства**, со кои зборуваачот го коментира својот избор на лексиката. Маргинално се јавуваат **конструкциите со амалгамизација**, во кои парентетската реченица презема елемент што ѝ припаѓа на основната, и **парентетските реченици во парентетски реченици**, кои (макар што се претставени само во еден пример) се најуверлива потврда за раширеноста на парентетските реченици во говорениот јазик.

Сепак, што е од суштинско значење, парентетските реченици не функционираат како секундарни предикати, т.е. се сосема различни од неинтегрираните во смислата во која се разгледуваат во овој труд.

2. ДЕПИКТИВНИ (НЕ)ИНТЕГРИРАНИ КОНСТРУКЦИИ

2.1. Депиктивни конструкции во врска со субјектот

Во овој дел, посветен на депиктивните конструкции, најпрво ќе бидат разгледани тие во врска со субјектот. Притоа, прво ќе се разгледаат интегрираните варијанти, а потоа – неинтегрираните. Од семантички аспект, ќе бидат разгледани карактеристиките што ги изразуваат и глаголите со кои се комбинираат, двозначните конструкции и конкурентноста со прилозите за начин. И во рамките на интегрираните и во рамките на неинтегрираните варијанти, ќе биде разгледан и информацискиот аспект, а на крајот ќе се синтетизираат сличностите и разликите меѓу интегрираните и неинтегрираните депиктивни конструкции.

2.1.1. Семантиката на депиктивните конструкции во врска со субјектот

2.1.1.1 Видови карактеристики изразени со депиктивните конструкции

Од аспект на карактеристиките што ги изразуваат, кои се по дефиниција привремени (актуелни во интервалот на настанот на примарната предикација), депиктивните конструкции во врска со субјектот може да се однесуваат на:

– физичка состојба (положба, изглед): *по̀ӣ̀прена, з̄̀рчен, наведна̄̀ӣ̀, седна̄̀ӣ̀, ле̄̀гна̄̀ӣ̀, бушав, бос;*

– ментални и емоционални состојби: *весел, по̀несен, рас̄̀лакана, возбуден, о̄̀горчен;*

– физиолошка состојба: *буден, по̀ӣ̀јан, бремена, жив;*

– подреденост во низа: *по̀рв, вӣ̀ор, по̀следен;*

– животна фаза: *млад, средовечен, с̄̀тар;*

– непридруженост или непоттикнуатост/неподдржаност од друг референт: *сам*²².

Што се однесува на глаголите, меѓу другото, може да изразуваат:

– физичка состојба: *лежи, седе, с̄̀ӣ̀ои;*

²² Што се однесува на семантиката на депиктивните елементи, според Химелман и Шулц-Бернт (2004), најчесто станува збор за физичка или за психичка состојба или за положба/состојба на (делови од) телото. Од друга страна, посочуваат дека во литературата меѓу депиктивните конструкции често се посочуваат и тие што изразуваат животна фаза.

- физичка активност: *шеѿа, ѿрча, ѿешачи*;
- промена на локацијата: *заминува, се враќа, доаѓа*;
- промена на физичката положба: *седне, леѓне, сѿане*;
- промена на физиолошката состојба: *засѿие, се разбуди, се оѿие, умре*;
- ментални активности: *учи, размислува, анализира*;
- ментални состојби: *мечѿае, се радува, ѿаѓува*;
- вербални активности: *зборува, раскажува, свиќа*;
- воспоставување/одржување интеракција: *се обраќа, ѿрашува, одѓовара*;
- промена на состојбата на друг референт: *оѿтвори/зайтвори (неѿѿо), украси (неѿѿо), искине (неѿѿо)*²³.

Комбинациите меѓу депиктивните конструкции и примарните предикати може да се подведат под повеќе општи парафрази, од типот на:

– субјектот е во некаква физичка положба, при што е и во друга физичка положба: *лежи ѿревѿѿкан, сеѓи наведнаѿѿ; сѿои ѿодѓрбавен* (158);

(158) *А Лиле се сѿруѿоли на сѿрана и лежеше ѿоѿѿрена на чачкаѿа од сеѓиѿѿеѿо*. (РБ, 94) (‘Лиле лежеше, при што беше потпрена на чачката од седиштето’)

– субјектот е во некаква физичка положба, при што е во некаква физиолошка состојба: *лежи болен, сеѓи ѿѿјан* (159);

(159) *Лежев во креветѿоѿ буген и се врѿев ѿосѿојано де на леваѿа де на деснаѿа сѿрана*. (БК, 291) (‘лежев во креветот, при што бев буден’)

– субјектот ја менува состојбата на друг референт, при што е во некаква физичка положба: *ја брише масаѿа седнаѿѿ, ѿо одѿѿѿкува ѿодарокоѿѿ леѓнаѿѿ* (160);

²³ Тофоска (2017) ги класификува примарните телични глаголи во македонскиот јазик во четири основни групи, според тоа дали изразуваат: промена на егзистенцијата на предметите, промена на состојбата на предметите, промена на релацијата меѓу предметите и промена на локацијата на предметите.

(160) Дано *џи оџвори очийе џагнаџ од мадрацоџ (...)* (ДС, 94) ('Дано ги отвори очите, при што беше паднат од мадрацот')

– субјектот врши некаква физичка активност, при што е во некаква физичка состојба/опременост: *џрча задишан, шейџа наоблечен* (161);

(161) *Две черџарчиња, машко и девојченце, се сџрчаа боси џо насипоџ џокрај мене и се заџреа џред една од двојкиџе шџо во џоа време обично шейџаџи џука.* (БК, 149) ('две чергарчиња се стрчаа по насипот покрај мене, при што беа боси')

– субјектот ја менува физичката положба, при што е во некаква ментална состојба: *сџане одушевен, леџне срекен* (162);

(162) *Му џросолзи ушџе на лицеџо, влажејки му џи образиџе, и џџаква расџлакана седна до него, џред џокриенаџа кошница на масаџа и со сџуџкана шамија во скуџоџ. (ДС, 12)* ('седна до него, при што беше таква расплакана')

– субјектот ја менува локацијата, при што е во некаква физичка положба: *влезе исџравен, се џремесџи џревиџкан* (163);

(163) *Приквечер се вракавме дома јавнаџи на маџарињаџа џџака на џоло.* (БК, 213–214) ('приквечер се вракавме дома, при што бевме јавнати на магарињата така на голо')

– субјектот ја менува локацијата, при што е подреден во низа со други референти: *замине џрв, слезе џоследен* (164);

(164) *Горан џрв џреба да дојде.* (ДС, 70) ('Горан треба да дојде, при што да биде прв')

– субјектот ја менува локацијата, при што е во некаква физиолошка состојба: *излезе настџинаџи, дојде џрезен* (165);

(165) *Некогаш влегол ѿијан кај неа.* (РБ, 33) (‘некогаш влегол кај неа, при што бил пијан’)

– субјектот ја менува физиолошката состојба, при што е во некаква физичка положба: *се онесвесѿи леѓнаѿ (во креветѿоѿ), се ѿрезни исѿружен* (166);

(166) *В зори се разбуди зѓрчен во школкаѿа на сѿолоѿ.* (ДС, 79) (‘в зори се разбуди, при што беше згрчен во школката на столот’)

– субјектот ја менува физиолошката состојба, при што е во некаква животна фаза: *ѿочине сѿар, се разболи млад* (167);

(167) (...) *Генчо го идеализираше само ѿоради ѿоа ѿѿо ѿочинал млад, во железничка несреќа.* (РБ, 39) (‘починал, при што бил млад’)

– субјектот ја менува физиолошката состојба, при што е во друга физиолошка состојба: *се оѿијани болен, се заѿруе ѿијан* (168);

(168) *Коѓа сѿиѓна до ѿоа дека дедо ми жив изѓорел, Ненад икна, се сѿресе, малку ѳи рашири очѿѿе и ја заѿвори усѿаѿѿа.* (РБ, 38) (‘изгорел, при што бил жив’)

– субјектот врши некаква ментална активност, при што е во некаква физичка положба: *размислува леѓнаѿ, анализира ѿоднаведнаѿ* (169);

(169) *Дано нависѿина учеше сеоднаѿ на својаѿа маса (...)* (ДС, 26) (‘Дано навистина учеше, при што беше седнат на својата маса’)

– субјектот врши некаква вербална активност, при што е во некаква ментална состојба: *рече оѓорчен, свика возбуден* (170);

(170) *Тој раскажуваше ѿнесен.* (БК, 243) ('тој раскажуваше, при што беше понесен')

– субјектот воспоставува/одржува некаква интеракција, при што е во некаква физичка состојба: *разговара наѿоварен, се доѿишува уморен* (171);

(171) (...) *ѿа уѿиѿе нерасѿакуван им се јавува на друѿариѿе да види колку ќе се израдуваат иѿио ќе го слушнаѿ ѿо долгоѿо оѿсусѿво.* (ДС, 71) ('им се јавува на другарите, при што сѐ уште не е распакуван')

– субјектот е во интеракција со некого, при што е во некаква физичка положба: *се ѿогледнуваат седнатѿи, разговараат леѓнатѿи* (172);

(172) *Седнатѿи на земи еден сѿроѿи друѿ се наѿѿреварувавме кој ѿовеќе ѿатѿи ќе го закачи чакичеѿо со различни движења на ѿрсѿиѿе во мекаѿа земја меѓу нас.* (БК, 213) ('се натпреваруваат, при што се седнати на земи еден спроти друг')

– субјектот станува дел од некоја целина, при што е во некаква физичка положба: *се ѿридружува* (на пример, *на некоја ѿруѿа) исѿравен* (173);

(173) *Тоѓашниот околиски јавен обвиниѿел во ѿоа место се вклучил во ѿрвомајската ѿарада јавнат наоѿаку на маѓаре.* (БК, 218) ('се вклучил во првомајската парада, при што бил јавнат наопаку на маѓаре')

– субјектот влегува во некоја нова ситуација, при што е во некаква физичка состојба: *се заѿише на курс физички ѿодгоѿвен* (174).

(174) *Коѓа во ноември 1962 година се случи големаѿа ѿоѿ-лава во Скоѿје, еден крушевски шерѿ му замерил на еден функционер во скоѿската оѿиѿина за ѿоа иѿио неѿодгоѿвени ја ѿречекале сѿихијаѿа.* (БК, 221) ('ја пречекале стихијата, при што биле неподготвени')

Во согласност со карактеристиките што ги изразуваат, во убедливо најголем дел од случаите, конструкциите се однесуваат на персонален референт. Отстапките во тој поглед се многу ретки (175), (176).

(175) *На ѝодоѝ сѝоеше **ѝреврѝено** ѝенѝереѝо со манѝаѝа, хранаѝа исѝурена и ѝоѝурена.* (РБ, 16) ('тенѝерето со манѝата стоеше на подот, при што беше превртено')

(176) *А ваѝонѝе се нишаа **одѝлобени и раскосѝени**, не како да јураѝ ѝо ѝрави релси ѝуку како да ѝи удирааѝ сѝранични веѝрови.* (ДС, 6) ('вагоните се нишаа, при што беа одглобени и раскостени')

2.1.1.2. Двозначни конструкции

Како засебна група се издвојуваат двозначните конструкции. Првата нејзина подгрупа ја сочинуваат тие што, освен како депиктивни, може да се толкуваат и како каузални, т.е. како причински, концесивни или условни²⁴. Тие се јавуваат во случаи каде што, независно од контекстот, секундарниот предикат е во потенцијално каузална врска со примарниот. На пример, таква е комбинацијата меѓу глаголот *усѝее* и придавката *обединеѝи*, каде што се можни и причинското (177) и условното толкување (178), а со примена на негацијата, причинската врска се преобразува во концесивна (179).

(177) *Тие усѝеаја **обединеѝи**.* ('успеаја, при што беа обединети'/'успеаја бидејќи беа обединети')

(178) *Тие ќе усѝеаѝ **обединеѝи**.* ('ќе успеат, при што ќе бидат обединети'/'ќе успеат ако бидат обединети')

(179) *Тие не усѝеаја **обединеѝи**.* ('не успеаја, при што беа обединети'/'не успеаја, иако беа обединети')

²⁴ Сп. Петревски (2019а).

Во таа смисла, често се јавуваат депиктивно-причински конструкции (180)–(183). При нивната причинска интерпретација, се тргнува од следниве начела: кога е некој возбуден, постои веројатност да свика (180); кога е некој огорчен, постои веројатност да негодува (181); кога е некој изненаден, постои веројатност да праша (182); кога е нешто одглобено и раскостено, постои веројатност да се ниша (183).

(180) *Рекѝорой̄ Миљовски ѝпросѝо му се внесе в лице и **крајно возбуден** му свика: – Како смееш ѝѝи да се искажуваѝи ѝѝака?* (БК, 296) (‘му свика, при што беше крајно возбуден’/‘бидејќи беше крајно возбуден, му свика’)

(181) *Видеѝе како ѓи хранаѝ! – рече **оѓорчен** класниой̄. – Мојаѝѝа ѝомала ќерка, со само шесѝѝ години, е ѝоѝѝешка од неѓо.* (БК, 227) (‘рече класниот, при што беше огорчен’/‘рече класниот, бидејќи беше огорчен’)

(182) *Како знаеше каде сум? — ѝпраша **изненаден** ѝој.* (БК, 295) (‘праша тој, при што беше изненаден’/‘праша тој, бидејќи беше изненаден’)

(183) *А ваѓонѝѝе се нишаа **оѓглобени и раскостѝени**, не како да јураѝѝ ѝо ѝрави релси ѝуку како да ѓи удирааѝѝ сѝѝранични веѝѝрови.* (ДС, 6) (‘вагоните се нишаа, при што беа одглобени и раскостени’/‘вагоните се нишаа, бидејќи беа одглобени и раскостени’)

Примерите (184)–(186) се депиктивно-концесивни. При нивната концесивна интерпретација, се тргнува од следниве начела: кога некој не е одговорен (виновен, должен), се очекува да не претрпи последици (184); кога е некоја жена бремена, постои веројатност да избегнува да патува (185); кога е некој неподготвен (нераспакуван), постои веројатност да не развива интеракција (да не се јавува по телефон) (186). Со самото тоа што конструкциите се оценети како двозначни, се разбира, не се апсолутизираат каузалните интерпретации. Напротив, во случаите каде што конструкциите се интегрирани, целта на исказот е во преден план да пренесе депиктивна, а не каузална информација.

(184) (...) *коѓа единсѝѝвена задача ми беше да ѓо водам дневникой̄ морнарички сѝоред сѝѝе ѝправила на службаѝѝа – сѝоред бинарен ѝринциѝ: ќе вrne / не ќе вrne, ќе дува / не ќе дува, шѝѝо ќе рече ќе ѝуше јуѓо / не ќе ѝуше и сл.– и се разбира, да*

йосйайувам сйорео нив, ни крив ни должен се најдов меѓу молат и молерајот. (ДП, 78) ('се најдов меѓу молот и молерајот, при што не бев ни крив ни должен'/'се најдов меѓу молот и молерајот, иако не бев ни крив ни должен')

(185) *Еднаш Јован ме фати дека бремена сум отишла на пати.* (РБ, 91) ('сум отишла на пат, при што бев бремена'/'сум отишла на пат, иако бев бремена')

(186) (...) *ја ушти нераспакуван им се јавува на другарите да види колку ќе се израдуваат шито ќе го слушнат по долгото оисусиво.* (ДС, 71) ('им се јавува на другарите, при што сè уште не е распакуван'/'им се јавува на другарите, иако сè уште не е распакуван')

Одделна група сочинуваат придавските елементи што може да се толкуваат и депиктивно и темпорално, каков што е примерот (187). Тој може да се интерпретира како 'кога се исели оттука, беше многу мал' (депиктивно), но и со обратна перспектива (темпорално) – 'се исели оттука кога беше многу мал'. Сп. го примерот (167), кој, исто така, може да се толкува двојно: 'кога починал, бил млад'/'починал кога бил млад'.

(187) *Се исели оттука многу мал.*

(167) (...) *коѓо Генчо го идеализираше само поради тоа шито починал млад, во железничка несреќа.* (РБ, 39)

Можноста и за депиктивна и за темпорална интерпретација е отворена во случаите каде што се изразува само една можна временска лоцираност на главниот настан. Во таа смисла, примерот (187) може да се толкува и темпорално затоа што некој може да се исели во различни животни фази, кога е млад, средовечен, стар. Од друга страна, надвор од контекст, темпоралното толкување е помалку прифатливо, на пример, во (188), затоа што тоа значење ('се исели оттука кога беше многу тажна') би имплицирало дека субјектот се подложува на сегментација во повеќе емоционални фази, која е поневообичаена од сегментацијата во животни фази. Со други зборови, од темпоралното толкување произлегува дека иселувањето можело да се случи и во друга емоционална состојба, сопоставена со 'тажна': на пример, 'се

исели кога беше многу среќна'. Тоа значење може да се активира, но во контрастиран контекст (189).

(188) *Се исели оиџука многу џажна.*

(189) *Се исели оиџука многу џажна, не во среќниџе времиња.*

2.1.1.2.1. Конструкции со придавката *сам*

Одделна група сочинуваат конструкциите со придавката *сам*, која се јавува во голем број случаи. Таа може да функционира со две значења: 'без придружба', од една страна, и 'непоттикнат'/'без помош', од друга. Случаите од првиот тип се депиктивни – 'прави нешто, при што не е придружен од никого', а од вториот – концесивни – 'прави нешто, иако не е поттикнат (помогнат) од никого'/'прави нешто, без да биде поттикнат (помогнат) од некој'. Примерите (190)–(193) спаѓаат во првата подгрупа, а (194)–(196) – во втората.

(190) *Во еден миџ ме осџави да сџојам сама средиџе џрадинаџа и некаде исчезна.* (РБ, 69) ('ме остави да стојам средиџе градината, при што бев сама')

(191) *За џоа како ниеднаш не нџ викна на ручек оџкако се џородив, но си џо викаше Генчо да џ доаџа сам во сабоџиџе.* (РБ, 47) ('си го викаше да џ доаџа, при што да биде сам')

(192) *Или јас шџо овде сам и најмалку џричасџен ја џледав џаа случка?* (БК, 192) ('ја гледав таа случка, при што бев сам')

(193) *Еден ден маж ми беше на џаџ и Лука сам си џрчаше во дневнаџа џред да џо сџавам да сџе.* (РБ, 83) ('Лука си трчаше во дневната, при што беше сам')

(194) *Дека џаа беше џосџиџнаџа, се виде коџа џосџодин Буџчик сам ми џонуди да ја џрочџам неџоваџа библиоџрафија на француски џреводи од рускаџа белеџрисџика.* ('господин Бутчик ми понуди да ја прочитам неговата библиографија без да побарам јас') (БК, 192)

(195) *Можсџи и сами да си наџраваџ вечера.* (РБ, 26) ('можат да си направат вечера без да им помогне некој')

(196) Следниот ден ѝ раскажав сè, а Санора **сама** се понуди да се јави на телефонскиот број што прво го зајомнив, па го зајшав. (РБ, 22) (‘Сандра се понуди да се јави без да ја поттикнам’)

Некои од тие конструкции може да ги добијат двете интерпретации. На пример, надвор од контекстот, примерот (197) може да се толкува и депиктивно (‘доаѓа, при што е без придружба’) и концесивно (‘доаѓа, иако не е поканет’). Употребата на членот упатува кон еднозначна, концесивна интерпретација (198).

(197) Доаѓа **сам**.

(198) Доаѓа **самиот**.

2.1.1.3. Депиктивните конструкции наспрема прилозите за начин

Придавките во депиктивна функција им конкурираат на прилозите за начин. Во тој поглед, разликата меѓу примерите (199) и (200) е во тоа што придавската варијанта му ја припишува карактеристиката на референтот непосредно, а прилошката – преку начинот на кој учествува во настанот. Со други зборови, како што покажуваат парафразите, во придавската варијанта во преден план е менталната состојба на субјектот при влегувањето, а во прилошката – начинот на влегување²⁵.

(199) Влезе **нервозен**. (‘кога влезе, беше нервозен’)

(200) Влезе **нервозно**. (‘влезе на нервозен начин’)

Сепак, можноста за замена меѓу придавките и прилозите не е отворена во сите случаи. Примерите (201) и (202) покажуваат дека во некои случаи е возможна само придавската варијанта. Во случајот причината за тоа е што како наврнат може да се окарактеризира само субјектот, а не и начинот на влегување. Со други зборови, значењето ‘влезе, при што беше наврнат’ е можно, а значењето ‘влезе на наврнат

²⁵ Гимие (Guimier 1996: 65–66) наведува дека во првата варијанта придавката се однесува само на субјектот, а во втората прилогот има двоен опсег, врз предикатот и врз субјектот. Паралелизмот меѓу придавските и прилошките варијанти го посочува и Пипер (во Пипер, Антонић и др. 2005: 332).

начин’ – исклучено. Во согласност со тоа, колокацијата *нервозно влегување* е можна, а *наврнай̄о влегување* – исклучена.

(201) *Влезе наврнай̄.*

(202) **Влезе наврнай̄о.*

Во некои случаи, обратно, прилошката варијанта е можна, а придавската – исклучена. Примерите (203) и (204) покажуваат дека како принципиелен може да се окарактеризира само начинот на зборување (‘зборуваше во согласност со принципите, односно, условно, на принципиелен начин’), а не и субјектот во моментот на зборувањето (‘зборуваше, при што беше принципиелен’), затоа што особината *̄принципиелен* е поиманентна, карактерна, а не привремена.

(203) *Зборуваше ̄принципиелно.*

(204) **Зборуваше ̄принципиелен.*

Од друга страна, како што покажуваат примерите (205) и (206), во друга колокација, тој глагол евозможен во двете варијанти. Причината за тоа е што карактеристиката *возбуден* спаѓа во менталните состојби, кои се променливи, привремени карактеристики, т.е. меѓу најчестите што ги изразуваат депиктивните конструкции.

(205) *Зборуваше возбудено.* (‘зборуваше на возбуден начин’)

(206) *Зборуваше возбуден.* (‘зборуваше, при што беше возбуден’)

Што се однесува на глаголско-прилошките комбинации, Ноели (Noailly 1999: 148) посочува дека има аналогна релација меѓу модификацијата на именката од придавката, од една страна, и модификацијата на глаголот од прилогот, од друга. Во таа смисла, придавката е за именката тоа што е прилогот за глаголот (во случаите со субјект). Тоа го илустрира со пример од Тениер (1959): *мирна вечера* наспрема *вечера мирно*. Ако се споредат колокациите *мирна вечера* и *̄принципиелно зборување* (во примерот 203), кои се можни, со колокацијата *наврнай̄о влегување* (во примерот

202), која е исклучена, се покажува дека во случаите каде што колокациите се можни во форма на именски синтагми, доаѓаат предвид и односните глаголско-прилошки комбинации.

Од друга страна, се покажува дека глаголско-прилошките комбинации зависат и од тоа каква карактеристика изразува прилогот. Во таа смисла, глаголите се најсообразни со прилозите што изразуваат ментални и емоционални состојби. Тоа го покажуваат примерите (202) и (207). Тие содржат ист глагол, но првата конструкција, бидејќи прилогот изразува физичка состојба, е исклучена, а втората, бидејќи прилогот изразува ментална состојба, е можна.

(202) *Влезе наврнай̄о.

(207) Влезе нервозно.

Примерите (208)–(213) покажуваат дека прилошката варијанта е исклучена кај физиолошките состојби (208), подреденоста во низа (210) и животните фази (212).

(208) *Влезе ѝијано.

(209) Влезе ѝијан.

(210) *Влезе ѝоследно.

(211) Влезе ѝоследен.

(212) *Влезе младо.

(213) Влезе млад.²⁶

Што се однесува на физичките положби, придавските варијанти се многу повообичаени (214), но прилошките не се секогаш исклучени (215). Сепак, трансформацијата на прилогот во предлошка синтагма е исклучена (216). Во примерот (215) прилогот изразува физичка положба и е употребен со компатибилен предикат, кој изразува физичка активност, па затоа комбинацијата е можна. Од друга страна, тој прилог е несообразен со предикат што изразува, на пример, вербална

²⁶ Во случаите со животни фази контекстот може да биде некоја област, занимање; на пример, *Влезе млад во книжевност*.

активност, па во тие случаи придавската варијанта е можна (217), а прилошката – исклучена (или барем крајно невообичаена) (218).

(214) *Влезе ѝоднаведнаѝ.*

(215) *Влезе ѝоднаведнаѝо.*

(216) **Влезе на ѝоднавеѝнаѝ начин.*

(217) *Зборуваше ѝоднаведнаѝ.*

(218) *?Зборуваше ѝоднаведнаѝо.*

Комбинациите низ ексцерпираните примери покажуваат дека придавките што изразуваат ментални и емоционални состојби се најподложни на трансформации со прилози: *ѝој раскажува ѝонесен – ѝој раскажува ѝонесено; ѝој го рече ѝоа оџорчен – ѝој го рече ѝоа оџорчено; ѝој свика возбуден – ѝој свика возбудено; ѝој ѝраша изненаден – ѝој ѝраша изненадено.* Единствената дискутабилна трансформација е *ѝаа седна расѝлакана – ѝаа седна расѝлакано.*

Кај физичките состојби (1), физиолошките состојби (2), подреденоста во низа (3) и животните фази (4), трансформациите се исклучени.

(1) *ѝој се сѝрча бос – *ѝој се сѝрча босо; *ѝој се јавува нерасѝакуван – *ѝој се јавува нерасѝакувано;*

(2) *ѝој лежи буден – *ѝој лежи будно; ѝој влезе ѝѝјан – *ѝој влезе ѝѝјано; ѝаа оѝѝде на ѝаѝ бремена – *таа оѝѝде на ѝаѝ бремено; ѝој изџоре жив – *ѝој изџоре живо;*

(3) *ѝој дојде ѝрв – *ѝој дојде ѝрво; ѝој слезе ѝоследен – *ѝој слезе ѝоследно;*

(4) *ѝој ѝочина млад – *ѝој ѝочина младо.*

И кај физичките положби повеќето прилошки комбинации се исклучени: *џѝ оѝѝвори очѝѝе ѝаднаѝ од маџраџоѝ – *џѝ оѝѝвори очѝѝе ѝаднаѝо од маџраџоѝѝ; ѝѝѝе се враќааѝ дома јавнаѝ на маџарињаѝа – *ѝѝѝе се враќааѝ дома јавнаѝо на маџарињаѝа; ѝој учи седнаѝ на својаѝа маса – *ѝој учи седнаѝо на својаѝа маса; ѝѝѝе се наѝѝреварувааѝ седнаѝѝ на земи еден сѝроѝѝи оруџ – *ѝѝѝе се наѝѝреварувааѝ седнаѝо на земи еден сѝроѝѝи оруџ.*

Како поневообичаени од придавските, може да се прифатат следниве прилошки варијанти: *ѿаа лежи ѿоѿѿрена на чачкаѿа оу сеуѿѿѿеѿо* – *ѿаа лежи ѿоѿѿрено на чачкаѿа оу сеуѿѿѿеѿо*; *ѿој сеуи навеунаѿѿ нау масѿѿѿе* – *ѿој сеуи навеунаѿѿо нау масѿѿѿе*; *ѿој се разбууи зѿрчен во школкаѿа на сѿолоѿѿ* – *ѿој се разбууи зѿрчено во школкаѿа на сѿолоѿѿ*.

2.1.1.4. Предлошки синтагми со депиктивно значење

Како депиктивни функционираат и некои именски синтагми воведени со предлог. Како што покажуваат парафразите, разликата меѓу примерите (219)–(221), од една страна, и (222)–(224), од друга, е само формална.

(219) *Се враѿѿи во добра зоравсѿѿвена сосѿојба*. (‘се врати, при што беше во добра здравствена состојба’)

(220) *Дојде со солзи во очѿѿѿе*. (‘дојде, при што беше со солзи во очите’)

(221) *Тоа ѿо кажа со резѿѿнаѿѿѿа*. (‘го кажа тоа, при што беше полн со резѿѿнаѿѿѿа’)

(222) *Се враѿѿи зорав*. (‘се врати, при што беше здрав’)

(223) *Дојде насолзена*. (‘дојде, при што беше насолзена’)

(224) *Тоа ѿо кажа резѿѿниран*. (‘го кажа тоа, при што беше резѿѿниран’)

Во некои случаи (225), (226) глаголската придавка само го уточнува значењето на предлошката синтагма, која може да биде употребена и самостојно (227), (228).

(225) *Се ѿојави облечена во сѿаровремски фусѿѿан*. (‘се појави, при што беше во старовремски фустан’)

(226) *Се сликаа качени на коњ*. (‘се сликаа, при што беа качени на коњ’)

(227) *Се ѿојави во сѿаровремски фусѿѿан*. (‘се појави, при што беше во старовремски фустан’)

(228) *Се сликаа на коњ*. (‘се сликаа, при што беа на коњ’)

За разлика од претходните предлошки синтагми (227), (228), кои се еднозначно депиктивни, некои може да се толкуваат и како депиктивни и како еквиваленти на прилози за начин. На пример, во согласност со тоа што колокацијата *радосно раскажување* е можна, примерот (229) може да соодветствува и на (230) и на (231), во зависност од тоа дали е целта да се окарактеризира како радосен референтот или начинот на кој раскажува.

(229) *Раскажуваше со радос̄ӣ.*

(230) *Раскажуваше радосна.*

(231) *Раскажуваше радосно.*

2.1.2. Линеаризацијата на интегрираните депиктивни конструкции

Од аспект на позицијата, се изделуваат неколку случаи. Општо земено, може да се класификуваат на такви во кои депиктивната конструкција е во зоната десно (во натамошниот текст: десната зона) или во зоната лево од предикатот (во натамошниот текст: левата зона). Освен тоа, може да се класификуваат на случаи во кои предикатот и депиктивната конструкција се во непосредна врска, од една страна, и случаи во кои врската е разбиена со други аргументи на глаголот, од друга. Во натамошниот текст, прашањето за линеаризацијата ќе биде разгледано низ корпус примери, главно, ексцерпирани од македонската книжевност.

Во повеќето расположливи примери депиктивната конструкција е во десната зона, непосредно зад предикатот и во финална позиција, без дополнителни аргументи на предикатот (232)–(233).

(232) *Ја ос̄тавив да лежи болна и две ̄одини не одев да ја ̄ледам.* (РБ, 101)
(‘лежеше, при што беше болна’)

(233) *Дано слезе ̄оследен, како ̄иӯинец, ко̄о нема кој да ̄о дочека.* (ДС, 7)
(‘Дано слезе, при што беше последен’)

За разлика од нив, случаите во кои во десната зона е и субјектот, во постпозиција во однос на депиктивната конструкција, се маргинални (175), (181),

(182), што се должи на тоа што субјектот воопшто поретко се јавува во десната зона. Конструкции со препозиција на субјектот се јавуваат само во еден случај (234), што е во согласност и со тенденцијата кон непосредна врска меѓу предикатот и депиктивниот елемент.

(175) *На ѝодоѝ сѝогеше **ѝреврѝено** ѝенѝерейѝо со манѝаѝа, хранаѝа исѝурена и ѝоѝурена.* (РБ, 16) ('на подот стоеше тенѝерето со манѝата, при што беше превртено')

(181) *Видеѝе како ѝи хранаѝ! — рече **оѝорчен** класниоѝ.* (БК, 227) ('рече класниот, при што беше огорчен'/ 'рече класниот, бидејќи беше огорчен')

(182) *Како знаеше каде сум? — ѝраша **изненаден** ѝој.* (БК, 295) ('праша тој, при што беше изненаден'/ 'праша тој, бидејќи беше изненаден')

(234) *„Ќе одам јас сама“, му реков.* (РБ, 99) ('ќе одам јас, при што ќе бидам сама')

Втори по зачестеност се случаите во кои депиктивниот елемент и предикатот се во линеаризација како во првата група, но по депиктивниот елемент следува прилошка определба (165), (235), (236). Тие се издвојуваат по тоа што во нив, иако функционира како рема, т.е. како елемент поинформативен од прилошката определба, депиктивниот елемент не е позициониран зад неа, бидејќи, како што беше посочено, инклинира кон непосредна врска со предикатот.

(165) *Некоѝаш влеѝол **ѝијан** кај неа.* (РБ, 33) ('некогаш влегол кај неа, при што бил пијан')

(235) *Две черѝарчиња, машко и девојѝенѝе, се сѝрчаа **боси** ѝо насѝоѝо ѝокрај мене и се заѝреа ѝред една од двојкиѝе шѝо во ѝоа време обично шеѝааѝи ѝука.* (БК, 149) ('се стрчаа по насипот покрај мене, при што беа боси')

(236) *Живееше **сама** во селоѝо оѝкако умре ѝаѝко ми и беше мноѝу болна и бедна.* (РБ, 90) ('живееше во селото, при што беше сама')

Според тоа, случаите со линеаризација *ѝредикаѝи – ѝрилошка оѝределба – дейѝкиѝивен елеменѝи* се значително поретки (237)–(239).

(237) (...) и *после огаӣ заедно некаде и се враќааӣ дома исцпоӣени*, со здив од лук и алкохол. (РБ, 64) (‘се враќаат дома, при што се испотени’)

(238) (...) се *разминуваа во куќаӣа неми и намтурени* (...) (ДС, 29) (‘се разминуваа во куќата, при што беа неми и намтурени’)

(239) (...) *за да чиӣа навечер леџнаӣ* (...) (ДС, 49) (‘за да чита навечер, при што да биде легнат’)

Од друга страна, ретки се и случаите што вклучуваат акузативен аргумент. Во таа смисла, конструкциите со линеаризацијата *предиќаӣ – акузатӣивен арџуменӣ – деӣкӣивен елементӣ* се јавуваат само во неколку случаи (160), (240). Исклучително ретки се и конструкциите со линеаризацијата *предиќаӣ – деӣкӣивен елементӣ – акузатӣивен арџуменӣ*, иако во нив, за разлика од претходните случаи, врската меѓу предикатот и депиктивниот елемент е непосредна²⁷. Единствен расположлив пример е (241) (кој и не е депиктивен, туку концесивен, како што покажува парафразата покрај него).

Во таа смисла, треба да се одбележи дека не се јавуваат случаи во кои депиктивен елемент во врска со субјектот се јавува во реченица со дативен аргумент што не е сведен на кратка личнозаменска форма, од типот на (242) и (243), кои се конструирани.

(160) *Дано џи оӣвори очиӣе љаоднаӣ од маорацоӣ* (...) (ДС, 94) (‘Дано ги отвори очите, при што беше паднат од мадрацот’)

(240) *Па љаака има мноџу фоӣоџрафӣи од љоа како љој рецӣӣира љоезија засӣанаӣ љред некој љулӣ, со микрофон, со едно од неџовиӣе џрди книџулӣња во љрсӣиӣе*. (РБ, 8) (‘рецитира поезија, при што е застанат пред некој пулт’)

(241) *Да не ми џо љосӣавеше сам љрашаџеӣо, јас немаше вооџӣӣо да џо забележам љоа*. (БК, 196) (‘да не ми го поставеше прашањето без да го поттикнуам’)

²⁷ Во некои случаи со акузативен аргумент, контекстот разјаснува дали се однесува депиктивниот елемент на субјектот или на акузативниот аргумент. На пример, во *Олга ја испрати Христина расположена*, депиктивниот елемент (*расположена*) може да е во врска и со субјектот (‘Олга ја испрати Христина, при што Олга беше расположена’) и со акузативниот аргумент (‘Олга ја испрати Христина, при што Христина беше расположена’).

(242) *Им го постави прашањето на присушните насмевнај.* (‘им го постави прашањето на присутните, при што беше насмевнат’)

(243) *Им го постави насмевнај прашањето на присушните.* (‘им го постави прашањето на присутните, при што беше насмевнат’)

Се изделуваат и неколку случаи во кои депиктивниот елемент се наоѓа меѓу глаголите на сложениот предикат, т.е. со линеаризацијата *воведувачки глагол – дейкиивен елемент – главен глагол* (244)–(246).

(244) *Сакаше налакџен на прозорецот и со поадаена глава надвор да ги насети првите контури на родниот град, при што да биде налакџен на прозорецот’*

(245) *Лекаријте почнаа први да ми поставуваат прашања.* (РБ, 97) (‘лекарите почнаат да ми поставуваат прашања, при што беа први во тоа’)

(246) *Почна сам да ми го носи.* (РБ, 79) (‘почна да ми го носи без да го поттикнам’)

Од друга страна, иако депиктивните елементи функционираат како рема, не се во занемарлив број ни случаите со депиктивен елемент во левата зона, во кои функционира како фокусирана, истакната рема (164), (168), (185), (247).

(164) *Горан прв треба да дојде.* (ДС, 70) (‘Горан треба да дојде, при што да биде прв’)

(168) *Кога сџиѓна до поа дека дедо ми жив изгорел, Ненад икна, се сџресе, малку ги рашири очиие и ја зајвори усџаџа.* (РБ, 38) (‘дедо ми изгорел, при што бил жив’)

(185) *Еднаш Јован ме фаџи дека бремена сум отишла на пат.* (РБ, 91) (‘сум отишла на пат, при што бев бремена’/‘сум отишла на пат, иако бев бремена’)

(247) *Чиџаџелот сам лесно ќе погоди со кои месџа во основниот џексџ се сврзуваат овие доџолнувања.* (БК, 219) (‘читателот лесно ќе погоди, без да му се помогне’)²⁸

²⁸ Примерите (246) и (247) се со концесивно значење.

Под *фокусирање* (*фокализација*) Суте (Soutet 2012: 84–85) подразбира парадигматска емфаза, т.е. селекција на фокусираниот елемент од неговата класа. Фокусирањето најчесто доаѓа до израз преку контрастивната интонација и поставување на релативниот елемент во иницијална позиција (248), (249) или во позиција на субјект комбиниран со именски предикат со показна замена и релативна дел-реченица, кој го содржи тематскиот дел (250).

(248) *Книѓиџе* (а не документиџе) ѓи зеде Марија.

(249) *Марија* (а не Ивана) ѓи зеде книѓиџе.

(250) *Марија* (а не Ивана) е џаа џио ѓи зеде книѓиџе.

Спротивно на фокусирањето, под *топикализација* Суте (ibid.) подразбира истакнување на тематскиот карактер на еден од аргументите на предикатот, т.е. тематизација, од типот на (251) и (252). Тематизацијата е во функција на тематскиот континуитет и е синтагматска емфаза. Нејзини механизми се екстракцијата (прозодиската неинтегрираност) во иницијална позиција и анафората, а типично тематизирани се и елементите воведени со *џио се однесува на* (253), (254)²⁹.

(251) *Книѓиџе*, Марија веќе ѓи зеде.

(252) *Марија*, џаа веќе ѓи зеде книѓиџе.

(253) *џио се однесува на книѓиџе*, Марија веќе ѓи зеде.

(254) *џио се однесува на Марија*, џаа веќе ѓи зеде книѓиџе.

Фокусираните депиктивни елементи почесто се јавуваат во случаите со имплицитен субјект, од типот на (162) и (185), каде што депиктивните елементи (*џаква расџлакана* и *бремена*) ги отвораат дел-речениците. Во случаите со

²⁹ За поставувањето на релативниот елемент во левата зона во функција на нејзино истакнување, Кресел (Creissels 2006b: 111), исто така, го употребува терминот *фокусирање* (*focalisation*), а Фирбас (Firbas 1992: 125) – *ставање во преден план* (*fronting*). Под *топикализација*, пак, Кресел (Creissels 2006b: 110), во најширока смисла, подразбира операција на истакнување на топикот (елементот на исказот од кој се развива коментар). Во натамошниот тек ќе се употребува терминот *тематизација*, како синонимен на *топикализација*.

експлицитен субјект, препозицијата на депиктивниот елемент е поневообичаена. Во таа смисла, варијантите од типот на (164б) и (168б) се маргинални во споредба со варијантите од типот на (164а) и (168а). Единствен расположлив автентичен пример е (255).

(162) *Му ѝпросолзи ушѝе на лицейѝо, влажејќи му ѝи образиѝе, и ѝаква расѝлакана седна до неѝо, ѝред ѝокриенаѝа кошница на масаѝа и со сѝуѝкана шамија во скуѝоѝи.* (ДС, 12) (‘седна до него, при што беше таква расплакана’)

(185) *Еднаш Јован ме фаѝи дека бремена сум оѝишла на ѝаѝи.* (РБ, 91) (‘сум отишла на пат, при што бев бремена’/‘сум отишла на пат, иако бев бремена’)

(164а) *Прв ѝреба да дојде.* (‘треба да дојде, при што да биде прв’)

(168а) *Жив изѝорел.* (‘изгорел, при што бил жив’)

(164б) *Прв Горан ѝреба да дојде.* (‘Горан треба да дојде, при што да биде прв’)

(168б) *Жив ѝој изѝорел.* (‘изгорел, при што бил жив’)

(255) *Приѝаена сосем ѝаа се чуди колку било недосѝижно небоѝо (...)* (БК, 305) (‘таа се чуди, при што е притаена сосем’)

Депиктивен елемент во левата зона комбиниран со субјект во десната зона, од типот на (256), не се јавува во ниту еден случај. Тоа не значи дека таа линеаризација е исклучена, но во секој случај, ниту левата зона е вообичаена за депиктивните елементи ниту десната зона е вообичаена за субјектот, па и да се јават, тие комбинации неспорно може да се оценат како исклучително ретки.

(256) *Сами дојдоа ѝие.* (‘дојдоа тие, при што беа сами’)

Сумарно, во десната зона се izdelуваат неколку линеаризациски варијанти, кои се подредени од најчестата кон најретката:

1. субјект – предикат – депиктивен елемент: *Марко зборуваше ѝоднасмеvнаѝи;*
2. субјект – предикат – депиктивен елемент – прилошка определба: *Марко зборуваше ѝоднасмеvнаѝи на сосѝанокоѝи;*

3. субјект – предикат – прилошка определба – депиктивен елемент: *Марко зборуваше на сосџанокот ѓоднасмеvнатѓ.*

Следниве случаи, кои се јавуваат со меѓусебно слична фреквенција, се многу поретки во споредба со претходните:

1. предикат – депиктивен елемент – субјект: *Зборуваше ѓоднасмеvнатѓ Марко.*;

2. субјект – воведувачки глагол – депиктивен елемент – главен глагол: *Марко ѓочна ѓоднасмеvнатѓ да зборува.*;

3. субјект – предикат – акузативен аргумент – депиктивен елемент: *Марко ѓо зборуваше ѓоа ѓоднасмеvнатѓ.*;

4. субјект – предикат – депиктивен елемент – акузативен аргумент: *Марко ѓо зборуваше ѓоднасмеvнатѓ ѓоа.*

Ситуација во левата зона е поедноставна. Случаите од типот на 1. и 2. се јавуваат во значителен број, случаите од типот на 3. – маргинално, а случаите од типот на 4. – во ниту еден случај.

1. депиктивен елемент – предикат: *Поднасмеvнатѓ зборуваше.*;

2. субјект – депиктивен елемент – предикат: *Марко ѓоднасмеvнатѓ зборуваше.*;

3. депиктивен елемент – субјект – предикат: *Поднасмеvнатѓ Марко зборуваше.*;

4. депиктивен елемент – предикат – субјект: *Поднасмеvнатѓ зборуваше Марко.*

Тоа покажува две тенденции. Бидејќи функционираат како рема, интегрираните депиктивни елементи почесто се сместени во десната зона, при што инклинираат кон непосредна врска со предикатот. Од друга страна, иако се поретки, во значителен број се јавуваат и депиктивни елементи во левата зона, кои функционираат како фокусирана, истакната рема. Во случаите со имплицитен субјект, тие ја заземаат иницијалната позиција, а во случаите каде што е експлицитен, се јавуваат во постпозиција.

2.1.3. Неинтегрираните депиктивни конструкции

2.1.3.1 Неинтегрираните наспрема интегрираните депиктивни конструкции

Депиктивните конструкции може да бидат и неинтегрирани. Како што забележува Ноели (Noailly 1999: 117), разликата доаѓа до израз ако се примени негацијата, која во интегрираните варијанти го засега атрибутот, а во интегрираните – предикатот. Во таа смисла, значењето на интегрираната варијанта (257) е ‘Блез заминува, но не е смирена’, а на неинтегрираната (258) – ‘Блез не заминува и е смирена’. Тоа покажува дека неинтегрираните депиктивни елементи се надвор од информациското јадро на исказот, што е една од основните карактеристики на неинтегрираните конструкции воопшто.

(257) *Blaise ne part pas tranquille.*

‘Блез не заминува смирена.’

(258) *Blaise ne part pas, tranquille.*

‘Блез не заминува, смирена.’

Комбет (Combettes 1998: 64–68) ја илустрира разликата меѓу неинтегрираните и интегрираните конструкции, меѓу другото, со примерите (259) и (260).

(259) *Il est sorti de la pièce pleinement satisfait.*

‘Тој излезе од собата **сосема задоволен.**’

(260) *Il est sorti de la pièce, pleinement satisfait.*

‘Тој излезе од собата, **сосема задоволен.**’

За интегрираната варијанта забележува дека функционира како одговор на прашањето *Каков излезе од собата, задоволен или незадоволен?*. Трансформацијата во *дали-прашања* ја оценува како неспорно прифатлива само во тие случаи: *Дали излезе од собата задоволен?*. Трансформацијата на неинтегрираните ја оценува како дискутабилна: *Дали излезе од собата, задоволен?*. Како што посочува, и да се оцени како прифатлива, неинтегрираната конструкција е надвор од опсегот на прашањето,

т.е. од информациското јадро, па како тема и како рема функционираат другите елементи на исказот. Од друга страна, за интегрираната варијанта посочува дека влегува во информациското јадро, па може да функционира и како рема во вистинска смисла (ако донесува сосема нова информација, т.е. таква што не е изнесена во претходниот контекст). Во тој поглед, како што посочува Комбет (ibid.), неинтегрираните конструкции може да функционираат како секундарна тема (ако посочуваат содржина спомената или антиципирана во претходниот контекст) или како секундарна рема (ако посочуваат нова информација). На пример, во (261) примарна тема е *почнала (да раскажува)*, а примарна рема – *една приказна*, т.е. елементите што го сочинуваат информациското јадро. Конструкцијата *свесна, а не толку свесна* функционира како секундарна тема затоа што е антиципирана во претходниот контекст, каде што е употребена именската синтагма *налудничав сон*. Во спротивно, би функционирала како секундарна рема³⁰.

(261) *Во такав некој налуудничав сон, свесна а не толку свесна, почнала да му раскажува една приказна (...)* (ЖЧ, 9) ('почнала да раскажува една приказна, при што била свесна, а не толку свесна')

Најпосле, како што беше посочено, кај интегрираните депиктивни конструкции има можност и за фокусирање, истакнување на ремата, т.е. за нејзино поставување во иницијална позиција (262). Спротивно на тоа, поставувањето во иницијална позиција на неинтегрираната варијанта (која секогаш, независно од позицијата, е надвор од информациското јадро) е во функција на нејзина тематизација, односно е дополнителен сигнал за нејзината информациска секундарност. Во таа смисла, почетокот на исказот комбиниран со прозодиска неинтегрираност е типичен за елементите со понизок степен на комуникациски динамизам, т.е. за темата (263). Следствено, во (262) рема е *задоволен* (па го понесува интонацискиот центар), а во (263) – *излезе*. Поширокото толкување на првата

³⁰ Разликата меѓу конструкциите во поглед на врската со претходниот контекст ќе биде разгледана во делот за причинските конструкции (3.1.7.1.), кои многу често се надоврзуваат на претходниот контекст.

варијанта може да биде, на пример, ‘задоволен беше кога излезе, иако сите очекуваа да биде незадоволен’, а на втората – ‘беше задоволен и излезе, не остана дома’.

(262) Задоволен излезе.

(263) Задоволен, излезе.

Во прилог на тоа, треба да се додаде дека интегрираната варијанта е поблиска до парафразата ‘кога излезе, тој беше задоволен’, а неинтегрираната – до ‘тој излезе; притоа, беше сосема задоволен’. Првата парафраза покажува дека интегрираните депиктивни конструкции се дел од информациското јадро на исказот, а втората – дека неинтегрираните се секундарни, па може дури и да се изостават.

Сепак, и интегрираните депиктивни елементи може да бидат носители на различни степени на информативност. Во неутрални контексти, тие се помалку информативни (264), па ако се изостават, исказот ќе биде информациски осиромашен, но ќе остане кохерентен (264а).

(264) *Две чергџарчиња, машко и девојченце, се сџрчаа боси ѓо насѓѓоѓ ѓо крај мене и се заѓреа ѓред една од двојкиѓе шѓѓо во ѓѓоа време обично шеѓааѓѓ ѓѓука.* (БК, 149) (‘се стрчаа по насипот покрај мене, при што беа боси’)

(264а) *Две чергџарчиња, машко и девојченце, се сџрчаа ѓо насѓѓоѓ ѓо крај мене (...)*

Во контрастирани контексти, изоставањето на интегрираниот депиктивен елемент ја засега кохерентноста на исказот. Илустрација за таа разлика се двојките (265) и (266), од една страна, и (267) и (268), од друга. Варијантата (266), која, за разлика од (265), е исклучена затоа што е противречна, покажува дека, поради контрастот, интегрираниот елемент е неопходен дел од исказот. Од друга страна, варијантата (268), која, како и (267), е можна, покажува дека неинтегрираната е секундарна, па може и да се изостави.

(265) *Сиѓѓе заминаа задоволни, само ѓѓаа замина **разочарана**.*

(266) **Сиѓѓе заминаа задоволни, само ѓѓаа замина.*

(267) *Сийе осїанаа, само їаа, разочарана, замина.* / *Сийе осїанаа, само їаа замина, разочарана.*

(268) *Сийе осїанаа, само їаа замина.*

Како што се согледува, придавскиот елемент може да биде контрастиран само кога е интегриран (265), а не и неинтегриран (269).

(268) **Сийе заминаа задоволни, само їаа, разочарана, замина.* / **Сийе заминаа задоволни, само їаа замина, разочарана.*

Од обратна перспектива, трансформацијата на неинтегрираните во интегрирани варијанти, исто така, може да има семантички импликации. На пример, во (270а) интегрираната варијанта само го издигнува депиктивниот елемент на повисок информациски ранг во споредба со неинтегрираната (270), но во (271а) внесува и значенска промена во однос на (271). Како што покажуваат парафразите, неинтегрираната варијанта не имплицира дали секундарната предикација се совпаѓа со примарната само во актуелниот интервал или и претходно, поради што се можни двете толкувања. Од друга страна, интегрираната упатува кон еднозначна интерпретација, според која предикациите се совпаѓаат на поширок план (271а).

(270) *Беше сїанай̄ и ми викаше в лице, наведнай̄ врз мене.* (РБ, 29) (‘ми викаше в лице; притоа, беше наведнат врз мене’)

(270а) *Беше сїанай̄ и ми викаше в лице наведнай̄ врз мене.* (‘додека ми викаше в лице, беше наведнат врз мене’)

(271) *Марија ушїе лежеше, сврїена кон сидой̄.* (ДС, 77) (‘Марија сè уште лежеше, при што беше свртена кон сидот’/‘Марија сè уште лежеше, при што беше свртена кон сидот, а во таква положба беше и додека лежеше претходно’)

(271а) *Марија ушїе лежеше сврїена кон сидой̄.* (‘Марија сè уште лежеше, при што беше свртена кон сидот, а во таква положба беше и додека лежеше претходно’)

Примерот (271а) е специфичен по тоа што во него како рема не функционира депиктивниот елемент, туку временската определба *ушӣе*. Општо земено, кога функционираат како рема (што е неприкосновено најчест случај), интегрираните депиктивни елементи може да се трансформираат неинтегрирано без семантички импликации. Кога е во функција на рема некој друг конституент, поставувањето на депиктивниот елемент во неинтегрирана позиција, надвор од информациското јадро, а без семантички импликации, е исклучено. Поради тоа, конструкцијата во (271) е двозначна, а конструкцијата во (271а) – еднозначна. Тоа најјасно доаѓа до израз во случаите со адверсативна алтернатива. Така, во (272) како рема функционира депиктивниот елемент (*сама*), па може да се реализира и неинтегрирано (273). Во (274) како рема функционира субјектот (*Ивана*), па трансформацијата на депиктивниот елемент во неинтегрирана варијанта е дури и теоретски исклучена (275).

(272) *Ивана дојде сама, а не со Хрис̄тина.*

(273) *Ивана дојде, сама, а не со Хрис̄тина.*

(274) *Ивана дојде сама, а не Хрис̄тина. Хрис̄тина дојде со друшӣвоӣо.*

(275) **Ивана дојде, сама, а не Хрис̄тина. Хрис̄тина дојде со друшӣвоӣо.*

Најпосле, неинтегрираните варијанти во финална позиција може и да се парцелираат, т.е. прозодиски целосно да се осамостојат, со што добиваат информациска значајност (271в)³¹. Сепак, како и неинтегрираните варијанти, со тоа што се надвор од прозодиската целина, парцелираните се надвор и од информациското јадро на исказот, па не може да функционираат како негова рема, дури и да донесуваат сосема нова информација.

(271в) *Марија ушӣе лежеше. **Свр̄ѣна кон сидот̄.*** (‘Марија сè уште лежеше; притоа, беше свртена кон сидот [а во таква положба беше и претходно]’)

³¹ Пошироко за парцелацијата в. кај Ружик (во Пипер, Антонић и др. 2005: 564–568).

Во согласност со тоа, исказите во кои како рема не функционира депиктивниот, туку некој друг елемент, каде што неинтегрираните варијанти се исклучени – не може да се трансформираат ни во парцелирана варијанта. Во таа смисла, за разлика од (276), примерот (277) е исклучен, затоа што во (274) како рема не функционира депиктивниот елемент (*сама*), туку субјектот (*Ивана*).

(276) *Ивана дојде. Сама. Не со Христџина.*

(277) **Ивана дојде. Сама. А не Христџина. Христџина дојде со орушџивошџо.*

Најпосле, треба да се одбележат и модалните искази. Во таа смисла, од варијантите (278) и (279) првата (интегрираната) е еднозначна, а втората (неинтегрираната) – двозначна. Во интегрираната варијанта деонтичката нијанса (глаголот *сака*) ја проектира одмореноста, која временски се совпаѓа само со присуството, а не и со желбата за присуството (‘Ивана сака да присуствува, при што [кога ќе присуствува] да биде одморена’). Неинтегрираниот депиктивен елемент може да се толкува двојно: во ист интервал со желбата (‘Ивана сака да присуствува, при што [во моментов] е одморена’), од една страна, и во ист интервал со присуството (‘Ивана сака да присуствува, при што [кога ќе присуствува] да биде одморена), од друга страна.

(278) *Ивана сака да ѝрисусџвува одморена.*

(279) *Ивана сака да ѝрисусџвува, одморена.*

Во некои случаи, поради модалноста, интегрираната варијанта може да биде и исклучена. Така, во (280) деонтичката нијанса е проекција на карактеристиката – условно: ‘сака, кога ќе присуствува на настанот, да биде информирана сосема случајно’, што е бесмислено. Во тој поглед, бидејќи е апсурдно да се сака, кога ќе се присуствува на некој настан, да се биде информиран сосема случајно, интегрираната варијанта е исклучена. Од друга страна, бидејќи е можно да се сака да се присуствува на настан за кој сме информирани случајно, неинтегрираната варијанта (281) е можна: ‘Ивана сака да присуствува на настанот, при што е информирана сосема случајно’.

(280) *Ивана сака да *йрисусийеува* на *наст̄аной̄ информирана сосема случајно*.

(281) *Ивана сака да йрисусийеува на наст̄аной̄, информирана сосема случајно*.

Од тие причини, депиктивниот елемент во (282) може да се трансформира во финална позиција само во неинтегрирана (282а), а не и во интегрирана варијанта (282б), чие значење, условно, би било: ‘жена сака да го сними девојчето со гулабите, при што, кога ќе го сними, да биде привлечена од глетката’.

(282) *Вйора сцена: йривлечена оо йоа [злейкай̄а], жена (до скоро можела самай̄а да биде наречена з̄улаб) сака да з̄о сними девојченцеј̄о со з̄улабий̄е, но или й̄оа се ист̄ава или з̄улабий̄е й̄одлеј̄нуваај̄ й̄ој̄ака.* (БК, 150) (‘жена сака да го сними девојчето со гулабите, при што е привлечена од глетката’)

(282а) (...) *жена сака да з̄о сними девојченцеј̄о со з̄улабий̄е, йривлечена оо з̄лейкай̄а* (...) (‘жена сака да го сними девојчето со гулабите, при што е привлечена од глетката’)

(282б) * (...) *жена сака да з̄о сними девојченцеј̄о со з̄улабий̄е йривлечена оо з̄лейкай̄а* (...)

2.1.3.2. Линеаризацијата на неинтегрираните депиктивни конструкции

Што се однесува на позицијата, суштинската разлика во споредба со интегрираните депиктивни конструкции е тоа што неинтегрираните многу почесто се јавуваат и во левата зона, и тоа и во апсолутниот почеток на исказот. Како што беше посочено, поставувањето во левата зона (особено во апсолутниот почеток на исказот) на интегрираните депиктивни елементи служи за фокусирање, истакнување на ремата. Од друга страна, поставување во таа позиција на неинтегрираните варијанти служи за тематизација, т.е. за сигнализирање дека содржината е информациски секундарна. За разлика од интегрираните варијанти, неинтегрираните често се јавуваат и во случаи со експлицитен субјект (283), (284) а не само со имплицитен (285), (286).

(283) *Засолне̄и во своја̄та соба, њо̄право њо̄тисна̄и њо̄о отворенио̄и њрозорец, Дано седеше њред едно чинивче со њарче сирење и една чашка (...)* (ДС, 82) (‘Дано седеше пред едно чинивче, при што беше засолнет, поправо потиснат под отворениот прозорец’)

(284) *Леѓна̄и на црна кожена софа во њсихија̄њриска̄та ординација, Несњор се обидува да се се̄и како се најде на њо̄ј њо̄ѓреб.* (ПА, 47) (‘Нестор се обидува да се сети, при што е легнат на црна кожена софа’)

(285) *Тони им се израдува и њенњлеменски њрво мене ми сњави неколку њарчиња во чинија̄та, и њака насмеан, се обиде да њ сњави и неколку на Ирена (...)* (РБ, 110) (‘се обиде да њ стави и неколку на Ирена, при што беше насмеан’)

(286) *Поњоа, оњежна̄и, се њремесњи во дневна̄та соба (...)* (ДС, 10) (‘се премести во дневната соба, при што беше отежнат’)

Конструкциите во левата зона постпозитивни во однос на субјектот се мошне поретки од иницијалните, но се јавуваат во значителен број случаи (287)–(289).

(287) *Коѓа нашӣње воловски коли, најњварени до врво̄и, кинисаа, веќе се смрачуваше.* (БК, 207) (‘нашите воловски коли кинисаа, при што беа натоварени до врвот’)

(288) *Мајка ми, и самата збунета̄, ме испрати до њорња и ми го њодаде њорбиче̄њо.* (БК, 208) (‘мајка ми ме испрати до порта, при што и самата беше збунета’)

(289) *Коѓа Ема ќе се залепи за сидо̄и чувсњњува како некој од друга̄та сњрана на сидо̄и, залепен со уво̄њо, слуша шњњ се случува во нејзина̄та соба.* (ПА, 40) (‘некој од другата страна на сидот слуша, при што е залепен со увото’)

Неинтегрираните варијанти многу често се јавуваат и во десната зона (290)–(293), која, како што беше покажано, е највообичаена и за интегрираните. Кај неинтегрираните таа позиција е за нијанса позастапена од иницијалната.

(290) *Па зайѡа и не брзаше да ја среди библиотекаѡа, седнаѡ крснозе на ѡдодѡ со ѡѡворена книѡа во скуѡѡѡ (...)* (ДС, 49) (‘не брзаше да ја среди библиотеката, при што беше седнат крснозе’)

(291) *Ема седна во едно кафуле на крајѡѡ од улицаѡа, цврстѡ решена да остѡане сѣ дури мажѡѡ не се врати.* (ПА, 29) (‘Ема седна во едно кафуле, при што беше цврсто решена да остане...’)

(292) (...) *едни ѡочнаа да беѡаѡѡ, ѡѡалени, од кукаѡа ѡилињаѡа да ѡи бркаѡѡ (...)* (ЖЧ, 71) (‘едни почнаа да бегаат, при што беа опалени’)

(293) (...) *ѡи враќавме сѡрелкиѡе еден час назад, среќни дека следноѡѡ уѡѡро ќе сѡиеме нешѡѡ ѡдолѡо, но и ѡажни дека се скусува денѡѡ.* (ВМ, 42) (‘ги враќавме стрелките, при што бевме среќни, но и тажни’)

2.1.3.2.1. Неинтегрирани депиктивни конструкции во врска со субјект позициониран во десната зона

За разлика од интегрираните, неинтегрираните конструкции што се однесуваат на субјект во десната зона се јавуваат во значителен број. Притоа, речиси во сите случаи се постпозитивни во однос на субјектот, а референтите многу почесто се неидентификувани (294)–(297) одошто идентификувани (298), (299).

(294) *Тоѡаш ѡѡкај нашеѡѡ коше се зададе едно дете, на налани, и ѡѡа ѡѡрѡнаѡѡ на училишѡе.* (БК, 208) (‘се зададе едно дете, при што и тоа беше тргнато на училиште’)

(295) *Како сеѡре, овде на самиѡѡ влез во двороѡѡ, чека човек, седнаѡ скрснозе, со кошниче со кобра, за да ѡи ѡокажува своѡѡе вешѡѡѡни.* (БК, 239) (‘чека човек, при што е седнат скрснозе’)

(296) *Го ѡресреѡна едно детинесто дете, при што беше побледено и подисплашено.* (ДС, 104) (‘го пресретна едно детинесто дете, при што беше побледено и подисплашено’)

(297) *По клуѡѡѡе седеа дремливи ѡензионери, избеѡани од усвиѡѡѡѡе сѡѡанови и без скршена ѡара за чаша ѡиво.* (ДС, 118) (‘седеа дремливи пензионери, при што беа избегани од усвитените станови’)

(298) *Долу се движи ѝо своја работѝа јуродивиоѝи Дончо, целиоѝи изврзан со синцири шѝо се влечаѝи ѝо земи и синѝарааѝи.* (БК, 182) (‘долу се движи јуродивиот Дончо, при што целиот е изврзан со синцири’)

(299) „Шѝо ѝи е ма? Шѝо цмиздриш?“ *, ми рече ѝој, малку ѝоѝсмирен, но сѝ ушѝе сив во лицеѝо.* (РБ, 26) (‘ми рече тој, при што беше малку потсмирен, но сѝ уште сив во лицето’)

Тоа е разлика во споредба со конструкциите во врска со субјект позициониран во левата зона. Тој речиси секогаш посочува идентификуван референт, а во голем број случаи, бидејќи се подразбира од непосредниот претходен контекст, е и имплицитен. Отстапка од таа тенденција се само неколку меѓу расположливите примери, од типот на (300), каде што референтот (*некој од оруѝаѝа сѝрана на сидоѝи*) е неидентификуван.

(300) *Коѝа Ема ќе се залееѝи за сидоѝи чувсѝивува како некој од оруѝаѝа сѝрана на сидоѝи, залееѝен со увоѝо, слуша шѝо се случува во нејзинаѝа соба.* (ПА, 40) (‘некој од другата страна на сидот слуша, при што е залепен со увото’)

Причина за таа разлика е информацискиот фактор. Не само во случаите со неинтегрирани конструкции туку и општо земено, именските синтагми со идентификуван референт донесуваат информации попознати од тие што ги донесуваат именските синтагми со неидентификуван референт. Поради тоа, првите инклинираат кон левата зона, а вторите – кон десната.

2.1.3.2.2. Иницијални неинтегрирани депиктивни конструкции во врска со субјект позициониран во десната зона

Комбинации со субјект во десната и конструкција во левата зона се јавуваат исклучително ретко, само во два од расположливите примери (301), (302).

(301) *И секоѝаш ѝрва, ќе ѝо зроѝледаше Марија (...)* (ДС, 30) (‘ќе го здогледаше Марија, при што секогаш беше прва’)

(302) *Од деснаѝа сѝрана, обесено на ѝојас со ремче, му се мавѝа коскено ноже, секоѝаш ѝри рака.* (БК, 188) (‘од десната страна му се мавта коскено ноже, при што е обесено на појас со ремче’)

Тоа е разлика во споредба со случаите со субјект во левата зона, во кои посредната врска (комбинацијата од субјект во левата и конструкција во десната зона) е мошне раширена (291), (292).

(291) *Ема седна во едно кафуле на крајоѝ од улицаѝа, цврсто решена да остѝане сѝ дури мажсоѝ не се враѝи.* (ПА, 29) (‘Ема седна во едно кафуле, при што беше цврсто решена да остане...’)

(292) (...) *едни ѝочнаа да беѝааѝ, оѝалени, од кукаѝа ѝилињаѝа да ѝи бркааѝ* (...) (ЖЧ, 71) (‘едни почнаа да бегаат, при што беа опалени’)

Во таа смисла, варијантите од типот на (301а) и (302а) не само што се сосема вообичаени туку и преовладуваат. Од друга страна, неинтегрираните конструкции во левата зона инклинираат кон непосредна врска со субјектот, кој е најчесто постпозитивен (301б), (302б), но неретко и препозитивен (301в), (302в). Од друга страна, неинтегрираните конструкции во десната зона се пофлексибилни – неограничено се јавуваат и во непосредна (301г), (302г) и во дистантна позиција во однос на субјектот (301а), (302а).

(301а) *И Марија ќе ѝо зроѝледаше, секоѝаш ѝрва.*

(302а) *Коскено(ѝо) ноже му се мавѝа, обесено на ѝојас со ремче.*³²

(301б) *И секоѝаш ѝрва, Марија ќе ѝо зроѝледаше.*

(301в) *И Марија, секоѝаш ѝрва, ќе ѝо зроѝледаше.*

(302б) *Обесено на ѝојас со ремче, коскено(ѝо) ноже му се мавѝа.*

(302в) *Коскено(ѝо)³³ ноже, обесено на ѝојас со ремче, му се мавѝа.*

(301г) *И ќе ѝо зроѝледаше Марија, секоѝаш ѝрва.*

³² Во иницијална позиција е повообичаено субјектот да се однесува на идентификуван референт (да биде претставен со определена именска синтаagma), па затоа во (302а) и (302в) е посочена и членуваната алтернатива (*коскено то ноже*).

(302г) *Му се мавѿа коскено ноже, обесено на ѿојас со ремче.*

2.1.3.2.3. Неинтегрирани депиктивни конструкции во десната зона позиционирани меѓу предикатот и субјект во финална позиција

Кога се однесуваат на субјект во десната зона, конструкциите во таа зона се секогаш постпозитивни (301г), (302г), т.е. во ниту еден од расположливите примери не се јавуваат инкорпорирани меѓу предикатот и субјектот (301д) и (302д).

(301д) *И ке ѓо зроѓледаше, секоѓаш ѿрва, Марија.*

(302д) *Му се мавѿа, обесено на ѿојас со ремче, коскеноѿо ноже.*

Како што беше покажано, интегрираните депиктивни конструкции во таа позиција се исклучително ретки (181), (182).

(181) *Видеѿе како ѓи хранаѿ! – рече оѓорчен класниоѿ* (БК, 227) (‘рече класниот, при што беше огорчен’/‘рече класниот, бидејќи беше огорчен’)

(182) *Како знаеше каде сум? – ѿраша изнаенаден ѿој.* (БК, 295) (‘праша тој, при што беше изненаден’/‘праша тој, бидејќи беше изненаден’)

Во францускиот јазик, неинтегрираните конструкции во таа позиција најчесто се сврзуваат со две реченични структури: една, во која именската синтагма што следува по (т.е. се однесува на) неинтегрираната конструкција е во функција на субјект, и друга, во која е во функција на акузативен аргумент. Двете можности Комбет (Combettes 1998: 77) ги илустрира со примерите (303) и (304):

(303) *Là-bas se tenait, immobile, un homme qui (...)*

‘Таму стоеше, неподвижен, еден човек што (...)’

(304) *On apercevait, immobile, un homme qui (...)*

‘Забележавме, неподвижен, еден човек што (...)’

Комбет (Combettes 1998: 78) посочува дека во двата случаја врската меѓу субјектниот аргумент и предикатот, од една страна, и меѓу акузативниот аргумент и предикатот, од друга, е прекината од вметнувањето на неинтегрираната конструкција. Од друга страна, Комбет (Combettes 1998: 82) посочува дека, иако се синтаксички различни, шемите *неинтегрирана конструкција + позициониран субјект* (*Таму стоеше, недвижен, еден човек*), од една страна, и *неинтегрирана конструкција + акузативен аргумент* (*Забележавме, недвижен, еден човек*), од друга, имаат и заеднички особености. Во таа смисла, и во едните и во другите случаи неинтегрираната конструкција е инкорпорирана меѓу елементи (предикат, субјектен, акузативен аргумент), кои се во тесна врска, независно од тоа дали е во прашање врска меѓу субјектниот аргумент и предикатот или меѓу акузативниот аргумент и предикатот.

Како специфичност на неинтегрираните конструкции во таа позиција, т.е. како особеност по која и функционално се разликуваат од иницијалните, Комбет (Combettes 1998: 83) ја посочува сооднесеноста со нов референт. Во таа смисла, што се однесува на неинтегрираните конструкции во таа позиција во францускиот јазик, независно од тоа дали станува збор за субјект или за акузативен аргумент, и едниот (субјектот) и другиот (акузативниот аргумент), во принцип, се однесуваат на референти што не се споменати во претходниот контекст или на такви што налагаат „реактивација“ (т.е. што биле споменати, но во подалечниот контекст). Спротивно на тоа, иницијалните во повеќето случаи се поврзани со референт споменат во претходниот контекст. Тоа се одразува на (не)определеноста: иницијалните неинтегрирани конструкции, во принцип, се однесуваат на определени именски синтагми (од типот на *Недвижен, човекој стоеше таму.*), а инкорпорираните меѓу предикатот и субјектниот/акузативниот аргумент – на неопределени (од типот на *Таму стоеше, недвижен, еден човек.*). Најпосле, како што посочува, дури и во случаите каде што неинтегрираните конструкции во таа позиција се однесуваат на определена именска синтагма, најчесто се во прашање генерични или ситуациски определени именски синтагми, т.е. такви чии референти се идентификувани преку поширокото искуство, а не преку текстот.

Ноторен факт е дека во македонскиот јазик депиктивните елементи во таа позиција се маргинални. Трите расположливи примери се јавуваат во „Дневник по

многу години“ од Блаже Конески, и тоа, барем според интерпункцијата – како интегрирани (181), (182), (305).

(181) – *Видејте како ги хранај!* – рече **огорчен** класниот. (БК, 227) (‘рече класниот, при што беше огорчен’/‘рече класниот, бидејќи беше огорчен’)

(182) *Како знаеше каде сум? – прааша **изненаден** ѝој.* (БК, 295) (‘праша тој, при што беше изненаден’/‘праша тој, бидејќи беше изненаден’)

(305) „*Сејте се како е да останеш без ѝајковина*“, – му се обрати **дури зацрвенет** Андриќ на еден од нив. (БК, 257) (‘му се обрати Андриќ на еден од нив, при што беше дури и зацрвенет’)

Што се однесува на согледувањето на Комбет дека во францускиот јазик иницијалните неинтегрирани конструкции се однесуваат на референти споменати во претходниот контекст, а инкорпорираните меѓу предикатот и субјектниот/акузативниот аргумент – или на неспоменати или на такви што налагаат „реактивација“, се забележува делумно, еднострано совпаѓање со примерите од тоа дело. Во таа смисла, само со една отстапка, иницијалните неинтегрирани конструкции во „Дневник по многу години“ се однесуваат на определени именски синтагми, но ниту една во примерите (181), (182), (305) не се однесува на неопределена именска синтагма. Како што се согледува, во трите случаи референтите се идентификувани, т.е. именските синтагми (*класниот*, *ѝој*, *Андриќ*) се определени.

Најпосле, треба да се одбележи дека таа позиција е многу поретка и во врска со другите конструкции. На пример, причинските конструкции (306) се флексибилни за препозиција (307) и за интерпозиција на зависната дел-реченица (308), но во многу помала мера за нејзино инкорпорирање меѓу предикатот и субјектот (309). Се разбира, тоа се должи на прекилот на врската меѓу конституентите на примарната предикација (предикатот и субјектот).

(306) *Кајтерина се задржа бидејќи сакаше да ве види.*

(307) *Бидејќи сакаше да ве види, Кајтерина се задржа.*

(308) *Кајтерина, бидејќи сакаше да ве види, се задржа.*

(309) *Се задржа, бидејќи сакаше да ве види, Катерина.*

2.1.3.2.4. Сумарни согледувања за позицијата на неинтегрираните депиктивни конструкции

Од посоченото досега произлегува следнава фреквенциска хиерархија на неинтегрираните депиктивни конструкции, подредени од најчестите кон најретките:

1. финални конструкции (во десната зона) во врска со субјект во левата зона:
Олџа чекаше, засолнеџа ѝод сенкаџа;
2. иницијални конструкции (во левата зона) во врска со субјект во левата зона:
Засолнеџа ѝод сенкаџа, Олџа чекаше;
3. медијални конструкции во левата зона во врска со субјект во левата зона:
Олџа, засолнеџа ѝод сенкаџа, чекаше;
4. финални конструкции (во десната зона) во врска со субјект во десната зона:
*Чекаше една жена/Олџа, засолнеџа ѝод сенкаџа*³⁴;
5. иницијални конструкции (во левата зона) во врска со субјект во десната зона (кои се маргинални): *Засолнеџа ѝод сенкаџа, чекаше Олџа.*

Како што беше посочено, конструкции во десната зона во врска со постпозитивен субјект во десната зона не се јавуваат во ниту еден случај: *Чекаше, засолнеџа ѝод сенкаџа, Олџа.* Што се однесува на конструкциите во десната зона, се забележуваат две разлики во споредба со интегрираните конструкции. Првата е во врска со предикатско-аргументската структура. Како што беше покажано, кај интегрираните варијанти преовладуваат случаите во кои депиктивниот елемент е во непосредна постпозиција во однос на предикатот. Спротивно на тоа, кај неинтегрираните се најчести случаите во кои меѓу предикатот и депиктивната конструкција се јавува друг конституент. Во таа смисла, колку е покомплексна предикатско-аргументската структура, т.е. колку е попосредна врската меѓу предикатот и депиктивната конструкција, толку е поголема веројатноста да биде неинтегрирана. Најчести се случаите во кои по предикатот следува прилошка определба (310)–(312).

³⁴ Како што беше посочено, алтернативата *една жена/Олга* е наведена затоа што во таа позиција преовладуваат именските синтагми со неидентификуван референт.

(310) *Како неразделни оруѓари, јас и Никола одевме заедно и кај Расима, исполнејќи со исти копнеж за недостижно лице срце.* (БК, 223) (‘одевме заедно кај Расима, при што бевме исполнети со ист копнеж’)

(311) *Веднаш појдоа си одевме дома, сигурни што ќе затекнеме.* (БК, 202) (‘си одевме дома, при што бевме сигурни што ќе затекнеме’)

(312) *Некои луѓе му стоеја одозгора, наведнати над него како сенки, веројатно што го разбудиле со ормолење.* (ДС, 94) (‘му стоеја одозгора, при што беа наведнати над него како сенки’)

По нив следуваат случаите во кои по предикатот се јавува акузативен аргумент (290), (313).

(290) *Па што и не брзаше да ја среди библиотекарката, седнат крснозе на постој со отворена книга во скупој (...)* (ДС, 49) (‘не брзаше да ја среди библиотеката, при што беше седнат крснозе’)

(313) *А, за да не ги сејат стариите, ја држеа вратата затворена а прозорецот отворен, претпазливо да не зачурат одеднаш тројцата (...)* (ДС, 36) (‘ја држеа вратата затворена, а прозорецот – отворен, при што беа претпазливо да не зачурат одеднаш тројцата’)

Интересен во таа смисла е примерот (314), каде што се јавува втор, алтернативен акузативен аргумент, кој, како што покажува интерпункцијата, се реализира инкорпорирано меѓу првиот акузативен аргумент и депиктивната конструкција. Тој го прекинува прозодискиот континуитет меѓу претходниот дел од исказот и депиктивниот елемент, кој, поради тоа, и не може да се реализира интегрирано.

(314) *Почека одговор, или барем одгов, останил призиван до телефонот, но овој не оддаваше никаков звук освен соисiveness и улс.* (ДС, 72) (‘почека одговор, при што беше останат притивнат до телефонот’)

Илустративен е и примерот (315), во кој меѓу предикатот и депиктивниот елемент се јавуваат повеќе комплексни конституенти: прилошка определба за место (*во друшћивојџо на Дано и Горан*) и две прилошки определби за начин (*како камен од друѓо маало среде иѓра на џолјанка; како од ведро небо ѳрујќа ѳрад [шћо не се џојџи ами сћои]*). Поради тоа, можноста за интегрирана реализација е исклучена.

(315) *Лида ујадна во друшћивојџо на Дано и Горан како камен од друѓо маало среде иѓра на џолјанка; од ведро небо ѳрујќа ѳрад, шћо не се џојџи ами сћои, и саматја зачудена каде и како се нашла, одделно шћо осћанаа збунетџи и зорвени оние шћо ја ѳледаат меѓу себе. (ДС, 59–60) ('Лида упадна во друштвото, при што и самата беше зачудена каде и како се нашла')*

Сумарно, поради градацијата на комплексноста на предикатско-аргументската структура, во следниве пет варијанти секоја следна е поконкурентна за неинтегрирана конструкција од претходната:

1. *Ојћайјуваа, уморни (од сѐ шћо џрејћодеше).*
2. *Ојћайјуваа за Берлин, уморни (од сѐ шћо џрејћодеше).*
3. *Ојћайјуваа за Берлин со авион, уморни (од сѐ шћо џрејћодеше).*
4. *Ојћайјуваа за Берлин со авион во четврћокојџи, уморни (од сѐ шћо џрејћодеше).*
5. *Ојћайјуваа за Берлин со авион во четврћокојџи околу шестџи и џол, уморни (од сѐ шћо џрејћодеше).*

Веројатноста конструкцијата да се реализира неинтегрирано е поголема и ако е развиена со предлошката синтагма (*од сѐ шћо џрејћодеше*). Во таа смисла, втората разлика во споредба со интегрираните депиктивни конструкции се состои во тоа што кај неинтегрираните, независно од позицијата, преовладуваат покомплексни придавски конструкции. Освен придавката, која е најчесто глаголска, тие содржат и нејзина определба – предлошка синтагма (316), комплементарна дел-реченица (311) или прилог (317), т.е. аргумент на глаголот од кој е изведена. Во таа смисла, предлошките синтагми, кои се убедливо најчести во таа функција, најчесто се просторни определби (како во посочениот пример, 316) што ја уточнуваат физичката положба на референтот.

(316) *Сиуџкана во вреќата за спиење, додека само носот ѝ е надвор на воздух, веројатно гледа во круната на јаворот и си го замислува живојот во иднина.* (ДС, 118) (‘гледа во круната, при што е стуткана во вреќата за спиење’)

(311) *Веднаш ѝотвора си одевме дома, сигурни што ќе затекнеме.* (БК, 202) (‘си одевме дома, при што бевме сигурни што ќе затекнеме’)

(317) *Веќе малку прибрана, мајка ми мислеше на најнеодложните работи.* (БК, 292) (‘мајка ми мислеше на најнеодложните работи, при што веќе беше малку прибрана’)

2.1.3.3. Прилозите за начин како модификатори на предикацијата и на придавките

Неинтегрираните прилози еквивалентни на неинтегрираните придавски депиктивни елементи се јавуваат мошне ретко (318), (319).

(318) *Резиднирано, но многу свесно, еден од високиите раководители на СДП, им изјави на медиумите: „Излегува како ние да ги бевме ѝотвораа агенциите што вршат анкети да објавуваат резултати во наша корисност.“* (ЈП)

(319) *Сигурно сите виделе некогаш како јага на земи ѝтица ранети во крилото. Малку несмасно, иако сепак то сепар навик успева да се сиушти на нозете.* (БК, 305)

Од друга страна, меѓу прилозите што се реализираат неинтегрирано, Менгено (Maingueneau 2014a: 93–94) ги издвојува и тие што може да се парафразираат како ‘од аспект на...’, за кои го употребува терминот *прилози на гледна точка* и посочува дека му служат на зборувачот да уточни во кои рамки треба да се толкува исказот (320), (321).

(320) *Formellement, il y a un problème*

‘Формално, има проблем.’ (‘од формален аспект, има проблем’)

(321) *Mentalement, il peut tenir le coup.*

‘Ментално, тој може да се справи.’ (‘од психолошки, ментален аспект, тој може да се справи’)

Прилозите на гледна точка не функционираат како секундарни предикати и не се однесуваат на референт што учествува во настанот во смислата во која функционираат неинтегрираните конструкции. Сепак, бидејќи многу често се реализираат неинтегрирано, интересно е да се разгледаат, особено кога се комбинираат со придавките, затоа што тогаш често се реализираат и интегрирано и неинтегрирано³⁵. Во таа смисла, се издвојуваат два типа случаи: во некои од комбинациите со придавките прилозите ги модификуваат нив, а во некои – целата предикација. Во врска со тоа, се отвораат две прашања: колку посочените комбинации се и семантички или само формални, од една страна, а од друга – во случаите каде што се и семантички – како може да се класификуваат дополнително?

Во таа смисла, формално, примерите (322), (323), од една страна, и (324), (325), од друга, се од ист карактер. И едните и другите содржат примери за прилози за начин во непосредна врска со придавката.

(322) *...зар ш̄оа й̄раво не е еден морално недојус̄иллив климакс на с̄ише орӯѓи й̄рава кои ги ужива̄ше во една кул̄ивирана, демокрај̄ска заедница од дваесет̄ и й̄рвиот̄ век?* (Утр.)

(323) *Како ш̄ио дознаваме й̄роблемој̄ нас̄танал кога сој̄с̄твеницӣше на кам̄иој̄ Љубанишӣа имале некои свои й̄обарувања кои на Лӣишум им биле економски неј̄рифај̄ливи.* (Ве.)

(324) *Секогаш бил бруј̄тално искрен, без разлика на ш̄оа кој бил на орӯѓа̄та с̄йрана.* (Дн.)

(325) *Од МВР во й̄овеке наврај̄и ис̄такнаа дека државна̄та г̄раница не може да биде херметички за̄ворена и дека секоја држава во регионој̄ го има ис̄иој̄ й̄роблем.* (Веч.)

³⁵ В. Петревски (2015а).

Сепак, првите два примери се формално флексибилни; прилогот може да се раздвои од придавката и да се реализира неинтегрирано (322a), (322a) што е исклучено во вторите два (324a), (325a).

(322a) (...) *морално, зар штоа право не е еден недојустлив климакс на сите друѓи права...*

(323a) (...) *кои, економски, на Лиџиум им биле нејрифајливи.*

(324a) **Брујално, секогаш бил искрен (...)*

(325a) **(...) хермејички, државнаа граница не може да биде зајворена (...)*

Посоченото го отвора прашањето зошто е во едните случаи врската меѓу прилогот и придавката полабилна, а во другите – нераскинлива. За разлика од примерите (322) и (323), во кои прилогот се однесува на предикацијата, независно од неговата позиција (т.е. од можноста, формално, да биде врзан за придавката), примерите (324) и (325) содржат прилог што ја модификува само придавката. Се наметнуваат и две потпрашања: првото, под кои услови прилогот ја модификува само придавката, а под кои – предикацијата и, второто, што се однесува на случаите во кои ја модификува предикацијата, зошто се прибегнува кон непосредна врска меѓу прилогот и придавката, од типот на (322) и (323), од една страна, и кон дистантна, од типот на (322a) и (323a), од друга.

Во согласност со посочените согледувања на Менгено, за да ја модификува прилогот предикацијата, потребно е да изделува една од нејзините можни димензии. На пример, прилозите во (322) и (323) може да се парафразираат како ‘ако се погледне од морален/економски аспект’. Одговорот на прашањето за различните формализации – (322) и (322), од една страна, и (322a) и (323a), од друга, е во информациската структура. Во вторите случаи, каде што прилогот е поставен во почетокот на исказот и неинтегриран, доаѓа до тематизација, т.е., условно земено, се претставува како информациски помалку значаен од остатокот на исказот.

Случаите во кои се модификува само придавката може да се класификуваат во две групи. Во првата спаѓаат тие каде што прилогот го задржува примарното

значење, т.е. ја модификува придавката начински (326), (327), а во втората – тие што содржат и количествена нијанса (328), (329).

(326) *Овој документӣ ш̄ӣо̄ го̄ дос̄та̄виле е од̄говор на сӯгес̄т̄ивно̄ по̄с̄та̄вено̄ ӣраша̄ње (...)* (Дн.)

(327) *...ке̄ ја̄ доб̄ие̄ по̄ӣребна̄та̄ са̄т̄ис̄фа̄кцӣја за̄ вложенио̄т̄ ӣрӯд ӣ доброволно̄ ӣрифа̄шен̄а̄та̄ морална ӣ дрӯга̄ од̄говорнос̄т̄ за̄ ӣридонесо̄т̄ во̄ една̄ мош̄не̄ важна̄ о̄ӣш̄ӣес̄т̄ивена̄ сфера (...)* (НМ)

(328) *Надлежнӣте̄ нӣ дол̄жа̄т̄ крӣст̄ално̄ ја̄сен̄ од̄говор за̄ нас̄та̄нӣте̄, ама̄ ӣ конкре̄тен̄ исхо̄д (...)* (НМ)

(329) *Денес̄ све̄т̄о̄т̄ на̄ Балкано̄т̄ е̄ орам̄а̄т̄ично̄ измене̄т̄, а̄ 2014-та̄ ќе̄ биде̄ ӣрва̄ го̄дина̄ од̄ ко̄га̄ Балкано̄т̄ по̄с̄т̄ои, а̄ да̄ нема̄ конфлик̄тӣ.* (НМ)

Првата група ја сочинуваат уште и случаите од типот на: *дирек̄тно̄ засе̄гна̄т̄, лошо̄ рас̄положен, крӣт̄ичкӣ нас̄т̄роен* итн. Прилозите од втората група, во која спаѓаат и случаите од типот на *швајцарскӣ ӣрецӣзен, ӣа̄јочно̄ по̄врзан, неверо̄ја̄тно̄ ӣежок* итн., означуваат екстреман, хиперболизиран степен на односната особеност (во примерите 328 и 329: јасноста и изменетоста). Тие се здобиваат со количествената нијанса во односната колокација, односно, примарно, функционираат само начински (на пример, *швајцарскӣ уредена̄ држава* во смисла на кантонско уредување).

Во некои случаи квалитативната и квантитативната модификација се проникнуваат. На пример, во *с̄т̄удено̄ рационален* рационалноста е оквалификувана како студена, немотивна, а со тоа – и како претерана. Од тој тип се и случаите *бескрӯпулозно̄ амбициозен* и *дрско̄ љубо̄ӣш̄ен*, каде што, со тоа што амциозноста се квалификува како бескрупулозна, а љубопитноста – како дрска, двете се прикажани како прекумерни.

Општо земено (независно од карактерот на прилогот), можностите за комбинации меѓу прилозите за начин и придавките се неисцрпни: *ӣроевро̄искӣ ориент̄иран, не̄ӣраведно̄ обвине̄т̄, селек̄тивно̄ ӣраведен, илузорно̄ надежен, ӣерфидно̄ по̄дме̄тна̄т̄, веш̄то̄ избе̄гна̄т̄, ӣоразий̄елно̄ вис̄т̄инӣт̄, ӣрофе̄т̄скӣ ӣредвиден, насушно̄ по̄ӣребен, не̄по̄ӣравливо̄ самоуверен, ладнокрвно̄ без̄грижен,*

загрижувачки неогворен, наивно среќен, брутално безмилосен, нејодносливо здодевен, лаконски крајок итн.

Некои од комбинациите се само квалитативни (на пример, *јроевројски ориентирани, нејраведно обвинети*), а некои – и квантитативни (на пример, *нејодносливо здодевен, лаконски крајок*). Од друга страна, во некои од случаите со квантификација, бидејќи е редувантна, т.е. се подразбира, придавката може и да се изостави. Така, *насушноста* и *потребноста*, од една страна, и *бруталноста* и *безмилосноста*, од друга, припаѓаат на иста „аргументативна скала“³⁶, каде што првиот елемент го вклучува вториот. Поради тоа, именските синтагми *насушно јојребна јоодришка* и *брутално безмилосен чин* може да се трансформираат во *насушна јоодришка* и *брутален чин* без да се засегне значењето, што не е возможно, на пример, во *изразито црвена боја* и *сесрно јоодржан јојфај*, каде што аналогните трансформации – *изразита боја* и *сесрден јојфај*, имаат различно значење.

2.1.4. Сумарни согледувања за депиктивните конструкции во врска со субјектот

Семантичкиот аспект ги обединува интегрираните и неинтегрираните депиктивни конструкции во врска со **субјектот**. Тие се однесуваат на **привремени карактеристики**, паралелни со настанот на главната предикација, кои најчесто му се припишуваат на персонален референт и се однесуваат на:

- физички состојби (положба, изглед);
- ментални и емоционални состојби;
- физиолошки состојби;
- подреденост во низа;
- животни фази;
- непридруженост или непоттикнуатост/неподржаност од друг референт.

³⁶ Во лингвистичката теорија на аргументацијата на Дикро и Анскомбр (Ducrot, Anscombre 1983, 51), аргументативните скали се илустрирани со примерите *дозволена – речиси препорачана – препорачана – задолжителна*, од една страна, *лака – речиси топла – топла – жешка*, од друга, и *свежа – речиси ладна – ладна – замрзната*, од трета (сп. Ducrot 1980b). За примери со координирани придавки што припаѓаат на иста аргументативна скала в. Петревски (2016).

Комбинациите меѓу депиктивните елементи и предикатот може да се воопштат со повеќе парафрази, од типот на: субјектот е во некаква физичка положба, при што е во некаква физиолошка состојба; субјектот врши некаква физичка активност, при што е во некаква физичка состојба (положба, изглед); субјектот врши некаква ментална активност, при што е во некаква физичка положба; субјектот врши некаква вербална активност, при што е во некаква ментална состојба; субјектот ја менува физичката положба, при што е во некаква ментална состојба; субјектот ја менува локацијата, при што е во некаква физичка положба; субјектот ја менува физиолошката состојба, при што е во некаква физичка положба; субјектот ја менува физиолошката состојба, при што е во некаква животна фаза итн.

Од **информациски аспект**, се разликуваат по повеќе карактеристики. **Интегрираните депиктивни елементи** се дел од информациското јадро и најчесто функционираат како рема. **Неинтегрираните** се надвор од него, па не може да функционираат ни како класична тема ни како класична рема. На прашањето дали може да се трансформира неинтегрираната депиктивна конструкција во интегрирана (или обратно) – одговорот е само условно афирмативен. Во таа смисла, дали ќе се реализира депиктивната конструкција како интегрирана или како неинтегрирана, зависи од нејзината информациска примарност/секундарност, која не е секогаш стилски мотивирана, туку во некои случаи – наложена од контекстот.

Во повеќето случаи има простор депиктивната содржина да се претстави и како **информациски примарна** и како **информациски секундарна**, т.е. да се прибегне и кон интегрирана и кон неинтегрирана варијанта без да се засегне исказот семантички. Во други (поретки) случаи, информациските фактори имаат семантички импликации, т.е. ја исклучуваат можноста за трансформација на едната во другата варијанта (во која и да е насока). Општо земено, во случаите каде што како рема функционира депиктивниот елемент (кои се почести), има простор и за интегрирана и за неинтегрирана варијанта. Во случаите каде што таа функција ја врши некој друг конституент, трансформацијата во неинтегрирана варијанта е или теоретски исклучена или внесува значенска промена.

Интегрираните и неинтегрираните варијанти се разликуваат и во поглед на **негацијата**. Во интегрираните таа го засега депиктивниот елемент, а во неинтегрираните – предикатот, па трансформацијата на една во друга варијанта го

варира и нејзиниот фокус. Од друга страна, што се однесува на **модално маркираните искази**, во случаите каде што деонтичката нијанса не е компатибилна со депиктивниот елемент, интегрираните варијанти се исклучени.

Општо земено, неинтегрираните варијанти се **позициски пофлексибилни**. Освен во десната, тие многу често се јавуваат и во левата зона. Поставувањето во таа позиција на едните и на другите варијанти врши различна функција. Позиционирањето на неинтегрираните варијанти во левата зона е средство за тематизација, а на интегрираните – за фокусирање, истакнување на нивниот рематски карактер.

Релативна корелација има и меѓу **комплексноста на предикатско-аргументската структура** и (не)интегрираноста на конструкциите. Колку е поголем бројот на аргументите, толку е поголема веројатноста конструкцијата (ако е во десната зона) да биде неинтегрирана и линеаризирана дистантно од предикатот. Во таа смисла, интегрираните варијанти во повеќето случаи се јавуваат непосредно зад предикатот, а неинтегрираните – зад конституент (прилошка определба, акузативен аргумент) што следува по предикатот. Во согласност со тоа, во случаите каде што меѓу предикатот и депиктивниот елемент има два или повеќе конституенти, поголема е веројатноста за неинтегрирана варијанта. Освен тоа, се покажува и дека интегрираните депиктивни елементи почесто се структурно прости, еднокомпонентни, а неинтегрираните – покомплексни, бидејќи најчесто ги вклучуваат и аргументите на глаголот од кој е изведена придавката.

2.2. Депиктивни конструкции во врска со акузативниот аргумент

Во овој дел ќе бидат разгледани, главно, депиктивните конструкции во врска со акузативниот аргумент. Притоа, интересот ќе се насочи кон неколку аспекти: на какви карактеристики се однесуваат, со какви глаголи се комбинираат, двозначните конструкции, информациските карактеристики и, во тој поглед, разликата меѓу интегрираните и неинтегрираните варијанти. Освен тоа, ќе бидат посочени и

случаите што се блиски до секундарните предикати (депиктивните и резултативните), но не се вклопуваат во некои од критериумите³⁷.

2.2.1. Семантиката на депиктивните конструкции во врска со акузативниот аргумент

Депиктивните конструкции во врска со акузативниот аргумент најчесто се комбинираат со глаголите *најде* (330) и *види* (331), кои во расположливиот материјал се јавуваат во по седум случаи.

(330) *Го најдов дури во дноџо на двороџи, седнаџи на креветџи џод лозница.* (БК, 295) (‘го најдов дури во дното на дворот, при што беше седнат на кревет под лозница’)

(331) *Ќе се изнадаџи коџа ќе џо види сџананџи џред неа.* (ДС, 77) (‘ќе го види, при што ќе биде станат пред неа’)

Во четири случаи се јавува *џледа* (332), во три – *орџи* (333), а во по еден – *џоџледне* (334), *слика* (335), *зайџече* (336), *носи* (337), *наоџа* (338) и *среџне* (339).

(332) *Коџа џо џледав џака засџананџи среде дневнанџа соба, џод силнанџа свеџлина на лусџероџи ()...* (РБ, 6) (‘го гледав, при што беше застанат сред дневната соба’)

(333) *Ја орџев Лиле џуинанџа, ама џаа беше млиџава и не џокаџуваше инџерес за ниџџо.* (РБ, 96) (‘ја држев Лиле, при што беше гушната’)

(334) (...) – *колку да џо џоџледне – бушав во косаџа, џоџен во кошулаџа и крвјосан во очииџе.* (ДС, 147) (‘да го погледне, при што беше бушав во косата, потен во кошулата и крвјосан во очите’)

(335) *Гледавме фоџоџрафиџ од Лука. Маџ ми џо сликал облечен во некое косџумче за бебиџа (...)* (РБ, 80–81) (‘маџ ми го сликал, при што бил облечен во некое костумче за бебиџа’)

³⁷ Сп. Петревски (2020а).

(336) (...) *ѝа ѓо **затѝекна** и двороѝ зайуѝиѝен*; (ДС, 8) (‘го затекна и дворот, при што беше запуштен’)

(337) *Лиле ја **носев** во еднаѝа рака, ѝоѝиѝрена на колк, а во друѓаѝа ја имав нејзинаѝа ѝорба и куѝијаѝа со ајвароѝ*. (РБ, 93) (‘ја носев Лиле во едната рака, при што беше потпрена на колк’)

(338) *Нашиѝе ѝрасиња, ѝеѝ или шесѝ во нашиѝа куќа, **ѓи наоѓавме ѝесно збиени, ѓлавче до ѓлавче, меше до меше, над каменоѝо кориѝо ѝолно цвик***. (БК, 202) (‘ги наоѓавме нашите прасиња, при што беа тесно збиени, главче до главче, меше до меше’)

(339) *Така и јас ѓо **среѝнав** својоѝ ѝомлад браѝучед Аѝанас, во анѓлиска униформа, ѝреврзан со црвена шамија околу враѝоѝ, со ѝушкомиѝиралез на ramo*. (БК, 233) (‘го сретнав својот помлад братучед Атанас, при што беше во англиска униформа, преврзан со црвена шамија околу вратот’)

Според тоа, најчести се глаголите на визуелна перцепција (*види, ѓледа, ѝоѓледне*), а повеќето од другите (*најде, затѝече, среѝне*) може да се воопштат со парафразата ‘субјектот го затекува објектот во некаква состојба’ (која, со нужни измени, се однесува и на случаите со глаголи на визуелна перцепција: ‘субјектот визуелно го затекува објектот во некаква состојба’). Од неа отстапуваат случаите со глаголите *држи* и *носи*, каде што општата парафраза е ‘субјектот го одржува/пренесува објектот во некаква состојба’.

Во повеќето расположливи примери депиктивните конструкции се однесуваат на персонален референт, кому му припишуваат карактеристики што може да се класификуваат во неколку групи, кои ќе бидат подредени од најчестата кон најретката:

– карактеристики во врска со положбата на телото, од типот на (340) и (341);

(340) *Коѓа и да му влезам во собаѝа, ќе ѓо најдам **оѝнаѝ на креветоѝоѝ**, над некој од неѓовиѝе романи*. (ДС, 30) (‘ќе го најдам, при што ќе биде опнат на креветот’)

(341) *Ќе се изненади коѓа ќе ѓо види **сѝананѝ ѝред неа***. (ДС, 77) (‘ќе го види, при што ќе биде станат пред неа’)

– карактеристики во врска со физичката состојба (изглед), од типот на (334) и (335);

(334) (...) *џака шџо Лида џи џодоџвори очџџе не колку да џо слушне – шџо може да џ каже џџџан човек? – колку да џо џоџледне – бушав во косаџа, џоџен во кошулаџа и крвјосан во очџџе.* (ДС, 147) (‘да го погледне, при што е бушав во косата, потен во кошулата и крвјосан во очите’)

(335) *Гледавме фоџоџрафиџ од Лука. Маџ ми џо сликал облечен во некое костџмче за бебиња шџо му беше џолку џесно, шџо најдолноџо койче мораше да му сџои оџкоџчано.* (РБ, 80–81) (‘маџ ми го сликал, при што бил облечен во некое костумче за бебиња’)

– карактеристики во врска со менталната состојба, од типот на (342) и (343);

(342) *Никоџаш не сум џо видела џака бесен.* (РБ, 30) (‘никогаш не сум го видела да биде толку бесен’)

(343) (...) *џо џледаше Горана немоќен џомеџу неџовоџо не можам и шџо да му кажам, но не џо сожалуваше, дури не му ни сочувсџџуваше.* (ДС, 56–57) (‘го гледаше Горана, при што беше немоќен меѓу неговото не можам и шџо да му кажам’)

– карактеристики во врска со општествениот/професионалниот статус, од типот на (344);

(344) *Во џебе џолаџаше надеџ, самоџџ за себе шџо ја сонувал. Да џе види еден ден џрофесор на факулџетџ.* (ДС, 85) (‘да те види еден ден, при што да бидеш професор на факултет’)

– физиолошки карактеристики, од типот на (345);

(345) *Кога уӣрово сакал да ја разбуои, ја нашол мр̄ӣва.* (ПА, 55) ('ја нашол, при што била мртва')

– когнитивни состојби, од типот на (346).

(346) *Тоа малку го освежи и го развесели, ѝа кога излегоме во дворо̄ӣ, фа̄ӣени рака ѝоо рака, ги најдовме го̄с̄тӣӣе несвесни за нашата ѝриказна како разговараа̄ӣ и уживаа̄ӣ во а̄ӣмосфера̄ӣа.* (РБ, 69) ('ги најдовме гостите, при што беа несвесни за нашата приказна')

Случаите со неперсонален референт, од типот на (347) и (348), се многу поретки и припишуваат карактеристики, главно, во врска со физичката состојба.

(347) (...) *ѝа го затекна и дворо̄ӣ за̄ӣушӣен;* (ДС, 8) ('го затекна и дворот, при што беше запустен')

(348) *Дано влезе внатре и веднаш ѝочувс̄ӣвува како ѝо̄ӣӣа му се лади, ос̄ӣава̄јки му ја ус̄ӣа̄ӣа врела и сува.* (ДС, 108) ('му ја остава устата, при што му е врел и сува')

2.2.2. Случаи што не се вклопуваат во критериумот за паралелност меѓу главниот и секундарниот предикат

Глаголите *замислува* и *ѝаме̄ӣи* се издвојуваат по тоа што се подведуваат под парафразата 'субјетот го проектира ментално објектот во некаква состојба'. Тие не се вклопуваат во критериумот според кој депиктивните елементи изразуваат карактеристика паралелна на настанот. Во таа смисла, значењето на примерите (349) и (350) не е 'кога си го замислувам/паметам, тој е објективно таков', туку 'си го замислувам/паметам и, во мојата претстава, тој е таков'.

(349) *Од ѝред ѝомалку од година, кога врабо̄ӣӣја неколку“, реков и се обидов да се се̄ӣам како изгледа, но никога̄ш немав видено слика. Си ја замислував мала,*

слаба, тѐнка, со тѐнок, мал нос, сини очи, свейла коса, шайирана. (РБ, 23) (‘си ја замислував и, во мојата претстава, таа беше мала, слаба, тенка...’)

(350) *Го ѝамейтам чичо Мийо Димийриевски, во својство на висок државен функционер, седнај на масата под еден орев, на кој беше закачен најиис со називој на усѝановаѝа и го ѝрашав шѝо ѝреба јас да ѝравам.* (БК, 294) (‘го паметам и, во мојата претстава, тој е во својство на државен функционер, седнат на масата под еден орев’)

Како што посочува Ноели (Noailly 1999: 121) во врска со францускиот јазик, глаголот *сака* (како и *ѝреѝѝочѝѝа*) влегува во тие што може да се комбинираат со депиктивни елементи (за кои тој го употребува терминот „инцидентни атрибути“). Сепак, како и во конструкциите со *замислува* и *ѝамейти*, во посочениот дел од дефиницијата на депиктивните конструкции не се вклопуваат ни случаите со глаголот *сака*, во кои карактеристиката е, исто така, проектирана, па може да се парафразираат како ‘субјектот сака објектот да биде некаков’, а се разбира, не како ‘кога субјектот го сака објектот, објектот е некаков’ (351), (352).

(351) *Во неделата му месила зелник, со ѝовеке зелје а ѝомалку сирење, ѝаков го сакал – ѝаков му месила.* (ДС, 14) (‘сакал зелникот да биде таков’)

(352) *Но овој ѝаѝ не го сакаѝ жив за да го заѝвораѝ, ѝѝе го сакаѝ мрѝов.* (ПА, 68) (‘не сакаат да биде жив’/‘сакаат да биде мртов’)

Во согласност со дефиницијата на депиктивните конструкции, карактеристиката изразена со нив е во временската рамка на настанот. Во тој контекст, интересни се примерите од типот на (353), кои се посочуваат меѓу депиктивните, што би ја имплицирало интерпретацијата ‘го испив кафето, при што беше топло’/‘кога го испив, кафето беше топло’. Сепак, поприфатливо е обратното толкување, според кое карактеристиката е временска отсечка на примарната предикација: ‘го испив кафето додека беше топло’, каде што има сегментација во две фази – една, во која кафето е топло, и друга, во која би било оладено.

(353) *Го испив кафеѝо ѝѝоѝло.*

Примерот (354), во кој нема можност за сегментација, покажува дека не е исклучено придавката да не функционира ни на едниот ни на другиот начин. Интерпретацијата ‘го испив кафето додека беше благо’ е исклучена, а не може да се примени ни депиктивната, според која карактеристиката би се ограничила во интервалот на примарната предикација. Толкувањето ‘кога го испив кафето, беше благо’ е исклучено, затоа што не би можело да се претпостави следна фаза (по завршувањето на настанот), во која не би било благо. Најсоодветната парафраза е еквивалентна на нерестриktivна релативна реченица – ‘го испив кафето, кое беше благо’, со импликацијата: не само кога го испив туку и претходно.

(354) *Го испив кафејџо блаџо.*

Најпосле, има случаи (особено тие во кои се изразуваат животни фази) што може да се толкуваат и како депиктивни и со обратен временски ред на предикациите. Така, карактеристиката во (355) може да се интерпретира и како ‘кога ги запознав, беа млади’ (депиктивно), и како ‘ги запознав кога беа млади’ (еквивалент на временска дел-реченица)³⁸.

(355) *Ги запознав млади.*

2.2.3. Конструкции со каузална нијанса

Интересни се и случаите што, покрај депиктивното значење, содржат каузална (причинска или концесивна) нијанса. Така, во примерот (356) во преден план е депиктивноста – ‘го облекував, при што беше недосушен’, но содржи и концесивна нијанса – ‘го облекував, иако беше недосушен’.

(356) *Нормално, џемјеројџ мајка ми редовно џо џереше, ама јас **недосушен** џо облекував. (BM, 91)*

³⁸ Темпоралната перспектива е карактеристична и за едните и за другите случаи, а значенската разлика е минимална, па во некои случаи има простор за двете толкувања дури и со оглед на контекстот.

Во (357), пак, интерпретацијата може да биде само депиктивна – ‘ја фрливме, при што беше неполезна’, од една страна, но и со причинска нијанса – ‘ја фрливме затоа што беше неполезна’, од друга. Со причинска нијанса е и конструкцијата во (358), која може да се толкува и како ‘го жртвуваа третиот, при што веќе беше излишен’ и како ‘го жртвуваа третиот бидејќи веќе беше излишен’. Сепак, во двата примера придавките се воведени со предлогот *како*, без кој конструкциите се, во најмала рака, многу поневообичаени (357а), (358а).

(357) *Којзнае, можеби ја имахме в раце, а ја фрливме како **нейолезна** или, можеби ја носиме во некое од нашиите ѿрејолни ѿорбулиња.* (ВМ, 6–7)

(358) *Горан едносѿавно го заменил оругарсѿвоиѿо за љубов, жрѿивувајќи го ѿреѿиоѿи **како веќе излишен**.* (ДС, 99)

(357а) *Ја фрливме **нейолезна**.*

(358а) *Го жрѿивува **излишен**.*

Во примерите (357) и (358) *како* може да се толкува токму како показател на причинската нијанса, затоа што едно од честите значења на именските синтагми што ги воведува е причинското, во случаи од типот на (359).

(359) ***Како доследен соработник**, не можеа да го изосѿаваѿи.* (‘бидејќи е доследен соработник, не можеа да го изостават’)

Најпосле, што се однесува на конструкциите без *како*, дури и во случаите каде што има потенцијал за каузално значење, во преден план е депиктивноста. На пример, (360) ќе се толкува, пред сè, депиктивно (‘кога ја купија куката, беше евтина’) или, евентуално, само дескриптивно (‘ја купија куката, која беше евтина’), иако причината за купувањето може да била ниската цена.

(360) *Ја куйѿија (кукаѿиѿа) **евѿина**.*

2.2.4. Депиктивни предлошки синтагми во врска со акузативниот аргумент

Во повеќето примери депиктивните конструкции во врска со акузативниот објект се претставени со глаголски придавки, по кои следуваат квалитативните, а именките се јавуваат многу поретко (344).

(344) *Во шебе йолагаше надеж, самиоѝ за себе иѝо ја сонувал. Да ше види еден ден ѝпрофесор на факултѝей.* (ДС, 85) (‘сонуваше да те види, а притоа да бидеш професор на факултет’)

Од друга страна, во (361) депиктивно функционира предлошка именска синтагма (*со г̀лавай̀а меѓу колена*), која ја уточнува, се надоврзува на глаголската придавка (*й̀ревиѝкан*).

(361) *Се сврѝев наназад и го видов й̀ревиѝкан, со г̀лавай̀а меѓу колена.* (РБ, 121). (‘го видов, при што беше превиткан, со главата меѓу колена’)

Во (362) се комбинирани две предлошки именски синтагми (*на моѝорче, со рибарски й̀рибор й̀реку рамо*), од кои и едната и другата може да се воведат со глаголски придавки (*качен, о̀ремен*) (362а).

(362) *Го виделе ѝоа уѝро на моѝорче, со рибарски й̀рибор й̀реку рамо.* (БК, 295) (‘го виделе тоа утро, при што бил на моторче, со рибарски прибор преку рамо’)

(362а) *Го виделе ѝоа уѝро качен на моѝорче, о̀ремен со рибарски й̀рибор й̀реку рамо.* (‘го виделе тоа утро, при што бил качен на моторче, опремен со рибарски прибор преку рамо’)

Следствено, примерот (363), во кој меѓу две предлошки синтагми (*во анг̀лиска униформа, со й̀ушкомиѝралез на рамо*) е инкорпориран депиктивен елемент конституиран од глаголска придавка (*й̀реврзан со црвена шамија околу враѝоѝ*), може да се варира со изоставање на глаголската придавка (363а), но и со уточнување

на предлошките синтагми со глаголски придавки (363б). Тоа покажува дека разликата меѓу депиктивните конструкции со глаголски придавки, од една страна, и со предлошки синтагми, од друга, е само формална, т.е. дека и предлошките именски синтагми треба да се разгледуваат како депиктивни.

(363) *Така и јас го срејнав својој помлад братучед Аџанас, во англиска униформа, преврзан со црвена шамија околу вратој, со пушкомиџралез на рамо.* (БК, 233) ('го сретнав својот помлад братучед Атанас, при што во англиска униформа, преврзан со црвена шамија околу вратот, со пушкомиџралез на рамо')

(363а) *Го срејнав својој помлад братучед Аџанас, во англиска униформа, со црвена шамија околу вратој, со пушкомиџралез на рамо.* ('го сретнав својот помлад братучед Атанас, при што беше во англиска униформа, со црвена шамија околу вратот, со пушкомиџралез на рамо')

(363б) *Го срејнав својој помлад братучед Аџанас, облечен во англиска униформа, преврзан со црвена шамија околу вратој, опремен со пушкомиџралез на рамо.* ('го сретнав својот помлад братучед Атанас, при што беше облечен во англиска униформа, преврзан со црвена шамија околу вратот, опремен со пушкомиџралез на рамо')

2.2.5. Резултативната секундарна предикација наспрема резултативните конструкции што не се секундарни предикати

Како што беше посочено, освен депиктивна, секундарната предикација може да биде резултативна. Општо земено, таа може да се парафразира како 'субјектот предизвикува објектот да биде некаков'. Станува збор за случаите од типот на (364), чие значење е 'го соблече, поради што беше угод гол' (каде што карактеристиката произлегува од настанот на примарната предикација).

(364) *Поштоа го соблече угод гол и го појравиво каџаџа, прво да си ја истјрие кирџа од коџаџа а поштоа да се насајуни до поод нокој.* (ДС,16)

Резултативните секундарни предикати се маргинални во споредба со депиктивните. Сепак, тие споделуваат една функционална карактеристика со нив. Во дефинирањето на секундарната предикација беше посочено дека и Химелман и Шулц-Бернт (Himmelmann and Schultze-Berndt 2004), од една страна, и Гуес и Кифер (Gouesse et Kiefer 2012), од друга, се согласуваат оти еден од критериумите и за депиктивната и за резултативната секундарна предикација е факултативноста. Во таа смисла, ни депиктивната ни резултативната секундарна предикација не се дел од аргументската структура на односниот глагол. Во согласност со тоа, Гуес и Кифер (ibid.) посочуваат дека конструкциите со глаголот *ĩрави*, од типот на (365), се резултативни, но не се секундарни предикати, затоа што во тие случаи придавскиот елемент е задолжителен, т.е. не може да се изостави (365а). Тоа е разлика во споредба со резултативната секундарна предикација (364), (366), каде што изоставањето е можно (364а), (366а)³⁹.

(365) *Комфоро̄ӣ ке̄ зо̄ на̄рави нес̄џособен.*

(365а) **Комфоро̄ӣ ке̄ зо̄ на̄рави.*

(364) *По̄џоа̄ зо̄ соблече ӯџол̄ џол̄ (...)*

(364а) *По̄џоа̄ зо̄ соблече.*

(366) *Ја офарба коса̄џа̄ црвена.*

(366а) *Ја офарба коса̄џа̄.*

Разликата меѓу резултативната секундарна предикација и резултативните конструкции со глаголот *ĩрави* се одразува и на можноста за поставување на елементот надвор од информациското јадро на исказот, во прозодиски неинтегрирана или во целосно осамостоена, парцелирана позиција. Неинтегрирани (и парцелирани) може да бидат само резултативните секундарни предикати (364б), (366б), а не и резултативните елементи со глаголот *ĩрави* (365б).

(364б) *По̄џоа̄ зо̄ соблече, ӯџол̄ џол̄ (...)* / *По̄џоа̄ зо̄ соблече. Ӯџол̄ џол̄.*

(366б) *Ја офарба коса̄џа̄, црвена.* / *Ја офарба коса̄џа̄. Црвена.*

³⁹ Хаву и Пјерар (Havu et Pierrard 2008), пак, ги разгледуваат како секундарни предикати и придавските елементи од типот на (365).

(365б) *Комфорой̄ ќе з̄о најрави, нес̄йособен. / *Комфорой̄ ќе з̄о најрави.
Нес̄йособен.

2.2.6. Случаи со неидентификувани референти

Во сите претходни примери акузативниот аргумент се однесува на идентификуван референт, т.е. е претставен со определена именска синтаagma. Тие случаи се еднозначни, т.е. не оставаат простор депиктивните елементи да бидат протолкувани како модификатори, затоа што е неспорно дека не ја условуваат идентификацијата, туку му ја припишуваат карактеристиката на веќе идентификуван референт. Во таа смисла, примерот (367) ќе се интерпретира еднозначно, како ‘ја видов Меланија, при што беше лута’.

(367) *Ја видов Меланија лӯџа.*

Од друга страна, (367а) покажува дека во случаите со идентификувани референти, акузативниот аргумент, ако се подразбира од претходниот контекст, може да се сведе на кратка личнозаменска форма, какви што се голем број од претходните примери⁴⁰.

(367а) *Ја видов лӯџа.* (‘ја видов, при што беше лута’)

Кај неидентификувани референти ситуацијата е инаква. Во македонскиот јазик придавските модификатори се препозитивни (со стилски отстапки), а депиктивните конструкции – во принцип, постпозитивни. Сепак, особено кај придавските конструкции развиени со определби, кои се почесто постпозитивни одошто препозитивни, може да се јават двозначни случаи. Така, во (368) има простор за две интерпретации на придавската конструкција. Според депиктивното толкување (‘видов една девојка, при што беше облечена во некоја уникатна носија’), одговара

⁴⁰ Такви примери се посочува и во врска со други јазици: на пример, во српскиот – од Радуловиќ (2012), во бугарскиот – од Геннадиева-Мутафчиева, Георгиев и др. (1998: 170), во францускиот – од Ригел и др. (Riegel et al. 2014: 431).

на прашањето *Каква беше кога ја виде?*. Според толкувањето како рестриктивен модификатор (‘видов една таква девојка што беше облечена во некоја уникатна носија’), одговара на прашањето *Каква девојка виде?*.

(368) *Видов една девојка облечена во некоја уникатна носија.*

Веројатноста за едната или за другата интерпретација зависи и од степенот на запознаеноста со референтот. За примерот (368) може да се претпостави ситуација во која девојката не му е позната ни на зборуваачот, кој ја сретнал првпат, случајно. Во варијантата (369) пријателката, се разбира, му е позната на зборуваачот, а непозната само на адресатот, што е причината поради која зборуваачот нема можност да ја идентификува со личното име (кое адресатот не би го поврзал со неа).

(369) *Видов една пријателка облечена во некоја уникатна носија.*

Во втората варијанта е прифатливо депиктивното толкување (‘видов една пријателка, при што беше облечена во некоја уникатна носија’), затоа што конструкцијата одговара на прашањето *Каква беше пријателката кога ја виде?*, а не на *Каква пријателка виде?*. Сп. го примерот (370), во кој, бидејќи референтот (*една привлечна црнка*) не му е познат ни на авторот, поприфатливо е толкувањето како рестриктивен модификатор (‘видов една [таква] привлечна црнка што носеше кокетно наместена беретка’), а не депиктивното (‘видов една привлечна црнка, при што носеше кокетно наместена беретка’).

(370) *Сега на една фотোগрафија од излегоа во Виланув кај Варшава гледам една привлечна црнка со кокетно наместена беретка.* (БК, 262)

2.2.7. Линеаризацијата на депиктивните конструкции во врска со акузативниот аргумент и интегрираните наспрема неинтегрираните варијанти

Како што беше покажано, депиктивните конструкции во врска со субјектот се јавуваат и во левата и во десната зона. Притоа, тие често се и дистантни од него,

во случаите каде што тој е во левата, а тие во десната зона. Конструкциите во врска со акузативниот аргумент имаат поограничена линеаризација. Тие речиси секогаш се јавуваат во десната зона (која е стандардна за него), од што отстапките се многу ретки (356), (371).

(356) *Нормално, џемџероџ мајка ми редовно џо џереше, ама јас недосушен џо облекував.* (ВМ, 91) ('го облекував, при што беше недосушен' / 'го облекував, иако беше недосушен')

(371) *Но Пена џо извади куфороџ и џака оџворен џочна не да џо џолни џуку да џо најџиска со својџе скудни алиџџа.* (ДС, 144) ('почна да го натиска со своите скудни алишта, при што беше така отворен')

Што се однесува на разликата меѓу интегрираните и неинтегрираните варијанти, посоченото во врска со субјектните конструкции се однесува и на акузативните. Кога функционираат како рема, конструкциите може да се реализираат и неинтегрирано без семантички импликации. Кога е во функција на рема некој друг конституент, поставувањето на конструкцијата надвор од информациското јадро, т.е. во неинтегрирана (или во парцелирана) позиција, е исклучено. На пример, во (372) како рема (т.е. како одговор на прашањето *Какви беа кога џи срејна?*) функционира депиктивната конструкција (*џовесели од кога и да е*), па може да се реализира и неинтегрирано/парцелирано (373).

(372) *Ги срејнав џовесели од кога и да е.* ('ги сретнав, при што беа повесели од кога и да е')

(373) *Ги срејнав, џовесели од кога и да е. / Ги срејнав. Повесели од кога и да е.* ('ги сретнав, при што беа повесели од кога и да е')

Од обратна перспектива, во (330) депиктивната конструкција (*седнаџ на креветџ џод лозница*), која е неинтегрирана, во интегрираната би функционираше како рема. Поради тоа, може да се реализира и на тој начин со истото значење (330а).

(330) *Го најдов дури во оној на дворои, седнај на кревети под лозница.*
(БК, 295) (‘го најдов, при што беше седнат на кревет под лозница’)

(330а) *Го најдов дури во оној на дворои седнај на кревети под лозница.*
(‘го најдов, при што беше седнат на кревет под лозница’)

Во примерот (374), каде што депиктивниот елемент (*збунети*) е интегриран, како рема не функционира тој, туку друг конституент – *за првпат*. Поради тоа, можноста за неинтегрирана/парцелирана варијанта (374а) со истото значење е исклучена. Значењето на интегрираната е ‘за првпат во животот го видов да е збунет’, а импликацијата – ‘сум го гледал и претходно, но ниту еднаш збунет’. Од друга страна, значењето на неинтегрираната/парцелираната варијанта е ‘го видов за првпат во животот, при што беше збунет’.

(374) *За првпат во живојот го видов збунети.* (РБ, 22)

(374а) *За првпат во живојот го видов, збунети. / За првпат во живојот го видов. Збунети.*

Како и кај субјектните конструкции, и кај акузативните ограничувачки фактор за интегрираните варијанти е и модалноста. На пример, конструкцијата во (375) е можна и во неинтегрирана/парцелирана варијанта (376) затоа што исказот е модално неутрален. Во (377), пак, интегрираната варијанта е исклучена поради деонтичката нијанса (на глаголот *сака*). Во таа смисла, значењето ‘сакавме да ја поздравиме, при што да биде седната во третиот ред’ (кое, условно, би го имала интегрираната варијанта) е исклучено. За разлика од него, значењето на неинтегрираната/парцелираната варијанта (378) е можно: ‘сакавме да ја поздравиме, при што беше седната во третиот ред’.

(375) *Ја поздравивме (Ивана) седнај во првиот ред.* (‘ја поздравивме Ивана, при што беше седната во првиот ред’)

(376) *Ја поздравивме (Ивана), седнај во првиот ред. / Ја поздравивме (Ивана). Седнај во првиот ред.* (‘ја поздравивме Ивана, при што беше седната во првиот ред’)

(377) *Сакавме да ја пооздравивме (Ивана) седнаџа во џреџиоџ ред.

(378) Сакавме да ја пооздравивме (Ивана), седнаџа во џреџиоџ ред. / Сакавме да ја пооздравивме (Ивана). Седнаџа во џреџиоџ ред.

Во таа смисла, во модалните искази од типот на (377), кој е исклучен, деонтичката нијанса е проекција на карактеристиката – условно: ‘кога ќе ја поздравиме, сакаме да биде седната во третиот ред’. Таа конструкција не е можна бидејќи е бесмислено да се сака, кога ќе се поздрават некој, да биде седнат во третиот ред. Од друга страна, бидејќи е можно да се сака, кога ќе се види некој, да биде среќен, примерот (379) е можен. Разбирливо, тој може да се реализира и неинтегрирано/парцелирано (380).

(379) Сакавме да ја видиме (Ивана) среќна.

(380) Сакавме да ја видиме (Ивана), среќна. / Сакавме да ја видиме (Ивана). Среќна.

Од тој тип е примерот (344), чие значење е ‘сака да те види, при што да бидеш професор на факултет’.

(344) Во џебе полагаше надеж, самиоџ за себе џџо ја сонувал. Да џе види еден ден попрофесор на факултетџ. (ДС, 85)

2.2.8. Сумарни согледувања за депиктивните конструкции во врска со акузативниот аргумент

Депиктивните конструкции во врска со акузативниот аргумент најчесто се однесуваат на персонален референт, кому му припишуваат привремени карактеристики, актуелни во интервалот на настанот, во врска со:

- положбата на телото;
- физичката состојба (изглед);
- менталната/емоционалната состојба;
- општествениот/професионалниот статус;

- физиолошката состојба;
- когнитивни состојби.

Депиктивните конструкции во врска со акузативниот аргумент најчесто се комбинираат со глаголи на визуелна перцепија (*види, гледа, погледа*), а повеќето од другите (*најде, забележа, среќне*) може да се воопштат со парафразата ‘субјектот го затекува објектот во некаква состојба’.

Меѓу примерите се издвојуваат и такви што се блиски со депиктивните, но не се вклопуваат во некои од критериумите. На пример, кај глаголите од типот на *замислува, ѓамети* и *сака* карактеристиката е **проектирана**. Од друга страна, се izdelуваат случаи што не се во согласност со критериумот според кој карактеристиката изразена со депиктивната конструкција е во временската рамка на настанот, туку, обратно, изразуваат карактеристика што е **временска рамка на настанот**, т.е. на примарната предикација.

Од семантички аспект, треба да се одбележат и депиктивните конструкции што влегуваат во дополнителна, **каузална релација** со предикатот, како и **резултативната секундарна предикација**, која се јавува маргинално. Таа се разликува од резултативните конструкции со глаголот *јрави* по тоа што е факултативна, т.е. не влегува во аргументската структура на глаголот.

Депиктивните конструкции што се однесуваат на **идентификуван референт** се еднозначни, т.е. не може да се протолкуваат како модификатори. Во тие случаи, таму каде што референтот се подразбира од непосредниот претходен контекст, акузативниот аргумент може да се сведе на кратка личнозаменска форма. Од друга страна, некои случаи со неидентификуван референт може да ги добијат двете интерпретации.

Што се однесува на линеаризацијата, депиктивните конструкции во врска со акузативниот аргумент речиси секогаш се јавуваат во **десната зона**, стандардна за него. По таа карактеристика се разликуваат од субјектните, кои често се јавуваат во двете. Што се однесува на разликата меѓу интегрираните и неинтегрираните варијанти, кога функционираат како **рема**, депиктивните конструкции во врска со акузативниот аргумент (како и субјектните) може да се реализираат и неинтегрирано. Кога функционира како рема некој друг конституент, можноста за неинтегрирана варијанта е исклучена. Од друга страна, исказите со деонтичка

нијанса, во кои карактеристиката е проектирана, се поограничени во поглед на можноста за интегрирани варијанти.

2.3. Депиктивни конструкции во врска со другите аргументи

2.3.1. Депиктивни конструкции во врска со дативниот аргумент

Интересно синтаксичко прашање е (не)можноста депиктивниот елемент да се врзе со дативниот аргумент. Така, за разлика од конструкцијата во (381), зборуваците ја исклучуваат конструкцијата во (382), иако примерите се со идентична пропозиција.

(381) *Го ѱосейѿивме Тодор **нейоѳѳѿивен**.* (‘го посетивме Тодор, при што беше неподготвен’)

(382) **Му оѿидовме на ѱосейѿа на Тодор **нейоѳѳѿивен**.* (‘му отидовме на посета на Тодор, при што беше неподготвен’)

Сп. ги варијантите (383) и (384), во кои акузативниот и дативниот аргумент се сведени на кратки личнозаменски форми.

(383) *Го ѱосейѿивме **нейоѳѳѿивен**.* (‘го посетивме, при што беше неподготвен’)

(384) **Му оѿидовме на ѱосейѿа **нейоѳѳѿивен**.* (‘му отидовме на посета, при што беше неподготвен’)

Сепак, практиката покажува дека, иако маргинално, се јавуваат случаи во кои депиктивниот елемент се врзува со дативниот аргумент, со тоа што се реализира неинтегрирано. Во таква варијанта се јавува депиктивниот елемент во (385) (*врзано за скелейѿо*). Како што покажуваат варијантите (385а) и (385б), интегрираните се исклучени, со тоа што варијантата (385а) е прифатлива само ако конструкцијата функционира како рестриктивен модификатор: ‘му ги фрлавме корупките на тоа наше магаре што беше врзано за скелето, а не, на пример, на одврзаното’.

(385) *Кору̀йкѝѝе му̀ ѓи фрла̀вме на нашѐѝо ма̀га̀ре, **врзано за скелѐѝо**, и ѝо̀оа ве́днaш ѝочну̀ваше да̀ ѓи ру̀ѝа.* (БК, 189) (‘му ги фрла̀вме корупките на нашето ма̀га̀ре, при што беше врзано за скелето’).

(385а) *Кору̀йкѝѝе му̀ ѓи фрла̀вме на нашѐѝо ма̀га̀ре **врзано за скелѐѝо**.*

(385б) **Кору̀йкѝѝе му̀ ѓи фрла̀вме **врзано за скелѐѝо**.*

Сп. ја акузативната варијанта, која е можна и како интегрирана (385в).

(385в) *Го хранѐвме **врзано за скелѐѝо**.* (‘го хранѐвме, при што беше врзано за скелето’)

Во примерот (386) конструкцијата е, исто така, неинтегрирана. Таа се состои од повеќе депиктивни елементи (*ис̀ѝо̀ѝен, ис̀ѝу̀ѝкан, о̀ѝрен на ло̀ѝа̀ѝа̀ѝа да зривне малку*), на кои им претходат именска конструкција (*сѝѝен човечѐѝ*) и придавка (*ќела̀в*) што не функционираат депиктивно, туку изразуваат трајни карактеристики. Во таа смисла, значењето е: ‘шоферот му се обрати на еден од нив, кој беше ситен човечѐѝ и ќела̀в, при што беше испотен, истуткан и опрен на лопатата’. Парафразата покажува дека именската конструкција и придавката *ќела̀в* функционираат како дел од именската синтагма, еквивалентно на нерестриктивни релативни реченици, а другите придавки – како дел од реченичната структура, т.е. како депиктивните конструкции воопшто.

(386) *Шо̀ферѝѝ ѓо̀ ѝодо̀ѝвори ѝро̀зорѐѝо̀ѝи и му̀ се обра̀ѝи на еден оо̀ нив, сѝѝен човечѐѝ, ќела̀в, **ис̀ѝо̀ѝен, ис̀ѝу̀ѝкан, о̀ѝрен на ло̀ѝа̀ѝа̀ѝа да зривне малку:*** (...) (БК, 176)

Во таа смисла, примерот може да се трансформира во нерестриктивна релативна реченици (386а). Сепак, подведувањето на сите елементи под таква парафраза (‘шоферот му се обрати на еден од нив, кој беше ситен човечѐѝ, ќела̀в, испотен, истуткан, опрен на лопатата’) не ја нивелира семантичката разлика меѓу трајните и привремените карактеристики, т.е. меѓу модификаторите и депиктивните

конструкции. Во согласност со тоа, прилошката определба *йришоа* може да биде позиционирана само пред депиктивните елементи, како што е покажано во (386а).

(386а) *Шофероӣ го̄ йодой̄ворӣ йрозорецо̄ӣ и му се обра̄ӣ на еден од нив, кој беше сий̄ен човечец, келав, и йришоа **исйо̄шен, исйо̄шкан, ойрен на лойай̄а̄ӣа да зривне малку (...)***

Многу ретко, неинтегрирани депиктивни конструкции во врска со дативниот аргумент се јавуваат и во левата зона, во иницијална позиција, како во (387)⁴¹. Сепак, посочената конструкција е и двозначна. Како што покажуваат парафразите, освен депиктивно, може да се толкува и причински.

(387) ***Вклучен веќе во дневнӣе задачи, ми се чинеше дека уш̄ӣе дос̄ӣа денови ќе йоминам во малиот шай̄ор во соседс̄ӣво со Тени.*** (БК, 297) (‘ми се чинеше дека уште доста денови ќе поминам во малиот шатор, при што веќе бев вклучен во дневните задачи’/ ‘бидејќи се вклучив во дневните задачи, т.е. бидејќи веќе влегов во рутина, ми се чинеше дека ќе поминам уште доста денови во малиот шатор...’)

2.3.2. Депиктивни конструкции во врска со т.н. предлошки објекти и со прилошки определби

Што се однесува на другите синтаксички функции, се поставува прашањето за депиктивните елементи во врска со предлошки синтагми во функција на прилошки определби и на т.н. предлошки објекти. Примерите (388) и (389), кои се јавуваат особено во разговорниот стил, се двозначни. Конституентите *со бебей̄о* и *со кола̄ӣа* може да се толкуваат и како дел од примарната предикација (како што покажува првата парафраза) и како дел од депиктивниот елемент (како што покажува втората парафраза).

⁴¹ Во врска со дативните случаи од тој тип (*ми се чинеше дека...*), кои ги класификува како „ненамерни/неконтролирани перцептивни процеси“, Митковска (2019) посочува: „Бидејќи дативниот референт е најчесто човек, а во ситуацијата не е кодиран друг таков референт во некоја повисока синтаксичка функција, постои став меѓу лингвистите дека во овие ситуации дативниот член кодира ‘семантички субјект’“.

(388) *Дојде со бебей̄о рас̄илакано.* (‘дојде со бебето, при што беше расплакано’/‘дојде, при што бебето беше расплакано’)

(389) *О̄тиде на ѝа̄ӣ со кола̄ѝа не̄йроверена.* (‘отиде на пат со колата, при што беше непроверена’/‘отиде на пат, при што колата му беше непроверена’)

Неинтегрираните варијанти се еднозначни. Во варијатните (390) и (391) посочените конституенти се дел од примарната предикација, а во (392) и (393) – од депиктивната⁴².

(390) *Дојде со бебей̄о, рас̄илакано. / Дојде со бебей̄о. Рас̄илакано.* (‘дојде со бебето, при што беше расплакано’)

(391) *О̄тидоа на ѝа̄ӣ со кола̄ѝа, не̄йроверена. / О̄тидоа на ѝа̄ӣ со кола̄ѝа. Не̄йроверена.* (‘отидоа на пат со колата, при што беше непроверена’)

(392) *Дојде, со бебей̄о рас̄илакано. / Дојде. Со бебей̄о рас̄илакано.* (‘дојде, при што бебето ѝ беше расплакано’)

(393) *О̄тидоа на ѝа̄ӣ, со кола̄ѝа не̄йроверена. / О̄тидоа на ѝа̄ӣ. Со кола̄ѝа не̄йроверена.* (‘отидоа на пат, при што колата им беше непроверена’)

Во некои случаи (394) таа двојност е исклучена, затоа што конститутивниот елемент не може да биде аргумент на глаголот, т.е. дел од примарната предикација. Тоа го покажуваат неинтегрираните/парцелираните варијанти (395), (396), од кои се можни само првите.

(394) *Дојде со очий̄е насолзени.* (‘дојде, при што очите ѝ беа насолзени’)

(395) *Дојде, со очий̄е насолзени. / Дојде. Со очий̄е насолзени.* (‘дојде, при што очите ѝ беа насолзени’)

(396) **Дојде со очий̄е, насолзени. / *Дојде со очий̄е. Насолзени.*

⁴² Препозицијата на придавката, пак, упатува дека функционира како модификатор. Во *Отиде на пат со непроверената кола* функцијата на *непроверената* е рестриктивна, т.е. имплицира множество (коли) од кое се исклучуваат другите елементи: ‘отиде на пат со непроверената кола, не со сигурната’.

Од таков тип се и (397), (397а), (397б).

(397) *Лежеше во својата инвалидска количка со главата висната надолу.* (ПА, 31) (‘лежеше во својата инвалидска количка, при што главата му беше висната надолу’)

(397а) *Лежеше во својата инвалидска количка, со главата висната надолу.* / *Лежеше во својата инвалидска количка. Со главата висната надолу.* (‘лежеше во својата инвалидска количка, при што главата му беше висната надолу’)

(397б) **Лежеше во својата инвалидска количка со главата, висната надолу.* / **Лежеше во својата инвалидска количка со главата. Висната надолу.*

На тие конструкции им конкурираат (и се дури и почести) нечленуваните, но референцијално идентични варијанти, во кои придавката е препозитивна (398), (399).

(398) *Марџа ѝосака, додека Нестор лежи со затворени очи и си ја замислува ѝејкајта, да сијане и да ѝобегне.* (ПА, 53) (‘Нестор лежи, при што очите му се затворени’)

(399) *Тие го ойишуваат како ѝоѓолемо од обичниите маѓариња, одело многу брзо, и ѝоа раван, секогаш со начулени уши, и како нишито носело два ѝрејоварени коша, враќајќи се од бавча.* (БК, 220) (‘одело многу брзо, при што секогаш било со начулени уши’)

Следствено, тие може да се трансформираат во членувани варијанти со придавките во постпозиција (398а), (399а).

(398а) *Марџа ѝосака, додека Нестор лежи со очите затворени (...)* (‘Нестор лежи, при што очите му се затворени’)

(399а) *Тие го ойишуваат како ѝоѓолемо од обичниите маѓариња, одело многу брзо, и ѝоа раван, секогаш со ушите начулени (...)* (‘одело многу брзо, при што секогаш било со начулени уши’)

Разбирливо, меѓу расположливите примери неинтегрираните депиктивни конструкции во врска со прилошка определба или со т.н. предлошки објект најчесто се јавуваат во десната зона, повообичаена за прилошките определби и за т.н. предлошки објекти воопшто (400)–(402).

(400) *Една ноќ, веројатно веќе ѝо ѝолноќ, ме разбудија гласови. Тие гласови ми беа добро ѝознаѝи и идеа од неколку оруѓари на Тени, собрани кај него на разговор.* (БК, 297) (‘идеа од неколку другари на Тени, при што беа собрани кај него на разговор’)

(401) *Една сесѝра ја држела за ракаѝа, одголена на лактоѝи (...)* (ДС, 15) (‘ја држела за раката, при што ѝ била одголена на лактот’)

(402) *На ѝример, да сонуваш. Еве сега како Дано, сѝружен на ’ргосанаѝа ѝружина од голиоѝ мадрац, додека низ сончевиие дуѝки од шаренаѝа сенка крушкиѝе каниѝарки само иѝио не му ѝагнале в усѝа со своиѝе мезоресѝи задници.* (ДС, 92) (‘да сонуваш, како сега Дано, при што е спружен на ’ргосаната пружина од голиот мадрац’)

Конструкциите во левата зона се ретки (403).

(403) *А сега, ѝред да влезе во својаѝа соба, ѝред Танас и Марија, седнаѝи на маса да го чекаат за ручек, ја отвори футролаѝа, го извлече свиѝокоѝи и ја разви диѝломаѝа, ѝа свечено му ја ѝредаде на Танас.* (ДС, 32) (‘ја отвори футролата пред Танас и Марија, при што тие беа седнати на маса да го чекаат за ручек’)

2.3.3. Депиктивни конструкции во врска со модификатори

Иако исклучително ретко, неинтегрираните депиктивните конструкции може да се однесуваат и на модификатори, како што покажува примерот (404).

(404) *Таа сѝудена декемвриска вечер 1945 година ѝод бледаѝа свеѝилка на аголоѝи од Теразије и Балканска улица во Белград се ѝокажа фигураѝа на еден млад*

слабичок човек, ѿрѓнаѿ за на стѿаница. (БК, 172) (‘се покажа фигурата на еден млад човек, при што беше тргнат за на станица’)

2.3.4. Сумарни согледувања за депиктивните конструкции во врска со дативниот аргумент, т.н. предлошки објекти и со прилошки определби

Интегрираните депиктивни конструкции во врска со дативниот аргумент се исклучени. Тоа се однесува и на случаите во кои се јавуваат конкурентни акузативни пандани, со идентична пропозиција. Тоа се должи на предноста на акузативната релација во хиерархијата на синтаксичките функции, што ѝ обезбедува и фреквенциска предност, а со тоа – и пошироки можности за комбинации со различни конструкции. Сепак, дативниот аргумент не е лишен од депиктивното значење, кое, иако маргинално, се јавува во **неинтегрирана варијанта**.

Во случаите каде што предлошките синтагми може да се толкуваат и како дел од примарната предикација, т.е. како аргумент на глаголот, **интегрираните депиктивни конструкции** во врска со т.н. **предлошки објекти** може да се разгледуваат и како предлошки синтагми со депиктивно значење. Во зависност од тоа дали е **паузата** препозитивна или постпозитивна во однос на предлошката синтагма, за разлика од интегрираните, **неинтегрираните варијанти** се еднозначни. Во случаите каде што паузата е препозитивна, тие функционираат како предлошки синтагми со депиктивно значење, а кога е постпозитивна – како придавски депиктивни елементи што се однесуваат на т.н. предлошки објект. Неинтегрираните депиктивни конструкции во врска со т.н. предлошки објекти и со **прилошките определби** најчесто се јавуваат во десната зона, стандардна за нив воопшто.

3. КАУЗАЛНИ НЕИНТЕГРИРАНИ КОНСТРУКЦИИ

3.1. Причински неинтегрирани конструкции

Во овој дел ќе се разгледаат причинските конструкции конституирани од глаголски, квалификативни придавки и од именки, при што во фокусот ќе бидат тие што не се интегрирани во прозодиската структура на исказот⁴³. Освен што се прозодиски неинтегрирани, тие ги исполнуваат и другите критериуми за определување на неинтегрираните конструкции воопшто:

- во поглед на позицијата, тие се флексибилни, т.е. може да бидат поставени и во левата и во десната зона;
- носители се на секундарна, редуцирана предикативна структура;
- се однесуваат на аргумент на примарната предикација.

Освен тоа, ќе бидат разгледани само конструкциите без показател на значењето (со исклучок на предлогот *како*, кој е единствениот што воведува конструкција – еквивалент на предикативна именска синтагма, што нужно се однесува на аргумент на примарниот предикат, т.е. го исполнува третиот критериум). Во таа смисла, причинските дел-реченици и именски синтагми располагаат со показатели на значењето – сврзници и предлози, од кои некои (сите причински сврзници и предлогот *поради*) се и еднозначни. Од друга страна, причинските неинтегрирани конструкции, во принцип, се толкуваат само според сознанијата за стварноста и за контекстот.

Во таа смисла, ќе бидат разгледани следниве прашања:

- по што се разликуваат тие конструкции од причинските дел-реченици и од причинските именски синтагми;
- во колкава мера се флексибилни во поглед на позицијата и на можноста да се однесуваат на различни аргументи;
- какви карактеристики изразуваат од семантички аспект.

Притоа, конструкциите ќе бидат сопоставени и со интегрираните пандани, кои имаат инакво, депиктивно значење. Токму од семантички причини, со нив може да се алтернираат само во некои случаи.

⁴³ Сп. Петревски (20206).

Во македонската лингвистичка средина конструкциите што ќе бидат разгледани најчесто биле опишувани во рамките на т.н. реченичните трансформи. Така, врз примери од егејските дијалекти на македонскиот јазик, Тополињска (1997: 91–105) разгледува трансформи конституирани од глаголски прилози, од глаголски придавки и од (од)глаголски именки. Што се однесува на глаголските придавки (кои ќе бидат разгледани во голем дел од примерите во натамошниот текст), посочува дека „јужномакедонскиот дијалектен јазик има изразита тенденција кон предикативна употреба на глаголската придавка, при што дел од соодветните конструкции претставуваат трансформи на релативни, а дел на темпорални дел-реченици.“ (Тополињска 1997: 98) Примери со причинско значење, пак, посочува меѓу трансформите конституирани од глаголски прилог и од (од)глаголска именка.

Геговски (2003) ги разгледува исклучиво причинските трансформи (низ примери од македонските дијалекти), при што посочува неколку случаи со глаголски придавки, од типот на (405), кој го интерпретира како ‘бидејќи беа изморени и истоштени, двата цара решија двете царевини да станат една царевина’.

(405) *Тогаши дваџаа цара, изморени и истиошџени од војниџе, решија двеџе царевини да сџанати еднa царевина.*

Забележувајќи дека „неинтегрираниот предикативен атрибут исто така може да биде претставен и со придавки и со именки и може да се однесува на која било ИГ во реченицата“, Минова-Ѓуркова (2000: 221) посочува и еден пример (406) што може да интерпретира и како причински (‘бидејќи беше осамен и оставен од сите, старецот набрзо се разболе’) и како депиктивен (‘старецот набрзо се разболе, при што беше осамен и оставен од сите’)⁴⁴. Поради тоа, двозначните, причинско-депиктивни конструкции ќе бидат разгледани како група одделна од еднозначно причинските.

(406) *Осамен и остџавен од сџџе, сџареџоџ набрзо се разболе.*

⁴⁴ Терминот *предикативен атрибут* го употребува и Милошевиќ (Милошевиќ 1987), која ја разгледува токму неговата каузална функција.

3.1.1. Причинските неинтегрирани конструкции наспрема причинските дел-реченици и именски синтагми

Едно од основните прашања е зошто се прибегнува во некои случаи кон неинтегрирана причинска конструкција наместо кон постандардните начини на изразување на причината – причинска дел-реченица и именска синтагма. На пример, што е мотивацијата во некои случаи да ѝ се даде предност на варијантата (409) во однос на (407) или на (408)?

(407) *Бидејќи е ѝлашлива, Михаела го избегна конфликтѝоѝ.*

(408) *Од ѝлашливосѝ, Михаела го избегна конфликтѝоѝ.*

(409) *Плашлива, Михаела го избегна конфликтѝоѝ.*

Една од главните, неспорни причини е дека (409) е кондензирана варијанта во споредба со (407) и (408) (в. Тополињска 1987). Од друга страна, факт е и дека во трите случаи причинската содржина е надвор од информациското јадро на исказот, што е сигнализирани преку тоа што е прозодиски издвоена. Во интегрирани варијанти, пак, каде што причинската содржина е во информациското јадро, може да се јават само дел-реченицата (410) и именската синтагма (411), а не и придавскиот елемент (412). Во тој поглед, како непосреден одговор на прашањето за причината (*Зошто го избегна Михаела конфликтѝоѝ?*) може да функционираат само исказите во (410) и (411), кои во такви контексти може да се сведат и на причинската дел-реченица/именска синтагма, па одговорот да гласи само: *зайѝоа шѝо е ѝлашлива/од ѝлашливосѝ.*

(410) *Михаела го избегна конфликтѝоѝ зайѝоа шѝо е ѝлашлива.*

(411) *Михаела го избегна конфликтѝоѝ од ѝлашливосѝ.*

(412) **Михаела го избегна конфликтѝоѝ ѝлашлива.*

Ако се прозодиски неинтегрирани, дури и да се постпозитивни, дел-речениците (413) и именските синтагми (414) не може да одговараат на тоа прашање. Освен тоа, за разлика од прозодиски континуираните варијанти, тие се надвор од

опсегот на негацијата. Во согласност со тоа, со адверсативна алтернатива на негацијата може да се развие само прозодиски континуираната (415), а не и неинтегрираната варијанта (416), освен ако партикулата се врзе за зависната дел-реченица (417)⁴⁵.

(413) *Михаела го избегна конфликтџоџ, заџџоа шџџо е џлашлива.*

(414) *Михаела го избегна конфликтџоџ, оџ џлашливостџ.*

(415) *Михаела не го избегна конфликтџоџ заџџоа шџџо е џлашлива, џџуку оџ џринџџџџелни џриџџџџи.*

(416) **Михаела не го избегна конфликтџоџ, заџџоа шџџо е џлашлива, џџуку оџ џринџџџџелни џриџџџџи.*

(417) *Михаела го избегна конфликтџоџ, не заџџоа шџџо е џлашлива, џџуку оџ џринџџџџелни џриџџџџи.*

Таа разлика доаѓа до уште поочигледен израз кај целосно самостојните, парцелирани дел-реченици (418), каде што, како и кај неинтегрираните, адверсативното развивање на исказот е исклучено.

(418) *Михаела не го избегна конфликтџоџ. *Заџџоа шџџо е џлашлива, џџуку оџ џринџџџџелни џриџџџџи.*

Бидејќи е надвор од информациското јадро, т.е прозодиски неинтегриран, ни самостојниот придавски елемент не може да се најде во фокусот на негацијата, дури и да се јави во зоната десно од предикатот (419) (420) (макар што таа позиција е крајно невообичаена).

(419) **Михаела не го избегна конфликтџоџ, џлашлива, џџуку оџ џринџџџџелни џриџџџџи.*

⁴⁵ Што се однесува на прозодиски континуираните причински реченици, негираните искази без адверсативна алтернатива може да бидат двозначни. Така, во *Не се жалат затоа што се праведни* може да се негира и главниот предикат ('причината поради која не се жалат е тоа што се праведни') и причината ('причината поради која се жалат не е тоа што се праведни, туку нешто друго') (на пример, в. Gross et Nazarenko 2004). Во таа смисла, Хорн (Horn 2001: 230) го посочува примерот *Џон не пие затоа што е несреќен* ('причината поради која пие не е тоа што е несреќен, туку нешто друго'/'причината поради која не пие е тоа што е несреќен').

(420) **Михаела го избеѓна конфликтној, не ѝлашлива, иуку оу иринципелни иричини.*

Според тоа, суштинската разлика меѓу неинтегрираните причински конструкции конституирани од придавки, од една страна, и причинските дел-реченици (и именски синтагми), од друга, е тоа што, прозодиски, вторите може да се јават и како неинтегрирани и како интегрирани во исказот. Кога се интегрирани, тие се дел од информациското јадро, па може да одговараат на прашањето за причината и да бидат во опсегот на негацијата. Од друга страна, како што покажа примерот што послужи за почетна илустрација, неинтегрираниот придавски елемент не може да се трансформира интегрирано (412). Според тоа, тој е нужно надвор од информациското јадро. Поради информациската секундарност, тие конструкции речиси секогаш се јавуваат во левата зона, за разлика од причинските дел-реченици, кои најчесто се постпозитивни во однос на главната.

(412) **Михаела го избеѓна конфликтној ѝлашлива.*

Од друга страна, за разлика од придавските конструкции, кои изразуваат карактеристика што нужно се однесува на некој аргумент (најчесто субјектот) на примарната предикација, причинските дел-реченици и именски синтагми може да се однесуваат на референти што не се вклучени во главниот настан. Поради тоа, за разлика од (421) и од (422), варијантата (423) е исклучена.

(421) *Бидејќи соработнициите беа ѝлашливи, Михаела го избеѓна конфликтној.*

(422) *Поради ѝлашливоста на соработнициите, Михаела го избеѓна конфликтној.*

(423) **Плашливи [соработнициите], Михаела го избеѓна конфликтној.*

Најпосле, како што беше посочено, една од најизразитите разлики се показателите на причинското значење (сврзниците и предлозите), од кои придавските конструкции се лишени, па адресатот ги интерпретира според

сознанијата за стварноста и за контекстот. Така, за посочената придавска конструкција (409) нема формални насоки за причинско толкување, туку, емпириски, се тргнува од начелото дека плашливоста, во принцип, е причина за избегнување конфликти, па се согледува причинска релација и во односниот контекст. Во делот за неинтегрираните конструкции низ призма на аргументативната семантичка концепција беше посочено дека начелата од тој тип се нарекуваат *о̄ишӣи мес̄иа (topoi)*/семантички блокови. Како што посочува Дикрот (Dicrot 2009: 65), тие се генерални, но не се универзални, што значи дека не исклучуваат отстапки. Тоа што конструкцијата во (409) ќе се толкува причински не значи дека, според адресатот, плашливоста е секогаш причина за избегнување конфликти. Имплицитно, тој остава простор за концесивна варијанта во некој друг (потенцијален) контекст – *Плашлива, Михаела не го избе̄гна конфликт̄о̄ӣ*: ‘иако е плашлива, Михаела не го избегна конфликтот’.

(409) *Плашлива, Михаела го избе̄гна конфликт̄о̄ӣ.*

Во натамошниот тек ќе бидат разгледани карактеристиките на причинските неинтегрирани конструкции во современиот македонски јазик. Притоа, ќе се тргне од синтаксичките функции на аргументите и од линеаризацијата на конструкциите, а потоа ќе бидат посочени и семантичките особености.

3.1.2. Еднозначно причински неинтегрирани конструкции во врска со субјектот

Еднозначно причинските придавски конструкции во врска со субјектот се јавуваат речиси само во левата зона, и тоа многу почесто во препозиција (410)–(412).

(410) *Свикна̄ӣа да има верба во него, Марија како да му по̄верува (...)* (ДС, 48) (‘бидејќи беше свикната да има верба во него, Марија како да му поверува’)

(411) *Ако не раз̄галена, по̄гаш барем навикна̄ӣа да ѝ се на̄годува, така Лида рас̄теше не разликува̄јќи ги куклӣе од лӯѓе̄ӣо, ѝа и од родил̄елӣе.* (ДС, 58)

(‘бидејќи беше разгалена или барем навикната да ѝ се нагодува, Лида растеше не разликувајќи ги куклите од луѓето, па и од родителите’)

(412) *Плачлива ѝо ѝприрода, ѝаа беше зѝоѝова и да ѝпросолзи, да не беше ѝприсусѝвоѝо на Горан, кој ја држеше за лакѝоѝѝ.* (ДС, 62) (‘бидејќи беше плачлива по природа, таа беше готова и да просолзи’)

Во постпозиција во однос на субјектот се јавува една конструкција, која е, за разлика од претходните, воведена со предлогот *како* (413).

(413) *Деница, како најсѝара, зѝо водеше ороѝо.* (ДС, 78) (‘бидејќи беше најстара, Деница го водеше орот’)

Примерите од типот на (414) и (415), кои се поретки, покажуваат дека конструкциите може да се однесуваат на имплицитен аргумент, чиј референт се подразбира од непосредниот претходен контекст.

(414) *Онака мал како шѝѝо беше, ми се сѝѝори како да му е незѝодно каде се нашол.* (БК, 285) (‘бидејќи беше мал, ми се стори како да му е незгодно каде се нашол’)

(415) *Но, додека Дано зривна, Тѝоде веќе си одеше со вид на човек, незадоволен од себеси шѝѝо, невѝчен на зборѝѝ, не се доискажал.* (ДС, 89) (‘бидејќи е невешт на зборот, не се доискажал’)

Конструкциите во десната зона се исклучително ретки. Тие се јавуваат само во два случаја и се воведени со предлогот *како*, кој го уточнува причинското значење. На пример, за разлика од конструкцијата во (416), која е еднозначно причинска, беспредлошката варијанта (416а) остава простор да се протолкува конјункциски: ‘молбата му била одбиена, необразложена и неоправдана’.

(416) *Дано се обиде да ѝ возвраѝѝи дека блаѝовремено ѝоднесол молба да му се ѝродолжи сѝѝудискиѝѝ ѝресѝѝој, но ѝаа веднаш зѝо ѝрекина со дисѝѝозиѝѝивѝѝој дека молбаѝѝа му била одбиена од насѝѝавничкиѝѝ советѝѝ, како необразложена и*

неоправдана. (ДС, 42) ('бидејќи била необразложена и неоправдана, молбата му била одбиена')

(416а) *Молбата му била одбиена од наставничкиот совет, необразложена и неоправдана.*

Во вториот расположлив случај со конструкција во десната зона, таа не ја зазема финалната позиција, туку е инкорпорирана меѓу предикатот и акузативниот аргумент (417). Бидејќи субјектот е во левата зона, врската со него е посредна.

(417) *Јас ја избрав, како најмал, првата клупа, тие двајцата седнаа во втората за мене.* (БК, 179) ('бидејќи бев најмал, јас ја избрав првата клупа')

3.1.3. Именски неинтегрирани конструкции со причинско значење

Именските конструкции, исто така, се јавуваат во левата зона, при што во случаите со експлицитен субјект се препозитивни (418), (419).

(418) *Директорската ќерка, таа доаѓаше не со студентска чанта туку со дамска торба, и веднаш ѝ вадеше увозните цигари со скапата зајалка, нежно погледувајќи ѝ меѓу извезбаниите прсти со коскено маникирани нокти.* (ДС, 36) ('бидејќи беше директорска ќерка, таа не доаѓаше со студентска чанта, туку со дамска торба')

(419) *Единица, Лида од малечка не беше Лидија, како што ѝ пишуваше во криштелното, туку Лида и само Лида, како што ја завикаа и така и осигана до голема.* (ДС, 58) ('бидејќи беше единица, Лида од малечка не беше Лидија, туку Лида')

Низ расположливите примери не се јавуваат поспозитивни конструкции, но не може да се исклучат како можни. Во тој поглед, претходната конструкција може да се варира во постпозиција (419а).

(419а) *Лида, единица, од малечка не беше Лидија, како ишѝо ù ишшуваше во кришѝелношѝо, ишѝуку Лида и само Лида (...)* (‘бидејќи беше единица, Лида од малечка не беше Лидија, туку само Лида’)

Сепак, неспорно е дека таа позиција е својствена, пред сè, за именските конструкции што функционираат како неинтегрирани нерестриktivни модификатори, т.е. не се во причинска врска со предикатот. Во тој поглед, примерите од типот на (420) (за кои ќе стане збор во четвртиот дел од трудот), парафразирани со нерестриktivни релативни реченици, се најчести токму во таа позиција.

(420) *Елена Маѝан, ишѝоѝаш асисѝенѝи ѝо исѝорија на уметношѝа, дојде еден ден да се ишѝонуди да им ѝо иѝере вешоѝи на своишѝе колеѝи од факулѝетѝоѝи.* (БК, 299) (‘Елена Маѝан, која тогаш беше асистент по историја на уметноста, дојде еден ден да се понуди да им го пере вешот на своите колеги од факултетот’)

Како и кај придавските конструкции, иако поретко, се јавуваат и случаи со имплицитен субјект (421), (422).

(421) *Оѝишѝен човек, ја знам безнадежношѝа на минаѝоѝо.* (БК, 164) (‘бидејќи сум опитен човек, ја знам безнадежноста на минатото’)

(422) *Аѝѝекарски син, ишѝнекоѝаш носеше во внаѝрешниоѝи ѝеб ишѝоска доза од ишѝоникум за деца – разблажен алкохол со конценѝраѝи од менишѝа, самоделска мајсѝорија ѝо реѝеѝиѝ на ишѝаѝко му за домашна уѝоѝреба (...)* (ДС, 34) (‘бидејќи беше аптекарски син, во внатрешниот ѝеб понекогаш носеше плоска доза од тоникум за деца’)

За разлика од претходните, повеќето именски конструкции се воведени со предлогот *како*, што е спротивно на придавските, кај кои е исклучително редок. Во согласност со посоченото, и во овие случаи со експлицитен субјект се најчести препозитивните конструкции (423)–(425).

(423) *Како неразделни оружари, јас и Никола одевме заедно и кај Расима, исполнејќи со исти коџнеж за недоспирно лице срце.* (БК, 223) (‘бидејќи бевме неразделни другари, јас и Никола одевме заедно и кај Расима’)

(424) *Ја љрочилав и јас со интерес, љорбурен од љоа шљо знаев дека, како сестра на Лили Брик, авторката го знаела добро Мајаковски.* (БК, 284) (‘бидејќи била сестра на Лили Брик, авторката го знаела добро Мајаковски’)

(425) *Како дождалец, Дано излегуваше од дома ноќе или љо дожд;* (ДС, 102) (‘бидејќи беше дождалец, Дано излегуваше од дома ноќе или по дожд’)

Постпозитивна конструкција се јавува само во еден случај (426).

(426) (...) *Дано и Горан ги дољуркаа навреме сљудиле до крај; додека Лида, како ѓалена миленичка, си дозволи да заостане и да ги љродолжи ушље за една ѓодина.* (ДС, 37) (‘бидејќи беше миленичка, Лида си дозволи да заостане во студиите’)

Во сите претходни примери со експлицитен субјект, неговата врска со конструкцијата е непосредна, затоа што и тој е во левата зона. Примерот (427) е единствен во кој конструкцијата е во левата зона, а субјектот – во десната.

(427) *Како вистински демократи, негодувавме обљацила, љо љринциљ, љрољив љолскиот обљај на жениље љри љоздравувањето да им се бацуваат рацете.* (БК, 269) (‘бидејќи бевме вистински демократи, двајцата негодувавме кон полскиот обљај на жените при поздравувањето да им се бацуваат рацете’)

Најпосле, и кај конструкциите воведени со како субјектот може да биде имплицитен (428), (429).

(428) *Како вдовец, мораше сам да ни љодљови кафе.* (РБ, 88) (‘бидејќи беше вдовец, мораше да ни приготви кафе сам’)

(429) *Како најмало, ако не како најѓалено но добро одљедано деље, не се осмелуваше да ги изневери, а од друѓа сљрана, сљоред ѓласољ шљо му*

иојскажуваше одвнайре, не сакаше да биде ни иројив себеси. (ДС, 26) (‘бидејќи беше најмало и добро одгледано дете, не се осмелуваше да ги изневери’)

3.1.4. Причински неинтегрирани конструкции во врска со другите аргументи

Конструкциите што се однесуваат на другите аргументи се маргинални во споредба со субјектните. Конструкцијата во (430) е во врска со акузативниот аргумент, при што е интересно и што е во десната зона, а носителот – во левата.

(430) *Едниот воојшито не го разбрав — ситар човек, непогодени вештачки вилици, оружиот ирочиша неколку стиха (...)* (БК, 250) (‘бидејќи беше стар човек [со непогодени вештачки вилици], едниот воопшто не го разбрав’)

Конструкцијата во (431), исто така, се однесува на акузативниот аргумент. Притоа, се јавува во левата зона и е постпозитивна во однос на носителот. Освен тоа, таа го уточнува претходниот придавски елемент (*затворен*): ‘бидејќи Иво Андриќ беше затворен, т.е. секогаш готов да ја повлече дистанцата, само еднаш сум го видел да се возбуди и да реагира со повишен тон’.

(431) *Затворениот Иво Андриќ, секогаш зитов да ја повлече дистанцата спрема оружиите, само еднаш сум го видел да се возбуди и да реагира со повишен тон.* (БК, 257)

Примерите (432) и (433) ги илустрираат конструкциите во врска со дативниот аргумент.

(432) *Вака висок, тебе главата како уште да ти е во облаци.* (ДС, 88) (‘од што си вака висок, тебе главата како уште да ти е в облаци’)

(433) *Првин, нему воојшито, иоклоник на христијанскиот социјализам, не му се дојаѓа европскиот зајаден капитализам во кој владее бојот на материјалниот профит и во којо згаснале целосно идеите на Француската*

револуција за слобода, брајсѝво и еднаквосѝ. (ЕК) ('бидејќи е поклоник на христијанскиот социјализам, нему не му се допаѓа западниот капитализам')

Во два од расположливите примери се јавува конструкција што се однесува на постмодификатор (434), (435).

(434) *Дано ѝрво ѓи извади сѝе книѓи оѝ ѝолицѝе и ѓи насѝава на куѝ среде собайѝа, ѝреѝходно ѝосѝилајќи ѓо килимот со весници, не само ѝо ѝреѝорака ѝуку и ѝо барање на Марија, алерѓична на ѝрашинка е не ѝак на ѝрав.* (ДС, 49) ('го посла килимот со весници по барање на Марија, бидејќи таа беше алергична на прав'/ 'бидејќи беше алергична на прав, Марија побара од Дано да го постеле килимот со весници')

(435) *На Лида не ѝ одеше ѝолку учењето, ѝа ѝокму ѝ дојде дружењето на Дано и Горан, ѝрви ѝо усѝех во ѓенерацијайѝа на факулѝетѝоѝ.* (ДС, 36) ('на Лида не ѝ одеше учењето, па ѝ дојде токму дружењето со Дано и Горан, бидејќи тие беа први по успех во генерацијата')

Конструкцијата што се однесува на именска синтагма зависна од предикатот се јавува само во еден случај (436).

(436) *Оѝ сеѝо лице, мало во ѝолумракоѝ на улицайѝа, Дано ѝ ѓи виде само очѝе: ѓолеми и црни, (...)* (ДС, 106) ('од лицето, бидејќи ѝ беше смалено во полумракот, Дано ѝ ги виде само очите')

Тоа покажува дека субјектниот аргумент е неприкосновен кандидат за носител на конструкциите, но и дека причинските неинтегрирани конструкции се синтаксички многу поограничени од причинските дел-реченици, кои многу послободно се јавуваат и во врска со другите аргументи. Во таа смисла, случаите од типот на (437) и (438) се многу повообичаени во споредба со (439), иако и причинските дел-реченици и придавската конструкција се однесуваат на ист аргумент – дативниот.

(437) *Нас̄т̄ојуваа да ѝ ӯгода̄ӣ зай̄оа ш̄ӣо беше чувс̄т̄вӣӣелна.*

(438) *Бидејќи беше чувс̄т̄вӣӣелна, нас̄т̄ојуваа да ѝ ӯгода̄ӣ.*

(439) *Чувс̄т̄вӣӣелна, нас̄т̄ојуваа да ѝ ӯгода̄ӣ*

3.1.5. Конструкции со причинска и со депиктивна нијанса

Освен еднозначно причинските, се издвојуваат конструкциите и со причинска и со депиктивна нијанса. Освен причински, тие може да се парафразираат како ‘тој прави нешто, при што е таков’/‘додека прави нешто, тој е таков’, каде што *т̄ој ѝ прави неш̄т̄о* се однесува на настанот, а *т̄аков* – на карактеристиката паралелна со него што му се припишува на еден од учесниците.

Како што беше покажано, еднозначно причинските конструкции, какви што се сите претходни, речиси секогаш се јавуваат во левата зона. За разлика од нив, придавските конструкции што, освен како причински, може да се толкуваат како депиктивни се јавуваат и во левата (440) и во десната зона (441). Така, примерите (440) и (441) може да се толкуваат како ‘реагираа на критиката, при што беа разгневени’ (депиктивно) и како ‘бидејќи беа разгневени, реагираа на критиката’ (причински).

(440) *Раз̄гневени, реа̄гираа на крӣтӣка̄та̄.*

(441) *Реа̄гираа на крӣтӣка̄та̄, раз̄гневени.*

Поради депиктивната нијанса, придавската конструкција може да се реализира и интегрирано во прозодиската структура, што би упатило кон еднозначно, депиктивно толкување, т.е. би го исклучило причинското (442). Како што беше покажано, за интегрираните депиктивни конструкции е вообичаена десната зона, но не е исклучена ни левата (443), во функција на фокусирање на ремата, при што, исто така, доаѓа предвид само депиктивното значење.

(442) *Реа̄гираа на крӣтӣка̄та̄ раз̄гневени.* (‘реагираа на критиката, при што беа разгневени’)

(443) *Разгневени реагираа на критиката*. (‘реагираа на критиката, при што беа разгневени’)

Таа флексибилност е исклучена кај конструкциите без депиктивна нијанса, кои изразуваат трајна карактеристика (или барем таква што го опфаќа носителот пошироко од интервалот на настанот). На пример, конструкцијата што ја изразува карактеристиката *суеџен* не може да се реализира интегрирано (444), (445), а кај неинтегрираите варијанти (446), (447) финалната позиција е невообичаена. Во анкета во врска со прифатливоста на примерите од типот на (447), 14 испитаници ги оценуваат како апсолутно прифатливи, шест – како прифатливи само во некои ситуации, а осум – како апсолутно неприфатливи⁴⁶.

(444) **Горѓи реагираше на критиката суеџен*.

(445) **Суетен Горѓи реагираше на критиката*.

(446) *Суетен, Горѓи реагираше на критиката*. (‘бидејќи е суетен, Горѓи реагираше на критиката’)

(447) ?*Горѓи реагираше на критиката, суетен*. (‘бидејќи е суетен, Горѓи реагираше на критиката’)

Дека во практиката неинтегрираните конструкциите што содржат и причинска и депиктивна нијанса се вообичаени и во десната зона, покажуваат примерите (448)–(450).

(448) *Танасоидниот ѝиѝ ниѝѝо не забележува, загледан од својата височина во далечиниѝе ѝѝѝ им се ближаѝѝ*. (ДС, 93) (‘бидејќи е загледан во далечините, танасоидниот тип не забележува ништо’/‘танасоидниот тип не забележува ништо, при што е загледан во далечините’)

(449) *Ни ѝѝѝѝѝѝѝ ѝѝѝ ниѝѝѝо не забележува, зафаѝѝен со ѝѝуркаѝѝѝѝѝ на дресинаѝѝа ѝѝѝ ѝѝо сфаќа како ѝѝуркаѝѝѝѝѝ на ѝѝроѝѝѝѝѝѝѝ*. (ДС, 93) (‘бидејќи е зафатен

⁴⁶ Маренго (Marengo 2011: 26), кој разгледува примери во францускиот јазик, посочува дека таа позиција е исклучена.

со туркањето, ни тодеидниот тип не забележува ништо’/‘ни тодеидниот тип не забележува ништо, при што е зафатен со туркањето’)

(450) *Айарайиџиџе шџиракаа, блицевџиџе свейџкаа а свадбарџиџе не ни џреџнуваа, сџегнаџи во џемни косџуми и колосани фусџани.* (ДС, 97) (‘бидејќи беа стегнати во темни костуми и во колосани фустани, свадбарите не ни трепнуваа’/‘свадбарите не ни трепнуваа, при што беа стегнати во темни костуми и во колосани фустани’)

Во два случаја во десната зона не е само конструкцијата туку и субјектот (451), (452).

(451) *Ја џрочџџав и јас со инџерес, џобуден од џоа шџо знаев дека, како сесџра на Лили Брик, авџоркаџа џо знаела добро Мајаковски.* (БК, 284) (‘бидејќи бев подбуден од тоа, ја прочитав и јас со интерес’/‘ја прочитав и јас со интерес, при што бев подбуден од тоа’)

(452) „А бре, **Коневци**, шџо ви сџана да се делиџе џри оваа убава живоџ?“ – велеше џој, уџлашен од неизвесноџа шџо џо чека. (БК, 207) (‘бидејќи беше уплашен од неизвесноста, тој го велеше тоа’/‘тој го велеше тоа, при што беше уплашен од неизвесноста што го чека’)

Сепак, треба да се одбележи дека дури и двозначните, депиктивно-причински конструкции многу почесто се јавуваат во левата зона (453)–(457).

(453) *Преморен, засџивам, а џоа кажување ми џо оџределува рџџамоџ на соноџ.* (БК, 293) (‘бидејќи сум преморен, заспивам’/заспивам, при што сум преморен’)

(454) *Заџрижена како џројцаџа да џ се деца, Марија им носеше месени колачиња, обично суви ванилиџи (...)* (ДС, 37) (‘бидејќи беше загрижена како тројцата да џ се деца, Марија им носеше месени колачиња’/‘Марија им носеше месени колачиња, при што беше загрижена како тројцата да џ се деца’)

(455) *Поџресен од џаа џомисла, која дури сеџа му се засече во мозокоџ, Дано се сџлеџка во враџџа, како во сврџен влез на ноќен бар, не знаејќи шџо да*

сїѡри, шїѡ да їрави. (ДС, 41) (‘бидејќи беше потресен од таа помисла, Дано се сплетка во вратата’/‘Дано се сплетка во вратата, при што беше потресен од таа помисла’)

(456) *Така, їѡ малку луїа на себеси а їовеќе на Горан, Лида излезе од дома.* (ДС, 149) (‘бидејќи си беше по малку лута себеси, а повеќе на Горан, Лида излезе од дома’/‘Лида излезе од дома, при што си беше по малку лута себеси, а повеќе на Горан’)

(457) *Коѓа їочна да слика, истїренирана само да му їеам славоїѡјки, му велев дека сликиїе се мноѓу убави, и дека нависїїина има їаленї.* (РБ, 58) (‘бидејќи бев истренирана само да му пеам славопојки, му велев дека сликите се многу убави’/‘му велев дека сликите се многу убави, при што бев истренирана да му пеам славопојки’)⁴⁷

Тие може да се варираат и во десната зона, не само во неинтегрирани/парцелирани (455а)–(459а) туку и во интегрирани варијанти (455б)–(459б). Притоа, како што покажуваат парафразите, интегрираните варијанти се еднозначно депиктивни. Од друга страна, иако не го исклучуваат причинското значење, неинтегрираните во десната зона претежно се кон депиктивното, во согласност со тоа што, како што беше покажано претходно, стандардната позиција на причинските конструкции е левата зона.

(455а) *Засїивам, їреморен.* / *Засїивам. Преморен.* (‘заспивам, при што сум преморен’/‘бидејќи сум преморен, заспивам’)

(456а) *Марија им носеше месени колачиња, заѓрижена како їројцаїа да ѝ се деца.* / *Марија им носеше месени колачиња. Заѓрижена како їројцаїа да ѝ се деца.* (‘Марија им носеше месени колачиња, при што беше загрижена како тројцата да ѝ се деца’/‘бидејќи беше загрижена како тројцата да ѝ се деца, Марија им носеше месени колачиња’)

(457а) *Дано се сїлеїка во враїаїа, їѡїресен од їаа їомисла.* / *Дано се сїлеїка во враїаїа. Поїресен од їаа їомисла.* (‘Дано се сплетка во вратата, при

⁴⁷ Во овој пример не е исклучено ни темпоралното толкување: ‘кога почна да слика, т.е. кога бев истренирана само да му пеам славопојки, му велев дека сликите се многу убави’.

што беше потресен од таа помисла’/‘бидејќи беше потресен од таа помисла, Дано се сплетка во вратата’)

(458a) *Лида излезе од дома, ѝо малку луџа на себеси, а ѝовеќе на Горан.* / *Лида излезе од дома. По малку луџа на себеси, а ѝовеќе на Горан.* (‘Лида излезе од дома, при што си беше по малку лута себеси, а повеќе на Горан’/‘бидејќи си беше по малку лута себеси, а повеќе на Горан, Лида излезе од дома’)

(459a) *Му велев дека сликиџе се многу убави, исџренирана само да му ѝеам славоџојки.* / *Му велев дека сликиџе се многу убави. Исџренирана само да му ѝеам славоџојки.* (‘бидејќи бев истренирана само да му пеам славопојки, му велев дека сликите се многу убави’ / ‘му велев дека сликите се многу убави, при што бев истренирана да му пеам славопојки’)

(455б) *Засџивам ѝреморен.* (‘заспивам, при што сум преморен’)

(456б) *Марија им носеше месени колачиња заџрижена како ѝројцаџа да ѝ се деца.* (‘Марија им носеше месени колачиња, при што беше загрижена како тројцата да ѝ се деца’)

(457б) *Дано се сџлеџка во враџаџа ѝоџресен од џаа ѝомисла.* (‘Дано се сплетка во вратата, при што беше потресен од таа помисла’)

(458б) *Лида излезе од дома ѝо малку луџа на себеси а ѝовеќе на Горан.* (‘Лида излезе од дома, при што си беше по малку лута себеси, а повеќе на Горан’)

(459б) *Му велев дека сликиџе се многу убави исџренирана само да му ѝеам славоџојки.* (‘му велев дека сликите се многу убави, при што бев истренирана да му пеам славопојки’)

Ако се направи осврт на сите претходни примери, се покажува дека депиктивно-причинските конструкции, кои изразуваат привремени карактеристики (или, поточно, актуелни во интервалот на настанот), може да се однесуваат на:

– ментални и емоционални состојби: *заџрижена, ѝоџресен, луџа, уџлашен, ѝодобуден;*

– физички состојби: *ѝреморен, сџеџнаџи (во џемни косџуми и колосани фусџани);*

– ангажираност со пократкотрајна активност: *зафаџен (со џуркаџеџо на дресинаџа), заџледан (во далечиниџе);*

– рутина својствена за односната животна фаза: *исџренирана само да му џеам славоџојки.*

Кај депиктивно-причинските конструкции преовладуваат глаголските придавки, во согласност со тоа што привремените карактеристики често се резултат на настан што, посредно или непосредно, му претходи на актуелниот. Од друга страна, еднозначно причинските конструкции, кои изразуваат поиманентни карактеристики, почесто се конституирани од квалификативни придавки и се однесуваат на:

– карактерни особини и карактеристики стекнати низ искуството: *џлачлива, сџрог̃ но џравичен, г̃оџов да ја џвлече дисџанцаџа сџрема оруг̃џе, разг̃алена, навикнаџа да џ се наг̃оѓува, свикнаџа да има верба во нег̃о;*

– (недостиг од) вештини: *невичен на зборџџ;*

– подредување во поглед на некој квалитет: *џрви џо усџех во г̃енераџијаџа на факулџеџоџџ;*

– возраста: *наџсџара;*

– физички карактеристики: *мал, висок;*

– физиолошки предиспозиции: *алерг̃ична на џрав.*

Именските конструкции, кои, исто така, изразуваат поиманентни карактеристики, се однесуваат на:

– семејни врски: *сесџра на Лили Брик, аџџекарски син, дирекџорска ќерка, единица, вдовец;*

– меѓучовечки релации во поширока смисла: *неразделни оруг̃ари;*

– карактерни особини и карактеристики стекнати низ искуството: *мленичка, добро одг̃ледано деџе, оџџџен човек, дождалец;*

– возраста: *сџар човек;*

– идеолошки и верски убедувања: *висџински демокраџи, џоклоник на хрисџијанскиоџ соџџализам.*

Во убедливо најголем дел од случаите, и еднозначно причинските и депиктивно-причинските конструкции му припишуваат карактеристики на персонален референт, што е во согласност и со тоа што најчесто се однесуваат на субјектот. Од таа тенденција отстапуваат мал број случаи (416), (435), (460), од кои вториот е со конструкција во врска со т.н. предлошки објект.

(416) (...) *молбаѿа му била одбиена од наставничкиот совет, како необразложена и неојравдана.* (ДС, 42) ('бидејќи била необразложена и неоправдана, молбата му била одбиена')

(435) *Од сејо лице, мало во јолумракој на улицаѿа, Дано ѿ ги виде само очиие: ѳолеми и црни, (...)* (ДС, 106) ('од сето лице, бидејќи ѿ беше смалено во полумракот, Дано ѿ ги виде само очите')

(460) *Оваа сезона, намножени и стврвни, иѿие [осиие] беа особено безобразни (...)* (ДС, 115) ('бидејќи беа намножени и стврвни, тие беа особено безобразни')

Освен тоа, и во еднозначно причинските (415) и во депиктивно-причинските случаи (461), ако се подразбира од непосредниот претходен контекст или ако се однесува на првото или на второто лице, субјектот може да биде имплицитен.

(415) *Но, додека Дано здивна, Тоде веќе си одеше со вид на човек, незадоволен од себеси шѿо, невичен на зборој, не се доискажал.* (ДС, 89) ('бидејќи е невешт на зборот, не се доискажал')

(461) *Загледан кон ојожаренаѿа ѿланина над која леѿааѿ ѿожарникарски авиони, одненадеж се ѿрејнав од некој оѓромен мейшален ѿредмеј.* (ВМ, 62) ('бидејќи бев загледан кон опожарената планина, одненадеж се препнав'/ 'одненадеж се препнав, при што бев загледан кон опожарената планина')

По можноста за врзување со имплицитен субјект причинските неинтегрирани конструкции се разликуваат од неинтегрираните конструкции во функција на модификатори во именската синтагма. Така, конструкциите во (415) и во (461) се во причинска/депиктивна релација со предикатот и се, поради тоа, дел од реченичната структура. Од друга страна, конструкцијата во (462), каде што причинската/депиктивната нијанса е исклучена, е нерестриктивен модификатор, дел од именската синтагма, што налага конститутивниот елемент да биде експлицитен и препозитивен. Во таа смисла, варијантите во кои е имплицитен (463), од една страна,

па дури и варијантите во кои е експлицитен, а конструкцијата препозитивна (464), од друга, се крајно невообичаени⁴⁸.

(462) *Симоновски, **роден во Биџола**, работи како новинар.* (‘Симоновски, кој е роден во Битола, работи како новинар’)

(463) *?Роден во Биџола, работи како новинар.* (‘Симоновски, кој е роден во Битола, работи како новинар’)

(464) *?Роден во Биџола, Симоновски работи како новинар.* (‘Симоновски, кој е роден во Битола, работи како новинар’)

3.1.6. Сумарни согледувања за синтаксичките и за семантичките карактеристики на причинските неинтегрирани конструкции

Во овој дел беа претставени **придавските и именските причински конструкции** што се вклопуваат во неколку критериуми: не мора да бидат (и, со исклучок на именските конструкции, најчесто и не се) воведени со предлог, нужно се однесуваат на еден од аргументите на предикатот (најчесто на субјектот) и не се интегрирани во прозодиската структура на исказот.

Бидејќи не се воведени со показател на значењето, нивниот причински карактер се дедуцира од **имплицитни генерични начела** (семантички блокови), од типот на: тие што се разгалени се навикнати да им се угодува; тие што се најстари имаат почесно место; тие што се мали може да остават впечаток дека се несигурни; тие што се невешти на зборот не се доискажуваат; тоа што е необразложено/неоправдано се одбива; на поклониците на христијанскиот социјализам не им се допаѓа западниот капитализам итн.

За разлика од **причинските дел-реченици** (и од причинските именски синтагми), кои и може и не мора да бидат дел од **информациското јадро** на исказот, причинските неинтегрирани конструкции се секогаш надвор од него. Во согласност со тоа, тие не може да функционираат како непосреден одговор на прашањето за причината и се надвор од опсегот на негацијата. Освен тоа, тие се разликуваат од

⁴⁸ Тоа прашање ќе биде разгледано во делот 4., во врска со неинтегрираните конструкции како модификатори во именската синтагма.

причинските дел-реченици и по тоа што се однесуваат само на **референти што учествуваат во настанот** (што е и една од особеностите по кои се дефинираат).

Причинските неинтегрирани конструкции и причинските дел-реченици се разликуваат и во поглед на **линеаризацијата**. Во таа смисла, причинските дел-реченици, во принцип, се постпозитивни во однос на главната, но неограничено се јавуваат и во препозиција и во интерпозиција. Од друга страна, причинските неинтегрирани конструкции речиси секогаш се јавуваат во левата зона. Од таа тенденција отстапуваат **депиктивно-причинските конструкции**, кои често се јавуваат и во десната. Сепак, во тие случаи во преден план е депиктивноста, а не причината (за која левата зона е повообичаена и кај конструкциите што, освен причинска, содржат депиктивна нијанса). Најпосле, конструкциите и со депиктивна и со потенцијално причинска нијанса може да се реализираат и како интегрирани (повообичаено: во десната зона), но во тие случаи целта на исказот е да пренесе само депиктивна, а не и информација за причината.

Семантички, суштинската разлика меѓу еднозначно причинските и депиктивно-причинските конструкции е тоа што првите изразуваат **поиманентни**, а вторите – пократкотрајни, **привремени карактеристики**. Поради тоа, кај првите преовладуваат квалификативните придавки, а кај вторите – глаголските. Клучната заедничка карактеристика, пак, е синтаксичка. Бидејќи се во семантичка врска со предикатот, и едните и другите се дел од **реченичната структура**, за разлика од неинтегрираните модификатори, кои се дел од именската синтагма.

3.1.7. Информацискиот аспект на изразувањето на причината

Во овој дел ќе се разгледаат информациските карактеристики на конструкциите што изразуваат причинска содржина во зависност од нејзината споменатост во претходниот контекст, од синтаксичката формализација и од линеаризацијата⁴⁹. Што се однесува на првиот фактор, освен случаите каде што е спомената во претходниот контекст, се изделуваат и случаи каде што се споменува првпат (во натамошниот текст: случаи со нова причина). Во поглед на синтаксичките структури, се тргнува од тоа дека, освен како неинтегрирана конструкција,

⁴⁹ Сп. Петревски (2017в).

причината може да биде формализирана и како именска синтагма (во простата реченица) и како дел-реченица (во сложената реченица).

Изразувањето нова причина е илустрирано со следните три двојки. Во (465) е формализирана во финална позиција во проста реченица, а во (466) – во иницијална.

(465) *Таму осџана шестџ месеци. Поџоа си оџиде џоради џроблеми со едни колеџи.*

(466) *Таму осџана шестџ месеци. **Поради џроблеми со едни колеџи, џоџоа си оџиде.***

Во (467) е формализирана во финална позиција во сложена реченица, а во (468) – во иницијална.

(467) *Таму осџана шестџ месеци. Поџоа си оџиде **бидејќи имаше џроблеми со едни колеџи.***

(468) *Таму осџана шестџ месеци. **Бидејќи имаше џроблеми со едни колеџи, џоџоа си оџиде.***

Во (469) е формализирана во финална неинтегрирана конструкција, а во (470) – во иницијална.

(469) *Таму осџана шестџ месеци. Поџоа си оџиде, **неџрифайџена оџ едни колеџи.***

(470) *Таму осџана шестџ месеци. **Неџрифайџена оџ едни колеџи, џоџоа си оџиде.***

Со следните три двојки е илустрирана причината спомената во претходниот контекст. Во (471) е формализирана во финална позиција во проста реченица, а во (472) – во иницијална.

(471) *Таму осџана шестџ месеци. **Не се соџласуваше со едни колеџи. Поџоа си оџиде, џоради џроблемиџе со нив.***

(472) *Таму осѝана шесѝ месеци. Не се соѝласуваше со едни колеѝи. **Поради ѝпроблемиѝе со нив, ѝоѝоа си оѝиѝе.***

Во (473) е формализирана во финална позиција во сложена реченица, а во (474) – во иницијална.

(473) *Таму осѝана шесѝ месеци. Не се соѝласуваше со едни колеѝи. **Поѝоа си оѝиѝе, бидејќи имаше ѝпроблеми со нив.***

(474) *Таму осѝана шесѝ месеци. Не се соѝласуваше со едни колеѝи. **Бидејќи имаше ѝпроблеми со нив, ѝоѝоа си оѝиѝе.***

Во (475) е формализирана во финална неинтегрирана конструкција, а во (476) – во иницијална.

(475) *Таму осѝана шесѝ месеци. Не се соѝласуваше со едни колеѝи. **Поѝоа си оѝиѝе, неѝрифаѝена оѝ нив.***

(476) *Таму осѝана шесѝ месеци. Не се соѝласуваше со едни колеѝи. **Неѝрифаѝена оѝ нив, ѝоѝоа си оѝиѝе.***

Општо земено, независно од синтаксичката структура (проста, сложена реченица или неинтегрирана конструкција), случаите со нова причина во финална позиција (465), (467), (469) се повообичаени од случаите со нова причина во иницијална позиција (466), (468), (470). Обратно, случаите со причина спомената во претходниот контекст во иницијална позиција (472), (474), (476) се повообичаени од случаите со причина спомената во претходниот контекст во финална позиција (471), (473), (475). Сепак, и во едните и во другите случаи доаѓаат предвид двете варијанти, така што може да стане збор само за послабо или за посилно утврдени тенденции, а не и за правила.

Со оглед на тоа, ќе бидат разгледани причинските придавски неинтегрирани конструкции во левата зона, кои најчесто ја заземаат иницијалната позиција и често се во релација со претходниот контекст. Анализата на примери од по двајца автори од постарата (Блаже Конески и Димитар Солев) и од помладата генерација (Румена

Бужаровска и Петар Андоновски) ќе покаже колку е утврдена очекуваната тенденција, а и во кои случаи се прибегнува почесто кон формализација на причината како придавска неинтегрирана конструкција (наместо како именска синтагма или како дел-реченица) – кога е изнесена во претходниот контекст или кога е нова.

Што се однесува на распределбата на информациите, опозицијата *сѝара* (*сѝоменатѝа*) – нова (*несѝоменатѝа*) содржина ќе биде разгледана низ призма на механизмот *акѝивација*. Како што беше посочено претходно, од таа перспектива, се izdelуваат три можности. Една содржина може да биде активна, т.е. присутна во свеста на зборувачот (авторот на текстот) и на соговорникот (читателот), неактивна, т.е. надвор од свеста, и достапна. Третата група (достапните содржини) опфаќа три подгрупи: 1. активни содржини што не се употребени извесно време, па треба да се реактивираат; 2. нови содржини што може да се инферираат од активните; 3. содржини достапни преку надворешнојазичниот контекст (Combettes 1998: 57–63).

Во таа смисла, неинтегрираната конструкција може да посочува: 1. активна содржина, т.е. спомената во претходниот контекст, при што односните лексеми се повторуваат; 2. неактивна содржина, т.е. неспомената во претходниот контекст и непредвидлива и со оглед на надворешнојазичниот; 3. реактивирана содржина, т.е. спомената, но во подалечниот контекст; 4. инферирана, антиципирана содржина, т.е. преформулации или заклучоци од активните содржини (споменатите во претходниот контекст); 5. содржина неспомената во претходниот контекст, но позната и на зборувачот (авторот на текстот) и на соговорникот (читателот) преку надворешнојазичниот контекст.

Во тој поглед, неинтегрираните конструкции што посочуваат содржина спомената во претходниот контекст Комбет (Combettes 1998: 64–68) ги разгледува како *секундарна ѝема*, а конструкциите што посочуваат нова – како *секундарна рема*. Определбата *секундарна* се однесува на тоа дека неинтегрираните конструкции не може да функционираат ни како тема ни како рема во вистинска смисла. Бидејќи не се целосно вклопени во структурата на исказот, т.е. бидејќи спаѓаат во неговата периферна зона, во двата случаја (и кога функционираат како секундарна тема и кога функционираат како секундарна рема) и примарната тема и примарната рема (т.е. информациското јадро) му припаѓаат на остатокот од исказот.

На пример, во примерот (477) содржината на неинтегрираната конструкција (*болна*) е секундарна тема (ако е болеста спомената во претходниот контекст) или секундарна рема (ако се споменува првпат), *ѡаа* е примарна тема, *осѡана* – преод, а *дома* – примарна рема.

(477) *Болна, ѡаа осѡана дома.* (‘бидејќи беше болна, таа остана дома’)

3.1.7.1. Информациските карактеристики на причинските неинтегрирани конструкции низ примери од неколку книжевни дела

Во корпусот од Конески се izdelуваат девет причински неинтегрирани конструкции, од кои осум – во иницијална позиција, а една – во медијална⁵⁰. Со исклучок на две иницијални, посредно или непосредно, сите се однесуваат на претходниот контекст.

Следните пет случаи се со достапна содржина. Во примерот (478), на содржината *обземен од ѡој сѡрав, ѡреѡален* и експлицитно ѡ претходи именката *сѡрав*, а глаголската придавка (*обземен*) е антиципирана од глаголот *ѡлази*. Овој пример се izdelува по експлицитното повторување на содржината (*сѡрав*), која, според тоа, се вклопува во активните.

(478) *Тоа ми беше ѡрѡѡѡ да видам ѡрад и целиѡѡ ме ѡлази сѡрав од ѡоа ѡѡѡ ѡо видов, а ѡѡ не можеше да се ѡмесѡѡ во кривкиѡе ѡраници на моѡѡ доѡѡѡашен свѡѡ. Обземен од ѡој сѡрав, ѡреѡален, неколку дена не излеѡував надвор од двороѡѡ, заѡраден со висок суд.* (БК, 208) (‘бидејќи бев обземен од тој сѡрав, препален’)

Во следните четири примери содржините се антиципирани, а не експлицитно посочени во претходниот контекст, па се вклопуваат во достапните. Во (479)

⁵⁰ Бидејќи ѡ припаѓаат на левата зона, медијалните конструкции се поблиски до иницијалните одошто до финалните. Примерот (484) е единствениот со медијална причинска конструкција кај Конески.

содржините *мала, сува, ѓрда, поцрнеџа, боса* се антиципирани од *најулишената душичка*.

(479) *Таа е овде најулишената душичка. Мала, сува, ѓрда, поцрнеџа, боса, џаа ми личи на некое чавче што џагнало од седело и си го скршило крилцето.* (БК, 186) (‘бидејќи е мала, сува, грда, поцрнета, боса’)

Во (480) *мрачнаџа џрилика...* е антиципација на *сув, кожа и коски, ќелав, намурџен (...)*.

(480) *Но џамау ме чекаше мрачнаџа џрилика на сџариоџ библиоџекар, руски емиѓранџ, ѓосџодин Буџчик. Сув, кожа и коски, ќелав, намурџен како да се ѓрчи од некоја џешка, џосџојано џрисуџна болка, ѓосџодин Буџчик беше далеку од родоџ на оние ѓубезни и џријаџни библиоџекари (...)* (БК, 191) (‘бидејќи беше сув, кожа и коски...’)

Во (481), три реченици пред неинтегрираната конструкција (*одбранет џака, џривремено, од оѓромноста на овој ѓрад*), претходи *Јас всушност вешто го избеѓнував за сеџо ова време конџакџоџ со оѓромноџ ѓрад*.

(481) *Одбранет џака, џривремено, од оѓромноста на овој ѓрад, јас можев за овие неколку часа да си обезбедам џосиѓурен џрисџаџ кон луѓето и да ѓи изнадам во сџуаџи што нивноџ живоџ го џокажувааџ џосиџен оџколку живоџоџ на села од џедесеџ или сџоџина куќи.* (БК, 249) (‘бидејќи бев одбранет од огромноста на овој град’)

Од сличен карактер е и (482), каде што од прилошката определба (*џодоѓна*), во согласност со семантичкиот блок времето донесува искуство (опит), се инферира содржината *оџиџен*⁵¹.

⁵¹ Во теоријата на семантичките блокови се изделуваат две варијанти во врска со поимот *време*: времето донесува (=присуство) и времето однесува (=отсуство) (Carel 2012: 35-37). На пример, за разлика од придавката *опитен (искусен)*, која е во согласност со првиот (т.е со гледиштето дека со

(482) *Подоцна, веќе оџиџен, сè џовеќе џо оџравдував Андриќа, зашџо и мене сè џочесџо ми се случуваше да џи одбивам џочесџициџиџе шџо џо бараа моеџо мислење за своџе џворби.* (БК, 254) ('бидејќи веќе бев опитен')

Во два од случаите релацијата меѓу содржината на неинтегрираната конструкција и претходниот контекст се реализира преку анафорска причинска синтагма (воведена со предлогот *од*). Така, во (483) и во (484) содржините *џривлечена* и *џроѓнаџи*, не се ни споменати ни антиципирани, но анафорските синтагми – *од џоа* и *од џаа молба*, им обезбедуваат достапност.

(483) *Вџора сцена: џривлечена од џоа, жена (до скоро можела самџа да биде наречена џулаб) сака да џо сними девојченцеџо со џулабиџе, но или џоа се исџава или џулабиџе џодлесџнувааџи џоџака.* (БК, 150) ('бидејќи е привлечена од тоа, жена сака да го сними девојчето со гулабите')

(484) *Јас веќе, џроѓнаџи од џаа молба, се сџремив да џо одврзам кесесџо и да му одделам на Влаја добра сума.* (БК, 271) ('бидејќи веќе бев трогнат од таа молба, се спремив да го одврзам кесето')

Единствениот случај каде што содржината на неинтегрираната конструкција не е достапна, т.е. не ни антиципирана во претходниот контекст, е (485).

(485) *Извесџен од баба Дунавка дека сме дојдени од Дебарско, како добро верзиран човек сакав да се домислам кое било нашеџо седело.* (БК, 203) ('бидејќи без известен од баба Дунавка дека сме дојдени од Дебарско')

Примерот (486) се izdelува како содржина достапна преку надворешнојазичниот контекст. Како и во претходниот пример, и во овој содржината (*онака мал како шџо беше*) не е ни антиципирана, но за разлика од претходниот пример, во овој се однесува на пошироко познат референт – Сартр, па може да се претпостави и дека се тргнува од тоа оти е позната за читателот.

текот на времето се стекнува искуство), глаголот *заборава* се вклопува во вториот (т.е. со гледиштето дека со текот на времето некои работи исчезнуваат од меморијата).

(486) *Онака мал како ш̄ӣо беше, ми се ст̄ори како да му е нез̄одно каде се нашол.* (БК, 285) ('бидејќи беше мал, ми се стори како да му е незгодно каде се нашол')⁵²

Во корпусот од Бужаровска се izdelуваат три причински неинтегрирани конструкции, од кои сите се иницијални. Примерот (488) е типичен за конструкција што содржи активна компонента. Станува збор за сложена неинтегрирана конструкција (*жежок и зорчлив*), од која првиот елемент (*жежок*) се употребува првпат, но вториот (*зорчлив*) е активен, т.е. се однесува на претходниот контекст преку истата лексема. Освен тоа, таа е употребена двапати претходно (во првата реченица: *Чајо̄ӣ има зорчлив вкус*; две реченици пред неинтегрираната конструкција: *Тој зорчи*).

(488) *Чајо̄ӣ има зорчлив вкус и не ми се до̄а̄а̄. Зна̄м дека ӣреба да се ӣие без ше̄кер, како ш̄ӣо з̄о ӣиеше ӣој. Ко̄га с̄è би било в р̄ег, би си с̄ӣавила ше̄кер. Не, би се на̄ишла кафе, како ш̄ӣо ӣравев секое ӯӣро до̄се̄а̄. Но се̄а морам да з̄о ис̄ӣјам не̄з̄овио̄ӣ чај. Тој зорчи и е невкусен. Мене не ӣреба да ми биде ниш̄ӣо вкусно. Жежок и зорчлив, чајо̄ӣ ми од̄з̄овара.* (РБ, 10) ('бидејќи е жежок и горчлив'/'иако е жежок и горчлив')⁵³

Во (489) претходната реченица *До̄ш̄о̄з̄аш ве̄ке малку о̄ӣр̄инав и ӣрес̄ӣанав да ми се ӣлашам* (чија импликација е: *ӣре̄ӣходно му се ӣлашев*) прогресира во неинтегрираната конструкција – [претходно] *ис̄ӣренирана само да му ӣеам славойо̄јки*, што може да се толкува како 'стравот е причина за рутина за славопојки' ('во почетокот, бидејќи му се плашев, му пеев славопојки'). Според тоа, содржината е антиципирана.

⁵² Во овој пример примарниот предикат, (*ми*) *се стори*, може да се толкува во врска со носителот на особеноста посочена од неинтегрираната конструкција, т.е. со субјектот ('тој ми се стори'), но и безлично.

⁵³ Како што беше посочено во делот за неинтегрираните конструкции низ призма на аргументативната семантичка концепција, со оглед на претходниот контекст (*Мене не треба да ми биде ништо вкусно.*), конструкцијата може да се толкува како причинска ('затоа што е жежок и горчлив'), но остава простор и за концесивна интерпретација ('иако е жежок и горчлив').

(489) *Всуиносѝ, ѝочна инѝензивно да слика оѝкако се роди нашеѝо вѝоро деѝе – значи ѝред осум ѝодини. Доѝоѝаш веќе малку и оѝрѝнав и ѝресѝанав ѝолку да му се ѝлашам. Коѝа ѝочна да слика, **исѝренирана само да му ѝеам славоѝојки, му велев дека сликиѝе се мноѝу убави, и дека нависѝина има ѝалениѝ.** (РБ 58) ('бидејќи бев истренирана да му пеам славопојки, му велев дека сликите се многу убави')*

Во третиот пример содржината на конструкцијата не е достапна во претходниот контекст, т.е. содржината *ѝовеќе од ѝлава ѝовисок од мене* се изнесува првпат⁵⁴.

(489) ***Повеќе од ѝлава ѝовисок од мене, морав враѝоѝ да ѝо свѝкам наназад.*** (РБ, 118) ('бидејќи беше повеќе од глава повисок од мене')

Кај Андоновски се izdelуваат три причински конструкции, од кои една е иницијална (490), а две – медијални (491), (492)⁵⁵. Во (490) содржината е активна (*ѝѝадна ѝеешко од сознаниеѝо – обземена од ова сознание*), во (491) врската со претходниот контекст ја обезбедува комплементарниот елемент (*ѝѝо не усѝеа да ја сѝѝѝне*), а во (492) – предлошката синтагма (*од ѝѝоа ѝѝо ѝо слуша*).

(490) *Телоѝо се изѝуби во низаѝа слики ѝѝо како на екран се менуваа ѝред неа, сѝѝе ѝокажувајќи едно исѝо – ниѝѝо. На Ема ѝ ѝѝадна ѝеешко од сознаниеѝо дека ѝѝаа никоѝаш не ѝоседувала никоѝо, дека ѝѝаа секоѝаш била ѝоседувана. **Обземена од ова сознание** уѝѝе ѝовеќе ѝосака да ѝоседува некоѝо.* (ПА 33–34) ('бидејќи беше обземена од ова сознание, уште повеќе посака да поседува неког')

⁵⁴ Примерот се издвојува и по тоа што носител на конструкцијата не е субјектот, туку третото лице, кое не се јавува како аргумент во примарната предикација ('бидејќи тој беше повеќе од глава повисок од мене, јас морав вратот да го свиткам наназад'). Тоа прашање ќе биде разгледано во делот 3.2.4.

⁵⁵ Во (490) и во (492) неинтегрираноста не е обележена, но особено затоа што конструкциите се повеќекомпонентни, во говорениот јазик полупаузите нужно би се реализирале, па затоа конструкциите се разгледуваат како неинтегрирани.

(491) *Тайкојо го забележа нејзиниот сѝрав и со инвалидската количка побрза да ја сѝречи прѝед да има време да излезе. Но, кога сѝиѓна до враќањата, Ема веќе беше до скалиите. Тайкојо, џневен на Ема и на себеси шѝо не усѝеа да ја сѝиѓне, со чеканот ѝочна да удира ѝо оџраќата. (ПА 21) (‘бидејќи беше гневен на Ема и на себеси, почна да удира со чеканот по масата’)*

(492) *Несѝор ѝ кажа дека ѝишува роман и дека бара некое еѝино и ѝивко месѝо каде шѝо би можел да му се ѝосвеѝи на ѝишувањето. Гога воодушевена од ѝоа шѝо го слуша веднаш ѝочна да ѝреврѝува ѝо една ѝеѝтраќа со ѝелефонски броеви. (ПА, 69) (‘бидејќи беше воодушевена од тоа што го слуша, Гога веднаш почна да превртува по една тетратка со телефонски броеви’)*

Според тоа, во примерите од сите автори повеќето конструкции се иницијални и најчесто се однесуваат на содржини посочени во претходниот контекст. Притоа, во функција на субјект речиси секогаш е идентификуван референт, што е во согласност со тенденцијата познати, претходно посочени содржини да му се припишуваат на познат референт. Во некои случаи (како во примерот 490) референтот е посочен во најнепосредниот претходен контекст, па е имплицитен.

3.1.7.2. Информациските разлики меѓу причинските неинтегрирани конструкции и причинските дел-реченици

Како што беше покажано, ако се остават настрана конструкциите и со причинска и со депиктивна нијанса, причинските конструкции речиси никогаш не се јавуваат во десната зона. Од друга страна, во причинските зависносложени реченици е повообичаено зависната дел-реченица (причината) да биде постпозитивна. Во таа смисла, се поставува прашањето за другите разлики и за сличностите меѓу неинтегрираните конструкции и причинските дел-реченици: под кои информациски услови може или не може причината да се изрази и како дел-реченица и како неинтегрирана конструкција?

Во тој поглед, се izdelуваат две групи случаи: една, во која изразувањето на причината е неопходно во информациската структура на исказот, и друга, во која

причината е информациски помалку значајна, па може дури и да се изостави. Илустрација за првиот тип е примерот (493), во кој причината (зависната дел-реченица) не може да се изостави, зашто би се нарушила кохеренцијата (494).

(493) *Магдалена беше на промоцијата само за да види кој ќе присуствува. Евгенија, пак, дојде затоа што требаше да пишува осврт на книгата.*

(494) *Магдалена беше на промоцијата само за да види кој ќе присуствува. *Евгенија, пак, дојде.*

Во тие случаи е исклучена и обратната линеаризација на дел-речениците (495), како и формализацијата на причината како неинтегрирана конструкција (независно од позицијата) (496).

(495) **Магдалена беше на промоцијата само за да види кој ќе присуствува. *Бидејќи требаше да пишува осврт на книгата, Евгенија, пак, дојде.*

(496) *Магдалена беше на промоцијата само за да види кој ќе присуствува. *Задолжена да напише осврт на книгата, Евгенија, пак, дојде. / *Евгенија, пак, задолжена да напише осврт на книгата, дојде. / *Евгенија, пак, дојде, задолжена да напише осврт на книгата.*

Илустрација за вториот тип случаи, во кои причинската содржина е информациски секундарна, е примерот (497).

(497) *На промоцијата секој се занимаваше со тоа што го интересираше. Магдалена само гледаше наоколу во досиите. Евгенија, напротив, дури и се задробчи во речта, затоа што требаше да напише осврт на книгата.*

Тука се можни сите трансформации. Најпрво, причината (зависната дел-реченица) може и да се изостави без да се засегне кохерентноста на исказот (498).

(498) *На промоцијата секој се занимаваше со тоа што го интересираше. Маѓдалена само гледаше наоколу во доситије. Евгенија, најројив, дури и се заглабочи во речта.*

Освен постпозитивна (при што е, за разлика од претходниот случај, нужно издвоена со полупауза), причината (зависната дел-реченица) може да биде и препозитивна (499).

(499) *На промоцијата секој се занимаваше со тоа што го интересираше. Маѓдалена само гледаше наоколу во доситије. **Бидејќи требаше да напише осврт на книгата, Евгенија, најројив, дури и се заглабочи во речта.***

Најпосле, возможна е и неинтегрираната конструкција, во сите позиции (500).

(500) *На промоцијата секој се занимаваше со тоа што го интересираше. Маѓдалена само гледаше наоколу во доситије. **Задолжена да напише осврт на книгата, Евгенија, најројив, дури и се заглабочи во речта.** / **Евгенија, задолжена да напише осврт на книгата, најројив, дури и се заглабочи во речта.** / **Евгенија, најројив, дури и се заглабочи во речта, задолжена да напише осврт на книгата.***

Тоа покажува дека за да се формализира како неинтегрирана конструкција, причинската содржина треба да биде информациски секундарна. Во таа смисла, во вториот тип случаи, каде што се можни и неинтегрираните конструкции, причината не ја условува кохеренцијата, па и не мора да се изрази површински. Најпосле, причинската содржина формализирана како неинтегрирана конструкција е информациски секундарна дури и во случаите каде што се посочува првпат, т.е. функционира како секундарна рема.

Во причинските зависносложени реченици, во повеќето случаи информациската хиерархија е обратна (изразувањето на причината е информациски позначајно од последицата), па затоа причинската содржина почесто е постпозитивна во однос на последичната. Тоа е една од крупните разлики меѓу

причинските зависноложени реченици и причинските неинтегрирани конструкции (кои најчесто се препозитивни во однос на последичната содржина).

3.1.7.3. Информацискиот аспект на изразувањето на причината во говорениот јазик (низ примери од дебатните емисии во претседателската кампања во 2019 година)

Анализата на говорен материјал што трае околу пет часа (четири дебатни емисии во претседателската кампања во 2019 г.) покажува дека, покрај големиот број случаи со причински дел-реченици и именски синтагми, не се јавува ниту еден со причинска неинтегрирана конструкција. Според тоа, може да се заклучи дека во говорениот јазик изразувањето на причината со неинтегрирани конструкции е многу поретко.

Во делот што следува интересот ќе биде насочен кон примерите од тој материјал од аспект на разликите меѓу причинските дел-реченици и причинските именски синтагми што се реализираат во прозодиски континуитет со остатокот од исказот (интегрирано), од една страна, и неинтегрирано или парцелирано, од друга. Тие карактеристики ќе бидат разгледани од аспект на тоа дали се посочува нова или веќе спомената содржина, како и на позиционираноста на дел-речениците и на именските синтагми во десната или во левата зона⁵⁶.

3.1.7.3.1. Информациските карактеристики на причинските дел-реченици во говорениот јазик

Посоченото за информациската разлика ќе биде илустрирано со еден пример од дебатните емисии (501), кој ќе биде вариран (501a), (501б), (501в)⁵⁷.

⁵⁶ Сп. Петревски (2020в).

⁵⁷ Скратениците се однесуваат на имињата на кандидатите: СП – Стево Пендаровски, ГСД – Гордана Сиљановска-Давкова, БР – Блерим Река, покрај кои ќе биде наведена телевизијата на која е емитувана дебатата.

(501) *Амбасадорот Река знае дека државите кои се скејтични, барем во еден свој дел, се скејтични и заради внатрешната своја политичка динамика.* (СП, Тел.)

(501a) (...) *заради внатрешната, своја политичка динамика, државите се скејтични.*

(501b) (...) *државите се скејтични и затоа што имаат внатрешна, своја политичка динамика.*

(501в) (...) *бидејќи имаат внатрешна, своја политичка динамика, државите се скејтични.*

Разликата се состои во тоа што во варијантите (501) и (501b) причината е претставена како рема, а во (501a) и (501в) – како тема. Како што покажуваат варијантите со причина изразена со именска синтагма (501), (501a), во двата случаја референтот е идентификуван (именската синтагма е определена), но во варијантата каде што е во иницијална позиција (501a), поголема е веројатноста да е – освен познат и за зборуваачот и за адресатот – и споменат во претходниот контекст. Со нужни измени, тоа се однесува и на содржината на сложените реченици – варијантата (501в) наспрема (501b).

Како што посочува Кресел (Creissels 2006b: 111), поимите *штоик* (кој тој го употребува како синоним на *тема*), *веќе споменато* и *познато*, кои се меѓу основните во анализата на информациската структура на реченицата, не се совпаѓаат секогаш. Изборот на топикот е одлука на зборуваачот. Фактот дека референтот бил воведен во дискурсот или дека им е, од која и да е причина, познат на зборуваачот и на адресатот – може да биде само фактор, а не и гаранција дека референтот ќе биде претставен како топик (т.е. како тема)⁵⁸.

На посоченото треба да се додаде дека причината е претставена како најинформативна во случаите каде што не е само постпозитивна туку и интегрирана, вклопена во прозодиската структура на исказот. Таа разлика е илустрирана со

⁵⁸ Сп. ги посочените гледишта на Комбет (Combettes 1998: 57), според кого референтите (во поширока смисла: концептите, содржините) може да биде активни (присутни во свеста на зборуваачот и соговорникот), неактивни (надвор од таа свест) и достапни. Третата категорија, која е најразнородна, опфаќа три подгрупи: 1. референти што биле активни, но не биле посочени извесно време, па се деактивирале; 2. референти што се нови во текстот, но може да се изведат од активните; 3. референти што се достапни преку надворешнојазичниот контекст.

варијантите (502), (502а) и (502б), од кои првата е со прозодиски интегрирана причинска дел-реченица, втората – со неинтегрирана, а третата – со парцелирана.

(502) *Не ми ѝречеше бидејќи јас з̄о кажав мојо̄и с̄та̄в, меџӯшо̄а влада̄ӣа е ѝимска рабо̄ӣа, мнозинс̄ӣво̄ӣо ѝа̄ка одлучӣја, слично како Вӣе се̄з̄а.* (ГСД, МРТ)

(502а) *Не ми ѝречеше, бидејќи јас з̄о кажав мојо̄и с̄та̄в, меџӯшо̄а влада̄ӣа е ѝимска рабо̄ӣа, мнозинс̄ӣво̄ӣо ѝа̄ка одлучӣја, слично како Вӣе се̄з̄а.*

(502б) *Не ми ѝречеше. Бидејќи јас з̄о кажав мојо̄и с̄та̄в, меџӯшо̄а влада̄ӣа е ѝимска рабо̄ӣа, мнозинс̄ӣво̄ӣо ѝа̄ка одлучӣја, слично како Вӣе се̄з̄а.*

Само првата варијанта се јавува во контексти каде што нужно се очекува објаснување на причината, т.е. само во неа исказот функционира како одговор на прашањето *Зошто не Ви ѝречеше?* (во контекстот каде што е регистриран, исказот е реплика на прашањето на еден од противкандидатите: *Не Ви ѝречеше многу ѝаа одлука?*). Во втората и во третата варијанта зависната дел-реченица е надвор од информациското јадро, што е, како што беше покажано, клучна карактеристика на конструкциите издвоени прозодиски. Во тие случаи зависната дел-реченица многу често посочува пресупонирана содржина (позната и за адресатот) или барем зборуваачот ја претставува како таква, а може да се воведи и *со оглед на ѝшо̄а ѝӣшо̄/имајки ѝредвид дека*, соодветни, на пример, на француското *puisque* и на англиското *since*⁵⁹.

Како што посочуваат Грос и Назаренко (Gross et Nazarenko 2004), во некои случаи зависната пропозиција може да биде сведена на аргумент за тврдењето во главната. Во тие конструкции зависната дел-реченица е секогаш прозодиски издвоена (503).

(503) *Како ѝӣшо̄ знае̄ӣе, се сре̄ӣнав и со Левица. Денеска очекувам [ѝромена на нивнио̄и с̄та̄в за бојко̄ӣ], бидејќи и ѝа̄му има дел од ѝарѝӣја̄ӣа која ѝовикуваше на бојко̄ӣ.* (ГСД, К5)

⁵⁹ На пример, во францускиот јазик *parce que* воведува причина за главната пропозиција, а *puisque* – поткрепа за тврдењето во главната. Со *puisque* зависната пропозиција е претставена како подразбирлива вистина, т.е. зборуваачот му ја наметнува нејзината вистинитост на адресатот (Riegel, Pellat et al. 2014: 1054).

Значењето на примерот е ‘очекувам промена на ставот за бојкот на Левица, а тоа го вела со оглед на тоа што таму имаше застапници на тој став’. Причинското значење (кое би било, условно земено: ‘причина за тоа што очекувам промена на ставот за бојкот на Левица е тоа што и таму имаше застапници на тој став’), се разбира, е исклучено, затоа што причина да се очекува промена на ставот може да биде, напротив, разубедувањето, а не тоа што има застапници на ставот. Според тоа, во примерот зависната дел-реченица не содржи причина, туку аргумент за тврдењето во главната, при што сврзникот функционира, како што посочува Кресел (Creissels 2006b: 197), како дискурсен конектор.

Од друга страна, како што покажуваат варијантите (502), (502a) и (502б), меѓу интегрираната (502), од една страна, и неинтегрираната (502a) и парцелираната (502б), од друга, има разлики и во поглед на негацијата. Во интегрираната (502) таа може да има опсег во главната дел-реченица, но и да се однесува на причинската релација. Во првиот случај (каков што е контекстот каде што е регистриран примерот) значењето е ‘не ми пречеше, а причината е тоа што го кажав мојот став’, а во вториот би било ‘не ми пречеше, но причината не е тоа што го кажав мојот став, туку нешто друго’. Кај неинтегрираната (502a) и кај парцелираната варијанта (502б), каде што причината е надвор од информациското јадро, негацијата не може да се интерпретира во врска со причинската релација, туку само во рамките на главната дел-реченица: ‘не ми пречеше, а причината е тоа што јас го кажав мојот став’.

(502) *Не ми ѝречеше бидејќи јас ѓо кажав мојој сѝав (...)*

(502a) *Не ми ѝречеше, бидејќи јас ѓо кажав мојој сѝав (...)*

(502б) *Не ми ѝречеше. Бидејќи јас ѓо кажав мојој сѝав (...)*

Разликата уште појасно ја покажуваат варијантите со адверсативна алтернатива (502в)–(502ж), од кои (502г) и (502ж) се исклучени.

(502в) *Не ми ѝречеше бидејќи јас ѓо кажав мојој сѝав, а не ѝоради ѝпричинајѝа иѝо ја ѝосочивѝе.*

(502г) *Не ми ѝречеше бидејќи јас ѓо кажав мојој сѝав, иѝуку од една оруѓа ѝпричина.*

(502д) *Не ми ѝречеше, бидејќи јас з̄о кажав мојој̄ с̄ѡав, а не ѝоради ѝричинај̄а ш̄ѡо ја ѝосочив̄ѡе.*

(502ѓ) **Не ми ѝречеше, бидејќи јас з̄о кажав мојој̄ с̄ѡав, ѝѡуку оѡ една оруз̄а ѝричина.*

(502е) *Не ми ѝречеше. Бидејќи јас з̄о кажав мојој̄ с̄ѡав, а не ѝоради ѝричинај̄а ш̄ѡо ја ѝосочив̄ѡе.*

(502ж) **Не ми ѝречеше. Бидејќи јас з̄о кажав мојој̄ с̄ѡав, ѝѡуку оѡ една оруз̄а ѝричина.*

Тоа се однесува и на случаите во кои зависната дел-реченица е во препозиција, каде што негацијата, исто така, може да се јави само со опсег во главната дел-реченица (502з), а не и со фокус на причинската релација (502с).

(502з) *Бидејќи јас з̄о кажав мојој̄ с̄ѡав, не ми ѝречеше. Друз̄а ѝричина нема.*

(502с) **Бидејќи јас з̄о кажав мојој̄ с̄ѡав, не ми ѝречеше, ѝѡуку оѡ една оруз̄а ѝричина.*

Во примерите од дебатните емисии преовладуваат неинтегрирани варијанти со постпозитивна зависна дел-реченица, од типот на (504) и (505), по кои следуваат интегрираните, од типот на (506) и (507), па парцелираните, од типот на (508) и (509). Неинтегрираните во препозиција, т.е. тематизираниите, од типот на (510) и (511), се јавуваат само во посочените случаи. Интегрирани препозитивни причински дел-реченици, кои функционираат како фокусирана рема, не се јавуваат воопшто: примерот (512) е конструиран.

(504) *И ја не сум си з̄урен дека ние можеме да се ѝоврземе со една ѝаква [вечна] клаузула, бидејќи Ус̄ѡавој̄ 80 з̄ласа оѡ 120 се менува, се менувал и ќе се менува (...)* (СП, Тел.)

(505) *Ние сме држава, но не сме рејублика, зај̄ѡа ш̄ѡо во Македонија не владее законом̄ѡ, ѝѡуку силај̄а на ѝоединецој̄.* (БР, Тел.)

(506) *Ја ѝрво, за мене ова е најлесно ѝрашање ој̄ѡи ја неам ѝарј̄ѡија.* (БР, Сит.)

(507) *Кај нас ише се недоирливи, за нив не важи иравоио зошио ише веруваат само во иолиикиа.* (ГСД, Сит.)

(508) *Најмногу се грижам за најмладише. Оние кои ги образовам. Бидејќи 78 ироцентии од нив велат дека ќе заминаат (...)* (ГСД, МРТ)

(509) *Значи најголемаиа безбедносна закана во свеиош, дури и иред сиромашиијаиа е еколошкаиа криза. Бидејќи, кој ќе војува со ирородаиа се разбира дека ќе зауби.* (ГСД, МРТ)

(510) *Бидејќи нам еднаш, иод иришисок, името ни го сменија, можеме слободно, некоја генерација, да стави вечна клаузула.* (ГСД, Тел.)

(511) *Во меѓувреме, заиоа ишо игошашнаиа власи одеше кон комилейна милиитаризација на иолицијиа и кон засилување на внаириешноио разузнавачко-иолициски каиациитеи и аираи (...), ише ирефрлаа финанси од армијаиа кон иолицијиа (...)* (СП, МРТ)

(512) *Заиоа ишо сакаме ќе го наиравме иоа, не иоради нечие барање.*

3.1.7.3.2. Информациските карактеристики на причинските именски синтагми во говорениот јазик

Што се однесува на именските синтагми, преовладуваат тематизираните, т.е. неинтегрираните во левата зона. Таа тенденција е спротивна на исклучително малиот број (само две) причински дел-реченици со таква линеаризација (примерите 510 и 511). Најчести во таа позиција се причинските именски синтагми воведени со *како*, кои се однесуваат на карактеристика на субјектот (513), (514), (515).

(513) *Тоа е внаириешноиарииска работиа, која иреба да ја наираваи, и ја, како нечлен на иаријија, не би иребало да им давам совети во иаа смисла.* (СП, К5) ('бидејќи не сум член на партија')

(514) *Госиодиноио Река, како ирофесор ио меѓународно ираво, иоа го знае можеби и иодобро од мене.* (ГСД, Тел.) ('бидејќи е професор по меѓународно право')

(515) *Како неиарииски и како наииарииски човек, еднаш реков дека никому не ириаѓам, дека сум своја.* (ГСД, Тел.) ('бидејќи сум непартиски и натпартиски човек')

Како неинтегрирани во левата зона се јавуваат и именски синтагми со други предлози (516), (517).

(516) *Второ, вие, со прашањето погрешно за Преспанскиот договор, доведовте до сериозен пад на поддршката кон ЕУ и НАТО.* (ГСД, Сит.) (‘бидејќи прашањето за Преспанскиот договор беше погрешно’)

(517) (...) *мислам дека за 10 години во Македонија, од прекомерната љубов кон нацијата, можеме да ја изгубиме државата.* (БР, Тел.) (‘бидејќи љубовта кон нацијата беше преголема’)

Со тематизираноста (неинтегрираноста и поставеноста во левата зона), зборувачот ја претставува содржината како усвоена, општопозната, макар што најчесто не е спомената во претходниот контекст. Исклучок е примерот (518), во кој содржината како *апсолутен сопственик на вашите гласови* е посочена претходно: во синтагмите *мои гласови* и *моја своина*.

(518) *Па ја и да ми ги дадат тие гласови, јас утре и да изгубам, ја не можам да кажам сеа, а овие се мои гласови, тоа се приватно моја своина, вие сите гласале за мене, и сега ја, како апсолутен сопственик на вашите гласови, сеа ја ќе ве уверувам на кој да ги дадете.* (БР, МРТ) (‘бидејќи сум апсолутен сопственик на вашите гласови’)

Примерите (519) и (520) ги илустрираат тематизирани причински синтагми чија содржина е посочена од соговорникот (водителот), на кого зборувачот се надоврзува.

(519) – *Ние сме исклучиво поделено и партизирано општество, се чувствува дури и во оваа дебата. Како иден претседател на државата, што ќе најправилно тоа да се надмине, конечно, годишине Река?*

– *Токму заради тоа, токму заради тоа, мојот политички концепт за оваа илајформа е република за сите, една република за сите (...)* (БР, Тел.)

(520) – Владеењето на правото е есенцијално во една демократија, законот мора да важи за сите, но луѓето не веруваат дека законот се спроведува. Што ќе најправите Вие по ова прашање?

– Може? Значи **шокму и заради оваа причина**, ја конципирав мојата претседателска програма „Законот над сите“. (БР, Сит.)

Значително поретки се интегрираните именски синтагми во левата зона. Сепак, во некои од тие случаи тие дури и функционираат како рема (фокусирана). Во таа смисла, во примерот (521) именската синтагма *од виши интереси* е интегрирана и го понесува интонацискиот центар, имплицирајќи *а не поради нешто друго*.

(521) *Тие држави беа скептични и кога требаше да влегуваме во НАТО, меѓутоа од виши интереси рекоа, во ред.* (СП, Тел.)

Најинтересен во таа смисла е причинскиот прилог *затоа*, кој е секогаш анафорски, но се јавува и како интегриран, а и како носител на интонацискиот центар. Со други зборови, иако посочува позната содржина, тој често функционира како рема, и тоа фокусирана. Како и во (521), во примерите (522) и (523) прилошката определба *затоа* е интегрирана, го понесува интонацискиот центар и имплицира *а не поради нешто друго*.

(523) *Сум се оградила многу пати, дури и овде, во овие, на сите телевизии, сум го критикувала. Препоставувам затоа и не останав во Венецијанска комисија.* (ГСД, К5)

(523) (...) *штоа веќе е крај на приказната за надворешни инвестиции. Затоа не доаѓаат.* (БР, МРТ)

Во десната зона повеќето именски синтагми се интегрирани и функционираат како рема (524), (525).

(524) (...) не може да каже ништо еден збор за случајот на Томислав Кежаровски, кој беше зашворен **заради изречен збор**. (СП, К 5)

(525) Амбасадорот Река знае дека државите кои се скептични, барем во еден свој дел, се скептични и **заради внатрешната своја политичка динамика**. (СП, Тел.)

Сепак, некои од нив посочуваат содржина спомената во претходниот контекст: во (526) повторувањето на именската синтагма *за повеќе 20 000* е непосредно, а во (527) *за мојата индискреција* е преформулација на содржината *сум што кажувал поа и во јавноста*, изнесена во претходниот контекст.

(526) *Сеа, 20 000 бомби беа само така и никој не отиде во зашвор за повеќе 20 000*. (БР, Сит.)

(527) *И да, јас сум што кажувал поа и во јавноста, некои луѓе замерија за мојата индискреција*. (СП, Тел.)

За разлика од ситуацијата во левата зона, во десната неинтегрираните именски синтагми (528), како и парцелираните (529), се јавуваат исклучително ретко. Тоа е разлика и во споредба со сложените конструкции, во кои, како што беше посочено, зависните дел-реченици најчесто се јавуваат постпозитивно и неинтегрирано. Неинтегрираните именски синтагми во десната зона во сите случаи посочуваат содржини што не се споменати во претходниот контекст. Во таа смисла, интересно е што во примерот (529) содржината (*од познатите причини*) не е спомената, но зборувачот ја претставува како достапна преку пошироката ситуација.

(528) *Имено денеска, денеска е симболичката исклучително значајна, 12 април, денот кога почна Шарената револуција, заради амнестија на 53 меѓакриминалци од тој режим*. (СП, МРТ)

(529) *Ние зборуваме за имиграција на Македонија во евроатланските структури. Од познатите причини*. (СП, Тел.)

3.1.7.3.3. Сумарни согледувања за информацискиот аспект на изразувањето на причината во говорениот јазик

Во анализираните примери, регистрирани во четири дебатни емисии во претседателската кампања, **причинските дел-реченици**, кои се многу почести од **причинските именски синтагми**, најчесто се однесуваат на информација што не е посочена во претходниот контекст, но зборуваачот ја претставува како **пресупонирана**, општопозната. Поради тоа, ја сместува надвор од **информациското јадро**, неинтегрирано во прозодиската структура. Тие искази не функционираат како одговор на прашањето за причината, па во согласност со тоа функционира и негацијата, која во нив може да го засегне само главниот настан, а не и причинската релација. Во некои од тие случаи меѓу главниот и подредениот настан дури и нема причинска релација, туку содржината на зависната дел-реченица е сведена на аргумент за тврдењето во главната.

Во неинтегрирана варијанта најчесто се јавуваат и причинските именски синтагми. Сепак, за разлика од дел-речениците, во повеќето случаи тие се позиционирани во левата зона. Притоа, убедливо најчесто се **тематизирани** (неинтегрирани), и во случаи каде што референтот се посочува првпат (кои се почести) и во случаи каде што е воведен во претходниот контекст. Сепак (иако во мал број случаи), именските синтагми (исто така – за разлика од дел-речениците) во левата зона се јавуваат и во интегрирана варијанта и во функција на рема, која е **фокусирана**, истакната преку тоа што таа позиција е невообичаена за неа.

3.2. Концесивни неинтегрирани конструкции

3.2.1. Концесивните наспрема причинските неинтегрирани конструкции

Во овој дел ќе се разгледаат неинтегрираните конструкции со концесивно значење конституирани од (глаголски и квалификативни) придавки и од именки⁶⁰. Освен што се издвоени во прозодиската структура, тие ги споделуваат другите карактеристики на неинтегрираните конструкции: имаат флексибилна линеаризација, носители се на секундарна, редуцирана предикативна структура, се

⁶⁰ Сп. Петревски (2018а).

однесуваат на аргумент на примарната предикација. Според тоа, ќе стане збор за конструкциите од типот на (530)–(532).

(530) *Завидно искусен, иџој (сеџак) наџрави иџочейничка џрешка.* (‘иако е завидно искусен, тој направи почетничка грешка’)

(531) *Здобиеен со завидно искуство, иџој (сеџак) наџрави иџочейничка џрешка.* (‘иако е здобиеен со завидно искуство, тој направи почетничка грешка’)

(532) *Искусен човек, иџој (сеџак) наџрави иџочейничка џрешка.* (‘иако е искусен човек, тој направи почетничка грешка’)

Назаренко (Nazarenko 2000: 31) ја дефинира концесијата како „спротивна причина“, а Тополињска (1997: 77) – како „негација надградена врз причинската врска“, т.е. како отуство на очекуваната последица во присуство на причината⁶¹. Во согласност со тоа, со примена на негацијата, концесивната релација се преобарзува во причинска, а причинската – во концесивна, што покажува дека двете се каузални. Според тоа, бидејќи се негирани, примерите (533)–(535) ќе се толкуваат како причински.

(533) *Завидно искусен, иџој не наџрави иџочейничка џрешка.* (‘бидејќи е завидно искусен, тој не направи почетничка грешка’)

(534) *Здобиеен со завидно искуство, иџој не наџрави иџочейничка џрешка.* (‘бидејќи е здобиеен со завидно искуство, тој не направи почетничка грешка’)

(535) *Искусен човек, иџој не наџрави иџочейничка џрешка.* (‘бидејќи е искусен човек, тој не направи почетничка грешка’)

Концесивните конструкции се блиски до причинските и по тоа што (со ретки отстапки, за кои ќе стане збор понатаму) се лишени од показател на каузалната релација. Поради тоа, тие се интерпретираат само во согласност со имплицитните генерични начела, семантички блокови (посочени во врска со причинските), со кои адресатот располага емпириски. Како што беше покажано во делот за

⁶¹ За концесијата в. и кај Морел (Morel 1996). За концесивните реченици во македонскиот јазик в. и Цветковски (1982), Шокларова-Љоровска (1996), Геговски (1996), Минова-Ѓуркова (2000: 287–290).

аргументативната семантичка концепција, и во причинските и во концесивните варијанти се тргнува од истите начела. Во таа смисла, во причинските примери (533)–(535), благодарение на искуството, грешката е избегната, а во концесивните (530–532) не е спречена, но и во едните и во другите, при интерпретацијата се тргнува од тоа дека искуството, во принцип, е причина за отсуство на грешки. Бидејќи причинските конструкции се однесуваат на случаи што им се подредуваат на принципите, а концесивните – на тие што отстапуваат, причинските се многу почести од концесивните.

3.2.2. Видови карактеристики изразени со концесивните неинтегрирани конструкции

Како и причинските, концесивните неинтегрирани конструкции изразуваат карактеристики што може да се класификуваат во повеќе групи. Низ расположливите примери тие се однесуваат на:

- физички карактеристики: *мал ѝо сѝава, ѓрамаден, ѝобелен* (536)–(538);

(536) *Мал ѝо сѝава, ѝој расѝолаѓаше со широк ѓесѝ и со имѝулсивен барѝѝон.* (БК, 268) ('иако беше мал по става, тој располагаеше со широк гест')

(537) *Иако ѓрамаден, холоѝ нема свој здив, неѓо ѓо исѝолнува здивоѝ на ѝоѝѝа.* (ДС, 154) ('иако е грамаден, холот нема свој здив')

(538) *Веќе во ѓодини, ѝобелен, ѝој се држи ѝрав како ѝушка, како шѝо е висок и виѝок, и само во одоѝ неусеѝно ја ѝовлекува деснаѝа ноѓа.* (БК, 182) ('иако е побелен, тој се држи прав како пушка')

- ментални, когнитивни и емоционални состојби: *несиѓурен во својаѝа или во нејзинаѝа арѝикулација, свесен за ѝаа своја ѝроѝивречносѝ, обземена со ѝаѓа, ѝомирен* (539)–(542);

(539) *Архиѿекѿура, најѿосле се реши Дано, несиѿурен во својата или во нејзината артикулација.* (ДС, 27) (‘се реши Дано, иако беше несигурен во својата или во нејзината артикулација’)

(540) *Колку и свесен, и сѐ ѿовеќе свесен за ѿаа своја ѿроѿивречносѿ, Дано беше соживеан со неа како со слей јазол и не сакаше на никој начин, а најмалку сѿраничен и ѿруб, да се ослободи, а ушѿе ѿомалку некој друѿ да ѿо ослободи од неа.* (ДС, 139) (‘колку и да беше свесен за таа своја противвечност, Дано беше соживеан и не сакаше да се ослободи од неа’)

(541) *Колку и обземена со ѿаѿа ѿо Танас и зафайѿена со свои рабоѿи, Марија сеѿак сѿаса да ѿо задре: „Кај ѿи е Горан?“, со зајадливо крајче на усѿаѿа, „ѿвојоѿ ѿрв друѿар“.* (ДС, 46) (‘колку и да беше обземена со тага, Марија стаса да го задре’)

(542) *Колку и ѿомирен, надежѿа не ѿо наѿушѿаше.* (ДС, 50) (‘колку и да беше помирен, надежта не го напушташе’)

– карактерни особини: *секоѿаш воздржан со своѿе деца* (543);

(543) *Секоѿаш воздржан со своѿе деца, ни да ѿи ѿали ни да ѿи ѿеѿа, ни да ѿи фали ни да ѿи куди, ѿој не криеше дека најѿолема надеж ѿолаѿа ѿокму во неѿо.* (ДС, 39) (‘иако секогаш беше воздржан со своите деца, тој не криеше дека најголема надеж полага токму во него’)

– возраста: *сѿар или млад* (544);

(544) (...) *ама рабоѿаѿа е најѿобриоѿ нишан за секој човек, сѿар или млад!* (ЖЧ, 83) (‘работата е нишан за секој човек, независно од тоа дали е стар или млад’/‘работата е нишан за секој човек, и да е стар и да е млад’)

– карактеристики стекнати како резултат на фактори независни од референтот: *роден во Крушево 1829 ѿодина, крсѿен или некрсѿен* (545), (546);

(545) *Роден во Крушево 1829 ѿодина, Марко Цеѿенков всушносѿ води ѿоѿекло од блискоѿо до Прилеј село Ореовец (ѿо машка лоза) и од Крушево (ѿо*

женска лоза) а њо̀го̀лемио̀й дел од живо̀йо̀й го̀ њо̀минува во Прилеп. (ГТ, 163) (‘иако е роден во Крушево, Марко Цепенков, всушност, води потекло од Ореовец’)

(546) *На Ал, крстѝен или некрстѝен, бабино̀то и народно̀то име му остѝана за век.* (ЖЧ, 13) (‘независно од тоа дали е крстен или некрстен, бабиното и народно име му остана за навек’/‘и да беше крстен и да беше некрстен, бабиното и народно име му остана за навек’)

– присуство на настан: *собрани на умирачка* (547);

(547) *Собрани на умирачка, веќе заборавиле на умренио̀т и – живи со живи, умрени со умрени – зборуваат за којчѐто шѝто се скинало, за ѝла̀ѝа̀ѝа шѝто задоцнила (...)* (ДС 81) (‘иако се собрани на умирачка, веќе заборавиле на умрениот’)

– физичка местоположба: *смесѝена во фотелја* (548);

(548) *Иако смесѝена во фотелја, еднствена̀ѝа во соба̀ѝа шѝто ѝ ја оѝстѝа̀ѝуваа и домакино̀т и го̀стѝино̀т, всушностѝ ниска ѝа̀ѝа̀ѝирана школка со удобни ѝо̀ѝѝирачки, ѝаа се чувствѝуваше како да седи на два стѝола на кои ѝо ѝо̀ѝреба се ѝремесѝуваше, како на ѝисмен исѝѝѝ, да насре во ѝраво̀то решение од ѝу̀ѝа̀ѝа ѝеѝѝра̀ѝка.* (ДС, 60) (‘иако беше сместена во фотелја, таа се чувствуваше како да седи на два стола’)

– краткотраен или подолготраен ангажман: *зафатѝена со свои работѝи* (549);

(549) *Колку и обземена со ѝа̀ѝа ѝо Танас и зафатѝена со свои работѝи, Марија сеѝак стѝаса да го задре: „Кај ѝѝи е Горан?“, со зајадливо крајче на усѝа̀ѝа, „ѝвојо̀ѝ ѝрв дру̀ѝар“.* (ДС, 46) (‘колку и да беше зафатена со свои работи, Марија стаса да го задре’)

– професионален статус: *ушѝе незакрѐѝна̀ѝ на факулѝѐѝо̀ѝ, дѝѝломиран и врабо̀ѝен* (550), (551);

(550) *Така, ушѣе незакрејнаѣ на факулѣеѣоѣ, шѣоѣуку ѣушѣил корен, ѣака да се каже, на рабоѣноѣо месѣо, Дано се сѣакува, сега не како регрѣуѣ ѣуку како ѣаѣник, и со една ѣорба в рака а врека на рамо го осѣави родниоѣ град, сосе Танас и Марија, сосе Горан и Лида.* (‘иако сѣ уште не беше закрепнат на факултетот, Дано се спакува и го остави родниот град’)

(551) *Тогаш одеше речиси секој ден на факулѣеѣ, иако веке оѣѣломиран и врабоѣен, да се инѣересира за себе дали се оѣворило ново асисѣенѣско месѣо.* (ДС, 56) (‘иако веке беше дипломиран и вработен, речиси секој ден одеше на факултет’)

Како што се согледува, како и причинските, концесивните неинтегрирани конструкции изразуваат релативно (долго)трајни, поиманентни карактеристики, од една страна, или привремени, поотугиви, од друга. Во согласност со тоа, некои се еднозначно концесивни, а некои – депиктивно-концесивни. Следствено, како што покажуваат парафразите, примерите (536) и (545), во кои се изразуваат трајни карактеристики, ќе се интерпретираат како еднозначно концесивни, а примерите (539) и (548), во кои се изразуваат привремени карактеристики, актуелни во интервалот на настанот – како депиктивно-концесивни. Во таа смисла, што се однесува на примерите (536) и (545), значењата ‘тој располагаше со широк гест и со импулсивен баритон, при што беше мал по става’ и ‘Марко Цепенков води потекло од Ореовец, при што е роден во Крушево’ – се разбира, се исклучени.

(536) *Мал ѣо сѣава, ѣој расѣолагаше со широк гестѣ и со имѣулсивен барѣѣон.* (БК, 268) (‘иако беше мал по става, тој располагаше со широк гест’)

(545) *Роден во Крушево 1829 година, Марко Цепенков всушностѣ води ѣоѣекло од блискоѣо до Прилеп село Ореовец (ѣо машка лоза) и од Крушево (ѣо женска лоза) а ѣоголемоѣо дел од живоѣоѣо го ѣоминува во Прилеп.* (ГТ, 163) (‘иако е роден во Крушево, Марко Цепенков, всушност, води потекло од Ореовец’)

(539) *Архиѣекѣура, најѣосле се реши Дано, несигѣурен во својата или во нејзината артикулација.* (ДС, 27) (‘се реши Дано, иако беше несигурен во својата или во нејзината артикулација’/‘се реши Дано, при што беше несигурен во својата или во нејзината артикулација’)

(548) *Иако сместена во фотелја, единствената во собата што ѝ ја описуваа и домаќинот и гостинот, всушност ниска тапацирана школка со удобни потпирачки, таа се чувствувае како да седи на два стола на кои ѝ потребно се преместуваше, како на писмен испис, да наспре во правото решение од музичката теорија.* (ДС, 60) ('иако беше сместена во фотелја, таа се чувствувае како да седи на два стола'/'таа се чувствувае како да седи на два стола, при што седеше на фотелја')

Во согласност со семантичкиот карактер на особеностите, концесивните неинтегрирани конструкции најчесто се однесуваат на персонален референт, како што покажуваат претходните примери. Сепак, се јавуваат и конструкции чиј носител е неперсонален (537), (552)–(554).

(537) *Иако грамаден, холот нема свој здив, нешто го исполнува здивот на потопта.* (ДС, 154) ('иако е грамаден, холот нема свој здив')

(552) (...) *ѝа уште неотворен [индексот] а таа веќе изградувана, брзаше да му го покаже на Танас.* (ДС, 30) ('иако индексот сè уште не беше отворен, таа брзаше да му го покаже на Танас')

(553) *А народот што им крсти, тоа име никој после не може да ѝ го земе, арно или лошо.* (ЖЧ, 13) ('и да е арно и да е лошо, тоа име после никој не може да ти го земе'/'независно од тоа дали е арно или лошо, тоа име после никој не може да ти го земе')

(554) *Грамматиката, необично брзо напишана, сејак е плод на долготрајна и студиозна работа која, ѝ секоја веројатност, почнала во студиската 1940/1941 година.* (АВ1, 9) ('иако е необично брзо напишана, граматиката е плод на долготрајна и студиозна работа')

Освен тоа, се покажува и дека концесивните неинтегрирани конструкции можат да ги изразат и фактивната и нефактивната концесија. Како што покажуваат парафразите, првите соодветствуваат на *иако*-, а вторите – на *и да*-допусните

реченици⁶². Притоа, почесто е во прашање фактивната концесија: ‘иако веќе беше дипломиран и вработен’, ‘иако беше мал по става’, ‘иако беше несигурен во својата или во нејзината артикулација’ итн. Нефактивната концесија се јавува случаи од типот на ‘колку и да беше помирен’, ‘и да е арно и да е лошо’ (‘независно од тоа дали е арно или лошо’), ‘и да е крстен и да е некрстен’ (‘независно од тоа дали е крстен или некрстен’), ‘и да е стар и да е млад’ (‘независно од тоа дали е стар или млад’) итн.

Во мал број случаи конструкциите се воведени со сврзникот *иако*, кој го уточнува нивниот концесивен карактер (537), (551). Тоа се должи и на недоволната изразност на концесијата, па во некои случаи каде што значењето не е експлицирано, може да се остави простор и за други толкувања. Како што беше посочено претходно, конструкцијата во (117) може да се интерпретира и како концесивна и како причинска. Се разбира, таа не би била двозначна кога би се вовела со сврзник или (под претпоставка дека е конципирана концесивно) кога би се јавила партикулата *сејак* во примарната предикација, каков што е примерот (554).

(537) *Иако грамаден, холот нема свој здив, него го исполнува здивот на џојот.* (ДС, 154) (‘иако е грамаден, холот нема свој здив’)

(551) *Тогаш одеше речиси секој ден на факултетот, иако веќе дипломиран и вработен, да се интересира за себе дали се отворило ново асистентско место.* (ДС, 56) (‘иако веќе беше дипломиран и вработен, речиси секој ден одеше на факултет’)

(117) *Но сега морам да го испијам неговото чај. Тој горчи и е невкусен. Мене не треба да ми биде ништо вкусно. Жежок и горчлив, чајот ми одговара.* (РБ 10) (‘иако е жежок и горчлив, чајот ми одговара’/бидејќи е жежок и горчлив, чајот ми одговара)

(554) *Грамајката, необично брзо напишана, сејак е џлод на долготрајна и студиозна работа која, џо секоја веројатност, џочнала во студијата 1940/1941*

⁶² За разликата меѓу *иако*- и *да*-допусните реченици в. Минова-Ѓуркова (2000: 288–290). Во врска со неинтегрираните конструкции, Хаву (Havu 2002) ја изделува нефактивната концесија како засебно значење и ја воопштува со парафразата ‘дали станува збор за X или за Y’/‘дали станува збор за тоа да биде X или Y’.

џодина. (AB1, 9) (‘иако е необично брзо напишана, граматиката е плод на долготрајна и студиозна работа’)

Во сите претходни примери конструкциите се конституирани од придавки, меѓу кои преовладуваат глаголските, но не се во занемарлив број ни квалификативните. Конструкциите конституирани од именки се јавуваат само во три од расположливите примери (555)–(557), што е ситуација аналогна на ситуацијата кај причинските, каде што именските конструкции, исто така, се многу поретки од придавските.

(555) *Градиџел или рушиџел, сега осџана мрџов ладен.* (ДС, 144) (‘независно од тоа дали е градител или рушител, сега остана мртов ладен’)

(556) (...) *иако браќа, тие беа џолку различни, шџо реџко се соџласуваа и џо најџросџи џрашања;* (ДС, 86) (‘иако беа браќа, тие беа многу различни’)

(557) *Бизнисмен и ТВ-свезда, кој никоџаш не вршел џолиџичка функција, Трамп ја освои највисокаџа џолиџичка функција, џод слоџаноџ „Да ја најравиме Америка џовџорно џолема“.* (РСЕ) (‘иако е бизнисмен и ТВ-свезда, кој никогаш не вршел политичка функција, Трамп ја освои највисоката политичка функција’)

3.2.3. Информациските карактеристики на концесивните неинтегрирани конструкции

Концесивните неинтегрирани конструкции споделуваат уште една, клучна карактеристика на неинтегрираните конструкции воопшто, која е од информациски карактер. Нивната прозодиска издвоеност произлегува од тоа што посочуваат информациски секундарни содржини, кои котираат пониско од другиот дел на исказот (информациското јадро, т.е. примарната тема и примарната рема), па не може да се разгледуваат ни како тема ни како рема во вистинска смисла. Во таа смисла, во примерот (558) тема е *џааа*, а рема – *рабоџеше*. Од друга страна, идентично на причинските конструкции, содржината на концесивната неинтегрирана конструкција (*неоџморена*) може да се разгледува како секундарна

тема (ако е посочена во претходниот контекст) или како секундарна рема (ако е нова информација).

(558) *Неодморена, ѿаа (сеѿак) рабоѿеше.* (‘иако беше неодморена, таа работеше’/‘таа работеше, при што беше неодморена’)

Во крајна линија, поради информациската секундарност, концесивните неинтегрирани конструкции може и да се изостават, со што ќе се осирوماши информативноста на исказот, но нема да се засегне неговата кохерентност. Таа нивна карактеристика најдобро се согледува во сопоставеност со интегрираните (депиктивно-концесивни) пандани (559), кои функционираат како рема, поради што се неопходни во информациската структура и за кохерентноста на исказот, т.е. не може да се изостават, особено во контрастирани контексти (560).

(559) *Сиѿе друѿи и рабоѿеа и се одмораа. Само ѿаа рабоѿеше **неодморена.*** (‘таа работеше, при што беше неодморена’/‘иако беше неодморена, таа работеше’)

(560) *Сиѿе друѿи и рабоѿеа и се одмораа. *Само ѿаа рабоѿеше.*

Од друга страна, неинтегрираните конструкции (561) не ја условуваат кохерентноста на исказот, а кога содржината се подразбира од претходниот контекст, и да се изостават, нема да биде засегнат информацискиот аспект. Во таа смисла, исказот во (572), каде што содржината на неинтегрираната конструкција (*неодморена*) не е изразена, но се подразбира од претходниот контекст (преку *недавањето оддишка*), не само што е кохерентен туку не е ни помалку информативен од исказот во (571).

(571) *Не си даваше оддишка. **Неодморена, ѿаа рабоѿеше и додека друѿиѿе се одмораа.*** (‘таа работеше, при што беше неодморена’/‘иако беше неодморена, таа работеше’)

(572) *Не си даваше оддишка. Таа рабоѿеше и додека друѿиѿе се одмораа.*

Најпосле, таа содржина е секундарна и кога е нова, па и да се изостави, исказот ќе биде информациски осиромашен, но ќе остане кохерентен. На пример, за разлика од (573), исказот во (574) е лишен од таа информација, но прифатлив.

(573) *Вчера бевме кај баба ми. Неодморена, (сејак) стигнала да зготви сè.* (‘стигнала да зготви сè, при што беше неодморена’/‘иако беше неодморена, стигнала да зготви сè’)

(574) *Вчера бевме кај баба ми. Стигнала да зготви сè.*

Со оглед на информациската секундарност, очекувано е што конструкциите најчесто ја заземаат иницијалната позиција, која е типична за елементите со низок степен на комуникациски динамизам. Во таа смисла, во расположливиот материјал, конструкциите во врска со субјектот во убедливо најголем дел се јавуваат во иницијална позиција (536), (538), (543)⁶³.

(536) *Мал ѝо става, ѝој располагаше со широк гест и со импулсивен баритон.* (БК, 268) (‘иако беше мал по става, тој располагаше со широк гест и со импулсивен баритон’)

(538) *Веќе во години, ѝобелен, ѝој се држи ѝрав како ѝушка, како ѝѝо е висок и виѝок, и само во одоѝ неусеѝно ја ѝовлекува деснаѝа нога.* (БК, 182) (‘иако е побелен, тој се држи прав како пушка’)

(543) *Секогаш воздржан со своите деца, ни да ги гали ни да ги ѝеѝа, ни да ги фали ни да ги кури, ѝој не криеше дека најголема надеж ѝолага ѝокму во него.* (ДС, 39) (‘иако секогаш беше воздржан со своите деца, тој не криеше дека најголема надеж полага токму во него’)

Медијалните конструкции се јавуваат во два случаја (554), (575).

(554) *Грамаѝикаѝа, необично брзо најѝишана, сеѝак е ѝлоод на долгоѝѝрајна и сѝудиозна рабоѝа која, ѝо секоја веројатносѝ, ѝочнала во сѝудискаѝа 1940/1941*

⁶³ Комбет (Combettes 1998: 67) и Морел (Morel 1996: 89) посочуваат иста тенденција во францускиот јазик.

џодина. (AB1, 9) (‘иако е необично брзо напишана, граматиката е плод на долготрајна и студиозна работа’)

(575) *А неизвесностѝа, колку и оѝеџнаѝа, сѝ ѝовеќе му ѝеџеше, иако веќе не џо мачеше, зашѝо со ѝаа средба можеше само да се ѝоѝврди она шѝо џо ѝреѝчувсѝѝвуваше (...).* (ДС, 70) (‘колку и да беше отегната, неизвесноста сѝ повеќе му тежеше’)

Во десната зона, во финална позиција, се јавуваат две конструкции (539) (551), кои се депиктивно-концесивни, како што покажуваат алтернативите во парафразите, иако во вториот пример концесивното значење е и експлицирано, со сврникот *иако*.

(539) *Архиѝекѝура, најѝосле се реши Дано, несиџурен во својѝа или во нејзинѝа артикулација.* (ДС, 27) (‘се реши Дано, иако беше несигурен во својата или во нејзината артикулација’/‘се реши Дано, при што беше несигурен во својата или во нејзината артикулација’)

(551) *Тоџаш одеше речиси секој ден на факулѝетѝ, иако веќе оѝѝломиран и врабоѝен, да се инѝересира за себе дали се оѝѝорило ново асисѝенѝско месѝо.* (ДС, 56) (‘иако веќе беше дипломиран и вработен, речиси секој ден одеше на факултет’/ ‘речиси секој ден одеше на факултет, при што веќе беше дипломиран и вработен’)

3.2.4. Концесивните неинтегрирани конструкции и синтаксичките функции на нивните носители

Клучно синтаксичко прашање е функцијата на аргументот на кој се однесува конструкцијата. Во таа смисла, како што беше посочено и во врска со причинските, концесивните неинтегрирани конструкции се помалку флексибилни во поглед на синтаксичките функции од концесивните зависнословени реченици. Во таа смисла, за разлика од субјектните, кои се најчести (576), (580), несубјектните – акузативните (577), дативните (578) и т.н. предлошки објекти (579), се многу почести кај

зависносложените реченици одошто кај неинтегрираните конструкции (581), (582), (583).

(576) *Иако е тврдоглав за тоа прашање, Тодор го прифати советот.*

(577) *Го убедија Тодор, иако е тврдоглав за тоа прашање.*

(578) *Му го променија мислењето на Тодор, иако е тврдоглав за тоа прашање.*

(579) *Се договорија со Тодор, иако е тврдоглав за тоа прашање.*

(580) **Тврдоглав за тоа прашање, Тодор го прифати советот.** (‘иако е тврдоглав за тоа прашање, Тодор го прифати советот ’)

(581) *Го убедија Тодор, тврдоглав за тоа прашање.* (‘го убедија Тодор, иако е тврдоглав за тоа прашање’)

(582) *Му го променија мислењето на Тодор, тврдоглав за тоа прашање.* (‘му го променија мислењето на Тодор, иако е тврдоглав за тоа прашање’)

(583) *Се договорија со Тодор, тврдоглав за тоа прашање.* (‘се договорија со Тодор, иако е тврдоглав за тоа прашање’)

Освен тоа, факт е и дека импликации за интерпретацијата на неинтегрираните конструкции има и позицијата. Бидејќи конструкциите со каузални значења (и со причинско и со концесивно) најчесто се јавуваат во левата зона (особено во иницијална позиција), концесивно толкување сугерираат, пред сè, конструкциите со таква линеаризација, при што, во принцип, го повлекуваат во левата зона и аргументот на кој се однесуваат (*Тодор, на Тодор, со Тодор*). Во таа смисла, конструкциите во (584)–(586) ќе се толкуваат еднозначно, како концесивни. За разлика од нив, конструкциите во (581)–(583) оставаат простор да бидат интерпретирани и како неинтегрирани (нерестриктивни) модификатори: ‘го убедија Тодор, кој е тврдоглав за тоа прашање’; ‘му го променија мислењето на Тодор, кој е тврдоглав за тоа прашање’; ‘се договорија со Тодор, кој е тврдоглав за тоа прашање’. Во прилог на тоа, во тие примери конструкциите се постпозитивни во однос на носителот, што е позиција типична за неинтегрираните модификатори.

(584) *Тврдоглав за ѿоа ѿрашање, Тодор зо убедија.* (‘иако е тврдоглав за тоа прашање, го убедија Тодор’)

(585) *Тврдоглав за ѿоа ѿрашање, на Тодор му зо ѿроменија мислењето.* (‘иако е тврдоглав за тоа прашање, му го променија мислењето на Тодор’)

(586) *Тврдоглав за ѿоа ѿрашање, со Тодор се договорија.* (‘иако е тврдоглав за тоа прашање, се договорија со Тодор’)

Најпосле, за разлика од сложените реченици, во кои подредената предикација и не мора да се однесува на аргумент што се јавува во главната (587), неинтегрираните конструкции нужно влегуваат во таква релација, поради што конструкцијата во (588) е исклучена.

(587) *Иако Тодор е ѿврдоглав за ѿоа ѿрашање, ние веруваме во комѿромис.*

(588) **Тврдоглав [Тодор] за ѿоа ѿрашање, ние веруваме во комѿромис.*

Отстапките од таа општа, дефинирачка карактеристика на неинтегрираните конструкции се исклучително ретки. Меѓу сите расположливи примери, независно од значењето, се јавува само еден (589), регистриран во говорениот јазик. Сепак, во парафразата, која е причинска, во форма на сложена реченица, во примарната предикација како аргумент во врска со конструкцијата неминовно се јавува субјектот: ‘бидејќи сме поучени од искуството, (ние) знаеме дека нема да е толку битно кој ќе има најмногу пратеници’. Сп. ја конструкцијата во (489), која е, исто така, причинска и не се однесува на аргумент на примарната предикација, туку вклучува аргумент (*од мене*) што во примарната предикација се јавува како субјект (првото лице): ‘бидејќи беше за глава повисок од мене, јас морав да го свиткам вратот наназад’.

(589) *Поучени од ѿреѿходноѿо искусѿво како се сѿиѿгна до сосѿавоѿ на новѿта влада, нема да е ѿолку биѿно кој ќе има најмноѿу ѿраѿеници, ѿуку кој ќе сѿиѿгне до 61 ѿраѿеник за сосѿав на новѿта влада.* (АК)

(489) *Повеќе од ѿлава ѿовисок од мене, морав враѿоѿи да зо свиѿкам наназад.* (РБ, 118)

3.2.4.1. Концесивните неинтегрирани конструкции во врска со несубјектните функции

Што се однесува на концесивните конструкции, како што покажуваат претходните примери, неприкосновено преовладуваат субјектните. Покрај нив, се izdelуваат само пет случаи во кои конструкцијата е во врска со друг аргумент. Во (542), (552) и (553) конструкциите се однесуваат на акузативниот аргумент.

(542) *Колку и ѿмирѧ, надежѧа не ѓо наѿушѧаше.* (ДС, 50) (‘колку и да беше помирен, надежта не го напушташе’)

(552) (...) *ѿа ушѧе неѿворѧ [индексѿ] а ѧаа веќе израдувана, брзаше да му ѓо ѿокаже на Танас.* (ДС, 30) (‘иако индексот сѐ уште не беше отворен, брзаше да му го покаже на Танас’)

(553) *А народѿ шѧѿм ѧе крѧѧи, ѧѿа име никој ѧосле не може да ѧи ѓо земе, арно или лошо.* (ЖЧ, 13) (‘и да е арно и да е лошо, тоа име после никој не може да ти го земе’/‘независно од тоа дали е арно или лошо, тоа име после никој не може да ти го земе’)

Конструкцијата во (546) се однесува на дативниот аргумент.

(546) *На Ал, крѧѧен или некрѧѧен, бабиноѧѿ и народноѧѿ име му осѧана за век.* (ЖЧ, 13) (‘независно од тоа дали е крстен или некрстен, бабиното и народно име му остана за век’/‘и да беше крстен и да беше некрстен, бабиното и народно име му остана за век’)

Конструкцијата во (544) се однесува на постмодификатор на именската синтагма.

(544) (...) *ама работѧаѧа е најдобриѿ нишан за секој човек, сѧар или млад!* (ЖЧ, 83) (‘независно од тоа дали е стар или млад, работата е најдобриот нишан за секој човек’/‘и да е стар и да е млад, работата е најдобриот нишан за секој човек’)

Како што се согледува, во два од случаите со акузативниот аргумент конструкцијата е во левата зона, во иницијална позиција (542), (552), а во еден – во финална, и тоа во дистантна врска со носителот, кој е во левата зона (553). Во случајот со дативен аргумент е во медијална позиција (546). Од друга страна, и во случаите со акузативен и во случајот со дативен аргумент, конструкцијата се однесува на анафорски референт. Во таа смисла, во (542) и (552) е претставен со кратка личнозаменска форма (*џо*), а и во (553) и (546) е идентификуван преку тоа што е споменат претходно.

Токму затоа (т.е. бидејќи функционираат како тема), во вторите два случаја акузативниот (*џоа име*) и дативниот аргумент (*на Ал*) не се во десната зона, која е вообичаена за нив, туку во левата, во иницијална позиција (која е својствена за темата). Во тој поглед, расположливите примери покажуваат дека тие конструкции ја споделуваат тенденцијата, како и субјектните, да бидат сместени во левата зона (во иницијална и во медијална позиција), а носителот да се однесува на референт идентификуван преку претходниот контекст (т.е. во функција на тема).

Комбет (Combettes 1998: 33–54) воспоставува хиерархија според која, по субјектот, најконкурентни за носители на неинтегрирана конструкција во левата зона се акузативниот и дативниот аргумент претставени со кратки личнозаменски форми, по кои следуваат другите типови определени именски синтагми (идентификувани референти), а најниско котираат неопределените (неидентификуваните референти), кои се дури и дискутабилни.

Со други зборови, колку е посилен врска меѓу референтот и претходниот контекст, толку е поверојатна можноста односниот аргумент да понесе неинтегрирана конструкција. На пример, најпогоден е исказот во (542), а по него следува варијантата во (542а), каде што референтот (*неџо џо*) е, исто така, идентификуван преку тоа што е споменат во претходниот контекст. Варијантата (542б) е пониско во хиерархијата (бидејќи референтите на сопствените именки може, но не мора да бидат споменати претходно), а варијантата (542в) е дури и дискутабилна (бидејќи референтот е неидентификуван, т.е. посочен првпат).

(542) *Колку и џомирџ, надежџа не џо наџушџаше*. (ДС, 50) ('колку и да беше помирџ, надежта не го напушташе')

(542a) *Колку и ѿмирен, неџо надежѿа не џо наѿушѿаше.*

(542б) *Колку и ѿмирен, Дано надежѿа не џо наѿушѿаше.*

(542в) ?*Колку и ѿмирен, еден човек надежѿа не џо наѿушѿаше.*

Најпосле, тоа се однесува и на случаите со субјект, во кои конструкцијата во (536) се очекува да биде најчеста (бидејќи е претставена со анафорска замена), варијантата во (536а) – поретка од неа (бидејќи е претставена со сопствена именка), а варијантата во (536б) – дискутабилна (бидејќи се однесува на неидентификуван референт).

(536) *Мал ѿо сѿава, ѿој расѿолаџаше со широк џесѿ и со имѿулсивен бариѿон.* (БК, 268) (‘иако беше мал по става, тој располагаше со широк гест’)

(536а) *Мал ѿо сѿава, ѿан Ценџек расѿолаџаше со широк џесѿ и со имѿулсивен бариѿон.* (‘иако беше мал по става, пан Ценџек располагаше со широк гест’)

(536б) ?*Мал ѿо сѿава, еден човек расѿолаџаше со широк џесѿ и со имѿулсивен бариѿон.* (‘иако беше мал по става, еден човек располагаше со широк гест’)

Во согласност со тоа, во ниту еден од случаите субјектниот аргумент не се однесува на неидентификуван референт (неопределена именска синтаagma). Во повеќето случаи е експлицитно анафорски, т.е. претставен со заменката *ѿој/ѿаа/ѿоа*, од типот на (589), а по нив следуваат случаите во кои е имплицитен, од типот на (547), каде што референтот не е изразен токму затоа што се подразбира од најнепосредниот претходен контекст. Во таа смисла, тие случаи се уште „поанафорски“, т.е. во нив врската на референтот со претходниот контекст е посилна дури и одошто во случаите со анафорска замена⁶⁴.

(589) *Иако најмал, ѿој веќе одамна не беше мал.* (ДС, 12) (‘иако беше најмал, тој веќе одамна не беше мал’)

⁶⁴ Случаи со имплицитен субјект што не се анафорски може да се јават во врска со првото и со второто лице.

(547) *Собрани на умирачка, веќе заборавиле на умрениот и – живи со живи, умрени со умрени – зборуваат за којчето што се скинало, за илајата што задоцнила (...)* (ДС 81) ('иако се собрани на умирачка, веќе заборавиле на умрениот')

Во другите случаи референтот е претставен со определени именски синтагми конституирани од општи (*холои*) (537) и од сопствени именки (*Марија*) (541).

(537) *Иако грамаден, холои нема свој здив, него го исполнува зривои на иоити.* (ДС, 154) ('иако е грамаден, холот нема свој здив')

(541) *Колку и обземена со тага по Танас и зафатена со свои работи, Марија сејак стаса да го задре: „Кај ти е Горан?“, со зајадливо крајче на усјата, „ивојоит ирв оругар“.* (ДС, 46) ('колку и да беше обземена со тага по Танас и зафатена со свои работи, Марија стаса да го задре')

Се разбира, тоа не се однесува само на концесивните конструкции туку е поширока информациска тенденција, која се јавува и кај причинските. Станува збор за симетрија меѓу информацискиот статус на конструкциите, од една страна, и на нивните носители, од друга. Во таа смисла, неинтегрираните конструкции се информациски секундарни, меѓу другото, и затоа што нивната содржина, посредно или непосредно, често е во врска со претходниот контекст. Според тоа, очекувано е што тие содржини најчесто им се припишуваат на идентификувани референти, кои најчесто се споменати во претходниот контекст.

Во таа смисла, во делот што следува ќе бидат разгледани, меѓу другото, токму иницијалните неинтегрирани конструкции во врска со акузативниот и со дативниот аргумент воопшто, т.е. ќе бидат земени предвид конструкциите со сите значења.

3.2.4.2. Синтаксичките функции и неинтегрираните конструкции воопшто – конструкции во врска со акузативниот и со дативниот аргумент

Во македонистичката литература за глаголскиот прилог и за глаголската придавка, кои се јавуваат најчесто во функција на еквиваленти на дел-реченици, релацијата меѓу конструкцијата и синтаксичките функции е разгледана како

прашање за идентичноста меѓу субјектите и, во подробности, само во врска со глаголскиот прилог⁶⁵. На современ план, тој речиси секогаш се сврзува со субјектот, што не е случај со глаголските, другите придавки и со именските конструкции. За илустрација, во случаите од типот на (590) и (591), глаголскиот прилог исклучително ретко (евентуално, во спонтаниот дискурс) би се однесувал на акузативниот аргумент (*Ведра*)⁶⁶.

(590) *Седејќи на клуџаџа, Ѓорѓи ја забележа Ведра.*

(591) *Ѓорѓи ја забележа Ведра, седејќи на клуџаџа.*

Од друга страна, кога се во прашање придавските конструкции, сосема е вообичаено да се однесуваат и на него (592), иако не во еднаква мера и во случаите каде што се иницијални (593)

(592) *Ѓорѓи ја забележа Ведра, седнаџа на клуџаџа.*

(593) *Седнаџа на клуџаџа, Ѓорѓи ја забележа Ведра.*

Тоа се однесува и на именските конструкции (594), кои во иницијална позиција се неспорно исклучени (595).

(594) *Ѓорѓи ја забележа Ведра, неѓова некоѓашна колешка.*

(595) **Неѓова некоѓашна колешка, Ѓорѓи ја забележа Ведра,*

Што се однесува на глаголскиот прилог, Конески (2004: 447) посочува: „Обично се вели дека глаголскиот прилог покажува дејство што се врши едновремено со дејството изразено од личната глаголска форма во реченицата, и

⁶⁵ Како што беше посочено во почетокот, глаголските прилози не се предмет на трудот, но ќе бидат земени предвид во поглед на прашањето за сооднесеноста на конструкциите со аргумент на примарната предикација.

⁶⁶ Сепак, примерите *Одејќи на работа, го (ме) фати дожд* и *Шетајќи, му (ми) дојде една идеја*, во кои глаголскиот прилог се однесува на акузативниот/дативниот аргумент, се сосема приемливи. Тоа покажува дека случаите во кои глаголскиот прилог се однесува на несубјектните аргументи не може да се генерализираат како неприфатливи, туку треба да се објасни зошто некои се поприфатливи од други (в. во натамошниот тек од овој дел).

дека двете дејства се сврзуваат со еден подмет“. Сепак, одбележува и отстапки: „Во јазикот на народните приказки пак чест е случајот глаголскиот прилог да се однесува до друг вршител отколку дејството изразено со личната глаголска форма: *оженуајќи се сонцејо, јо неколку месеци ќе му даиш Госјо деца* (М. Цепенков). Во литературниот јазик ретко би се сретнало вакво исказување. Сп.: *Така разговарајќи, чиијајќи и мислејќи, редој им дојде* (С. Попов).“ (Конески 2004: 447)

Конески (1999: 177–178) ги класификува случаите што не се вклопуваат во правилото за идентичност на субјектот во четири групи. Во таа смисла, вршителот на дејството изразено со глаголскиот прилог во реченицата со лична глаголска форма се јавува како:

– директен или индиректен објект: *Така, броејќи ги лицата (...), мозокој му зо расјара секавица;*

– предлошка синтагма што се однесува на предикатот: *Разговарајќи така, и чекајќи зо /селанијо/ муљазимои, наеднаш се најрави буричканица меѓу селанијо;*

– безличен субјект: *Ој јој ценјар географски, није само мало се оддалечуваме, идејќи (ние, но и секој, кој било → ако се иде) преко Прилеј кон Бијл’а и Охрид;*

– различно именуван или подвоен субјект: (...) и *џризејќи ја /јас/ кората со ирашина веќе се враќаме /ние/ кон џрадој.*

Од друга страна, што се однесува на јазикот на Цепенков, од 160 примери (само од втората книга), Конески (1999: 179) одбележува триесетина во кои нема идентичност на субјектот.

Кога се во прашање глаголските придавки, Конески (2004: 445) ги изделува како посебна група случаите во кои глаголската придавка функционира како секундарен предикат (една од клучните карактеристики на неинтегрираните придавски конструкции воопшто): „Често пати глаголската придавка се јавува во служба што ја доближува до глаголскиот прилог, означувајќи едновременост, паралелност со главното дејство, и така заменувајќи различни видови подредени реченици“, од типот на: *Не еднаш заседнај во студијскиот дом, Крсти се ирашаше, ијо ли ирави сега така.*

Прашањето за идентичноста на субјектот не е експлицитно поставено, но во еден од примерите носител на конструкцијата не е субјектот, туку акузативниот аргумент, претставен со кратка личнозаменска форма (596).

(596) *Ушїѣ неизлезени од ѿорїа наѿвор, и вайїла.*

3.2.4.2.1. Анализа на позицијата на неинтегрираните конструкции во врска со акузативниот и со дативниот аргумент во неколку книжевни дела

Во овој дел ќе бидат разгледани неинтегрираните конструкции што се однесуваат на акузативниот и на дативниот аргумент (при што, како што беше посочено, ќе бидат земени предвид и глаголските прилози)⁶⁷. Притоа, ќе се разгледаат позицијата и информацискоструктурните услови под кои се јавуваат, од една страна, и нивниот морфолошки и семантички карактер, од друга.

Што се однесува на позицијата, во врска со акузативниот аргумент се изделуваат шест можни комбинации⁶⁸:

– акузативен аргумент во десната зона и финална конструкција: *Не џо викнаа Пеѿар, зафайѣн со рабоѿаѿа;*

– акузативен аргумент во финална позиција и иницијална конструкција: *Зафайѣн со рабоѿаѿа, не џо викнаа Пеѿар;*

– акузативен аргумент во финална позиција и конструкција инкорпорирана меѓу предикатот и акузативниот аргумент: *Не џо викнаа, зафайѣн со рабоѿаѿа, Пеѿар;*

– акузативен аргумент во левата зона и иницијална конструкција: *Зафайѣн со рабоѿаѿа, Пеѿар не џо викнаа;*

– акузативен аргумент во иницијална позиција и медијална конструкција: *Пеѿар, зафайѣн со рабоѿаѿа, не џо викнаа;*

– акузативен аргумент во иницијална позиција и финална конструкција: *Пеѿар не џо викнаа, зафайѣн со рабоѿаѿа.*

⁶⁷ Сп. Петревски (20176).

⁶⁸ Како што ќе се покаже во натамошниот тек, некои од нив не се потврдуваат во практиката.

Со нужни измени, тоа се однесува и на случаите со дативен аргумент, каде што се izdelуваат следниве можности:

– дативен аргумент во десната зона и финална конструкција: Му помоѓнаа на Тодор, немоќен да помоѓне сè;

– дативен аргумент во финална позиција и иницијална конструкција: Немоќен да помоѓне сè, му помоѓнаа на Тодор;

– дативен аргумент во финална позиција и конструкција инкорпорирана меѓу предикатот и дативниот аргумент: Му помоѓнаа, немоќен да помоѓне сè, на Тодор;

– дативен аргумент во левата зона и иницијална конструкција: Немоќен да помоѓне сè, на Тодор му помоѓнаа;

– дативен аргумент во иницијална позиција и медијална конструкција: На Тодор, немоќен да помоѓне сè, му помоѓнаа;

– дативен аргумент во иницијална позиција и финална конструкција: На Тодор му помоѓнаа, немоќен да помоѓне сè.

Кога акузативниот и дативниот аргумент се претставени со кратки личнозаменски форми, се izdelуваат по две можности, со иницијална и со финална конструкција.

Во случаите со акузативен аргумент:

– Зафатен со работата, не зо викнаа;

– Не зо викнаа, зафатен со работата.

Во случаите со дативен аргумент:

– Немоќен да помоѓне сè, му помоѓнаа;

– Му помоѓнаа, немоќен да помоѓне сè.

Анализата на корпус од неколку автори (Блаже Конески, Живко Чинго, Димитар Солев и Румена Бужаровска) покажува дека во рамките на акузативниот аргумент се izdelуваат:

1. 40 случаи со акузативен аргумент во десната зона и финална конструкција:

И најдов одлична исхијатарка, жена на мој колеѓа. (РБ, 71–72)

2. 11 случаи со акузативен аргумент претставен со кратка личнозаменска форма и финална конструкција:

(...) *ѿака шѿо Лида ѓи ѿдоѿѿвори очѿѿе не ѿолку да ѓо слушне – шѿо може да ѿ каже ѿѿан човек? – колку да ѓо ѿѓледне – бушав во косаѿа, ѿѿшен во кошулаѿа и крѿјосан во очѿѿе.* (ДС, 147)

3. три случаи со акузативен аргумент во иницијална позиција и медијална конструкција:

Зайворениѿ Иво Андриќ, секоѓаш ѓѿѿов да ја ѿвлече дисѿанцаѿа сѿрема оруѓѿѿе, само еднаш сум ѓо видел да се возбуди и да реагира со ѿвишен ѿон. (БК, 257)

4. три случаи со акузативен аргумент со кратка личнозаменска форма и иницијална конструкција:

Колку и ѿмирен, надежѿа не ѓо найушѿѿаше. (ДС, 50)

5. два случаја со акузативен аргумент во иницијална позиција и финална конструкција:

Лице ја носев во еднаѿа рака, ѿѿѿѿрена на колк, а во оруѓаѿа ја имав нејзинаѿа ѿорба и куѿѿијаѿа со ајварѿѿ. (РБ, 93)⁶⁹

Во рамките на дативниот аргумент се изделуваат:

6. седум случаи со дативен аргумент со кратка личнозаменска форма и иницијална конструкција:

Одејќи ѿ бодоѿѿ на найрсѿѿокоѿѿ, којзнае од кое доба, ѿ доаѓаше одамна заборавенаѿа бабина девешѿина: „Крѿеж и ѿрѿеж куќа врѿѿи, крѿеж и ѿрѿеж куќа врѿѿи“. (ДС, 29)

7. два случаја со дативен аргумент во десната зона и финална конструкција:

Шофериѿ ѓо ѿдоѿѿвори ѿрозорецоѿѿ и му се обраѿѿи на еден од нив, сѿѿшен човечец, ќелав, исѿѿшен, исѿѿуѿѿкан, ѿѿрен на лоѿѿаѿѿа да здивне малку: (...) (БК, 176)

8. еден случај со дативен аргумент во иницијална позиција и медијална конструкција:

– *На Ал, крѿѿен или некрѿѿен, бабиноѿо и народноѿо име му осѿѿана за век.* (ЖЧ, 13)

⁶⁹ Контекстот разјаснува дека конструкцијата (*потпрена на колк*) се однесува на акузативниот аргумент (*Лице*), а не на субјектот (првото лице).

9. еден случај со дативен аргумент во левата зона и иницијална конструкција:

– *Вака висок, џебе џлаваџа како ушџе да џи е во облаци.* (ДС, 88)

Се наметнуваат неколку заклучоци. Најпрво, бидејќи акузативниот аргумент, во принцип, е сместен во десната зона, очекувано е што во повеќето случаи се комбинира со финална конструкција, т.е. што комбинациите од типот 1. се убедливо најчести. Од друга страна, се покажува дека дативниот аргумент понесува неинтегрирани конструкции многу поретко. Иако и неговата стандардна позиција е десната зона, комбинациите со дативен аргумент во десната зона и финална конструкција се јавуваат само во два случаја. Низ примерите дативниот аргумент почесто ги понесува неинтегрираните конструкции кога е претставен со кратка личнозаменска форма, при што конструкциите се иницијални.

Од друга страна, изразита е тенденцијата конструкциите да бидат во непосредна врска со носителот. Од неа отстапуваат само два случаја, кои се комбинации од акузативен аргумент во иницијална позиција и финална конструкција (337), (553).

(337) *Љиле ја носев во еднаџа рака, џоџџрена на колк, а во џруџаџа ја имав неџзинаџа џџорба и куџијаџа со аџвароџ.* (РБ, 93)

(553) *А народоџ џџом џе крџџи, џџоа име никој џосле не може да џи џо земе, арно или лошо.* (ЖЧ, 13)

Како што беше покажано во врска со депиктивните, причинските и концесивните конструкции, левата зона е својствена, пред сè, за субјектот, па иницијалните (на пример: *Занесени, џи не забележуваа ниџџо околу себе.*) и медијалните конструкции (на пример: *Тие, занесени, не забележуваа ниџџо околу себе.*) најчесто се јавуваат во врска со него. Во анализираните примери се изделуваат девет случаи со иницијални конструкции што се однесуваат на акузативниот или на дативниот аргумент, при што повеќето – седум, се во врска со дативен аргумент претставен со кратка личнозаменска форми (387), (597)–(602).

(387) **Вклучен веќе во дневниџе задачи, ми се чинеше дека ушџе досџа денови ќе џоминам во малиоџ шайџор во соседсџиво со Тени.** (БК, 297) (‘ми се чинеше дека уште доста денови ќе поминам во малиот шатор, при што/бидејќи веќе бев вклучен во дневните задачи’)

(597) **Одејќи џо бодоџ на најрсџокоџ, којзнае од кое доба, џ доаѓаше одамна заборавенаџа бабина деветџина:** „Крџеж и џрџеж куќа врџи, крџеж и џрџеж куќа врџи“. (ДС, 29) (‘додека одеше по бодот на напрстокот, џ доаѓаше одамна заборавената бабина деветина’)

(598) **Одејќи, ќесаџа ми се скина.** (РБ, 95) (‘додека одев, ќесата ми се скина’)

(599) **Го извадив џаричникоџ и буричкајќи низ сџџниџе џари, на земја ми се сџркала џеџденарка.** (РБ, 52) (‘додека буричкав низ ситните пари, на земја ми се стркала петденарка’)

(600) **И не знаејќи, не му џежеше, џуку само го следеше сенкаџа на Танас** (...) (ДС, 41) (‘бидејќи не знаеше, не му тежеше’)

(601) (...) **мало од џомало новороденче од џреѓолема возбуда на душичеџо, му занемело усџеџо, збороџ како да му осџанал на јазикоџ (...)** (ЖЧ, 74) (‘кога било мало од помало новороденче, му занемело устето’)

(602) **Коѓа се разбуди, омекнаџ но здрвен, му беше како да исџливал од оладена када, во која скиџнала и џенаџа, но се виде во соџсџвениоџ кревеџ со џаџкованаџа џџжама.** (ДС, 39) (‘бидејќи беше омекнат но здрвен, му беше како да испливал од оладена када’)⁷⁰

Единствениот случај со дативен аргумент претставен со долга личнозаменска форма е (432).

(432) **Вака висок, џебе главаџа како ушџе да џџи е во облаци.** (ДС, 88) (‘од што си вака висок, тебе главата како уште да ти е в облаци’)

⁷⁰ За оваа конструкција има простор да се разгледува и во врска со субјектот, со депиктивно значење: ‘се разбуди, при што беше омекнат но здрвен’.

Иницијални конструкции во врска со акузативниот аргумент се јавуваат во три случаи, при што во сите е претставен со кратка личнозаменска форма (371), (542), (552).

(371) *Но Пена го извади куферот, од под креветот до над креветот, и така отворен почна не да го толни туку да го најиска со своите скудни алишта.* (ДС, 144) ('почна да го натиска куферот, при што беше отворен')⁷¹

(542) *Колку и помирн, надежта не го напушташе.* (ДС, 50) ('колку и да беше помирн, надежта не го напушташе')

(552) (...) *ја уште не отворен [индексот] а јаа веќе изградувана, брзаше да му го покаже на Танас.* (ДС, 30) ('иако индексот сè уште не беше отворен, таа брзаше да му го покаже на Танас')

Расположливите примери го потврдуваат изложеното во контекст на концесивните неинтегрирани конструкции во врска со акузативниот и со дативниот аргумент. Тие, исто така, најчесто се јавуваат во таа позиција. Во таа смисла, кога понесуваат иницијални конструкции, акузативните и дативните аргументи, во принцип, се претставени со кратки личнозаменски форми што реферираат анафорски или на првото лице. Примерот (432) е единствениот во кој носителот на конструкцијата е претставен со долга заменска форма. Освен него, каде што референтот е второто лице, и примерите (387), (598) и (599), каде што референтот е првото лице (претставено со кратка личнозаменска форма), сите други се однесуваат на третото лице, т.е. се анафорски.

(432) *Вака висок, тебе главата како уште да ти е в облаци.* (ДС, 88) ('од што си вака висок, тебе главата како уште да ти е в облаци')

(387) *Вклучен веќе во дневните задачи, ми се чинеше дека уште доста денови ќе поминам во малиот шатор во соседство со Тени.* (БК, 297) ('ми се чинеше дека уште доста денови ќе поминам во малиот шатор, при што веќе бев вклучен во дневните задачи')

⁷¹ Во овој пример неинтегрираноста не е обележена интерпункциски, но независно од тоа, интересно е да се земе предвид во контекст на прашањето што се разгледува.

(598) *Одејќи, кесатӣа ми се скина.* (РБ, 95) (‘додека одев, кесата ми се скина’)

(599) *Го извадив̄ ӣаричнико̄ӣ и буричкајки низ сий̄нӣӣе ӣари, на земја ми се стркала ӣе̄иденарка.* (РБ, 52) (‘додека буричкав низ ситните пари, на земја ми се стркала петденарка’)

Според тоа, колку е посилна врската меѓу претходниот и актуелниот контекст (исказот што го отвора конструкцијата), т.е. колку е референтот „поанафорски“ (или барем поподразбирлив, ако се земат предвид и случаите со првото лице), толку е поконкурентен за иницијална конструкција, која во тие случаи функционира како преод меѓу двата контекста, т.е. го одржува тематскиот референт. Во согласност со посоченото, во корпусот не се јавува ниту еден случај со иницијална конструкција во врска со акузативен или со дативен аргумент што се однесува на неидентификуван референт (т.е. што е претставен со неопределена именска синтаagma).

Меѓу конструкциите има и морфолошка разлика. За разлика од придавките (глаголските и квалификативните), кои се најчести (независно од позицијата), глаголските прилози се јавуваат во четири случаи, во иницијална позиција (597)–(600)⁷². Од друга страна, именските конструкции во сите случаи се јавуваат во финална позиција, од типот на (601), со исклучок на еден пример, каде што конструкцијата е во медијална позиција, а акузативниот аргумент – во иницијална (603).

(597) *Одејќи ӣо бодо̄ӣ на најрс̄ӣоко̄ӣ, којзнае оо кое доба, ӣ доаѓаше одамна заборавенатӣа баиба деве̄ӣина: „Кр̄ӣеж и ӣр̄ӣеж кука вр̄ӣи, кр̄ӣеж и ӣр̄ӣеж кука вр̄ӣи“.* (ДС, 29)

(598) *Одејќи, кесатӣа ми се скина.* (РБ, 95)

⁷² Овие примери се информациски аналогни со примерите во фуснота 66: *Одејќи на работа, го/ме фати дожд* и *Шетајќи, му/ми дојде една идеја*. Според тоа, кога се подразбираат од претходниот или од ситуационскиот контекст, т.е. кога се претставени со кратки личнозаменски форми, акузативниот и дативниот аргумент се поконкурентни да понесат глаголски прилози, кои почесто се иницијални. Тоа значи дека можноста глаголскиот прилог да се врзе со некој од несубјектните аргументи зависи и од информацискиот статус на нивните референти.

(599) *Го извадив ѝаричникоѝ и буричкајќи низ сийниѝе ѝари, на земја ми се сѝркала ѝеѝденарка.* (РБ, 52)

(600) *И не знаејќи, не му ѝежеше, ѝуку само го следеше сенкаѝа на Танас* (...) (ДС 41)

(601) *Ѓ најров одлична ѝсихијаѝарка, жена на мој колеѝа.* (РБ, 71-72);

(603) *Вечераѝа, некаква чорба, ја гоѝви Рисѝана.* (БК, 186)

Што се однесува на семантичкиот аспект, иницијалните конструкции се izdelуваат по тоа што често имаат околносни значења (причинско, концесивно, временско, депиктивно). Така, како што се согледува од парафразите покрај примерите, од деветте иницијални конструкции три имаат причинско значење (432), (600), (602), две – концесивно (542), (552), три – темпорално (597), (598), (599), а една – депиктивно (387) (каде што не може да се исклучи ни причинското значење).

(432) *Вака висок, ѝебе главата како ушѝе да ѝи е во облаци.* (ДС, 88) (‘од што си вака висок, тебе главата како уште да ти е в облаци’)

(600) *И не знаејќи, не му ѝежеше, ѝуку само го следеше сенкаѝа на Танас* (...) (ДС 41) (‘бидејќи не знаеше, не му тежеше’)

(602) *Коѝа се разбуди, омекнаѝ но здрвен, му беше како да испливал од оладена када, во која скиѝнала и ѝенаѝа, но се виде во соѝсѝвениоѝ креветѝ со ѝаѝковата ѝижама.* (ДС 39) (‘бидејќи беше омекнат но здрвен, му беше како да испливал од оладена када’)

(542) *Колку и ѝомирен, надежѝа не го напушташе.* (ДС, 50) (‘колку и да беше помирен, надежта не го напушташе’)

(552) (...) *ѝа ушѝе неоѝворен [индексоѝ] а ѝаа веќе израдувана, брзаше да му го покаже на Танас.* (ДС, 30) (‘иако индексот сѝ уште не беше отворен, таа брзаше да му го покаже на Танас’)

(597) *Одејќи ѝо бодоѝ на најрсѝокоѝ, којзнае од кое доба, ѝ доаѝаше одамна заборавенаѝа баиба девеѝина: „Крѝеж и ѝрѝеж кука врѝи, крѝеж и ѝрѝеж кука врѝи“.* (ДС, 29) (‘додека одеше по бодот на напрстокот, ѝ доаѝаше одамна заборавената бабина деветина’)

(598) *Одејќи, ќесаѝа ми се скина.* (РБ, 95) (‘додека одев, ќесата ми се скина’)

(599) *Го извадив ѝаричникоѝ и буричкајќи низ ситниѝе ѝари, на земја ми се сѝркала ѝеѝденарка.* (РБ, 52) (‘додека буричкав низ ситните пари, на земја ми се стркала петденарка’)

(387) *Вклучен веќе во дневниѝе задачи, ми се чинеше дека ушиѝе досѝа денови ќе ѝоминам во малиоѝ шайор во соседсѝво со Тени.* (БК, 297) (‘ми се чинеше дека уште доста денови ќе поминам во малиот шатор, при што/бидејќи веќе бев вклучен во дневните задачи’)

Што се однесува на медијалните конструкции, од трите случаи, во еден е чисто дескриптивна, нерестриктивен модификатор (603), во еден – причинска (431) а во еден – концесивна (546).

(603) *Вечераѝа, некаква чорба, ја гоѝви Рисиѝана.* (БК, 186) (‘вечерата, која е некаква чорба, ја готви Ристана’)

(431) *Зайворениоѝ Иво Андриќ, секогаш гоѝов да ја ѝовлече дисѝанцаѝа сѝрема оруѝиѝе, само еднаш сум го видел да се возбуди и да реагира со ѝовишен ѝон.* (БК, 257) (‘бидејќи Андриќ секогаш беше готов да ја повлече дистанцата спрема другите, само еднаш сум го видел да се возбуди’)

(546) *На Ал, крсѝен или некрсѝен, бабиноѝо и народноѝо име му осѝана за век.* (ЖЧ, 13) (‘независно од тоа дали е крстен или некрстен, на Ал бабиното и народно име му остана за век’)

Кај финалните конструкции преовладуваат чисто дескриптивното (функцијата на нерестриктивен модификатор) (604) и депиктивното значење (330). Причинското и концесивното речиси сосема изостануваат, со исклучок на примерот (553), кој е концесивен и во кој конструкцијата е во финална позиција – а носителот (акузативниот аргумент) – во иницијална.

(604) *Нависѝина Блаже е облечен гѝрадски, носи свеѝол косѝум, добиен одамна од Унра.* (БК, 187) (‘носи светол костум, кој е добиен одамна од Унра’)

(330) *Го најдов дури во дното на дворот, седнајќи на креветот под лозница.* (БК 295) (‘го најдов дури во дното на дворот, при што беше седнат на кревет под лозница’)

(553) *А народот штом ќе крсти, тоа име никој после не може да ти го земе, арно или лошо.* (ЖЧ, 13) (‘и да е арно и да е лошо, тоа име после никој не може да ти го земе’)

3.2.4.2.2. Сумарни согледувања за корелацијата меѓу позицијата на неинтегрираните конструкции и синтаксичките, семантичките и информациските фактори

Анализата покажува дека десната зона е својствена само за тие конструкции во врска со акузативниот и со дативниот аргумент што изразуваат **чисто дескриптивно** (кога се нерестриktivни модификатори) или **депиктивно значење**. Најпосле, тоа е карактеристика и на субјектните конструкции, кои во левата зона може да ги понесат сите значења (депиктивното, причинското, концесивното, депиктивно-причинското и депиктивно-концесивното), а во десната – само депиктивното, депиктивно-причинското и депиктивно-концесивното⁷³.

Според тоа, неинтегрираните конструкции не се еднакво флексибилни едни со други во поглед на една од карактеристиките што ги обединуваат – слободната позиција, туку таа зависи од нивниот **семантички карактер**. Во таа смисла, конструкциите со депиктивно значење или нијанса се **линеарно најслободни**, а конструкциите што изразуваат релативно (долго)трајни, **поиманентни карактеристики** во причинска или во концесивна релација со настанот се ограничени на **левата зона**, при што се јавуваат, главно, во иницијална позиција.

Освен тоа, позицијата на неинтегрираните конструкции воопшто зависи и од **синтаксичките фактори**, т.е. од функцијата на аргументот на кој се однесуваат. Субјектните конструкции се линеарно многу послободни од акузативните и од дативните, т.е. се јавуваат во сите позиции. Во таа смисла, за разлика од акузативните и од дативните конструкции во левата зона, кои се, сепак, реткост,

⁷³ Субјектот неограничено може да ги понесе и конструкциите со чисто дескриптивно значење (нерестриktivните модификатори), кои ќе бидат разгледани во следниот дел.

субјектните конструкции не се јавуваат само во левата зона (која е типична за субјектниот аргумент) туку (кога изразуваат депиктивно значење или нијанса) често и во десната (типична за акузативниот и за дативниот аргумент).

Од **информациски аспект**, неинтегрираните конструкции со значењата разгледани досега ја споделуваат карактеристиката, кога ќе се јават во иницијална позиција, често да се однесуваат на содржина и на референт што се во врска со **претходниот контекст**. Во таа смисла, иако не се од непосреден интерес на трудот, показателни се и случаите со глаголски прилози. Во таа насока, кога се подразбираат од непосредниот претходен контекст или од комуникациската ситуација (па се претставени со кратки личнозаменски форми), акузативниот и дативниот аргумент се поконкурентни да понесат глаголски прилози, кои, во согласност со тематскиот карактер на својот носител, вообичаено се јавуваат во иницијална позиција. Според тоа, глаголските прилози споделуваат една карактеристика со придавските неинтегрирани конструкции кога е во прашање иницијалната позиција – веројатноста да се врзат со некој од несубјектните аргументи зависи и од информацискиот статус, т.е. од непосредната достапност во контекстот на нивните референти.

4. НЕИНТЕГРИРАНИТЕ КОНСТРУКЦИИ КАКО МОДИФИКАТОРИ ВО ИМЕНСКАТА СИНТАГМА

4.1. Воведни белешки

Во деловите што следуваат ќе бидат разгледани неинтегрираните конструкции конституирани од придавки и од именки што функционираат како модификатори во именската синтагма. Според тоа, тие се разликуваат од веќе разгледаните конструкции по тоа што се дел од структурата на именската синтагма, а не на реченицата. Причината за таа разлика е од семантички карактер. Како што беше покажано, депиктивните конструкции влегуваат во значенска врска со предикатот преку тоа што изразуваат карактеристика паралелна со неговиот настан, а причинските и концесивните – преку тоа што изразуваат карактеристика во каузална релација со настанот. За разлика од нив, неинтегрираните конструкции во функција на модификатори изразуваат карактеристики што не се во семантичка врска со предикатот, туку се релевантни како дополнителен опис на референтот, независно од неговото учество во настанот. Во таа смисла, карактеристиките што ги изразуваат нерестриktivните модификатори се дигресији од главниот настан.

За да функционираат на тој начин, конструкциите треба да исполнуваат два семантички услова:

1. да изразуваат релативно (долго)трајни, поиманентни карактеристики, кои го опфаќаат носителот пошироко од интервалот на настанот (по што се разликуваат од депиктивните конструкции);

2. тие, релативно долго(трајни) карактеристики да не бидат во каузална (причинска, концесивна, кондиционална) или, евентуално, во темпорална врска со настанот (по што се разликуваат од причинските, концесивните, кондиционалните и темпоралните неинтегрирани конструкции).

Придавските и именските модификатори ќе бидат анализирани од синтаксичка, семантичка и информациска перспектива. Притоа, прво ќе бидат разгледани придавските модификатори, а потоа – именските. Се разбира, и меѓу едните и меѓу другите, клучно место ќе има разликата меѓу интегрираните и неинтегрираните варијанти.

4.2. Придавките како (не)рестриктивни модификатори во именската синтагма

Како модификатори во именската синтагма, придавките можат да вршат рестриктивна или нерестриктивна функција. Во првите случаи го стеснуваат опсегот на именската синтагма, при што ја условуваат идентификацијата/квалификацијата на нејзиниот референт. Во вторите, збогатувајќи ја нејзината содржина, му припишуваат признаци ирелевантни за идентификацијата/квалификацијата. Според Тополињска (2003: 149), „именските модификатори од различен вид (придавски лексеми, именски синтагми, релативни реченици) можат да вршат соодветно рестриктивна или апозитивна функција, т.е. или (а) да ја збогатуваат содржината (конотација) и истовремено да ја стеснуваат екстензијата (денотација) на именуваниот поим, или (б) да ја збогатуваат содржината на поимот чија денотација е веќе дефинитивно одредена пред таа нова содржина да му се придодаде.“ Првите ги илустрира со примерот (605), а вторите – со (606)⁷⁴.

(605) *Новодојдениите студенти уште не ги знаеле правилата на играа.*

(606) *Студентите, новодојдени, уште не ги знаеле правилата на играа.*

Терминот *идентификација* се однесува на определените именски синтагми, а терминот *квалификација* – на неопределените. Според тоа, опозицијата *рестриктивност* – *нерестриктивност* е релевантна и за едните и за другите. Тоа го покажува разликата меѓу примерите (607) и (608), каде што (и во едниот и во другиот) двата модификатора (*шешки* и *ошшесивени*) функционираат рестриктивно.

(607) *Ги решија шешките ошшесивени проблеми.*

(608) *Решаја шешки ошшесивени проблеми.*

⁷⁴ Во примерите, особено во вториот, кој е неинтегриран, доаѓа предвид и причинско толкување: ‘бидејќи биле новодојдени, студентите сè уште не ги знаеле правилата на играта’. Освен тоа, тезата во овој дел од трудот е дека и примерите како првиот, т.е. интегрираните модификатори, сепак, може да функционираат нерестриктивно.

Во првиот пример, каде што се врши идентификација на референтот (именската синтагма е определена), значењето е ‘ги решија тие општествени проблеми што се тешки’, а импликацијата – *о̄ӣш̄ӣес̄ӣвенӣ ѝ̄роблемӣ*. Во вториот пример, каде што се врши квалификација на референтот (именската синтагма е неопределена), значењето е ‘решаваат такви општествени проблеми што се тешки’, а импликацијата – *не̄ решија̄ о̄ӣш̄ӣес̄ӣвенӣ ѝ̄роблемӣ ш̄ӣо̄ не̄ се̄ ѝ̄еш̄кӣ* (т.е. *ш̄ӣо̄ се̄ лес̄нӣ*). Како што покажуваат парафразите, првиот пример соодветствува, според терминологијата на Минова-Ѓуркова (2000: 139–145, 257–263), на рестриктивните индивидуализирачки релативни реченици, а вториот – на рестриктивните квалификативни релативни реченици⁷⁵.

Во двата примера придавските модификатори може да се реализираат и прозодиски дисконтинуирано, со полупауза (609), (610), при што вториот модификатор (*о̄ӣш̄ӣес̄ӣвенӣ*) функционира нерестриктивно. Интерпретацијата на првиот пример е ‘ги решија тешките проблеми, кои се општествени’ (‘ги решија тешките проблеми, а тие се општествени’), а на вториот – ‘решаваат тешките проблеми, кои се општествени’ (‘решаваат тешките проблеми, а тие се општествени’). И во овие примери се врши идентификација (во првиот)/квалификација (во вториот), што потврдува дека опозицијата *рес̄ӣрик̄ӣивнос̄ӣ – нерес̄ӣрик̄ӣивнос̄ӣ* е релевантна и за идентификацијата (т.е. за определените именски синтагми) и за квалификацијата (т.е. за неопределените именски синтагми).

(609) *Гӣ решија̄ ѝ̄еш̄кӣѝ̄е, о̄ӣш̄ӣес̄ӣвенӣ ѝ̄роблемӣ.*

(610) *Решаваат̄ ѝ̄еш̄кӣ, о̄ӣш̄ӣес̄ӣвенӣ ѝ̄роблемӣ.*

И во едниот и во другиот случај модификаторите може да се линеаризираат и обратно, при што, како што покажуваат парафразите покрај примерите, првиот

⁷⁵ Сп. Минова-Ѓуркова (2011: 28–31). Во македонистичката литература опозицијата *рестриктивност – нерестриктивност* е поразработена на планот на релативните реченици – в. и Корубин (1990: 250–282), Бужаровска (2008); Тополињска (1974: 87–88), одошто на планот на придавската модификација – в. Тополињска (1997: 227–232).

модификатор (*о̄ӣш̄ӣес̄т̄ивени*) функционира рестриктивно, а вториот (*ӣешки*) – нерестриктивно (611), (612).

(611) *Ги решија о̄ӣш̄ӣес̄т̄ивенӣе, ӣешки ӣроблеми.* (‘ги решија општествените проблеми, кои се тешки’/ги решија општествените проблеми, а тие се тешки’)

(612) *Решија о̄ӣш̄ӣес̄т̄ивени, ӣешки ӣроблеми.* (‘решија општествени проблеми, кои се тешки’/‘решија општествени проблеми, а тие се тешки’)

Најпосле, има и случаи во кои, за разлика од претходните, првиот модификатор функционира нерестриктивно, а вториот – рестриктивно. Така, во примерот (613), во именската синтагма *сложена̄ӣа човечка ӣприрода* модификаторот *сложена̄ӣа* функционира нерестриктивно, а *човечка* – рестриктивно: ‘човечката природа, која е сложена’ (‘човечката природа, а таа е сложена’). Во тие случаи, кога му претходи на рестриктивниот (како во примерот), нерестриктивниот модификатор се реализира интегрирано. Кога следува по рестриктивниот, редовно ја разбива именската синтагма со полупауза (613а). Според тоа, (613) и (613а) функционираат како збороредни и прозодиски варијанти на една именска синтагма.

(613) *Заедно со ӣоа ӣреба да бидат̄ внесени и ӣочиӣувани и орӯџи, нема̄ӣерӣјални с̄тимули и мо̄ӣиви, кои се сврзани со **сложена̄ӣа** човечка ӣприрода и кои се мошне важни за едно малцинс̄ӣво.* (КМ, 92)

(613а) *Заедно со ӣоа ӣреба да бидат̄ внесени и ӣочиӣувани и орӯџи, нема̄ӣерӣјални с̄тимули и мо̄ӣиви, кои се сврзани со човечка̄ӣа, **сложена̄ӣа** ӣприрода и кои се мошне важни за едно малцинс̄ӣво.*

За интерпретацијата на модификаторите како рестриктивни или како нерестриктивни, се разбира, решава и контекстот. Серл (Serl 1991: 157) ја наведува синтагмата *нашио̄ӣ славен војвода*, при што го интерпретира модификаторот *славен*, пред сè, како нерестриктивен: ‘нашиот војвода, кој е славен’. За рестриктивното толкување остава простор во поретки контексти, кои претпоставуваат множество наши војводи од кои само еден е славен: ‘тој наш војвода што е славен’, со

импликацијата *a ne oꝛuġiiġe naŝi voĵvodi, koi ne se slavni*. Од друга страна, до двозначност не може да дојде, на пример, во именската синтагма *neĝovaiġa ġriġliġva maĵka*, која може да реферира само на една мајка, па модификаторот *ġriġliġva* може да биде само нерестриктивен: ‘неговата мајка, која е грижлива’.

Посочувајќи дека нерестриктивната модификација е дополнување со информација за веќе конструиран референт, а рестриктивната придонесува за негова идентификација, со оглед на францускиот јазик, Менгено (Maingueneau 2014: 79–80) забележува дека рестриктивната и нерестриктивната функција не мора да бидат формално издиференцирани една од друга. Можноста за две интерпретации во еден случај ја илустрира со примерот (614), каде што целта може да е референција на деца чија руса коса ги izdelува од други, поинакви (рестриктивно толкување: ‘децата што беа руси шетаа по улиците, не другите’), од една страна, но и само да се даде дополнителен, дескриптивен детаљ (нерестриктивно толкување: ‘децата, кои беа руси, шетаа по улиците’), од друга⁷⁶.

(614) *Les enfants blonds parcouraient les routes.*

‘Русите деца шетаа по улиците.’

Интересни во таа смисла се случаите во кои нерестриктивниот модификатор се јавува меѓу показната замена и центарот на именската синтагма, од типот на (615), каде што модификаторот *убав* функционира нерестриктивно: ‘овој нотес, кој е убав (‘овој нотес, а тој е убав’). Рестриктивната функција (‘овој нотес од тие што се убави’) е исклучена, затоа што во контекстот не станува збор за повеќе убави нотеси од кои се izdelува односниот.

(615) *Овој убав ношес, во којшiiо ġи заiiшувам своиие секавања, ġо носи ликоii на Мирослав Крлежа и е издаден во неĝова чесii.* (БК, 258)

Показните замены, во принцип, имплицираат контрастивност, која се состои во тоа што служат за идентификација на референт од множество што се состои барем

⁷⁶ За двозначноста во поглед на (не)рестриктивноста в. и кај Јесперсен (Jespersen 1992: 112). За нерестриктивната придавска модификација во македонскиот јазик в. и кај Петревски (2017a).

од два елемента, кое е посочено со конститутивниот елемент на синтагмата⁷⁷. Според тоа, во случаите од типот на *оваа книџа* со показната замена се идентификува елемент на множеството книги. Аналогно на тоа, во синтагмите со конститутивен елемент, модификатор и показна замена, како *оваа инџересна книџа*, се очекува конститутивниот елемент (*книџа*) да го изделува множеството книги, модификаторот (*инџересна*) – подмножеството интересни книги, а показната замена (*оваа*) – книгата од подмножеството интересни книги, т.е. референтот на именската синтагма. Сепак, таа интерпретација, според која модификаторот (*инџересна*) е рестриктивен, претпоставува специфичен контекст, од типот на (616).

(616) *Денес ќе разговараме само за инџересни книџи. Сџоред џоа, да џочнеме со оваа инџересна книџа.*

Како што се согледува, во првата реченица од множеството книги се изделува подмножеството интересни книги, а во втората се идентификува една од интересните книги. Според тоа, референтот се идентификува од подмножеството (*инџересни книџи*), а не од множеството (*книџи*), иако може да се идентификува и непосредно, од множеството, т.е. истата книга да се идентификува со именската синтагма *оваа книџа*.

Слично на претходниот, во примерите (617) и (618) именските синтагми се конципирани на тој начин, што модификаторите (*убав/ниџиџожна*) не воведуваат подмножества (*убави живоџи/ниџиџожни чавки*), туку ги квалификуваат референтите по идентификацијата. Со други зборови, референтите (*овој живоџи/оваа чавка*) се идентификувани од множеството (*живоџи/чавки*), а се карактеризираат (како *убав/ниџиџожна*) по идентификацијата. Тоа доаѓа до израз и преку интонацијата: нерестриктивното конципирање го поставува фокусот на модификаторот (како на понова информација), а рестриктивното (кое е поретко) – би го поставило на показната замена⁷⁸.

⁷⁷ За контрастивноста на показните замени в. Корубин (1988).

⁷⁸ Според Кербрат-Орекиони (Kerbrat-Orecchioni 2012: 94–113), придавките се класификуваат на објективни (од типот на *женет/неженет*) и субјективни, субјективните – на афективни (од типот на *патетичен*) и евалуативни, а евалуативните – на аксиолошки (од типот на *добар/лош*) и неаксиолошки (од типот на *студен/топол*). Сп. Паво и Сарфати (Paveau et Sarfati 2012: 176–177), Менгено (Maingueneau 1993: 121–123), Фромилаг и Сансие-Шато (Fromilhauge et Sancier-Chateau

(617) *Трајко овчаро̄ӣ ѝлачеше ӣ ѓи бршиеше јадрѝе солзи. – „А бре, Коневци, ӣӣӣо ви сѝана да се делиѝе ѝри оваа **убава** живо̄ӣ“ (...)* (БК, 207) (‘што ви текна да се делите од овој живот, кој е убав’)

(618) *Оваа **нишѝожна** чавка може да леѝа, а оваа крава од која човеко̄ӣ има ѝолку ѝолза да не може!* (БК, 279) (‘оваа чавка, која е ништожна, може да лета’)

Во последните примери модификаторите *убава* и *нишѝожна* може да се толкуваат и концесивно: ‘иако е убав овој живот, вие се делите од него’; ‘иако е ништожна, оваа чавка може да лета’. Сепак, концесивното значење би било поизразно кога конструкциите би биле неинтегрирани. Неинтегрираната варијанта со концесивно значење е попогодна во вториот пример, каде што придавката се однесува на субјектот (618a).

(618a) ***Нишѝожна**, оваа чавка може да леѝа.* (‘иако е ништожна, оваа чавка може да лета’)

Од сличен карактер се примерите (619) и (620), во кои интегрираните варијанти сугерираат толкување, пред сè, како модификатор. Неинтегрираните (619a), (620a) упатуваат кон причинска интерпретација, во првиот случај, а концесивна – во вториот.

(619) (...) ***Суеѝнио̄ӣ** Трамѝ се одмазди (...)* (СТВ) (‘Трамп, кој е суетен, се одмазди’)

(620) *Вардгар во финале: Падна **моќнаѝа** Барселона.* (Екр.) (‘падна Барселона, која е моќна’)

(619a) ***Суеѝен**, Трамѝ се одмазди.* (‘бидејќи е суетен, Трамп се одмазди’)

(620a) ***Моќна**, Барселона ѝадна.* (‘иако е моќна, Барселона падна’)

2012: 208–210). Во таа смисла, чести се случаите во кои како интегриран нерестриктивен модификатор функционира придавка со субјективно значење, од типот на *интересна*, *убава*, *нишѝожна*, како во примерите.

4.2.1. Придавките како (не)рестриktivни модификатори на сопствените именки

Опозицијата *рес̄ириктивност̄* – *нерес̄ириктивност̄* е релевантна дури и кај сопствените именки, чија референција е дефинирана како уникална, што значи дека се однесуваат на единствен можен носител на името во ситуацијата⁷⁹. Сепак, освен на нерестриktivна (621), (622), тие се подложни и на рестриktivна модификација (623), (624), (625).

(621) *Така, неговите̄ њое̄скӣ њворби не може и да не се доведуваат̄ во врска, и њокрај нивната̄ жива комуникација со родниот̄ крај и со својот̄ народ, со сите̄ ст̄радања на кои во **ст̄удената̄** Москва бил изложен нежниот̄ њо њприрода и сиромашен ст̄уден̄ од Македонија.* (НР, 31) ('во Москва, која е студена')

(622) *Сум чул една верзија, но њоа не е за верување, дека дури и **ст̄рашниот̄** Нес̄тор Махно, водачот̄ на анархист̄ичкӣте банди во Украина, го окончал својот̄ живо̄т̄ њод монашко име во некој манаст̄ир во Црна Гора.* ('дури и Нестор Махно, кој бил страшен') (БК, 182)

(623) ***Вашит̄** Иван работеше, а **нашит̄** безделничеше.* ('тој Иван што е ваш работеше, а тој Иван што е наш безделничеше')

(624) ***Младиот̄** Витгенштајн, речиси и да нема доирни њочки, со **зрелиот̄** Витгенштајн.* ('младата фаза на Витгенштајн речиси нема доирни со неговата зрела фаза') (СМ, 137)

(625) *Бугарија њо̄т̄ишува конвенција и со Грција на ње̄т̄и ок̄омври, а жрчка̄та̄ флот̄а била задолжена да ја њрекине морската̄ комуникација меѓу Мала Азија и **евро̄ска** Турција.* (НМ) ('тој дел од Турција што е европски')

Во примерите (621) и (622) карактеристиките само го квалификуваат веќе идентификуваниот референт. Од друга страна, во (623), каде што се во прашање двајца носители на едно име, модификаторот идентификува еден од нив. Во (624),

⁷⁹ За уникалната референција в. Минова-Ѓуркова (2000: 134–137). Во врска со сопствените именки, Фло и Ван де Валд (Flaux, Van de Valde 2000: 3) го посочуваат терминот *предикати на именување* (*prédicats de dénomination*).

пак, се врши рестрикција преку сегментација на еден референт врз временска основа, а во (625) – врз просторна. Двата последни примера се интересни во поглед на тоа што ја релативизираат уникалноста на референцијата на сопствените именки дури и кога е во прашање еден носител (за разлика од примерот 623, каде што има двајца носители на едно име). Во таа смисла, во примерот (624) Витгенштајн е подвоен метонимски, при што се идентификува една фаза од неговиот живот и творештво (млада), на која ѝ се сопоставува друга (зрела). Во примерот (625), пак, се идентификува европскиот дел од Турција, која зафаќа и азиски дел.

4.2.2. Придавските неинтегрирани конструкции како модификатори во именската синтагма наспрема другите неинтегрирани конструкции

Најсоодветна парафраза за нерестриktivните модификатори се нерестриktivните релативни реченици, во кои може да се употреби дискурсниот сврзник *инаку*, како показател дека содржината е, условно земено, дигресија од контекстот на главната предикација или, во најмала река, дека не е во семантичка, т.е. каузална (причинска или концесивна) или темпорална врска со неа. Тоа го покажуваат примерите (626)–(631), од кои првиот е депиктивен (626), вториот – причински (627), третиот – концесивен (628), четвртиот – временски (629), петтиот – условен (630), а шестиот – со нерестриktivен модификатор (631).

(626) *Давид, седна̄ӣ наземи, ӣтара̄шкаше низ кнӣџӣӣе.* (‘Давид тарашкаше низ книгите, при што беше седнат наземи’)

(627) *Пет̄ар, секо̄џаш̄ ӣпоӣтар̄ од орӯџӣӣе, со лесно̄ӣӣја изманӣџулира.* (‘бидејќи е секогаш поитар од другите, Петар со леснотија изманипулира’)

(628) *Симона, секо̄џаш̄ рационална во ӣроценкӣӣе, овој ӣаӣ ӣре̄шера.* (‘иако е секогаш рационална во оценките, Симона овој пат претера’)

(629) *Иван, ӣрашан̄ како ќе ӣос̄таӣи, рече дека ќе се ӣридржува до ӣринцӣӣӣӣе.* (‘кога беше прашан како ќе постапи, Иван рече дека ќе се придржува до принципите’)

(630) *Овој термин, приспособен на македонски, би бил пошироко прифатлив.* (‘кога би бил приспособен на македонски, овој термин би бил пошироко прифатлив’)

(631) *Ања, (инаку) родена во Скопје, работи како лектор.* (‘Ања, која е родена во Скопје, работи како лектор’)

За разлика од сите други конструкции, кои може да бидат и препозитивни во однос на носителот, во иницијална позиција (632)–(634), нерестриktivните модификатори речиси воопшто не се јавуваат во таа позиција (635).

(632) *Седнај на земи, Давид тарашкаше низ книгите.* (‘Давид тарашкаше низ книгите, при што беше седнат на земи’)

(633) *Секогаш поитар од другите, Петар со леснотија изманипулира.* (‘бидејќи е секогаш поитар од другите, Петар со леснотија изманипулира’)

(634) *Секогаш рационална во проценките, Симона овој пат претера.* (‘иако е секогаш рационална во проценките, Симона овој пат претера’)

(635) *?Родена во Скопје, Ања работи како лектор.* (‘Ања, која е родена во Скопје, работи како лектор’)

Во расположливиот корпус, во препозиција се јавува само еден неинтегриран модификатор што неспорно може да се интерпретира само на тој начин, без дополнителни, каузални, депиктивни или темпорални нијанси (636).

(636) *Родена 1986 година во Штип, Сања Арсовска дипломирала актерска игра на Факултетот за драмски уметности Скопје.* (‘Сања Арсовска, која е родена во 1986 година во Штип, дипломирала актерска игра’) (PCE 2)

Таа линеаризација на неинтегрираните модификатори е во согласност со линеаризацијата на соодветните дел-реченици. Во таа смисла, за разлика од причинските (637), концесивните (638), временските (639) и кондиционалните (640), релативните дел-реченици се исклучени во препозиција (641).

(637) *Бидејќи е секогаш поитар од другите, Петар со леснотија изманипулира.*

(638) *Иако е секогаш рационална во проценките, Симона овој пат претера.*

(639) *Кога ѝ прашаа како ќе ѝ оди, Иван рече дека ќе се придржува до принципите.*

(640) *Ако се приспособи на македонски, овој термин би бил пошироко прифатлив.*

(641) **Која е родена во Скопје, Ања работи како лектор.*

Слично како кај причинските (642) и кај концесивните неинтегрирани конструкции (643) што изразуваат трајни карактеристики, неинтегрираните модификатори не се јавуваат ни во дистантна позиција во однос на носителот (644).

(642) *?Петар со леснотија изманипулира, секогаш поитар од другите.* (‘бидејќи е секогаш поитар од другите, Петар со леснотија изманипулира’)

(643) *?Симона овој пат претера, секогаш рационална во проценките.* (‘иако е секогаш рационална во проценките, Симона овој пат претера’)

(644) **Ања работи како лектор, родена во Скопје.* (‘Ања, која е родена во Скопје, работи како лектор’)

Најпосле, за разлика од депиктивните конструкции (645), неинтегрираните модификатори не може да се јават во интегрирани варијанти во дистантна позиција (646). Таа карактеристика ја споделуваат со еднозначно причинските (647) и еднозначно концесивните конструкции (648), кои изразуваат трајни карактеристики, со опфат поширок од интервалот на настанот.

(645) *Давид тарашкаше низ книгите седнат назем.* (‘Давид тарашкаше низ книгите, при што беше седнат назем’)

(646) **Ања работи како лектор родена во Скопје.* (‘Ања, која е родена во Скопје, работи како лектор’)

(647) **Петар со леснотија изманипулира секогаш поитар од другите.* (‘бидејќи е секогаш поитар од другите, Петар со леснотија изманипулира’)

(648) *Симона овој њаџи њреџера секогаш рационална во њроценкиџе. (‘иако е секогаш рационална во проценките, Симона овој пат претера’)

Неинтегрираните модификатори не може да се јават ни со имплицитен аргумент, кој се подразбира од непосредниот претходен контекст (649). За разлика од нив, како што беше покажано, таа карактеристика ја пројавуваат и депиктивните (650), и причинските (651) и концесивните конструкции (652). Како што покажуваат парафразите, тоа е карактеристика и на соодветните сложени конструкции, во кои субјектот, исто така, може да биде имплицитен. За разлика од нив, релативни реченици со имплицитен антецедент не се можни: *Која е родена во Скопје, работџи како лекџор.

(649) *Родена во Скопје, работџи како лекџор. (‘таа, која е родена во Скопје, работи како лектор’)

(650) Сеоднаџи наземи, џарашкаше низ книгџиџе. (‘тарашкаше низ книгите, при што беше седнат наземи’)

(651) Секогаш џоџџар оо оруџиџе, со лесноџија изманиџулира. (‘бидејќи е секогаш поитар од другите, со леснотија изманипулира’)

(652) Секогаш рационална во њроценкиџе, овој њаџи њреџера. (‘иако е секогаш рационална во проценките, овој пат претера’)

Како и во врска со можноста за препозиција, и од оваа карактеристика на неинтегрираните модификатори се јавува само една отстапка низ расположливите примери (653).

(653) Роден како Стојан, расџел џасејќи овци, учен оо своџиџе за Бога, за соживоџи и за несебичноџи. (Мот.) (‘тој, кој бил роден како Стојан, растел пасејќи овци’)

Можноста неинтегрираните модификатори да се врзат со непосредно анафорски референт (кој се подразбира од најблискиот претходен контекст) е исклучена и во случаите со акузативен аргумент. Во таа смисла, кога се врзува со

неинтегрирани модификатори, анафорскиот референт не може да биде претставен со кратка личнозаменска форма (654), што кај депиктивните конструкции е можно (655).

(654) **Ја срей̄навме, родена во Ской̄је.*

(655) *Го најдовме, седна̄ӣ наземи.* (‘го најдовме, при што беше седнат наземи’)

Низ примерите се јавува само една отстапка од таа карактеристика на неинтегрираните модификатори (656).

(656) *Дури й̄ред железничкио̄ӣ мост̄ӣ, возо̄ӣ зачкрӣӣ да ја намали брзина̄ӣа, за да го̄ mine речиси на й̄рс̄ӣи – й̄ой̄раван й̄о секоја војна и й̄ой̄лава, й̄а се̄й̄ак ма̄гарешки издржлив како износен самар ама од мај̄с̄ӣорска рака.* (ДС, 6) (‘за да го mine [мостот], кој беше поправан по секоја војна и поплава, па сепак магарешки издржлив’)

Во согласност со тоа, за разлика од сите други конструкции, неинтегрираните модификатори, во принцип, не се јавуваат ни во врска со референт претставен со анафорската замена, од типот на (657).

(657) *Таа, родена во Ской̄је, рабо̄ӣи како лек̄ӣор.* (‘таа, која е родена во Скопје, работи како лектор’)

Што се однесува на синтаксичките функции на носителите, за разлика од другите конструкции, кои се врзуваат, пред сè, со субјектот (со исклучок на депиктивните, кои често се јавуваат и во врска со акузативниот аргумент), неинтегрираните модификатори се врзуваат со аргументи во сите синтаксички функции, при што се јавуваат и во левата и во десната зона. Така, неинтегрираните модификатори се врзуваат:

– со субјектот (658);

(658) Бек, на вујко Филиј најсијариој син, Бек, најумен по таткото, сметаше дека Климе не смее да си оди неказнето (...) (ЖЧ, 38) ('Бек, кој беше најумен по таткото, сметаше дека Климе не смее да си оди неказнето')

– со акузативниот аргумент (659);

(659) За своја среќа во бавчајта на Клубој до срејнав и Тени Колемишевски, одговорен за внатрешни работи во градот. (БК, 294) ('го сретнав и Тени Колемишевски, кој беше одговорен за внатрешни работи во градот')

– со дативниот аргумент (386);

(386) Шоферој до поодојвори прозорецој и му се обрати на еден од нив, сијен човекче, ќелав, сијојен, сијујкан, ојрен на лојатајта да зривне малку: (...) (БК, 176) ('му се обрати на еден од нив, кој беше ќелав')

– со прилошките определби (660);

(660) Во дрвената барака на школската поликлиника во Прилеп, наследена од Првата светска војна, се врши систематски преглед на учениците од вијориој клас на нискајта гимназија. (БК, 227) ('во дрвената барака, која е наследена од Првата светска војна, се врши систематски преглед')

– со т.н. предлошки објект (661);

(661) За овие два-три дена во Цариград Коце се извиде со повеќемина пријатели Турци, преселени овде од Прилеп. (БК, 169) ('се извиде со повеќемина пријатели Турци, кои беа преселени овде од Прилеп')

– со именскиот дел од предикатот (662);

(662) *Чекањето само по себе е процес на мирување, додевен до бескрај.* (ДС, 93) (‘чекањето е само по себе процес на мирување, кој е здодевен до бескрај’)

– со модификатори во именската синтагма (663);

(663) *На неколку места се создале колонии од џујски печурки, белузлави дури се млади, а зрели поцрнуваат и се појат како кайран.* (БК, 175) (‘се создале колонии од џупски печурки, кои се белузлави дури се млади’)

– со апозиции (664);

(664) *Но нас не мамеше премијата – големото лицитерско срце со огледалце, изложено во џамлакот на Расима.* (БК, 222–223) (‘не мамеше премијата, големото лицитерско срце, кое беше изложено во џамлакот на Расима’)

Иако изразуваат подолготрајни карактеристики, во некои случаи неинтегрираните модификатори се комбинираат со депиктивни конструкции. Во примерот (665) *слаб* функционира како неинтегриран модификатор, а *облечен полуградски* и *со смачкан качкет на главата* – депиктивно: ‘во пределот стапи висок човек, кој беше слаб и притоа облечен полуградски и со смачкан качкет на главата’.

(665) *Појоа се ојвори од една страна врајата и во пределот одвај осветлен од слаба електрична светлина сјаји висок човек, слаб, облечен полуградски и со смачкан качкет на главата.* (БК, 271)

Сличен е примерот (666), кој беше разгледан меѓу депиктивните.

(666) *Шоферот го појвори прозорецот и му се обрати на еден од нив, ситен човечец, ќелав, истујен, истујкан, опрен на лопатата да здивне малку:* (...) (БК, 176) (‘му се обрати на еден од нив, кој беше ситен човечец, ќелав и притоа испотен, истујан и опрен на лопатата да здивне малку’)

Како што покажуваат претходните примери, неинтегрираните модификатори се врзуваат со именски синтагми конституирани и од општи и од сопствени именки. Притоа, за разлика од референтите на именските синтагми конституирани од сопствени именки (кои се, разбирливо, секогаш идентификувани), референтите на именските синтагми конституирани од општи именки во некои случаи се идентификувани, а во некои – неидентификувани. Именските синтагми со неидентификувани референти се јавуваат, главно, во десната зона.

4.2.3. Информациските карактеристики на придавските неинтегрирани конструкции како модификатори во именската синтагма

Рестриктивните модификатори се неопходни во информациската структура на исказот и се секогаш интегрирани (како и рестриктивните релативни реченици). Нивната информациска примарност не остава простор да бидат изоставени, што доаѓа до најочигледен израз во контрастирани контексти (667), (668).

(667) *Нивнаѝа* Александра сака музика. *Нашаѝа* Александра сака книжевност̄. (‘таа Александра што е нивна сака музика, а таа Александра што е наша сака книжевност’)

(668) *Нивнаѝа* Александра сака музика. **Александора* сака книжевност̄.

Од друга страна, во случаите со идентификувани референти, нерестриктивните модификатори може да се реализираат не само интегрирано туку и неинтегрирано, затоа што се секундарна информација, од која не зависи идентификацијата на референтот. Во таа смисла, можни се неколку варијанти. Неинтегрираните варијанти се највообичаени во постпозиција (669). Интегрираните варијанти во препозиција се можни (670), а во постпозиција – крајно невообичаени (можни, евентуално, во спонтаниот дискурс) (671), но двете неспорно доаѓаат предвид само во членувана (670), (671), а не и во нечленувана форма (672), (673). Во тие случаи членот функционира како дополнителен експонент на идентификуваноста на референтот, кој е примарно идентификуван со конститутивниот елемент (во примерот: со личното име).

- (669) *Меланија, ѓознаѓа ѓо разни конфликѓи, живее во оваа куќа.*
- (670) *Познаѓаѓа ѓо разни конфликѓи Меланија живее во оваа куќа.*
- (671) *Меланија ѓознаѓаѓа ѓо разни конфликѓи живее во оваа куќа.*
- (672) **Познаѓа ѓо разни конфликѓи Меланија живее во оваа куќа.*
- (673) **Меланија ѓознаѓа ѓо разни конфликѓи живее во оваа куќа.*

Интегрираните варијанти, пак, од типот на (674), кои прескриптивната норма не ги прифаќа поради линеаризацијата, се јавуваат, но се многу поретки од неинтегрираните (од типот на 674а)⁸⁰. Во таа смисла, во расположливиот корпус се јавуваат значителен број примери од типот на (674)–(676), кои, во согласност со повеќето други конструкции, се очекува да се линеаризираат како во варијантите (674а), (675а) и (676а).

(674) *Во врска со ѓаќваѓа во ниѓиѓо сериозно заснованаѓа уѓоѓреба на ова име е и именуваѓеѓо на Зборникоѓ на, сѓоред заблудииѓе и сѓоред наивноѓиѓиѓе, каракѓерисѓичниоѓ Верковиќ.* (НР, 60) (‘Верковиќ, кој е карактеристичен според заблудите и според наивностите’)

(675) (...) *Марко Цеѓенков всуѓноѓиѓ води ѓоѓеќло од блискоѓо до Прилеѓ село Ореовец (...)* (ГТ, 163) (‘селото Ореовец, кое е блиско до Прилеп’)

(676) *Веќе ѓодолѓо време се шираѓи ѓласини дека ѓреку со неѓрѓение очекуванаѓа вакцина за ковид-19, како и ѓреку воведуваѓеѓо 5Г-мрежа на елекѓронскиѓиѓе комуникации, ќе може да се уѓравува со мислиѓиѓе и ѓосѓаѓкиѓиѓе на вакцинираниѓиѓе (...)* (ВА) (‘вакцината за ковид-19, која е очекувана со нетрпение’)

(674а) *Во врска со ѓаќваѓа во ниѓиѓо сериозно заснованаѓа уѓоѓреба на ова име е и именуваѓеѓо на Зборникоѓ на Верковиќ, каракѓерисѓичен сѓоред заблудииѓе и сѓоред наивноѓиѓиѓе.* (‘Верковиќ, кој е карактеристичен според заблудите и според наивностите’)

(675а) (...) *Марко Цеѓенков всуѓноѓиѓ води ѓоѓеќло од селоѓо Ореовец, блиско до Прилеѓ (...)* (‘селото Ореовец, кое е блиско до Прилеп’)

⁸⁰ За ставот на нормата в. Минова-Ѓуркова (2000: 146–147), Минова-Ѓуркова (1996), Цветковски (1994). За линеаризацијата на конструкциите в. и Тополињска (1987), Марковиќ (2008).

(676a) *Веќе ѝодолго време се шираат гласини дека ѝреку вакцинаиџа за ковид-19, очекувана со неѝрпение, како и ѝреку воведувањето 5Г-мрежа на елекѝронскиџе комуникации, ќе може да се уѝравува со мислиџе и ѝосѝаѝкиџе на вакцинираниџе (...)* (‘вакцината за ковид-19, која е очекувана со нетрпение’)

Најпосле, фактор за реализацијата на нерестриktivниот модификатор како интегриран или како неинтегриран е и неговата структурна комплексност. Во таа смисла, кога е еднокомпонентен, составен само од придавка, модификаторот, во принцип, се реализира интегрирано (674б). Кога е повеќекомпонентен, т.е. кога придавката е развиена со определба, во принцип, се реализира неинтегрирано. Следствено, конструкциите од типот на претходните, во кои придавките се развиени со предлошки синтагми (*сѝоред заблудитџе, сѝоред наивносѝитџе; од Прилеј; со неѝрпение*), почесто се реализираат неинтегрирано. Во таа смисла, ако се сведе на придавката, конструкцијата многу попрво би се реализирала во интегрирана (674б) одошто во неинтегрирана варијанта, која е дури и крајно невообичаена (674в).

(674б) *Во врска со ѝакваџа во ниѝитџо серизно заснованата уѝоѝреба на ова име е и именувањето на Зборникот на каракѝерисѝичниот Верковиќ.*

(674в) *?Во врска со ѝакваџа во ниѝитџо серизно заснованата уѝоѝреба на ова име е и именувањето на Зборникот на Верковиќ, каракѝерисѝичен.*

Еднокомпонентните нерестриktivни модификатори се реализираат интегрирано во сите расположливи примери, од типот на (677)–(679). Евентуалните интегрирани варијанти (677а)–(679а), како што беше покажано претходно, се крајно невообичаени.

(677) *Кога се враѝија, гѝрацилниот Арагон беше најолно исцѝен и речиси му се ѝлачеше.* (БК, 284) (‘Арагон, кој беше грацилен’)

(678) *На своѝе бројни ѝаѝувања ѝо нашата земја Десанка не го одмина ни мојот Прилеј.* (БК, 263) (‘Прилеп, кој е мој’)

(679) (...) *и, се разбира, со јагнешкоџо гѝуче од кое ѝријатѝно се замирисуваше не само куѝето во кое беа смесѝени ѝуку и целиот вагон, великиот Јагѝик бескрајно размислуваше за Македонија.* (ДП, 10) (‘Јагѝик, кој е велик’)

(677a) ?*Кога се враиџија, Арагон, грацилен, беше најолно исцрпен и речиси му се йлачеше.* (‘Арагон, кој беше грацилен’)

(678a) **На своите бројни йаиувања йо нашата земја Десанка не го одмина ни Прилеп, мој.* (‘Прилеп, кој е мој’)

(679a) **(...) и, се разбира, со јагнешкоито гуње од кое йријайно се замирисуваше не само куйето во кое беа сместени йуку и целиот вагон, Јаѓиќ, велик, бескрајно размислуваше за Македонија.* (‘Јаѓиќ, кој е велик’)

Што се однесува на случаите со неидентификувани референти, во неутрални контексти, во принцип, има простор и за интегрирани (кои во тие случаи се секогаш рестриктивни) и за неинтегрирани варијанти. Во таа смисла, примерот (680) може да се реализира и интегрирано без семантички импликации (680a). Разликата е во тоа што во интегрираната (рестриктивна) варијанта содржината се претставува како поударна, а во неинтегрираната (нерестриктивна) – како информациски секундарна.

(680) *Трета сцена: човек, навлезен во средовечниите години* (за да ѝ йомогне на жената) *вади йрошки од џебот и им ги фрла на гулабиите да се соберат.* (БК, 150) (‘човек, кој е навлезен во средовечните години, вади трошки од џебот’)

(680a) *Трета сцена: човек навлезен во средовечниите години* (за да ѝ йомогне на жената) *вади йрошки од џебот и им ги фрла на гулабиите да се соберат.* (‘човек ишо е навлезен во средовечниите години вади йрошки од џебот’)

Сепак, контрастираните контексти, во кои содржината на конструкцијата се сопоставува со друга, ги налагаат интегрираните варијанти. Така, во варијантата (680б), која е со конструиран, дополнет контекст на автентичниот пример, содржината *навлезен во длабока сѝаросѝ* е сопоставена со содржината *навлезен во средовечниите години*, во претходниот контекст. Освен тоа, содржините им се припишуваат на различни референти посочени со иста именка (*човек*). Поради тоа, за да се издиференцира актуелниот (*човек навлезен во длабока сѝаросѝ*) од претходниот референт (*човек, навлезен во средовечниите години*), во вториот исказ содржината (*навлезен во длабока сѝаросѝ*) е информациски примарна, а конструкцијата – интегрирана.

(680б) *Третиа сцена: човек, навлезен во средовечниите години, вади широки од зебои и им ги фрла на зулабиите да се собираат. Наспроти, човек навлезен во длабока старост ја набљудува сцената.*

4.2.4. Сумарни согледувања за придавските неинтегрирани конструкции како модификатори во именската синтагма

За разлика од другите неинтегрирани конструкции, **придавските неинтегрирани модификатори** изразуваат карактеристики што не се во семантичка врска со предикатот, туку се релевантни како **дополнителен опис на референтот**, независно од неговото учество во настанот. Меѓу (не)рестриktivноста и (не)интегрираноста на модификаторите има делумна корелација. За разлика од интегрираните, кои почесто се рестриktivни, но може да бидат и нерестриktivни, неинтегрираните се секогаш нерестриktivни. Во таа смисла, тие не ја условуваат идентификацијата/комплетирањето на квалификацијата на референтот и, од друга страна, изразуваат релативно (долго)трајни, поиманентни карактеристики, кои го опфаќаат носителот пошироко од интервалот на настанот.

Бидејќи тие карактеристики не се во каузална (причинска, концесивна или кондиционална) или во темпорална врска со настанот, содржините што ги изразуваат неинтегрираните модификатори се **дигресији од настанот**. Семантичката разлика меѓу нив и другите конструкции има синтаксички импликации. За разлика од другите конструкции, кои се дел од реченичната структура, неинтегрираните модификатори се дел од именската синтагма.

Што се однесува на линеаризацијата, за разлика од сите други конструкции, неинтегрираните модификатори речиси воопшто **не се јавуваат во препозиција** во однос на носителот. Таа линеаризација е во согласност со линеаризацијата на релативните дел-реченици (чии еквиваленти се неинтегрираните модификатори). Од друга страна, слично на причинските и на концесивните неинтегрирани конструкции што изразуваат трајни карактеристики, неинтегрираните модификатори не може да се јават ни во дистантна позиција. Освен тоа, идентично на причинските и на концесивните неинтегрирани конструкции што изразуваат трајни карактеристики, а

за разлика од депиктивните – неинтегрираните модификатори **не може да се јават ни во интегрирани варијанти во дистантна позиција.**

За разлика од сите други конструкции, неинтегрираните модификатори **не се врзуваат со референти посочени во најнепосредниот претходен контекст**, па не се јавуваат со имплицитен субјект и со акузативен аргумент претставен со кратка личнозаменска форма. Во согласност со тоа, за разлика од сите други конструкции, неинтегрираните модификатори, во принцип, не се јавуваат ни во врска со референт претставен со анафорската замена. Од друга страна, за разлика од другите конструкции, кои се врзуваат, пред сè, со субјектот (со исклучок на депиктивните, кои често се јавуваат и во врска со акузативниот аргумент), неинтегрираните модификатори се врзуваат со аргументи во сите синтаксички функции, и во левата и во десната зона.

Неинтегрираните придавски модификатори се јавуваат **и со идентификувани и со неидентификувани референти**, т.е. и со определени и со неопределени именски синтагми (при што вторите се јавуваат, пред сè, во десната зона). Во случаите со идентификувани референти, кога се нерестриktivни, модификаторите може да се реализираат и неинтегрирано затоа што посочуваат секундарна информација, од која не зависи идентификацијата на референтот. И во случаите со неидентификувани референти, во принцип, има простор и за интегрирана (која во тие случаи е секогаш рестриktivна) и за неинтегрирана варијанта. Притоа, разликата е во тоа што во интегрираната варијанта содржината се претставува како поударна, а во неинтегрираната – како информациски секундарна. Од друга страна, (експлицитно или имплицитно) контрастираните контексти, во кои содржината на конструкцијата се сопоставува со друга, ги налагаат интегрираните (рестриktivни) варијанти.

Неспорен фактор за реализацијата на модификаторите како интегрирани или како неинтегрирани е **и нивната структурна комплексност**. Во таа смисла, кога се еднокомпонентни, составени само од придавка, во принцип, се реализираат интегрирано. Од друга страна, неинтегрираните варијанти се почести во случаите каде што конструкциите се повеќекомпонентни, т.е. вклучуваат и определби на придавката.

4.3. Именските (не)интегрирани конструкции како модификатори во именската синтагма

Во овој дел ќе бидат разгледани случаите од типот на (681) и (681a), во кои *младииџе џрофесори/млади џрофесори* функционираат како модификатори, а *Гане Тодоровски и Димитџар Митџрев* – како центри на именските синтагми.

(681) *Век оџџосле, џомнам како вчера да било, седнаа младииџе џрофесори Гане Тодоровски и Димитџар Митџрев (...)* (ДП, 19–20) (‘седнаа Гане Тодоровски и Димитар Митрев, кои беа млади професори’)

(681a) *Век оџџосле, џомнам како вчера да било, седнаа Гане Тодоровски и Димитџар Митџрев, млади џрофесори (...)* (‘седнаа Гане Тодоровски и Димитар Митрев, кои беа млади професори’)

Именските модификатори се разликуваат од каузалните – причинските (682) и концесивните именски конструкции (683), како и од темпоралните (684) кондиционалните (685) и депиктивните (686), кои се дел од реченичната структура, бидејќи се во семантичка врска со предикатот.

(682) *Промислен човек, џој не се истрча.* (‘бидејќи е промислен човек, тој не се истрча’)

(683) *Другџари од деџсџтво, тие се уште како да не се џознаваат доволно.* (‘иако се другџари од детство, тие се уште како да не се познаваат доволно’)

(684) *Како деџе, бил многу џроблемџичен.* (‘кога бил дете, бил многу проблемџичен’)

(685) *Како родитџели, и вие би биле многу џогрижливи.* (‘кога би биле родители, и вие би биле многу погрижливи’)

(686) *Заминаа џред две години, како искусни инженерџи.* (‘кога заминаа, пред две години, беа искусни инженерџи’)

Именските модификатори се разликуваат и од апозициите, кои се паралелна именска синтагма, со иста референцијална вредност со примарната, но одделна од

неа (687)⁸¹. Во таа смисла, апозицијата е именска синтагма кореферентна со претходната, при што двете се однесуваат на идентификуван референт, т.е. се определени. Позициски, тие може да се ротираат, а како апозиција функционира втората и се реализира прозодиски неинтегрирано (688).

(687) *Толстој, авторот на Кројцера соната, е роден во Јасна Полјана.*
(‘Толстој, а тој е авторот на Кројцера соната, е роден во Јасна Полјана’)

(688) *Авторот на Кројцера соната, Толстој, е роден во Јасна Полјана.*
(‘авторот на Кројцера соната, а тоа е Толстој, е роден во Јасна Полјана’)

Именските модификатори може да се реализираат и неинтегрирано (689), но за разлика од апозициите – се нужно неопределени. Трансформацијата на именскиот модификатор во определена форма го преобразува во апозиција (690), од која се разликува и концепциски. За разлика од апозицијата, која го поставува во преден план постоењето на еден референт соодветен на дескрипцијата (во случајот: *големиот руски реалист*), преку апстрахирање на другите, модификаторот само му ја припишува карактеристиката, без да го идентификува како единствен што соодветствува на неа⁸².

(689) *Толстој, голем руски реалист, е роден во Јасна Полјана.* (‘Толстој, кој е голем руски реалист, е роден во Јасна Полјана’)

(690) *Толстој, големиот руски реалист, е роден во Јасна Полјана.* (‘Толстој, а тој е големиот руски реалист, е роден во Јасна Полјана’)

За разлика од апозициите, именските модификатори може да се реализираат и интегрирано, во препозиција во однос на центарот на именската синтагма (691).

⁸¹ Сп. Минова-Гуркова (2000: 222–223), Корубин (1990: 298–310).

⁸² За апозициите од типот на (690) Мејер (1992: 82–86) го употребува терминот *нерестриktivни апозиции*, при што разликува и рестриktivни. Сепак, тука се застапува гледиштето дека рестриktivен потенцијал имаат само модификаторите, а како апозиции се разгледуваат само конструкциите од типот на посочената, кои се секогаш прозодиски неинтегрирани и нерестриktivни. Разликата меѓу рестриktivните и нерестриktivните модификатори ќе биде разгледана во натамошниот тек од овој дел.

Прозодиската дезинтеграција го трансформира центарот на именската синтагма во апозиција (692) и имплицира значење идентично на (690).

(691) *Големии руски реалисти Толстој е роден во Јасна Полјана.* (‘Толстој, кој е голем руски реалист, е роден во Јасна Полјана’)

(692) *Големии руски реалисти, Толстој, е роден во Јасна Полјана.* (‘големиот руски реалист, а тоа е Толстој, е роден во Јасна Полјана’)

Како што покажуваат претходните два примера, во некои случаи границата меѓу именските модификатори и апозициите не е реска. Во таа смисла, иако, покрај Толстој, доаѓаат предвид и други големи руски реалисти, во примерот (692), со дескрипцијата *големи руски реалисти* се идентификува само тој, а другите се апстрахираат, па *Толстој* функционира како нејзина апозиција. Ако се тргне од прозодиската (не)интегрираност, од таков карактер е и примерот (693), во кој *прејсегашелот на САД* функционира како именски модификатор, а *Доналд Трамп* – како центар, па е интегриран. Од друга страна, во (694) *прејсегашелот на САД* го идентификува референтот, а *Доналд Трамп* функционира како апозиција, па е неинтегрирана. Притоа, импликацијата е дека се има на ум само актуелната состојба, кога носител на функцијата *прејсегашел на САД* е тој, а претходните се апстрахираат.

(693) *Прејсегашелот на САД Доналд Трамп се закани дека ијрајно ќе ја сийира американската финансиска иодоршка за Светската здравствена организација (СЗО) доколку не се иодобри во рок од 30 дена.* (PCE 3) (‘Доналд Трамп, кој е претседател на САД, се закани’)

(694) *Прејсегашелот на САД, Доналд Трамп, денеска учесивуваше на ова насана ио иовод иразникои Ден на секавањеио (...)* (СП) (‘претседателот на САД, а тоа е Доналд Трамп, се закани’)

Поради тоа, примерот (695), во кој е прецизирано дека е во прашање актуелниот претседател на САД, е најсоодветно да се толкува апозициски (бидејќи нема други актуелни претседатели на САД): ‘актуелниот претседател на САД, а тоа

е Доналд Трамп'. Сепак, во него прозодиската дезинтеграција не е интерпункциски обележена. Во следниот пример, кој се однесува на иста информација пренесена преку друг медиум, е обележена (696). Во таа смисла, тоа што низ практиката се јавуваат и голем број случаи во кои прозодиската дезинтеграција не е обележена упатува кон евентуална недоследност, но и кон можноста целината да се поима како една именска синтагма, во која *Доналд Трамп* е центар, а *актуелниот претседател на САД* – нерестриктивен модификатор. Притоа, интерпретацијата е: 'да го поразат Доналд Трамп, кој е актуелен претседател на САД'.

(695) (...) *афроамериканскиџе гласачи ќе играат важна улога во неговите наџори да го поразат актуелниот претседател на САД Доналд Трамп, на изборите на 3 ноември.* (PCE 4)

(696) (...) *црните гласачи ќе играат важна улога во неговите наџори да го поразат актуелниот претседател на САД, Доналд Трамп, на изборите на 3 ноември.* (Тел.) ('да го поразат актуелниот претседател на САД, а тоа е Доналд Трамп')

Именските синтагми во кои влегуваат именските модификатори може да се однесуваат и на неидентификувани референти. Притоа, именските модификатори може да бидат и неинтегрирани (697) и интегрирани (698). Како што покажуваат парафразите, во првиот случај функционираат нерестриктивно, а во вториот – рестриктивно⁸³.

(697) *Еден автор, руски реалист, ги опишува токму тие состојби.* ('еден автор, кој е руски реалист, ги опишува токму тие состојби')

(698) *Еден автор руски реалист ги опишува токму тие состојби.* ('еден автор што е руски реалист ги опишува токму тие состојби')

⁸³ Според новиот Правопис на македонскиот јазик, случаите од типот на (*еден*) автор руски реалист не се пишуваат со црточка (Цветковски, Веновска–Антевска и др. 2017: 65–66).

Во натамошниот тек, интересот ќе биде сосредоточен на нерестриktivните именски модификатори. Рестриktivните, кои се многу ретки, најчесто се однесуваат на повеќе носители на исто име или презиме (699), (700).

(699) *Внукоӣ Зибери наеднаш му ја искомпликува позицијата на чичкоӣо Зибери.* (ЈП,) (‘тој носител на презимето Зибери што е внук му ја искомпликува позицијата на тој носител на презимето Зибери што е чичко’)

(700) *Иако ӣоразен ӣо ӣрвиоӣ мандаӣ Буш осџанува во ӣолийкаӣта, а на своето ӣпрезиме му додава Постариоӣ за да се разликува од синоӣ Буш ӣомладоӣ (...)* (ТВ 24) (‘му го додава Постариот на своето презиме, за да се разликува од другиот носител на презимето Буш’)

Поретко, рестриktivните именски модификатори се однесуваат на еден референт, при што го сегментираат во повеќе негови димензии (701), (702).

(701) *Така велам зайоа шџо ӣешко може да се рече: тука завршува лирикаӣта Конески, а оӣӣука наџаму ӣочнува човекоӣ Конески.* (‘тука завршува лирската димензија на Конески, а оттука натаму почнува неговата човечка димензија’) (АВ2, 268)

(702) *Јас сѐ уӣӣе не ја ѓубам надежџа дека мноѓу брзо ӣолийичароӣ Венко Филипче ќе му даде ӣредносџ на докџороӣ Венко Филипче.* (БГ) (‘политичката функција на Венко Филипче да ѝ даде предност на неговата докторска професија’)

Именските модификатори што ќе се разгледаат во овој дел се разликуваат и од предлошките синтагми во модификаторска функција, кои почесто функционираат рестриktivно. Во таа смисла, предлошките модификатори најчесто се од типот на (703), а не на (704). Како што покажуваат парафразите, значењето на модификаторот во првиот пример е рестриktivно, бидејќи доаѓаат предвид и книги од други автори, а на вториот – нерестриktivно, бидејќи нема друга книга со ист наслов, а од друг автор. Следствено, првиот е неопходен во информациската структура на исказот (705), а вториот може и да се изостави (706).

(703) *Сум ги читал книгите од Солев. А и од некои други модернисти.* (‘сум ги читал книгите чиј автор е Солев’)

(704) *„Расстрел“ од Јован Бошковски е првата македонска збирка раскази.* (‘„Расстрел“, чиј автор е Јован Бошковски, е првата македонска збирка раскази’)

(705) **Сум ги читал книгите. А и од некои други модернисти.*

(706) *„Расстрел“ е првата македонска збирка раскази.*

Повеќето именски модификатори што ќе се разгледуваат се разликуваат и од придавските (707), (708) и од модификаторите во форма на релативни дел-реченици (709), (710). Тие почесто се рестриктивни (707) и (709) одошто нерестриктивни (708) и (710).

(707) *За нивната музика дознав од една пријателка.* (‘за музиката што е нивна, т.е. што ја создаваат тие, дознав од една пријателка’)

(708) *За нивната интересна музика дознав од една пријателка.* (‘за нивната музика, која е интересна, дознав од една пријателка’)

(709) *За музиката што ја создаваат тие дознав од една пријателка.*

(710) *За нивната музика, која е интересна, дознав од една пријателка.*

Во таа смисла, како што ќе биде покажано, именските модификатори се разликуваат од придавските и од модификаторите во форма на релативни дел-реченици и по тоа што почесто се нерестриктивни дури и кога се интегрирани. Од друга страна, како и придавските и релативните модификатори, кога се неинтегрирани, секогаш функционираат нерестриктивно.

4.3.1. Интегрираните наспрема неинтегрираните именски модификатори

Во овој дел ќе се разгледа прашањето во кои случаи се прибегнува кон интегрирана, а во кои – кон неинтегрирана варијанта на именските модификатори. Притоа, се тргнува од тоа дека клучен фактор во тој поглед е информацискиот статус на референтот и на содржината што му се припишува. Во таа смисла, за разлика од примерот (711), во кој референтот може да биде познат и за адресатот (што значи:

активен или барем достапен), во примерот (712) се воведува во дискурсот, т.е. е непознат за адресатот (што значи: неактивен)⁸⁴.

(711) *Психолого̄ӣ Милошевска имала излагање за гешӣталӣ-психолого̄ӣја̄ӣа.*
(Милошевска, која е психолог, имала излагање...)

(712) *Милошевска, психолог̄, имала излагање за гешӣталӣ-психолого̄ӣја̄ӣа.*

Во таа смисла, интересен е примерот (713), во кој е експлицитно посочено дека е во прашање референт познат во својата средина. Сепак, бидејќи е непознат за читателот, конструкцијата се реализира неинтегрирано. Кога би се прибегнало кон интегрирана варијанта, незапознаеноста на адресатот со референтот би се ставила во втор план (713а).

(713) *Ана̄ӣолӣј Никуљков, познат̄ руски писател во Сибир, не̄ покани мене и Нора на својата дача во близината на Новосибирск.* (БК, 244) ('Анатолиј Никуљков, кој е познат руски писател во Сибир, не̄ покани')

(713а) *Познат̄ӣолӣј руски писател во Сибир Ана̄ӣолӣј Никуљков не̄ покани мене и Нора на својата дача во близината на Новосибирск.* ('Анатолиј Никуљков, кој е познат руски писател во Сибир, не̄ покани')

Кај именските синтагми со неидентификуван референт (кои се, разбирливо, секогаш конституирани од општи именки), можноста за препозитивна интегрирана варијанта е исклучена (714), што е во согласност со тоа што за контекстите каде што адресатот се запознава со референтот се својствени неинтегрираните варијанти. Во таа смисла, неидентификуваноста на референтот, т.е. неговата непознатост за адресатот, ѝ противречи на интегрираната варијанта (која почесто се врзува со референт познат и за него). Од друга страна, во случаите со неидентификувани

⁸⁴ Конгруенцијата во женски род во примерот (711) покажува дека како центар функционира сопствената, а не општата именка, која е нерестриктивен модификатор ('Милошевска, која е психолог, имала излагање...'). Тоа е случај со именските синтагми со персонален референт. Во случаите со неперсонален референт, обратно, општата именка функционира како центар, а сопствената – како модификатор (рестриктивен). На пример, тоа го покажува конгруенцијата во *Кучето Рекс дошло*, каде што парафразата е 'кучето што се вика Рекс дошло', а не 'Рекс, кој е куче, дошол'. За примерите од типот на *Реката Вардар отсекогаш го делела Скопје на два дела* (наспрема *Вардар отсекогаш го делел Скопје на два дела*) в. кај Саздов (2009).

референти, на неинтегрираните, нерестриктивни именски модификатори (715) им конкурираат постпозитивните интегрирани, рестриктивни варијанти (716) (што ќе биде разгледано во натамошниот тек)⁸⁵.

(714) ***Психолого̄ӣ** една *пријателка* имаше излагање за *гештталт-психологијата*.

(715) *Една пријателка, психолог, имаше излагање за гештталт-психологијата*. (‘една пријателка, која е психолог, имаше излагање за гештталт-психологијата’)

(716) *Една пријателка психолог имаше излагање за гештталт-психологијата*. (‘една пријателка што е психолог имаше излагање за гештталт-психологијата’)

Примерот (717) покажува дека, кога станува збор за општопознат референт, интегрираната варијанта е многу повообичаена од неинтегрираната (718), со која се имплицира ограда од тоа дека му е познат секому или, едноставно, податокот (*наш лингвист*) се претставува придружен.

(717) **Нашиот лингвист** *Блаже Конески* им дава книжевна димензија и на *своите научни трудови*. (‘Блаже Конески, кој е наш лингвист, им дава книжевна димензија и на своите научни трудови’)

(718) *Блаже Конески, наш лингвист, им дава книжевна димензија и на своите научни трудови*. (‘Блаже Конески, кој е наш лингвист, им дава книжевна димензија и на своите научни трудови’)

Во тој поглед, кога е во прашање референт познат и за адресатот, колку е содржината пошироко позната, попрепознатлива за референтот (или барем колку е целта на авторот да ја прикаже на тој начин) – толку е поголема веројатноста да му се припише во интегрирана варијанта. Во таа смисла, интегрираните именски модификатори, во принцип, посочуваат содржини познати за адресатот (често и

⁸⁵ Треба да се одбележи дека во случаите со идентификуван референт интегрираните именски модификатори се можни само кај именските синтагми конституирани од сопствени, а не и од општи именки. Во таа смисла, за разлика од конструкцијата *Психологот Милошевска дојде*, конструкцијата *Психологот другарката дојде* е исклучена.

општопознати), но на ударен начин, во преден план. За разлика од нив, неинтегрираните најчесто посочуваат непознати, нови содржини, но и покрај тоа, ги поставуваат во втор план.

Освен (не)запознаеноста со референтот на адресатот, фактор за тоа дали ќе се реализира модификаторот како интегриран или како неинтегриран е и (не)запознаеноста со содржината што му се припишува, како и одлуката на авторот да го претстави податокот како информациски примарен или како придружен. Во таа смисла, во (719) станува збор за истиот, општопознат референт (Блаже Конески), но содржината *прејејувач од повеќе јазици* е, општо земено, помалку идентификувана со него во споредба со содржината *наш лингвист*, па затоа неинтегрираната варијанта е повообичаена од интегрираната во тој случај одошто во примерот (718), каде што содржината (*наш лингвист*) е поопштопозната. Се разбира, тоа не ја исклучува ни интегрираната варијанта на (719) – (720), каде што содржината се претставува како попозната.

(719) *Блаже Конески, прејејувач од повеќе јазици, во огледот „Одломки“ пишува за своето прво соочување со поезијата*. (‘Блаже Конески, кој е прејејувач од повеќе јазици, во огледот „Одломки“ пишува за своето прво соочување со поезијата’)

(720) *Прејејувачот од повеќе јазици Блаже Конески во огледот „Одломки“ пишува за своето прво соочување со поезијата*. (‘Блаже Конески, кој е прејејувач од повеќе јазици, во огледот „Одломки“ пишува за своето прво соочување со поезијата’)

Во согласност со тоа, бидејќи во (721) се општопознати и референтот и содржината што му се припишува, интегрираната е повообичаена од неинтегрираната (722). Од друга страна, во (723) станува збор за истиот, општопознат референт, но содржината што му се припишува (*мој сосед*) е потесно позната. Поради тоа, интегрираната варијанта е можна (како што покажува и примерот, кој е книжевен), но неинтегрираната (723а) е многу повообичаена во споредба со варијантата (722), каде што содржината (*прејсегајтел на Македонија*) е општопозната. Во таа смисла, сп. го примерот (724), кој е повообичаен од (722).

(721) *Претседателот на Македонија Киро Глигоров беше највозрасниот политички функционер во Македонија.*

(722) *Киро Глигоров, претседател на Македонија, беше највозрасниот политички функционер во Македонија.*

(723) (...) *а јас веќе ги имав што на хартија што во компјутер мемоарските белешки на мојот сосед Киро Глигоров (...)* (ДП, 164)

(723а) (...) *а јас веќе ги имав што на хартија што во компјутер мемоарските белешки на Киро Глигоров, мој сосед (...)*

(724) *Киро Глигоров, мој сосед, беше највозрасниот политички функционер во Македонија.*

4.3.2. Информацискиот статус на референтите и рестриктивноста наспрема нерестриктивноста на именските модификатори

Неинтегрираните именски модификатори најчесто се врзуваат со субјектот, па се јавуваат во левата зона, при што редовно се јавуваат во постпозиција (725), (726). Притоа, најчесто се однесуваат на неактивен, штотуку воведен, но идентификуван персонален референт, посочен со личното име.

(725) *Анатолиј Никуљков, познат руски писател во Сибир, не покани мене и Нора на својата дача во близината на Новосибирск.* (БК, 244) (‘Анатолиј Никуљков, кој е познат руски писател во Сибир, не покани’)

(726) *Најдо Стојменин-Орлов, некогашен дрвар од Неготино, ја партизански командант и сега офицер на милицијата, беше задолжен да се грижи за закопот на загиналите’*

Случаите во кои именските синтагми се конституирани од општи именки се поретки (727), (728).

(727) *Нивниот класен сѝарешина, висок личен маж, го следи внимателно прегледот.* (БК, 227) (‘нивниот класен старешина, кој е висок личен маж, го следи внимателно прегледот’)

(728) *Во мигоѝ кога ја исѝушѝи чашиѝа мажот излегуваше, а неговата жена, малечка дебелка женичка, се сврти и ѝ се насмевна.* (ПА, 14) (‘неговата жена, која беше малечка дебелка женичка, се сврти и ѝ се насмевна’)

Случаите со неидентификуван референт се маргинални (729), (730).

(729) *Две чергарчиња, машко и девојченце, се стрчаа боси ѝо насѝоѝ ѝокрај мене и се заѝреа пред една од двојкиѝе шѝо во ѝоа време обично шеѝаѝи ѝука.* (БК, 149) (‘две чергарчиња, кои беа машко и девојченце, се стрчаа боси’)

(730) *Една млада жена, кусѝос, со голема ангажираност ни ѝи ѝокажуваше екѝонаѝиѝе.* (БК, 260) (‘една млада жена, која беше кустос, со голема ангажираност ни ги покажуваше експонатите’)

Како што беше посочено, во интегрираните варијанти, можноста именскиот модификатор да се реализира интегрирано и во препозиција во однос на конститутивниот елемент е отворена само во случаите каде што именската синтагма посочува идентификуван референт и е конституирана од сопствена именка (730а). Во случаите каде што референтот е неидентификуван, интегрираните варијанти не се можни во препозиција (730б), туку само во постпозиција, при што се неопределени и функционираат рестриктивно (730в).

(730а) *Кусѝосот Милица со голема ангажираност ни ѝи ѝокажуваше екѝонаѝиѝе.* (‘Милица, која беше кустос, со голема ангажираност ни ги покажуваше експонатите’)

(730б) **Кусѝосот една млада жена со голема ангажираност ни ѝи ѝокажуваше екѝонаѝиѝе.*

(730в) *Една млада жена кусѝос со голема ангажираност ни ѝи ѝокажуваше екѝонаѝиѝе.* (‘една млада жена што беше кустос со голема ангажираност ни ги покажуваше експонатите’)

Во случаите од типот на *жена кустос*, *човек свер*, *дете сѝорѝисѝи* итн., втората именка е неопходна за квалификацијата, т.е. функционира како рестриктивен модификатор: ‘таква жена што е борец’, ‘таков човек што е свер’, ‘такво дете што е спортист’. На пример, во (731), поради контрастот со деца музичари (во претходниот контекст), модификацијата е нужно рестриктивна, па неинтегрираната, нерестриктивна варијанта е исклучена (732)⁸⁶.

(731) *Имаше и дел од насѝаноиѝ со деца музичари. Насѝаѝиѝа и деца сѝорѝисѝи*. (‘настапија и деца што се спортисти’)

(732) *Имаше и дел од насѝаноиѝ со деца музичари. *Насѝаѝиѝа и деца, сѝорѝисѝи*. (‘настапија и деца, кои се спортисти’)

Во таа смисла, во контексти каде што, експлицитно или имплицитно, е присутен и референт од истото множество (во случајот: деца), но од друго подмножество (во случајот: деца музичари, наспрема деца спортисти), модификацијата е рестриктивна. Од друга страна, ако се постави во неутрален контекст, каде што не се контрастирани подмножества, модификацијата може да биде и рестриктивна и нерестриктивна. Таков е примерот (733), во кој, освен децата музичари, има само возрасни (за кои не е прецизирано дали се музичари, спортисти, актери итн.). Поради тоа, во него, освен рестриктивна, интегрирана, модификацијата може да биде и нерестриктивна, неинтегрирана (734), во зависност од тоа дали е целта содржината да се претстави како информациски примарна (т.е. како рестриктивна модификација) или како придружна (т.е. како нерестриктивна модификација).

⁸⁶ Тополињска (во Малцијева, Тополињска и др. 2009: 187) ги разгледува составите од типот на посочените (*жена кустос*, *човек свер*, *дете спортист*) како сложени конститутивни членови, т.е. не ја третира втората именка како модификатор, како што посочува, „бидејќи не е можно да се разбиваат со воведување на трета збороформа меѓу двете компоненти на сложениот конститутивен елемент“. Сепак, како што покажува примерот 730 (*една млада жена, кустос*), именките може да се разбијат прозодиски, па втората да функционира како нерестриктивен модификатор, за разлика од компактните варијанти, каде што е рестриктивна. Во таа смисла, можноста за две прозодиски варијанти, кои вршат различни функции, е аргумент првата именка да се разгледува како центар, а втората – како модификатор.

(733) *Возраснӣе учесници беа во ѝрвӣӣе два дела оу нас̄ӣано̄ӣ. Нас̄ӣа̄ӣја и деца с̄ӣор̄ӣис̄ӣи.* (‘настапија и деца што се спортисти’)

(734) *Возраснӣе учесници беа во ѝрвӣӣе два дела нас̄ӣано̄ӣ. Нас̄ӣа̄ӣја и деца, с̄ӣор̄ӣис̄ӣи.* (‘настапија и деца, кои се спортисти’)

На пример, во (730), бидејќи задолжен за покажување на експонатите е секогаш кустосот, на референтот не му е контрастиран друг, па е повообичаено модификацијата да биде нерестриктивна. Сепак, како што покажува (730в), не е исклучена ни можноста да се прибегне кон рестриктивна, интегрирана варијанта, со која содржината *кус̄ӣос* ќе се претстави како поударна, информациски примарна.

(730) *Една млада жена, кус̄ӣос, со ѓолема анѓажиранос̄ӣ ни ѓи ѝокажуваше екс̄ӣона̄ӣӣе.* (БК, 260) (‘една млада жена, која беше кустос, со голема ангажираност ни ги покажуваше експонатите’)

(730в) *Една млада жена кус̄ӣос со ѓолема анѓажиранос̄ӣ ни ѓи ѝокажуваше екс̄ӣона̄ӣӣе.* (‘една млада жена што беше кустос со голема ангажираност ни ги покажуваше експонатите’)

Како што покажуваат парафразите во двете варијанти, и соодветните релативни реченици може да бидат нерестриктивни или рестриктивни. Во таа смисла, границата меѓу рестриктивните и нерестриктивни квалификативни реченици (според класификацијата на Лилјана-Минова Ѓуркова 2000: 257–261), во некои контексти, сепак, е субјективна, што не е случај со индивидуализирачките. Во таа смисла, првиот од примерите (735) и (736) е со рестриктивна квалификативна релативна реченица, а вториот – со нерестриктивна. Импликацијата на првиот е дека има и добри луѓе што не прават компромиси, т.е. дека некои добри луѓе го поимаат компромисот како прекршување на принципите, од кои не отстапуваат. Импликацијата на вториот пример е дека сите добри луѓе прават компромиси, т.е. дека добрите луѓе се флексибилни.

(735) *Ни ѝреба добар човек ш̄ӣо ѝрави ком̄ромиси.*

(736) *Ни ѝреба добар човек, кој ѝрави ком̄ромиси.*

Сумарно, како кандидати за неинтегрирана именска модификација (која е секогаш нерестриктивна) неспорно предничат именските синтагми конституирани од сопствени именки што се однесуваат на неактивни референти (неспоменати во претходниот контекст). Тие не се познати за адресатот, но се воведуваат во дискурсот како идентификувани (именските синтагми се ономазиолошки определени), па се наметнува потреба од информации за нив, која се пресретнува со содржината на конструкцијата. Тоа е типичен контекст за неинтегрираните именски модификатори. Следни во хиерархијата се општите именки со идентификувани референти, кои често не се посочени во претходниот контекст, но се достапни посредно, преку други содржини. Именските синтагми со неидентификувани референти (кои не се достапни во претходниот контекст ни за посредна идентификација) се понеконкурентни. Најниско во хиерархијата се активните референти, споменати во непосредниот претходен контекст, кои или се посочуваат со анафорска замена (730г) или се имплицитни (730д). Низ расположливите примери такви конструкции не се јавуваат.

(730г) *Таа, **кусӣос**, со **џолема анџажираносӣ** ни **џи** љокажуваше ексӣонаџӣӣе.*

(730д) ***Кусӣос**, со **џолема анџажираносӣ** ни **џи** љокажуваше ексӣонаџӣӣе.*

4.3.3. Именските модификатори наспрема причинските и концесивните именски конструкции

Тоа што именските модификатори, во принцип, не се врзуваат со анафорски референт ги разликува од именските конструкции со причинско и со концесивно значење (кои, како што беше посочено, се дел од реченичната структура, а не од именската синтагма). Како што покажуваат примерите разгледани претходно, како (109), (428), (418), (556), тие може да се врзат со референт достапен во непосредниот претходен контекст, првото или второто лице, па во (109) и (428) субјектот е имплицитен, а во (418) и (556) – посочен со анафорската замена.

(109) **Ойиѝен човек**, ја знам безнадежностѝа на минаѝоѝо. (БК, 164)
(‘бидејќи сум опитен човек, ја знам безнадежноста на минатото’)

(428) **Како вдовец**, мораше сам да ни ѝодгоѝви кафе. (РБ, 88) (‘бидејќи беше вдовец, мораше да ни приготви кафе сам’)

(418) **Дирекѝорска ќерка**, ѝаа доаѓаше не со стѝудентѝска чанѝа ѝуку со дамска торба, и веднаш ѝи вадеше увозниѝе циѓари со скаѝаѝа заѝалка, нежно ѝодгоѝвувајќи ѝи меѓу извежбаниѝе ѝрсѝи со коскено маникирани нокѝи. (ДС, 36)
(‘бидејќи беше директорска ќерка, таа не доаѓаше со студентска чанта, туку со дамска торба’)

(556) (...) **иако браќа**, ѝие беа ѝолку различни, ѝѝо реѝко се соѕласуваа и ѝо најѝросѝи ѝрашања; (ДС, 86) (‘иако беа браќа, тие беа толку различни’)

Освен тоа, како што покажуваат примерите со анафорската замена (418), (556), тие конструкции се јавуваат и во препозиција во однос на носителот. Од друга страна, примерите со препозитивни именски модификатори се вистинска реткост (837). Во согласност со тоа што се дел од именската синтагма, а не од реченичната структура, тие се речиси секогаш постпозитивни (737а), како што покажуваат и сите претходни примери.

(737) **Бивш уѝравниѝел на советѝскиѝе колекѝивни фарми**, Лукашенко е на власт од 1994 година. (МКД) (‘Лукашенко, кој е бивш управител на советските колективни фарми, е на власт од 1994 година’)

(737а) Лукашенко, **бивш уѝравниѝел на советѝскиѝе колекѝивни фарми**, е на власт од 1994 година. (‘Лукашенко, кој е бивш управител на советските колективни фарми, е на власт од 1994 година’)

Бидејќи е типична за причинските и за концесивните конструкции, иницијалната позиција може да побуди такви значенски нијанси, а неинтегрираните именски модификатори функционираат како дигресији од реченичниот контекст, т.е. не се во семаничка врска со предикатот. Во таа смисла, како и придавските конструкции, тие може да бидат воведени со *инаку*, како експонент на нивниот дигресивен карактер, како што покажува примерот (738).

(738) *Како ѿѿкреѿа на своето ѿврдење, зетѿоѿ, инаку градежен инженер, изнесува дека кужаѿа најверојатно и во најскоро време ќе се урива, зашто никој ѿовеќе не може да дозволи доѿраени индивидуални зградички во ѿѿшесниѿ ценѿѿар на градоѿ. (ДС, 137) (‘зетот, кој е, инаку, градежен инженер, изнесува дека кужата ќе се урива’)*

Најпосле, причинските и концесивните конструкции се еквиваленти на причинските и на концесивните дел-реченици, кои, исто така, може да се јават и во препозиција. Во таа смисла, примерите (418) и (556) може да се трансформираат во сложени реченици (418а) и (556а).

(418) *Дирекѿорска ќерка, ѿаа доаѓаше не со студентска чанѿа ѿуку со дамска ѿорба, и веднаш ѿи вадеше увозниѿе ѿиѓари со скаѿаѿа заѿалка, нежно ѿодгоѿвуважки ѿи меѓу извезбаниѿе ѿрсѿи со коскено маникирани нокѿи. (ДС, 36) (‘бидејќи беше директорска ќерка, таа не доаѓаше со студентска чанта, туку со дамска торба’)*

(556) (...) *иако браќа, ѿие беа ѿолку различни, што реѿко се согласуваа и ѿо најѿросѿи ѿрашања; (ДС, 86) (‘иако беа браќа, тие беа толку различни...’)*

(418а) *Бидејќи беше дирекѿорска ќерка, ѿаа не доаѓаше со студентска чанѿа, ѿуку со дамска ѿорба (...)*

(556а) (...) *иако беа браќа, ѿие беа ѿолку различни (...)*

Од друга страна, неинтегрираните именски модификатори се еквиваленти на релативни дел-реченици, кои имаат фиксна линеаризација – редовна постпозиција во однос на антецедентот. Во таа смисла, примерот (738а), кој е варијанта на посочената конструкција (738), е можен, а примерот (738б), со препозиција на релативната дел-реченица – исклучен.

(738) *Како ѿѿкреѿа на своето ѿврдење, зетѿоѿ, инаку градежен инженер, изнесува дека кужаѿа најверојатно и во најскоро време ќе се урива, зашто никој ѿовеќе не може да дозволи доѿраени индивидуални зградички во ѿѿшесниѿ ценѿѿар*

на *градои*. (ДС, 137) ('зетот, кој е, инаку, градежен инженер, изнесува дека кужата ќе се урива')

(738а) (...) *зейои*, **кој е, инаку, градежен инженер**, изнесува дека кужата најверојатно и во најскоро време ќе се урива (...)

(738б) *(...) **Кој е, инаку, градежен инженер**, *зейои* изнесува дека кужата најверојатно и во најскоро време ќе се урива (...)

Се разбира, исклучена е и дистантната позиција на релативната дел-реченица (738в), што не е случај со причинските и со концесивните. Во случаите со постпозиција на причинската и на концесивната дел-реченица, нивната врска со субјектот е посредна (418б), (556б). Како и кај придавските конструкции, тоа покажува дека линеаризацијата на релативните дел-реченица зависи од позицијата на антецедентот, а линеаризацијата на причинските и на концесивните дел-реченици е слободна, независна од носителот на главната предикација.

(738в) *(...) *зейои* изнесува дека кужата најверојатно и во најскоро време ќе се урива, **кој е инаку градежен инженер**.

(418б) *Таа не доаѓаше со дамска шорба, бидејќи беше директорска ќерка.*

(556б) *Тие беа толку различни, иако беа браќа.*

Во согласност со тоа, и причинските и концесивните именски неинтегрирани конструкции имаат пофлексибилна линеаризација од неинтегрираните именски модификатори. Сепак, како и придавските неинтегрирани конструкции, ни едните ни другите не можат да се најдат во позиција дистантна од носителот, т.е. во десната зона кога е тој во левата. Во таа смисла, сосема е очекувано што конструкциите од типот на (738г) се исклучени, но не се јавуваат ни случаи од типот на (418в) и (556в), иако сложените реченици се можни (418б), (556б).

(738г) *(...) *зейои* изнесува дека кужата најверојатно и во најскоро време ќе се урива, **градежен инженер**. ('зетот, кој е градежен инженер, изнесува дека кужата ќе се урива')

(418в) *Таа доаѓаше со дамска торба, **директорска ќерка** (...) (‘таа доаѓаше со дамска торба, бидејќи беше директорска ќерка’)

(556в) *(...) **тие беа толку различни, браќа** (...) (‘тие беа толку различни, иако беа браќа’)

Како преодни, функционираат конструкциите со сврзник, а без копула (418г), (556г), кои може да се јават, пред сè, во говорениот јазик.

(418г) *Таа доаѓаше со дамска торба, бидејќи директорска ќерка* (...)

(556г) (...) *Тие беа толку различни, иако браќа* (...)

Како и кај придавските конструкции, фактор за неинтегрираноста на именските конструкции е и нивната структурната комплексност. Во таа смисла, неинтегрираните нерестриktivни модификатори почесто се повеќекомпонентни. Покрај именката, тие вклучуваат и други елементи. На пример, конструкциите од типот на (713) се многу почести од конструкциите од типот на (713б), која, вообичаено, се јавува во интегрирана варијанта (713в).

(713) *Анатолиј Никуљков, познат руски писател во Сибир, не покани мене и Нора на својата гача во близината на Новосибирск.* (БК, 244) (‘Анатолиј Никуљков, кој е познат руски писател во Сибир, не покани’)

(713б) *Анатолиј Никуљков, писател, не покани мене и Нора на својата гача во близината на Новосибирск.* (‘Анатолиј Никуљков, кој е писател, не покани’)

(713в) **Писателот** *Анатолиј Никуљков не покани мене и Нора на својата гача во близината на Новосибирск.* (‘Анатолиј Никуљков, кој е писател, не покани’)

Низ расположливите примери еднокомпонентните конструкции се јавуваат само во еден случај, посочен и претходно (730).

(730) *Една млада жена, кустос, со голема ангажираност ни ги покажуваше експонатите.* (БК, 260) (‘една млада жена, која беше кустос, со голема ангажираност ни ги покажуваше експонатите’)

Структурната комплексност е и поопшта карактеристика на неинтегрираните конструкции (а не само на неинтегрираните именски модификатори). Тие не се вклопуваат целосно во прозодиската структура, меѓу другото, и затоа што се повеќекомпонентни. Во таа смисла, во повеќето случаи неинтегрираните именски модификатори се јавуваат со:

- предлошки модификатори: *професорка по француска литература*;
- придавски модификатор: *украински преведувач*,
- координирани придавски модификатори: *млада и усешна жена*;
- придавски модификатори од кои првиот го стеснува опсегот на вториот: *малечка дебелика женичка*;
- придавски и предлошки модификатор: *некогашен орвар од Неџоино*;
- друга именка во координациска врска: *машко и девојченце*;
- дел-реченица: *исаијир каков ти го нема на веков*.

Сепак, и структурната комплексност на неинтегрираните именски модификатори е во врска со информациските фактори. Во тој поглед, беше посочено дека тие најчесто се врзуваат со идентификувани, но претходно неактивни референти (неспоменати во претходниот контекст), за кои адресатот допрва треба да добие информации. Поради тоа, тенденцијата е конструкциите да изнесат повеќе податоци, што придонесува и за нивната структурна комплексност.

Од семантички аспект, тие информации се однесуваат на релативно долготрајни, поиманентни карактеристики, кои го опфаќаат носителот (најчесто: персонален референт) пошироко од интервалот на настанот. Некои од тие карактеристики не се само трајни туку и непроменливи (на пример, роднинските врски). Во таа смисла, карактеристиките што ги изразуваат неинтегрираните именски модификатори се однесуваат на:

- професии и занимања: *професорка по француска литература*; *професор по физиологија*; *асистент по историја на уметности*; *познат руски писател во Сибир*; *градежен инженер*; *некогашен орвар од Неџоино*; *етнолог*; *куќос*; *педесетгодишна професорка по книжевност*; *украински преведувач*, *усешен сибирски веник*;

– општествени и административни функции: *председател на Академијата на БИХ; генерален директор на најголемото предпријатие за внатрешна и надворешна трговија; шеф на делегацијата; член на Комисијата;*

– физичкиот изглед: *висок личен маж; малечка дебелка женичка; едно слабо и невообичаено високо момче; ситен човечец; убава домаќинка;*

– меѓучовечки (во поширока смисла) и семејни врски: *познатици и соработници на сојузот; пријателка на мајката и тетка; жена на мој колега; мајка на неговата постојана мајка;*

– полот: *машко и девојченце;*

– позитивна/негативна евалуација: *асолен господар; исалтир каков ти го нема на веков, славејче, бимбил; познат манипулатор; млада и усешна жена.*

4.3.4. Конструкции во десната зона

Конструкциите во врска со субјектот најчесто се јавуваат во левата зона, која е негова стандардна позиција. Тоа го покажуваат сите претходни примери. Сепак, се издвојуваат и конструкции во врска со субјектот во десната зона (739)–(741).

(739) *Од полумракот се покажа сосем млада девојка, веројатно гимназијалка, облечена, и јаа како него, недоволно и скромно. (БК, 172) ('се покажа млада девојка, која, веројатно, беше гимназијалка')*

(740) *Нашата група ја сочинуваа писателите Вјекослав Калеб (шеф на делегацијата), Десанка Максимовиќ, Исак Самоковлија и Блаже Конески, и сликарите Ѓурѓе Теодоровиќ и Доре Клеменчиќ. (БК, 266–267) ('неа ја сочинуваа писателите Вјекослав Калеб, кој беше шеф на делегацијата, Десанка Максимовиќ...')*

(741) *Се изгуби, ама во детската душа останала маката, тајна неразгаданата (...)* (ЖЧ, 81) ('во детската душа останала маката, која беше тајна неразгаданата')

Од друга страна, десната зона е стандардна за акузативниот аргумент и воопшто, па очекувано е што тие конструкции најчесто се јавуваат во таа позиција (601), (742)–(744).

(601) *Ќ најдов одлична психијатарка. Жена на мој колеџа.* (РБ, 71–72) (‘ѓ најдов одлична психијатарка, која беше жена на мој колега’)⁸⁷

(742) *Таа не дојде сама, ѓуку ја беше ѓовела со себе својата ѓријателка од Париз, ѓ-ѓа Тереза Перло, ѓрофесорка ѓо француска литератѓра.* (БК, 263) (‘ја беше повела со себе својата пријателка од Париз, г-ѓа Тереза Перло, која беше професорка по француска литература’)

(743) *Коѓа влезе во ѓрвиоѓ состав на ѓрадскиоѓ ѓим, ѓо ѓовика ѓреѓседателоѓ на клубоѓ, инаку ѓенерален директор на најголемоѓ ѓреѓѓријатѓе за внатрешна и надворешна ѓрѓовија.* (ДС, 22) (‘го повика претседателот на клубот, кој беше генерален директор на најголемото претпријатие за внатрешна и надворешна трговија’)

(744) *Водејќи ѓод рака некоја дама, обично некоја ѓолничка ѓосѓоѓа минисѓерка, сѓаѓував со одмерен чекор во раскошниѓ сали, каде ѓиѓо се ѓрيرهдуваа официјалниѓ вечери.* (БК, 303) (‘водејќи под рака некоја дама, која обично беше некоја полничка госпоѓа министерка’)

Во таа смисла, конструкциите во левата зона што се однесуваат на акузативен аргумент се маргинални (603)⁸⁸.

(603) *Вечератѓа, некаква чорба, ја ѓоѓви Ристѓана.* (БК, 186) (‘вечерата, која беше некаква чорба, ја готви Ристана’)

Ретки воопшто се и конструкции во врска со дативниот аргумент (386).

(386) *Шофероѓ ѓо ѓодоѓвори ѓрозорецоѓи и му се обраѓи на еден од нив, сѓиѓен човечец, ќелав, исѓоѓен, исѓуѓѓкан, оѓрен на лоѓаѓаѓа да здивне малку: (...)* (БК, 176) (‘му се обрати на еден од нив, кој беше ситен човечец’)

⁸⁷ Во овој случај конструкцијата е парцелирана.

⁸⁸ Примерите (741) и (603) се меѓу ретките во кои конструкцијата се однесува на неперсонален референт.

Во неколку расположливи примери се јавуваат и конструкции во врска со прилошки определби и со т.н. предлошки објекти во десната зона, вообичаена за тие аргументи (745)–(747).

(745) *Во Белград, во рестораној „Шумадија“, се среќнав пред повеќе години со покојниот Васо Буртозан, претседател на Академијата на БиХ, по специјалност ветеринар.* (БК, 199) (‘се сретнав со Васо Буртозан, кој беше претседател на Академијата на БиХ, по специјалност ветеринар’)

(746) *Утидов на другој ден, дури доделувањето на награда уште не беше објавено, отидов да го разгледам, заедно со покојниот Јован Бошковски, член на Комисијата, дворецот на крал Никола.* (БК, 260) (‘отидов да го разгледам, заедно со Јован Бошковски, кој исто беше член на Комисијата’)

(747) *Не можам уште да се одделам од мојот пријател Лав Лозински, професор по физиологија.* (БК, 295) (‘не можев да се одделам од мојот пријател Лав Лозински, кој беше професор по физиологија’)

Конструкциите во десната зона се издвојуваат по тоа што случаите со неидентификуван референт (*една млада девојка, некоја дама, одлична исхијатарка*) се почести одошто во левата. Таа позиција е повообичаена за неидентификуваните референти воопшто, бидејќи почесто посочуваат нови содржини. Во согласност со тоа што именските модификатори се дел од именската синтагма, и конструкциите во десната зона се во непосредна врска со носителот. Во таа смисла, не се јавуваат случаи во кои тој е во левата зона, а конструкцијата – во десната. На пример, ако се разгледува конструкцијата во (747а) надвор од контекст, тенденцијата, се разбира, не е да се толкува во врска со т.н. предлошки објект (*од мојот пријател Лав Лозински*), туку со субјектот (првото лице) и со концесивна нијанса – ‘иако веќе сум професор по физиологија, јас сè уште не можам да се одделам од мојот пријател Лав Лозински’, со импликација дека е во прашање старо пријателство, кое, иако поминале многу години, субјектот сè уште го одржува. Тоа само потврдува дека иницијалната позиција е типична за субјектни конструкции со прилошкоопределбено значење.

(747a) *Професор њо физиолоџија, не можам уиџе да се одделам од мојој ѓријател Лав Лозински.*

4.3.5. Сумарни согледувања за именските (не)интегрирани конструкции како модификатори во именската синтагма

И интегрираните и неинтегрираните **именски модификатори** изразуваат **долготрајни, поиманентни карактеристики**, кои го опфаќаат носителот (најчесто персонален референт) **пошироко од интервалот на настанот**: професии и занимања, општествени и административни функции, релативно трајни физички карактеристики, меѓучовечки релации и сл. По тоа се разликуваат од каузалните (причинските и концесивните), од временските и од депиктивните именски конструкции, од кои сите изразуваат карактеристики што се во семантичка врска со предикатот. Во таа смисла, како и придавските, именските модификатори му припишуваат на референтот карактеристика релевантна само за неговиот опис, а не и за настанот во кој учествува. Според тоа, тие се дел од именската синтагма. Од друга страна, именските модификатори се разликуваат и од апозициите, кои се паралелна именска синтагма, кореферентна со примарната, но одделна од неа.

Именските модификатори може да функционираат како и модификаторите воопшто, рестриктивно или нерестриктивно. Сепак, за разлика од придавските и од модификаторите во форма на предлошки синтагми и на релативни дел-реченици, кои почесто се рестриктивни, **именските модификатори почесто се нерестриктивни**. Во таа смисла, тие се разликуваат од придавските, од предлошките и од модификатори во форма на релативни дел-реченици и по тоа што почесто се нерестриктивни дури и кога се интегрирани. Од друга страна, како и придавските модификатори и релативните дел-реченици, кога се неинтегрирани, редовно функционираат нерестриктивно.

Сепак, можноста именскиот модификатор да се реализира интегрирано и во препозиција во однос на конститутивниот елемент е отворена само во случаите каде што именската синтагма посочува **идентификуван референт**. Во случаите каде што е неидентификуван, интегрираните варијанти се можни, но само во постпозиција, при што функционираат рестриктивно. Во случаите со **неидентификуван**

референт, дали ќе се употреби модификаторот како рестриктивен (интегриран) или како нерестриктивен (неинтегриран) – зависи од тоа дали е контекстот контрастиран или неутрален. Ако е (експлицитно или имплицитно) контрастиран, ја налага рестриктивната (интегрирана) варијанта, а ако е неутрален, остава простор и за нерестриктивната (неинтегрирана).

Од друга страна, во случаите со идентификуван референт, неинтегрираните варијанти во голема мера зависат од **информацискиот статус на референтот** (и на содржината што му се припишува), т.е. од тоа дали е активен или барем достапен (познат, подложлив на идентификација и за авторот и за адресатот) или неактивен (првпат посочен во дискурсот, непознат за адресатот). Во принцип, неинтегрираните варијанти се јавуваат во случаи каде што адресатот не е запознаен со референтот и со содржината што му се припишува. Во случаите каде што референтот и содржината му се познати на адресатот, но авторот прибегнува кон неинтегрирана варијанта, неинтегрираноста служи за информациско деградирање, со кое содржината се претставува како информациски секундарна.

Фактор при изборот меѓу интегрираните и неинтегрираните варијанти е и **структурната комплексност** на конструкциите. Тенденцијата е повеќекомпонентните конструкции да се реализираат како неинтегрирани почесто од еднокомпонентните. Сепак, и структурната комплексност е во врска со информациските фактори. Во случаите со определени именски синтагми, кои се многу почести, референтот е претставен како идентификуван, но е штотуку воведен во дискурсот, па се наметнува потреба да се изнесат повеќе информации за него, од што, разбирливо, произлегуваат и структурно покомплексни конструкции.

Конструкциите во **левата зона** речиси секогаш се однесуваат на идентификувани референти, а конструкциите во **десната зона** – често и на неидентификувани. Во таа смисла, што се однесува на линеаризацијата, неинтегрираните именски модификатори најчесто се јавуваат во левата зона и во врска со субјектот, а конструкциите во врска со другите аргументи – во десната.

И конструкциите во левата и конструкциите во десната зона имаат **фиксна линеаризација** во однос на носителот – редовна постпозиција. Во тој поглед, неинтегрираните именски модификатори се **еквиваленти на релативните дел-реченици**. За разлика од нив, причинските и концесивните именски конструкции се

еквиваленти на причинските и на концесивните дел-реченици, па затоа имаат и пофлексибилна линеаризација: се јавуваат и во препозиција во однос на носителот. Освен тоа, за разлика од нив, неинтегрираните именски модификатори не се јавуваат ни во врска со имплицитен аргумент, чиј референт е посочен во непосредниот претходен контекст или е првото или второто лице.

ЗАКЛУЧОК

Неинтегрираните конструкции во македонскиот јазик, издвоени според критериумите на Комбет (применети на францускиот), се целина издиференцирана и од синтаксички, и од семантички, и од информацискоструктурен аспект. Прозодиската издвоеност од остатокот од исказот е само задолжителна, а не и единствената карактеристика по која се издвојуваат. Во таа смисла, тие се и секундарни предикати, нужно се однесуваат на аргумент на примарната предикација и имаат релативно слободна позиција. На тие карактеристики треба да се додаде и **информациската секундарност**, која ја споделуваат сите конструкции. Сепак, секоја од карактеристиките се пројавува со квалитативни и квантитативни разлики кај едни или кај други конструкции.

Што се однесува на **секундарната предикација**, во трудот се поима пошироко од класичното разграничување меѓу депиктивната и резултативната секундарна предикација, па освен депиктивните (287), беа разгледани и конструкциите со **причинско** (412) и со **концесивно** значење (536). Тие преовладуваат меѓу прилошкоопределбените, наспрема **кондиционалните** (118) и **темпоралните** (120), маргинално застапени во споредба со нив. Освен тоа, како различни од сите претходни, беа разгледани и конструкциите во функција на **модификатори во именската синтагма** (658).

(287) *Кога нашиџе воловски коли, најоварени до врвој, кинисаа, веќе се смрачуваше.* (БК, 207) ('нашите воловски коли кинисаа, при што беа натоварени до врвот')

(412) *Плачлива ѝо ѝприрода, ѝаа беше доѝова и да ѝросолзи, да не беше ѝрисусѝвојѝо на Горан, кој ја оржеше за лакѝоѝ.* (ДС, 62) ('бидејќи беше плачлива, таа беше готова и да просолзи')

(536) *Мал ѝо сѝава, ѝој расѝолаѓаше со широк ѝесѝ и со имѝулсивен барѝѝон.* (БК, 268) ('иако беше мал по става, тој располагаше со широк гест и со импулсивен баритон')

(118) *Присѝособен на македонски, овој ѝтермин би бил ѝоѝрифаѝлив.* ('ако се приспособи на македонски, овој термин би бил поприфатлив')

(120) *Прашан како ќе реагира, одговори дека ќе размисли.* (‘кога го прашаа како ќе реагира, одговори дека ќе размисли’/‘го прашаа како ќе реагира, па одговори дека ќе размисли’)

(658) *Бек, на вујко Филип најсџариоџи син, Бек, најумен џо џаџкоџо, смеџаше дека Климе не смее да си оди неказнеџо (...)* (ЖЧ, 38) (‘Бек, кој беше најумен по таткото, сметаше дека Климе не смее да си оди неказнето’)

Клучни импликации има опозицијата *џривремени* – (*долго*)џирајни карактеристики, која се одразува преку конструкциите што изразуваат карактеристики актуелни во интервалот на настанот, од една страна, и такви што го опфаќаат носителот на поширок план, од друга. Првите конструкции се депиктивни, а вторите можат да бидат причински, концесивни или модификатори во именската синтагма. Бидејќи и депиктивните конструкции може да содржат каузална (причинска или концесивна) нијанса, беа издвоени еднозначно депиктивни конструкции (287), од една страна, и депиктивно-причински (448) и депиктивно-концесивни (539), од друга. За разлика од сите нив, неинтегрираните конструкции како модификатори во именската синтагма нужно изразуваат карактеристики што го опфаќаат носителот широко од интервалот настанот и, освен тоа, не се во прилошкоопределбена (каузална или темпорална) врска со предикатот.

(287) *Коџа нашиџе воловски коли, најџоварени од врвоџи, кинисаа, веќе се смрачуваџе.* (БК, 207) (‘нашите воловски коли кинисаа, при што беа натоварени до врвот’)

(448) *Танасоидниоџи џиџи ниџиџо не забележува, заџледан од својџа височина во далечиниџе џиџо им се ближаџи.* (ДС, 93) (‘бидејќи е загледан во далечините, танасоидниот тип не забележува ништо’/‘танасоидниот тип не забележува ништо, при што е загледан во далечините’)

(539) *Архиџекџура, најџосле се реши Дано, несиџурен во својџа или во нејзинџа артикулација.* (ДС, 27) (‘се реши Дано, иако беше несигурен во својата или во нејзината артикулација’/‘се реши Дано, при што беше несигурен во својата или во нејзината артикулација’)

Посочените групи конструкции (разграничени според семантичкиот критериум) пројавуваат и синтаксички и информацискоструктурни специфичности. **Депиктивните** конструкции ги обележуваат широките можности да се реализираат и како **интегрирани** (170) и како **неинтегрирани** (293), поради што беа земени предвид и едните и другите варијанти.

(170) *Тој раскажуваше џонесен.* (БК, 243) ('тој раскажуваше, при што беше понесен')

(293) (...) *џи враќавме сџирелкиџе еден час назад, среќни дека следноџо уџиро ќе сџиеме нешџо џодолџо, но и џажни дека се скусува денџо.* (ВМ, 42) ('ги враќавме стрелките, при што бевме среќни, но и тажни')

Од **семантички аспект**, карактеристиките што ги изразуваат и интегрираните и неинтегрираните депиктивни конструкции во врска со субјектот беа класификувани во неколку групи: физички состојби (положби, изглед); ментални и емоционални состојби; физиолошки состојби; подреденост во низа; животна фаза; непридруженост или непоттикнуатост/неподдржаност од друг референт. Комбинациите меѓу депиктивните конструкции и глаголите, пак, беа воопштени со парафрази од типот на: субјектот е во некаква физичка положба, при што е во некаква физиолошка состојба; субјектот врши некаква физичка активност, при што е во некаква физичка состојба; субјектот врши некаква ментална активност, при што е во некаква физичка положба; субјектот врши некаква вербална активност, при што е во некаква ментална состојба итн.

Суштинската разлика меѓу интегрираните и неинтегрираните депиктивни варијанти е од **информациски карактер**. Интегрираните депиктивни конструкции се дел од информациското јадро, каде што најчесто функционираат како рема, а неинтегрираните се надвор од него, т.е. не се неопходни во информациската структура на исказот. Во таа смисла, дали ќе се реализира депиктивната конструкција како интегрирана или како неинтегрирана, зависи од нејзината информациска примарност/секундарност, која не е секогаш избор на авторот, туку во некои случаи – наложена од контекстот. Во повеќето случаи има простор, без да се засегне значењето, депиктивната содржина да се претстави и како информациски

примарна, преку интегрирана варијанта, и како информациски секундарна, преку неинтегрирана варијанта. Во други случаи, информациските фактори имаат семантички импликации, т.е. не оставаат простор за трансформација на едната во другата варијанта (во која и да е насока) без промена на значењето. Во случаите каде што како рема функционира депиктивниот елемент (кои се најчести), има простор и за интегрирана (270a) и за неинтегрирана варијанта (270). Во случаите каде што таа функција ја врши некој друг конституент (274), трансформацијата внесува значенска промена или е дури и сосема исклучена (275).

(270a) *Беше сѝананѝ и ми викаше в лице **наведнатѝ врз мене**.* (‘ми викаше в лице, при што беше наведнат врз мене’)

(270) *Беше сѝананѝ и ми викаше в лице, **наведнатѝ врз мене**.* (РБ, 29) (‘ми викаше в лице; притоа, беше наведнат врз мене’)

(274) *Ивана дојде **сама**, а не Хрисѝина. Хрисѝина дојде со друшѝивоѝо.* (‘Ивана дојде, при што беше сама’)

(275) **Ивана дојде, **сама**, а не Хрисѝина. Хрисѝина дојде со друшѝивоѝо.*

Од друга страна, фактор за реализацијата на конструкциите како интегрирани или како неинтегрирани е и **модалноста**. Во некои од модално маркираните искази, деонтичката нијанса не е значенски компатибилна со депиктивниот елемент, па интегрираните варијанти се исклучени (280), за разлика од неинтегрираните (281).

(280) **Ивана сака да ѝрисусѝивува на насѝананѝ **информирана сосема случајно**.*

(281) *Ивана сака да ѝрисусѝивува на насѝананѝ, **информирана сосема случајно**.*

Општо земено, неинтегрираните депиктивни конструкции се **позициски пофлексибилни**. Освен во десната, тие многу често се јавуваат и во левата зона. Во таа смисла, позиционирањето на неинтегрираната конструкција во левата зона е средство за тематизација, истакнување на информациската секундарност (286), а на интегрираната – за фокусирање, истакнување на рематскиот карактер (184).

(286) *Поштоа, оштежнати, се премести во дневната соба (...)* (ДС, 10) (‘се премести во дневната соба, при што беше отежнат’)

(184) (...) *кога единствена задача ми беше да до водам дневникој морнарички според сите правила на службата – според бинарен принцип: ќе вrne / не ќе вrne, ќе дува / не ќе дува, што ќе рече ќе ише јуѓо / не ќе ише и сл.– и се разбира, да иштајувам според нив, ни крив ни должен се најдов меѓу молот и молерајот.* (ДП, 78) (‘се најдов меѓу молот и молерајот, при што не бев ни крив ни должен’)

Фактор за реализацијата на депиктивните конструкции во интегрирани или во неинтегрирани варијанти е и **комплексноста на предикатско-аргументската структура**. Колку е поголем бројот на аргументите, толку е поголема веројатноста конструкцијата (ако е во десната зона) да биде неинтегрирана и линеаризирана дистантно од предикатот. Следствено, во случаите каде што меѓу предикатот и депиктивниот елемент има два или повеќе конституенти, поголема е веројатноста за неинтегрирана варијанта. Од друга страна, структурниот фактор е значаен и во поглед на тоа дека интегрираните депиктивни конструкции почесто се структурно прости, еднокомпонентни, а неинтегрираните – покомплексни, бидејќи најчесто ги вклучуваат и аргументите на глаголот од кој е изведена придавката.

Депиктивните конструкции се јавуваат и во врска со **акузативниот аргумент**, и во интегрирани и во неинтегрирани варијанти, при што многу често се комбинираат со глаголи на визуелна перцепција, а општо земено, може да се парафразираат како ‘субјектот го затекува објектот во некаква состојба’ (334). За разлика од субјектните, кои се јавуваат и во левата и во десната зона, депиктивните конструкции во врска со акузативниот аргумент речиси секогаш се јавуваат во десната, стандардна за него воопшто.

(334) (...) *ишака што Лига ги дојдвори очите не колку да до слушне – што може да ѝ каже ијан човек? – колку да до погледне – бушав во косата, иштен во кошулата и крвјосан во очите.* (ДС, 147) (‘да го погледне, при што е бушав во косата, потен во кошулата и крвјосан во очите’)

Што се однесува на **причинските конструкции**, бидејќи не се воведени со показател на значењето (предлог или сврзник, за разлика од именските синтагми и од дел-речениците), при нивната интерпретација се тргнува од имплицитни генерични начела (семантички блокови), со кои адресатот располага емпириски, од типот на грешките се причина за критика, сериозноста е причина за доверба, плашливоста е причина за избегнување конфликти итн. За разлика од причинските дел-реченици и од причинските именски синтагми, кои и може и не мора да бидат дел од информациското јадро на исказот, неинтегрираните причински конструкции (како и неинтегрираните конструкции воопшто) се секогаш надвор од него. Во таа смисла, тие може да функционираат како **секундарна тема** (ако посочуваат информација целосно или делумно позната од претходниот контекст) (479) или како **секундарна рема** (ако посочуваат нова информација). Во согласност со тоа, причинските неинтегрирани конструкции не може да функционираат како непосреден одговор на прашањето за причината и се надвор од опсегот на негацијата. Освен тоа, тие се разликуваат од причинските дел-реченици и од причинските именски синтагми и по тоа што се однесуваат само на референти што учествуваат во главниот настан (што е и една од општите карактеристики на неинтегрираните конструкции).

(479) *Таа е овде најулишената душичка. Мала, сува, грда, поцрнета, боса, таа ми личи на некое чавче што паднало од седело и си го скршило крилцето.* (БК, 186) ('бидејќи е мала, сува, грда, поцрнета, боса')

Причинските неинтегрирани конструкции се јавуваат во контексти каде што причинската содржина не е неопходна во информациската структура на исказот (не ја условува неговата кохеренција), па и не мора да се изрази (во согласност со информациската секундарност на неинтегрираните конструкции воопшто). Во таа смисла, причинската содржина формализирана како неинтегрирана конструкција е информациски секундарна дури и во случаите каде што се посочува првпат, т.е. функционира како секундарна рема. Тоа е причината за разликата во линеаризацијата во споредба со причинските зависноложени реченици, каде што, бидејќи во повеќето случаи информациската хиерархија е обратна, причинската

содржина почесто е постпозитивна во однос на последичната. За разлика од причинските дел-реченици, причинските неинтегрирани конструкции речиси секогаш се јавуваат во левата зона, при што најчесто, посредно или непосредно, се надоврзуваат на содржини посочени во претходниот контекст, т.е. функционираат како секундарна тема.

Семантички, суштинската разлика меѓу **еднозначно причинските** (415) и **депиктивно-причинските** конструкции (450) е тоа што првите изразуваат **поиманентни карактеристики** (на пример, карактерни особини, релативно трајни вештини, физички карактеристики итн.), а вторите – **привремени карактеристики**, актуелни во интервалот на настанот (на пример, ментални и емоционални состојби, ангажираност со краткотрајна активност итн.). И едните и другите карактеристики најчесто му се припишуваат на персонален референт.

(415) *Но, додека Дано здивна, Тоде веќе си одеше со вид на човек, незадоволен од себеси шџо, невичен на зборот, не се доискажал.* (ДС, 89) ('бидејќи е невешт на зборот, не се доискажал')

(450) *Айарайиџе шџиракаа, блицевиие свејќаа а свадбариие не ни џрејнуваа, сџеѓнаџи во џтемни костџуми и колосани фустани.* (ДС, 97) ('бидејќи беа стегнати во темни костуми и во колосани фустани, свадбарите не ни трепнуваа'/ 'свадбарите не ни трепнуваа, при што беа стегнати во темни костуми и во колосани фустани')

За разлика од еднозначно причинските, депиктивно-причинските конструкции често се јавуваат и во десната зона (450). Во тие случаи во преден план е депиктивноста, а не причината (за која левата зона е повообичаена и кај конструкциите што, освен причинска, содржат депиктивна нијанса). Најпосле, конструкциите и со депиктивна и со потенцијално причинска нијанса може да се реализираат и како интегрирани (повообичаено: во десната зона) (455б), но во тие случаи целта на исказот е да пренесе депиктивна информација, а не информација за причината.

(455б) *Засџивам џреморен.* ('заспивам, при што сум преморен')

Концесивните неинтегрирани конструкции, исто така, се лишени од показател на каузалната релација, па се интерпретираат во согласност со имплицитните генерични начела (семантичките блокови), посочени во врска со причинските конструкции. Во таа смисла, и кај причинските и кај концесивните неинтегрирани конструкции, при толкувањето се тргнува од истите начела. Бидејќи причинските конструкции се однесуваат на случаи што им се подредуваат на тие принципи, а концесивните – на тие што отстапуваат, првите се многу почести од вторите.

Како и причинските, концесивните неинтегрирани конструкции изразуваат релативно (долго)трајни, поиманентни карактеристики, од една страна, или привремени, актуелни во интервалот на настанот, од друга. Следствено, првите се еднозначно концесивни (536), а вторите – депиктивно-концесивни (539), па може да се реализираат и интегрирано (559), но со депиктивното значење во фокусот. Како и причинските, концесивните неинтегрирани конструкции најчесто му ги припишуваат карактеристиките на персонален референт.

(536) *Мал ѝо сѝава, ѝој расѝолаѝаше со широк ѝесѝ и со имѝулсивен барѝѝон.* (БК, 268) ('иако беше мал по става, тој располагаше со широк гест и со импулсивен баритон')

(539) *Архѝекѝура, најѝосле се реши Дано, несѝѝурен во својата или во нејзината артикулација.* (ДС, 27) ('се реши Дано, иако беше несигурен во својата или во нејзината артикулација')

(559) *Сѝѝе друѝи и рабоѝѝеа и се одмораа. Само ѝаа рабоѝѝеше **неодморена.*** ('таа работеше, при што беше неодморена'/ 'иако беше неодморена, таа работеше')

Концесивните неинтегрирани конструкции, како и сите други, се надвор од информациското јадро. Нивната прозодиска издвоеност произлегува од тоа што посочуваат информациски секундарни содржини, кои котираат пониско од остатокот на исказот (информациското јадро). Во таа смисла, и тоа што концесивните неинтегрирани конструкции најчесто ја заземаат иницијалната

позиција (која е типична за елементите со низок степен на комуникациски динамизам) е во согласност со нивната информациска секундарност.

Неинтегрираните конструкции како **модификатори во именската синтагма** се разликуваат и од депиктивните, и од причинските, и од концесивните неинтегрирани конструкции – по тоа што изразуваат карактеристики што не се во семантичка врска со предикатот, туку се релевантни како дополнителен опис на референтот, независно од неговото учество во настанот (658).

(658) *Бек, на вујко Филиј најсӣарио̄ӣ син, Бек, најумен њо ѡа̄ӣко̄ӣо, сме̄ӣаше дека Климе не смее да си оди неказне̄ӣо (...)* (ЖЧ, 38) (‘Бек, кој беше најумен по таткото, сметаше дека Климе не смее да си оди неказнето’)

Од друга страна, како и еднозначно причинските и еднозначно концесивните конструкции, тие изразуваат **релативно (долго)трајни, поиманентни карактеристики**, кои го опфаќаат носителот пошироко од интервалот на настанот. Меѓу **(не)рестриktivноста** и **(не)интегрираноста** на модификаторите има делумна корелација. Во таа смисла, неинтегрираните придавски модификатори (658) не ја условуваат идентификацијата/комплетирањето на квалификацијата на референтот, т.е. секогаш функционираат нерестриktivно. За разлика од нив, интегрираните се почесто се рестриktivни (748), но може да бидат и нерестриktivни (621).

(748) *Ги решија главнӣӣе ѡроблеми.* (‘тие проблеми што се главни’)

(621) *Така, неговиӣе ѡое̄ӣски ѡворби не може и да не се доведуваат̄ во врска, и ѡкрај нивна̄ӣа жива комуникација со роднио̄ӣ крај и со својо̄ӣ народ, со сиӣе с̄ирадања на кои во с̄иуденатӣа Москва бил изложен нежнио̄ӣ ѡ ѡприрода и сиромашен с̄иуден̄ӣ од Македонија.* (НР, 31) (‘во Москва, која е студена’)

Бидејќи карактеристиките што ги изразуваат придавските неинтегрирани модификатори не се во каузална (причинска, концесивна или кондиционална) или во темпорална врска со настанот, тие содржини се дигресији од настанот. Поради тоа, за разлика од другите конструкции, кои се дел од реченичната структура, неинтегрираните модификатори се дел од именската синтагма. Во таа смисла, тие се

мошне погодни за да се направи сопоставување во поглед на повеќе карактеристики меѓу сите конструкции.

Што се однесува на **линеаризацијата**, за разлика од сите други конструкции, неинтегрираните придавски модификатори речиси воопшто не се јавуваат во препозиција во однос на носителот, со исклучително ретки отстапки (636). Од друга страна, слично на причинските и на концесивните неинтегрирани конструкции што изразуваат трајни карактеристики, неинтегрираните модификатори не се јавуваат ни во дистантна позиција (644). Освен тоа, идентично на причинските и на концесивните неинтегрирани конструкции што изразуваат трајни карактеристики, а за разлика од депиктивните – модификаторите не може да се јават ни во интегрирани варијанти во дистантна позиција (646).

(636) *Родена 1986 година во Штип, Сања Арсовска дипломирала актерска игра на Факултетот за драмски уметности Скопје.* (PCE 2) ('Сања Арсовска, која е родена во 1986 година во Штип, дипломирала актерска игра')

(644) *Ања работи како лектор, родена во Скопје.* ('Ања, која е родена во Скопје, работи како лектор')

(646) **Ања работи како лектор родена во Скопје.* ('Ања, која е родена во Скопје, работи како лектор')

За разлика од другите конструкции, придавските неинтегрирани модификатори не се врзуваат со референти посочени во најнепосредниот претходен контекст, па не се јавуваат со имплицитен субјект (649), а ни со акузативен аргумент претставен со кратка личнозаменска форма (654) (што е карактеристика на депиктивните). Во согласност со тоа, за разлика од сите други конструкции, неинтегрираните модификатори, во принцип, не се јавуваат ни во врска со референт претставен со анафорската замена (657). Од друга страна, за разлика од другите конструкции, кои се врзуваат, пред сè, со субјектот (со исклучок на депиктивните, кои често се јавуваат и во врска со акузативниот аргумент), неинтегрираните модификатори се врзуваат **со аргументи во сите синтаксички функции, и во левата и во десната зона.**

(649) **Родена во Скопје, работи како лектор*. (‘таа, која е родена во Скопје, работи како лектор’)

(654) **Ја срејнавме, родена во Скопје*.

(657) ?*Таа, родена во Скопје, работи како лектор*. (‘таа, која е родена во Скопје, работи како лектор’)

Неинтегрираните придавски модификатори се јавуваат и со **идентификувани** и со **неидентификувани референти**, т.е. и со определени и со неопределени именски синтагми (при што вторите се јавуваат, пред сè, во десната зона). Во случаите со идентификувани референти, модификаторите може да се реализираат и неинтегрирано затоа што посочуваат секундарна информација, од која не зависи идентификацијата на референтот (659).

(659) *За своја среќа во бавчаџа на Клубоџи до срејнав и Тени Колемишевски, одговорен за внатрешни работи во градот*. (БК, 294) (‘го сретнав и Тени Колемишевски, кој беше одговорен за внатрешни работи во градот’)

Во случаите со неидентификувани референти, во принцип, има простор и за интегрирана (која во тие случаи е секогаш рестриктивна) (680а) и за неинтегрирана варијанта (680). Притоа, разликата е во тоа што во интегрираната варијанта содржината се претставува како поударна, а во неинтегрираната – како информациски секундарна. Од друга страна, контрастираните контексти, во кои содржината на конструкцијата се сопоставува со друга, ги налагаат интегрираните варијанти (680б).

(680а) *Треџа сцена: човек навлезен во средовечниџе додини (за да ѝ џомоѓне на женаџа) вади џрошки од џеботи и им џи фрла на џулабиџе да се собираџи*. (‘човек што е навлезен во средовечните години вади трошки од џебот’)

(680) *Треџа сцена: човек, навлезен во средовечниџе додини (за да ѝ џомоѓне на женаџа) вади џрошки од џеботи и им џи фрла на џулабиџе да се собираџи*. (БК, 150) (‘човек, кој е навлезен во средовечните години, вади трошки од џебот’)

(680б) *Треџа сцена: човек, навлезен во средовечниџе додини, вади џрошки од џеботи и им џи фрла на џулабиџе да се собираџи. Насџроџи, човек навлезен во*

олабока сѿаросѿ ја набљудува сцената. (‘човек што е навлезен во средовечните години вади трошки од џебот’)

Како и кај депиктивните конструкции, и кај придавските модификатори **структурната комплексност** е фактор за реализацијата на модификаторите како интегрирани или како неинтегрирани. Во таа смисла, кога се еднокомпонентни, составени само од придавка, во принцип, дури и нерестриктивните модификатори се реализираат интегрирано (679). Од друга страна, неинтегрираните варијанти се почести во случаите каде што се повеќекомпонентни, т.е. вклучуваат и определби на придавката (659).

(679) (...) и, се разбира, со јагнешкојто ѓуџче од кое ѿријатино се замирисуваше не само куйето во кое беа смесени ѿуку и целиот вагон, **великиот Јаџик** бескрајно размислуваше за Македонија. (ДП, 10) (‘Јаџик, кој е велик’)

(659) За своја среќа во бавчата на Клубот го среќнав и Тени Колемишевски, **одговорен за внатрешни работи во градот**. (БК, 294) (‘го сретнав и Тени Колемишевски, кој беше одговорен за внатрешни работи во градот’)

И **именските конструкции** како модификатори во именската синтагма се јасно издиференцирана група (713).

(713) **Анатолиј Никуљков, ѿознат руски ѿисател во Сибир**, не ѿокани мене и Нора на својата дача во близината на Новосибирск. (БК, 244) (‘Анатолиј Никуљков, кој е познат руски писател во Сибир, не покани’)

И интегрираните и неинтегрираните именски модификатори изразуваат **долготрајни, поиманентни карактеристики**, кои го опфаќаат носителот (најчесто персонален референт) пошироко од интервалот на настанот, па се однесуваат на: професии и занимања, општествени и административни функции, релативно трајни физички карактеристики, меѓучовечки релации и сл. Тие се разликуваат и од каузалните (причинските и концесивните), и од временските, и од депиктивните именски конструкции, од кои сите изразуваат карактеристики што се во семантичка

врска со предикатот. Во таа смисла, како и придавските, именските модификатори му припишуваат на референтот карактеристика релевантна само за неговиот опис, а не и за настанот во кој учествува. Според тоа, тие се дел од именската синтагма. Од друга страна, именските модификатори се разликуваат и од апозициите, кои се паралелна именска синтагма, кореферентна со примарната, но одделна од неа.

За разлика од придавските и од модификаторите во форма на предлошки синтагми и на релативни дел-реченици, кои почесто се рестриктивни, **именските модификатори почесто се нерестриктивни**. Во таа смисла, тие се разликуваат од придавските, од предлошките и од модификаторите во форма на релативни дел-реченици и по тоа што почесто се нерестриктивни дури и кога се интегрирани. Од друга страна, како и придавските модификатори и релативните дел-реченици, кога се неинтегрирани, секогаш функционираат нерестриктивно.

Во случаите со неидентификуван референт, именските модификатори може да бидат интегрирани (рестриктивни) или неинтегрирани (нерестриктивни), во зависност од тоа дали е контекстот контрастиран или неутрален. Контрастираните контексти ги налагаат интегрираните (рестриктивни) варијанти, а неутралните оставаат простор и за неинтегрираните (нерестриктивни). Од друга страна, во случаите со идентификуван референт, неинтегрираните варијанти во голема мера зависат од информацискиот статус на референтот (и на содржината што му се припишува), т.е. од тоа дали е активен или барем достапен (познат, подложлив на идентификација и за авторот и за адресатот) или неактивен (првпат посочен во дискурсот, непознат за адресатот). Во принцип, неинтегрираните варијанти се јавуваат во контексти каде што адресатот не е запознаен со референтот и со содржината што му се припишува. Во случаите каде што референтот и содржината му се познати на адресатот, но авторот прибегнува кон неинтегрирана варијанта, содржината се спушта на понизок информациски ранг (што е, се разбира, поредок случај). Во таа смисла, конструкциите од типот на (717) се многу повообичаени од конструкциите од типот на (718).

(717) *Нашоѝ лингвистѝ Блаже Конески им дава книжевна димензија и на своѝте научни ѝрудови*. ('Блаже Конески, кој е наш лингвист, им дава книжевна димензија и на своите научни трудови')

(718) *Блаже Конески, наш лингвист, им дава книжевна димензија и на своите научни трудови.* (‘Блаже Конески, кој е наш лингвист, им дава книжевна димензија и на своите научни трудови’)

Клучно синтаксичко прашање во врска со сите неинтегрирани конструкции е **функцијата на аргументот** на кој се однесуваат. Во таа смисла, како што беше посочено, најфлексибилни се неинтегрираните модификатори, кои (со фреквенциски разлики) се јавуваат со носители во сите синтаксички функции. На тој план, по нив следуваат депиктивните конструкции, кои често се јавуваат и со субјектот и со акузативниот аргумент. Од друга страна, причинските и концесивните неинтегрирани конструкции се помалку флексибилни во поглед на синтаксичките функции. Во таа смисла, тие речиси секогаш се врзуваат со субјектот, т.е. се многу поограничени од причинските и од концесивните сложени конструкции, каде што субјектот во зависната дел-реченица не само што не мора да биде субјект и во главната туку може дури и воопшто да не се јави како аргумент во неа.

Кога се јавуваат во **левата зона**, акузативните и дативните конструкции ја споделуваат тенденцијата носителот да се однесува на референт идентификуван преку претходниот контекст (т.е. во функција на тема). Со други зборови, колку е посилна врска меѓу референтот и претходниот контекст, толку е поверојатна можноста односниот аргумент да понесе неинтегрирана конструкција во таа позиција. Од друга страна, **десната зона** е својствена само за тие конструкции во врска со акузативниот и со дативниот аргумент што изразуваат чисто дескриптивно (кога се нерестриktivни модификатори) или депиктивно значење. Најпосле, тоа е карактеристика и на субјектните конструкции, кои во левата зона ги понесуваат сите значења (депиктивното, еднозначно причинското, еднозначно концесивното, депиктивно-причинското, депиктивно-концесивното и чисто дескриптивното), а во десната – еднозначно депиктивното, депиктивно-причинското, депиктивно-концесивното и чисто дескриптивното (модификаторското). Според тоа, неинтегрираните конструкции не се еднакво флексибилни едни со други во поглед на една од карактеристиките што ги обединуваат – слободната позиција, туку таа зависи од семантичките фактори. Во таа смисла, конструкциите со депиктивно значење или нијанса се линеарно најслободни, а еднозначно причинските и

еднозначно концесивните конструкции се ограничени на левата зона, каде што се јавуваат, главно, во иницијална позиција. Неинтегрираните модификатори, пак, се јавуваат и во левата и во десната зона, но нужно во постпозиција во однос на носителот.

Освен тоа, **позицијата** на интегрираните конструкции воопшто зависи и од **синтаксичките фактори**, т.е. од функцијата на аргументот на кој се однесуваат. Кумулативно (ако се земат предвид сите значења), субјектните конструкции се јавуваат во сите позиции, т.е. се многу послободни од акузативните и од дативните. Во таа смисла, за разлика од акузативните и од дативните конструкции во левата зона, кои се ретки, субјектните конструкции не се јавуваат само во левата зона (која е типична за субјектниот аргумент) туку (кога изразуваат депиктивно или чисто дескриптивно значење) често и во десната зона (типична за акузативниот и за дативниот аргумент). Ако се остават настрана интегрираните конструкции како модификатори во именската синтагма, интегрираните конструкции ја споделуваат информациската тенденција, кога ќе се јават во левата зона, особено во иницијална позиција, често да се однесуваат на содржина и на референт што се во врска со претходниот контекст. Поради тоа, и кај депиктивните, и кај причинските, и кај концесивните конструкции, случаите со имплицитен субјект се многубројни.

Ако се тргне од тоа дека една од заедничките карактеристики на интегрираните конструкции е нужната сооднесеност со аргумент на примарната предикација, при што субјектот е неприкосновено највисоко во хиерархијата, треба да се утврди ситуацијата и кај нивните **пандани во форма на именски синтагми и дел-реченици**. Како што беше посочено, за разлика од интегрираните конструкции, тие неограничено може да се однесуваат на аргументи во сите синтаксички функции (749–752), но и не мора да се врзат со аргумент на примарната предикација (753).

(749) *Бидејќи е немарна/поради немарноста, Маријина/колешкајта/една колешка често ѝ зајура документиите.*

(750) *Бидејќи е немарна/поради немарноста, Маријина/колешкајта/една колешка често ја обвинуваат и неправедно.*

(751) *Бидејќи е немарна/џоради немарносѝа, на Мариѝина/на колешкаѝа/на една колешка Chesŝo ѝ ѝриѝшувааѝ и ѝуѝа вина.*

(752) *Бидејќи е немарна/џоради немарносѝа, со Мариѝина/со колешкаѝа/со една колешка Chesŝo имаме ѝроблеми.*

(753) *Бидејќи Мариѝина е немарна/џоради немарносѝа на Мариѝина, Иван Chesŝo ѝо обвинувааѝ неѝраведно.*

Од друга страна, треба да се утврди и улогата на **информацискиот статус на референтот** на тој план. Аналогно на ситуацијата кај неинтегрираните конструкции, се очекува анафорските референти (754)–(757), особено посочените во најнепосредниот претходен контекст (кои се претставени со имплицитен субјект или со кратки личнозаменски форми), да бидат поконкурентни од претходните (кои се идентификувани со личното име [Мариѝина] или со членувана општа именка [колешкаѝа]). За неидентификуваните (*една колешка, на една колешка, со една колешка*) се очекува да котираат најниско во хиерархијата.

(754) *Бидејќи е немарна, (ѝаа) Chesŝo ѝи заѝура докуменѝѝѝе.*

(755) *Бидејќи е немарна, (неа) Chesŝo ја обвинувааѝ и коѝа не е одѝговорна.*

(756) *Бидејќи е немарна, (неѝзе) Chesŝo ѝ ѝриѝшувааѝ и ѝуѝа вина.*

(757) *Бидејќи е немарна, со неа Chesŝo имаме ѝроблеми.*

Најпосле, неинтегрираноста во иницијална позиција воопшто, како средство за **тематизација**, допрва треба да се истражи подробно, и **во простата и во сложената реченица**. Во таа смисла, опозицијата *секундарна ѝема – секундарна рема* треба да се разгледа и кај неинтегрираните именски синтагми и дел-реченици во иницијална позиција. Пошироко, треба да се утврди кои се сите елементи подложни на прозодиско издвојување во таа позиција и под кои услови во информациската структура на исказот. Од друга страна, одделно треба да се разгледаат можностите и условите под кои се реализираат неинтегрирано и парцелирано во финална позиција и сите други конструкции. **Парентетските конструкции**, пак, со кои неинтегрираните ја споделуваат прозодиската издвоеност, со сите синтаксички и семантички специфичности, треба да се разгледаат сосема

одделно, особено во говорениот јазик, кој нуди најбогат материјал за нив и отвора синтаксички перспективи многу пошироки од анализата во рамките на координацијата и субординацијата.

Неинтегрираните конструкции, чии синтаксички, семантички и информацискоструктурни карактеристики беа опишани во овој труд, потврдуваат дека тие три плана се нераскинливо поврзани. Во таа смисла, беше покажано дека синтаксичките карактеристики на една неинтегрирана конструкција во голема мера зависат од нејзиното значење и информациски статус, но и дека информациските карактеристики зависат од семантичките и од синтаксичките фактори. Според тоа, неинтегрираните конструкции треба да бидат претставени во контекст на таа корелација и во идните граматички описи на македонскиот јазик, а може да послужат и како основа за проучување и на другите прозодиски издвоени конструкции.

КОНСУЛТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

а) кирилица:

Бужаровска, Елени. 2008. „Стратегии на релативизација во стандардниот македонски и бугарски јазик“. *Studia linguistica polono-meridianoslavica*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 137–153.

Веновска-Антевска, Снежана. 1995. „Збороред во македонскиот стандарден јазик“. *Литературен збор XLII/5–6*, 63–67.

Веновска-Антевска, Снежана. 2004. „Актуелно реченично расчленување врз примери од македонскиот стандарден јазик“. *Предавања на XXXV меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*. Скопје: Универзитет Св. Кирил и Методиј, 73–87.

Генадиева-Мутафчиева, Зара, Станьо Георгиев и др. 1998. *Грамајтика на съвременния български книжовен език, ѝом ѝреѝи, Синѝаксис*. Софија: Абагар паблишинг.

Геговски, Дејан. 1996. „Допусносложените реченици во македонскиот и во полскиот јазик“. *Македонски јазик XLV–XLVII*, 317–331.

Геговски, Дејан. 2003. „Околу кондензираните трансформи маркирани како причински (врз примери од дијалектите на македонскиот јазик)“. *Studia linguistica Polono-Meridianoslavica*, 109–117.

Дучевска, Анета. 2005. *Анализа на ѝтексѝоѝи и дискурсоѝи во македонскиоѝи јазик*. (Докторска дисертација во ракопис). Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“.

Ѓуркова, Александра. 2008. *Синѝакса на сложената реченица во македонскиѝе црковнословенски ракоѝиси*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Конески, Блаже. 2004. *Грамајтика на македонскиоѝи јазик*. Скопје: Детска радост.

Конески, Кирил. 1999. *За македонскиѝ глѝгол*. Скопје: Детска радост.

Корубин, Благоја. 1988. „За неутрализацијата на семантичкиот белег 'контраст' кај демонстративите“. *Реферати на македонскиот славистички конгрес за X меѓународен конгрес*. Скопје: Македонски славистички комитет, 41–51.

Корубин, Благоја. 1990. *На македонско драматички теми*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Малцијева, Вера, Зузана Тополињска и др. 2009. *Јужнословенски јазици: драматичке стругуре и функции*. Београд: Београдска књига

Марковиќ, Марјан. 2008. „Линеаризација на именските синтагми зависни од глаголска придавка“. *Studia linguistica Polono-Meridianoslavica*, 97–103.

Минова-Ѓуркова, Лилјана. 1981. „Заедничкото кај одделни видови сложени реченици“. *Литературен збор XXVIII/6*, 93–96.

Минова-Ѓуркова, Лилјана. 1987. „Определби зад именката“. *Литературен збор 1–6*, 65–68.

Минова-Ѓуркова, Лилјана. 1996. „Нормата и практиката“. *Македонскиот јазик од Мисирков до денес*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 23–28.

Минова-Ѓуркова, Лилјана. 1997. *Сврзувачки средства во македонскиот јазик*. Скопје: Детска радост.

Минова-Ѓуркова, Лилјана. 2000. *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*. Второ издание. Скопје: Магор.

Минова-Ѓуркова, Лилјана. 2003. *Стилистика на современиот македонски јазик*. Скопје: Магор.

Минова-Ѓуркова, Лилјана. 2011. *Релативната реченица во македонскиот јазик во XIX и XX век*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“.

Митковска, Лилјана. 2019. „Реализација на дативниот (индиректно вклучениот) аргумент“. *Литературен збор LXVI 1–6*, 85–96.

Мишевска-Томиќ, Олга. 1975. „Комуникативната перспектива на реченицата (На примерот на македонскиот јазик)“. *Македонски јазик*, 81–90.

Петревски, Бојан. 2015а. „Прилозите за начин како модификатори на предикацијата и на придавките“. *Литературен збор 1–3*, 29–34.

Петревски, Бојан. 2015б. „Споделеното знаење и неинтегрираните конструкции во почетна позиција“. *Литературен збор* 4–6, 25–32.

Петревски, Бојан. 2016. „Аргументативните скали како внатрешнојазична норма“. *Литературен збор* 1–3, 91–100.

Петревски, Бојан. 2017а. „Од проблематиката на нерестриktivната придавска модификација во македонскиот јазик“. *Прилози на МАНУ. Одделение за лингвистика и литературна наука* XLII 1–2, 19–30.

Петревски, Бојан. 2017б. „Неинтегрираните конструкции во врска со директниот и со индиректниот објект“. *Литературен збор* 1–6, 59–69.

Петревски, Бојан. 2017в. „Информацискиот статус на причинските придавски неинтегрирани конструкции“. *Македонски јазик* LXVIII, 131–144.

Петревски, Бојан. 2018а. „Концесивните неинтегрирани конструкции во македонскиот јазик“. *Journal of Contemporary Philology*, 1 (1)/2018, 48–63. <<https://journals.ukim.mk/index.php/jcp/article/view/11>> пристапено на: 3.10.2018.

Петревски, Бојан. 2018б. „Парентетските реченици во говорениот македонски јазик“. *Девејќи научен собир на млади македонисти: Конференција во чест на проф. д-р Лилјана Минова Ѓуркова*. Скопје, 12–13 мај 2016. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 99–107.

Петревски, Бојан. 2019а. „Аспекти на придавската секундарна предикација во македонскиот јазик“. *Современа филологија/Journal of Contemporary Philology*, 65–79.

Петревски, Бојан. 2019б. „Неколку двозначни конструкции низ призма на аргументативната концепција за значењето“. *Литературен збор* 1–6, 109–118.

Петревски, Бојан. 2020а. „Секундарната предикација во врска со акузативниот објект во македонскиот јазик“, *Прилози на МАНУ* XLIV, 1, 131–145.

Петревски, Бојан. 2020б. „За еден кондензиран начин на изразувањето на причината во македонскиот јазик“, *Погледи за македонскиот јазик*. Скопје: МАНУ, 301–317.

Петревски, Бојан. 2020в. „Информацискиот аспект на изразувањето на причината во неколку дебатни емисии во претседателската кампања“. *XLVI меѓународна конференција на ЛП лејна школа на Меѓународниот семинар за*

македонски јазик. Охрид, 23–24 август 2019. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, 308–318.

Петрова-Џамбазова, Снежана. 2004. „Збороредот во рамките на именската група во расказите на Иван Точко“. *Македонистика* 9, 151–207.

Петрова-Џамбазова, Снежана. 2008. *Збороредот во рамките на именската група во прозата на Славко Јаневски*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Пипер, Предраг, Ивана Антонић и др. 2005. *Синтакса савременој српској језика: прота реченица*. Београд: Институт за српски јазик САНУ.

Радуловић, Милица. 2012. „Секундарна предикација у српском језику“. *Филологија и универзитет* 1. Филозофски факултет у Нишу, 573–583.

Саздов, Симон. 2009. „За согласувањето по род и по број меѓу подметот и природот во македонскиот јазик“. *XXXV научна конференција на XLI меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*. Скопје: Универзитет Св. Кирил и Методиј, 113–119.

Тополињска, Зузана 1974. *Грамматика на именската фраза во македонскиот литературен јазик*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.

Тополињска, Зузана. 1987. „Од механизмите на кондензација во рамките на именската синтагма“. *Studia linguistica Polono – Jugoslavica* 5, 233–240.

Тополињска, Зузана. 1988. „Паузата како синтаксичка единица“. *Македонски јазик* 38–39, 133–139.

Тополињска, Зузана. 1995. *Македонските дијалекти во Егејска Македонија. книга 1, Синтакса, т. 1*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.

Тополињска, Зузана. 2003. *Полски – Македонски: Грамматичка конфронтиција. 6, Синтаксичка деривација*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.

Тополињска, Зузана. 2008. „Линеаризација на придавските модификатори (AM) во македонската именска синтагма (NP)“. *Studia linguistica Polono-Meridianoslavica*, 75–95.

Тофоска, Станислава-Сташа. 2017. *Семантика на шеличните глаголи во македонскиот јазик: од проблематиката на глаголскиот вид*. Скопје.

Цветковски, Живко. 1982. Допусните реченици во македонскиот јазик. (Магистерски труд во ракопис). Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“.

Цветковски, Живко. 1985. „Вметнатата реченица како можност за разделување на синтаксичките единици кај простата реченица во македонскиот јазик“. *XI научна дискусија на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура*. Скопје: Универзитет Св. Кирил и Методиј, 83–89.

Цветковски, Живко. 1994. „За некои покарактеристични промени во синтаксата на стандардниот македонски јазик (со посебен осврт врз сврзничките средства)“. *Литературен збор* XLI/1–3, 53–59.

Цветковски, Живко, Снежана Веновска-Антевска и др. (ред.). 2017. *Правоиц на македонскиот јазик*. Второ издание. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ : Култура.

Шокларова-Љоровска, Германија. 1996. „Допусните реченици во македонскиот и во полскиот јазик“. *XXII научна дискусија на XXVIII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*. Скопје: Универзитет Св. Кирил и Методиј, 195–202.

б) латиница:

Adam, Jean-Michel, Marc Bonhomme. 1997. *L'argumentation publicitaire: Rhétorique de l'éloge et de la persuasion*. Paris: Édition Nathan.

Adam, Jean-Michel. *Les textes: types et prototypes*: 1997. *Récit, description, argumentation, explication et dialogue*. 3e éd. Paris: Éditions Nathan.

Amossy, Ruth, Anne Herschberg. 2011. *Stéréotypes et clichés: Langue, discours, société*. 3e éd. Paris: Armand Colin.

Amossy, Ruth. 2013. *L'Argumentation dans le discours*. 3e éd. Paris: Armand Colin.

Anscombe, Jean-Claude. 1995. „La théorie des topoï: sémantique ou rhétorique?“. *Hermès, La Revue*, n°15, 185–198.

Anscombe, Jean-Claude, Oswald Ducrot. 1995. *L'argumentation dans la langue*. 3e éd. Liège: Pierre Mardaga éditeur.

- Armengaud, Françoise. 2007. *La pragmatique*. 3e éd. Paris: Presses Universitaires de France.
- Auroux, Sylvain. 2013. *La philosophie du langage*. 2e éd. Paris: Presses Universitaires de France.
- Benveniste, Émile. 1974. *Problèmes de linguistique générale*, 2. Paris: Édition Gallimard.
- Biglari, Amir (ed.). 2013. *Les risques du discours: Rencontres avec Oswald Ducrot*. Paris: Édition Lambert-Lucas.
- Blanche-Benveniste, Claire. 2000. *Approches de la langue parlée en français*. Paris: Édition Ophrys.
- Bogusławski, Andrzej. 1977. *Problems of the Thematic-Rhematic Structure of Sentences*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Bourmayan, Anouch, Magdalena Campora et al. 2012. *Argumentation et polyphonie: De Saint Augustin à Robbe-Grillet*. Paris: L'Harmattan.
- Carel, Marion. 2011. *L'Entrelacement argumentatif: Lexique, discours et blocs sémantiques*. Paris: Honoré Champion Éditeur.
- Carel, Marion (ed.). 2002. *Les facettes du dire: Hommage à Oswald Ducrot*. Paris: Édition Kimé.
- Casielles-Suarez, Eugenia. 2004. *The Syntax-Information Structure Interface: Evidence from Spanish and English*. New York: Routledge.
- Charlotte, Hybertie. 1996. *La conséquence en français*. Paris: Édition Ophrys.
- Charaudeau, Patrick, Dominique Maingueneau (ed.). 2002. *Dictionnaire d'analyse du discours*. Paris: Seuil.
- Charolles, Michel. 2002. *La référence et les expressions référentielles en français*. Paris: Édition Ophrys.
- Chiss, Jean-Louis, Jacques Filiolet et al. 2013. *Introduction à la linguistique française: tome 2: syntaxe, communication, poétique*. 3e édition. Paris: Hachette Supérieur.
- Combettes, Bernard, Roberte Tomassone. 1991. *Le texte informatif: aspects linguistiques*. Bruxelles: De Boek-Wesmael s.a.
- Combettes, Bernard. 1998. *Les constructions détachées en français*. Paris: Édition Ophrys.

- Combettes, Bernard. 2003. „Le topique comme constituant périphérique: aspects diachroniques“. *Travaux linguistiques*, 137–161.
- Combettes, Bernard. 2005. „Les constructions détachées comme cadres de discours“. *Langue française*, 148 (4), 31–44.
- Costauec, Denis et Françoise Guérin. 2007. *Syntaxe fonctionnelle: Théorie et exercices*. Rennes: Presses universitaires de Rennes.
- Creissels, Denis. 2006a. *Syntaxe générale, une introduction typologique 1: catégories et constructions*. Paris: Hermes Science Publications.
- Creissels, Denis. 2006b. *Syntaxe générale, une introduction typologique 2: la phrase*. Paris: Hermes Science Publications.
- Cruse, Alan. 2004. *Meaning in language*. New York: Oxford University Press.
- Daneš, František (ed.). 1974. *Papers on Functional Sentence Perspective*. Prague: Academia, Publishing House of the Czechoslovak Academy of Sciences.
- Danon-Boileau, Laurent. 1987. *Énonciation et référence*. Paris: Orphys.
- Dehé, Nicole, Yordanka Kavalova (ed.). 2007. *Parentheticals*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Dik, Helma. 2007. *Word Order in Greek Tragic Dialogue*. New York: Oxford University Press.
- Doury, Marianne, Sophie Moirand (ed.). 2004. *L'argumentation aujourd'hui: Positions théoriques en confrontations*. Paris: Presses Sorbonne Nouvelle.
- Dosse, Francois. 2012a. *Histoire du structuralisme: Tome 1: Le champ du signe 1945–1966*. 2e éd. Paris: Éditions La Découverte.
- Dosse, Francois. 2012b. *Histoire du structuralisme: Tome 2: Le chant du cygne 1967 à nos jours*. 2e éd. Paris: Éditions La Découverte.
- Ducrot, Oswald. 1968. *Le structuralisme en linguistique*. Paris: Édition de Seuil.
- Ducrot, Oswald, Jean-Marie Schaeffer. 1995. *Nouveau dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*. 3e éd. Paris: Édition de Seuil.
- Ducrot, Oswald et al. 1980a. *Les mots du discours*. Paris: Les Éditions de Minuit.
- Ducrot, Oswald. 1980b. *Les échelles argumentatives*. Paris: Les Éditions de Minuit.
- Ducrot, Oswald. 1984. *Le dire et le dit*. Paris: Les Éditions de Minuit.
- Ducrot, Oswald. 1989. *Logique, structures, énonciation: Lectures sur le langage*. Paris: Les Éditions de Minuit.

Ducrot, Oswald. 1991. *Dire et ne pas dire: Principes de sémantique linguistiques*. 3e éd. Paris: Hermann, éditeurs des sciences et des arts.

Ducrot, Oswald. 2001. „Critères argumentatifs et analyse lexicale“. *Langue française*, No. 142, 22–40.

Ducrot, Oswald. 2009. *Slovenian lectures: Introduction into Argumentative Semantics*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.

Dušković, Libuše (ed.). 2003. *Dictionary of the Prague School of Linguistics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Eggs, Ekkehard. 1994. *Grammaire du discours argumentatif: le topique, le générique, le figuré*. Paris: Éditions Kimé.

Erteschik-Shir, Nomi, 2007. *Information Structure: The Syntax-Discourse Interface*. New York: Oxford University Press.

Firbas, Jan, 1992. *Functional Sentence Perspective in Written and Spoken Communication*. Cambridge: Cambridge University Press.

Flaux, Nelly, Danièle Van de Valde. 2000. *Les noms en français: esquisse de classement*. Paris: Éditions Ophrys.

Fontvieille-Cordani, Agnès, Stéphanie Thonnerieux (ed.) 2009. *L'ordre des mots à la lecture des textes*. Lyon: Presses universitaires de Lyon.

Fromilhague, Catherine, Anne Sancier-Chateau. 1999. *Analyses stylistiques*. Paris: Dunod.

Fromilhague, Catherine, Anne Sancier-Chateau. 2012. *Introduction à l'analyse stylistique*. 4e édition. Paris: Armand Colin.

Gary-Prieur, Marie-Noelle. 2011. *Les déterminants en français*. Paris: Éditions Ophrys.

Geeraerts, Dirk, Hubert Cuyckens (ed.). 2007. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.

Givón, Talmy. 2001a. *Syntax: An Introduction, vol. I*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Givón, Talmy. 2001b. 2001. *Syntax: An Introduction, vol. II*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Gouesse, Marie-Josèphe, Ferenc Kiefer. 2012. „Quelques aspects de la prédication seconde en français et en hongrois“. *Revue d'Études Françaises* 17, 13–29.

- Greimas, Algirdas Julien. 1966. *Sémantique structurale*. Paris: Librairie Larousse.
- Groupe μ . 1982. *Rhétorique générale*. Paris: Édition de Seuil.
- Guignard, Jean-Baptiste. 2012. *Les grammaires cognitives: une épiséologie*. Toulouse: Presses Universitaires du Mirail.
- Guimier, Claude. 1996. *Les adverbess du français*. Paris: Éditions Ophrys.
- Halliday, Michael A. K. 1967. „Notes on transitivity and theme in English“, part 1. *Journal of Linguistics* 3: 37–81
- Halmøy, Odile. 2003. *Le gérondif en français*. Paris: Éditions Ophrys.
- Havu, Eva. 2002. *L'interprétation des constructions détachées*. „CLAC. Círculo de lingüística aplicada a la comunicación“ no 10 (2002). <<http://www.ucm.es/info/circulo/no10/havu.htm>>. 10. 10. 2020.
- Havu, Eva, Michel Pierrard. 2008. „La prédication seconde en français: essai de mise au point“, *Travaux de Linguistique: Revue Internationale de Linguistique Française*. De Boeck Université, 7–21.
- Heimerdinger, Jean-Marc. 1999. *Topic, Focus and Foreground in Ancient Hebrew Narratives*. Sheffield: Sheffield Academic Press.
- Himmelmann, Nikolaus P., Eva Schultze-Berndt. 2004. „Depictive secondary predicates in crosslinguistic perspective“. *Linguistic Typology* vol. 8, no.1, 59–131.
- Himmelmann, Nikolaus P., Eva Schultze-Berndt. 2005. „Issues in the Syntax and Semantics of Participant oriented adjuncts: an introduction“. *Secondary predication and adverbial modification: The typology of depictives*. Oxford: Oxford University Press, 1–67.
- Horn, Lawrence. 2001. *A Natural History of Negation*. United States: CSLI Publications.
- Hybertie, Charlotte. 1996. *La conséquence en français*. Paris: Éditions Ophrys.
- Jakobson, Roman. 1963. *Essais de linguistique générale*. Paris: Les Éditions de Minuit.
- Kahnemuyipour, Arsalan. 2009. *The Syntax of Sentential Stress*. Oxford: Oxford University Press.
- Karimi, Simin (ed.). 2003. *Word Order and Scrambling*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.

- Kerbrat-Orecchioni, Catherine. 2012. *L'énonciation: de la subjectivité dans le langage*. 4e éd. Paris: Armand Colin.
- Kerbrat-Orecchioni, Catherine. 1998. *L'implicite*. 3e éd. Paris: Armand Colin.
- Kerbrat-Orecchioni, Catherine. 2012. *Les actes de langage dans le discours: Théories et fonctionnement*. 3e éd. Paris: Armand Colin.
- Kerbrat-Orecchioni, Catherine. 2010. *Les interactions verbales: 1 / Approche interactionnelle et structure des conversations*. 3e éd. Paris: Armand Colin.
- Kida, Kohei. 1998. *Une sémantique non-véritative des énoncés conditionnels - Essai de traitement argumentatif -*. Linguistique. Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales (EHESS). Français. fftel-01520274f. Paris.
- Kristeva, Julia. 1969. *Le langage, cet inconnu: Une initiation à la linguistique*. Paris: Points.
- Kristeva, Julia, Jean Claude Milner et al. (ed.). 1975. *Langue, discours, société*. Paris: Édition de Seuil.
- Langacker, Ronald W. 1991. *Foundations of Cognitive Grammar*. Stanford: Stanford University Press.
- López, Luis. 2009. *A Derivational Syntax for Information structure*. Oxford: Oxford University Press.
- Lyons, John. 1995. *Linguistic semantics: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lyons, Christopher. 1999. *Definiteness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Maingueneau, Dominique. 1987. *Nouvelles tendances en analyse du discours*. Paris: Hachette Supérieur.
- Maingueneau, Dominique. 1991. *L'énonciation en linguistique française*. Paris: Hachette Supérieur.
- Maingueneau, Dominique. 1993. *Elements de linguistique pour le texte littéraire*. 3e éd. Paris: Dunod.
- Maingueneau, Dominique. 1995. *Pragmatique pour le discours littéraire*. 3e éd. Paris: Dunod.
- Maingueneau, Dominique. 2009a. *Les termes clés de l'analyse du discours*. 2e éd. Paris: Édition du Seuil.

- Maingueneau, Dominique. 2009b. *Aborder la linguistique*. 3e éd. Paris: Édition du Seuil.
- Maingueneau, Dominique. 2014a. *La syntaxe du français*. 2e éd. Paris: Hachette Supérieur.
- Maingueneau, Dominique. 2014b. *Discours et analyse du discours*. Paris: Armand Colin.
- Maingueneau, Dominique. 2014c. *Analyser les textes de communication*. 2e éd. Paris: Armand Colin.
- Marconi, Diego, 1997. *La philosophie du langage au XXe siècle*. Paris: Édition de l'éclat.
- Marengo, Sébastien. 2011. *Les adjectifs jamais attributifs: Syntaxe et sémantique des adjectifs constructeurs de la référence*. Bruxelles: De Boeck-Duculot.
- Martinet, André. 1985. *Syntaxe générale*. Paris: Armand Colin.
- Meinunger, André. 2000. *Syntactic aspects of topic and comment*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Meyer, Charles F. 1992. *Apposition in Contemporary English*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Meyer, Michel, 2013. *La rhétorique*. 3e éd. Paris: Presses Universitaires de France.
- Mereu, Lunella (ed.) 2009. *Information Structure and its Interfaces*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Moeschler, Jacques, Antoine Auchlin, 2013. *Introduction à la linguistique contemporaine*. 3e éd. Paris: Armand Colin.
- Molinié, George. 2008. *La stylistique*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Molinié, George. 2011. *Éléments de stylistique française*. 3e éd. Paris: Presses Universitaires de France.
- Morel, Mary-Annick, 1996. *La concession en français*. Paris: Édition Orphys.
- Mounin, Georges. 1975. *La linguistique du XXe siècle*. 3e éd. Paris: Presses Universitaires de France.
- Mounin, Georges. 2010. *La sémantique*. 3e éd. Paris: Édition Payot & Rivages.
- Muler, Claude, 2008. *Les bases de la syntaxe: Syntaxe contrastive français – langues voisines*. Bordeaux: Presses Universitaires de Bordeaux.

- Nazarenko, Adeline. 2000. *La cause et son expression en français*. Paris: Édition Orphys.
- Neveu, Franck. 1998. *Études sur l'apposition: Aspects du détachement nominal et adjectival en français contemporain, dans un corpus de textes de J.-P. Sartre*. Paris: Honoré Champion Editeur.
- Noailly, Michèle. 1999. *L'adjectif en français*. Paris: Édition Orphys.
- Nølke, Henning, Jean-Michel Adam (ed.). 1999. *Approches modulaires: de la langue au discours*. Paris: Delachaux et Niestlé.
- Paveau, Marie-Anne, Georges-Élia Sarfati. 2012. *Les grandes theories de la linguistique: De la grammaire comparé à la pragmatique*. Paris: Armand Colin.
- Plantin, Christian. 1996. *L'argumentation*. Paris: Édition du Seuil.
- Ricoeur, Paul. 1975. *La métaphore vive*. Paris: Le Seuil.
- Ricoeur, Paul. 2005. *Discours et communication*. Paris: L'Herne.
- Riegel, Martin, Jean-Cristophe Pellat et al. 2014. *Grammaire méthodique du français*. 5e éd. Paris: Presses Universitaires de France.
- Riffaterre, Michael. 1979. *La production du texte*. Paris: Édition du Seuil.
- Rikard, Simeon. 1969. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva (t. I, II)*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Robrieux, Jean-Jacques. 2010. *Rhétoriques et argumentation*. 3e éd. Paris: Armand Colin.
- Rosta, Andrew. 2008. „Antitransitivity and constructionality“. *Constructional Approaches to English Grammar*. Berlin: De Gruyter Mouton, 187–218.
- Ruwet, Nicolas. 1972. *Théorie syntaxique et syntaxe du français*. Paris: Édition du Seuil.
- Schapira, Charlotte. 1999. *Les stéréotypes en français*. Paris: Édition Orphys.
- Serl, Džon. 1991. *Govorni činovi: Ogljed iz filozofije jezika*. Beograd: Nolit.
- Soutet, Olivier. 2012. *La syntaxe du français*. 6e éd. Paris: Presses Universitaires de France.
- Speyer, Augustin. 2010. *Topicalization and stress clash avoidance in the history of English*. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Sudhoff, Stefan. 2010. *Focus Particles in German: Syntax, prosody and information structure*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

- Tamba, Irène. 2007. *La sémantique*. 6e éd. Paris: Presses Universitaires de France.
- Tesniere, Lucien. 1959. *Éléments de syntaxe structurale*. Paris: Librairie C.
- Westergaard, Marit. 2009. *The Acquisition of Word Order: Micro-cues, information structure, and economy*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Wierzbicka, Anna. 1996. *Semantics: primes and universals*. Oxford: Oxford University Press.
- Wilmet, Mark. 2010. *Grammaire critique du français*. 5e éd. Bruxelles: De Boeck-Duculot.
- Zimmerman, Malte, Caroline Féry (ed.). 2010. *Information Structure: Theoretical, Typological and Experimental Perspectives*. Oxford: Oxford University Press.

ИЗВОРИ НА ЕКСЦЕРПИРАНИТЕ ПРИМЕРИ

Уметничколитературен и научен функционален стил

ПА – Андоновски, Петар. 2013. *Очи со боја на чевли*. Скопје: Кликер.

РБ – Бужаровска, Румена. 2017. *Мојот маж*. Скопје: Или-Или.

АВ – Вангелов, Атанас. 2004. *Конески и Јакобсон*. Скопје: Фондација за македонски јазик Небрегово.

АВ2 – Вангелов, Атанас. 2020. *Лирската биографија на Конески*. Скопје: Слово.

БК – Конески, Блаже. 2014. *Ќулавкова, Катица (прир.)*. *Целокуќни дела на Блаже Конески: критичко издание / во редакција на Милан Ѓурчинов*; том 4. *Проза*. Скопје: МАНУ.

СМ – Марковиќ, Слободан. 2020. *Единствено на науката и значењето на научните поими*. (Докторска дисертација во ракопис). Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје: Филозофски факултет, Институт за филозофија.

ВМ – Мартиновски, Владимир. 2016. *Небо без ѕвезди*. Скопје: Или-Или.

КМ – Миљовски, Кирил. „Вистини и заблуди на економската теорија и економската политика“. *Приспадни предавања, прилози и библиографија на првите членови на Македонската академија на науките и уметностите*, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 1969, 75–94.

ДП – Пандев, Димитар. 2020. *Мирот на ажура*. Скопје: Матица македонска.

НР – Радически, Науме. 2006. *Литературна раскрсница*. Скопје: Македонска реч.

ДС – Солев, Димитар. 1998. *Мртва ѝрка*. Скопје: Култура.

ГТ – Тодоровски, Гане. 2007. *Македонската книжевност во XIX век*. Скопје: Штрк.

ЖЧ – Чинго, Живко. 1989. *Ал*. Скопје: Македонска книга.

Дневни весници

Ве. – Вест

Веч. – Вечер

Дн. – Дневник

НМ – Нова Македонија

Утр. – Утрински весник

ИЗВОРИ НА ИНТЕРНЕТ

Портали, весници во електронска форма и интернет-страници

БГ – Героски, Бранко

<<https://plusinfo.mk/makedonskiot-aroganten-tanc-so-koronakrizata/>> пристапено на: 3. 4. 2020.

ВА – Андоновски, Венко

<<https://www.novamakedonija.com.mk/mislenja/kolumni/%D1%87%D0%B8%D0%BF%D0%BE%D1%82-%D0%B1%D1%80-666/>> пристапено на: 15. 7. 2020.

ЕК – Клетников, Ефтим

<<https://www.novamakedonija.com.mk/mislenja/kolumni/%D0%B4%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%B5%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D0%B8-%D0%B5%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B0-2/>> пристапено на: 2. 12. 2020.

ЛП – Поповски, Љупчо

<<https://www.dw.com/mk/%D0%BA%D0%BE%D1%98-%D1%9C%D0%B5-%D1%81%D0%B5-%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B8-%D0%B2%D0%BE-%D0%B2%D1%80%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D0%BE%D1%82-15-%D1%98%D1%83%D0%BB%D0%B8/a-54135833>> пристапено на: 13. 7. 2020.

ЉП2 – Поповски, Љупчо
<<https://nezavisen.mk/kako-trezveniot-lekar-arben-ziberi-svesno-ja-potkopa-borbata-protiv-koronata/>> пристапено на: 13. 8. 2020.

СП – Слободен печат <<https://www.slobodenpecat.mk/pretsedatelot-na-sad-go-odbelezha-denot-na-sekavaneto/>> пристапено на 2. 12. 2020.

Тел. – Телма
<<https://telma.com.mk/2020/08/12/%D0%B1%D0%B0%D1%98%D0%B4%D0%B5%D0%BD-%D1%98%D0%B0-%D0%BE%D0%B4%D0%B1%D1%80%D0%B0-%D0%B7%D0%B0-%D1%81%D0%B2%D0%BE%D1%98-%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D0%B4%D0%B0%D1%82-%D0%B7%D0%B0-%D0%BF%D0%BE%D1%82/>> пристапено на: 13. 8. 2020.

ТВ 24 – Телевизија 24 <<https://24.mk/details/pochina-poraneshtiot-amerikanski-pretsedatel-dzordz-bush-postariot/>> пристапено на: 2. 12. 2018.

МКД – МКД МК <<https://www.mkd.mk/svet/vesti/posledniot-evropski-diktator-ostanuva-na-vlast-osvoi-80-od-glasovite-hina>> пристапено на: 10. 8. 2020.

Мот. – Мотика <<https://www.motika.com.mk/za-chudata-na-vasilij-ostroshki-zhivotot-mi-se-promeni-otkako-prespav-vo-manastiro/>> пристапено на: 2. 12. 2020.

РСЕ 2 – Радио Слободна Европа
<<https://www.slobodnaevropa.mk/a/30749140.html>> пристапено на: 3. 8. 2020.

РСЕ 3 – Радио Слободна Европа
<<https://www.slobodnaevropa.mk/a/30620407.html>> пристапено на: 2. 12. 2020.

РСЕ 4 – Радио Слободна Европа
<<https://www.slobodnaevropa.mk/a/30779182.html>> пристапено на: 13. 8. 2020.

ГОВОРЕН ЈАЗИК

Телевизиски интервјуа

ЈК – Котеска, Јасна <shorturl.at/fyL27> пристапено на: 20. 2. 2017.

БВ – Ванковска, Билјана <shorturl.at/gALU4> пристапено на: 20. 2. 2017.

Телевизиски дебати

МРТ – <shorturl.at/fuGU0> пристапено на: 15. 7. 2019.

Тел. – <shorturl.at/suIJS> пристапено на: 15. 7. 2019.

К5 – <shorturl.at/aiv13> пристапено на: 15. 7. 2019.

Сит. – <shorturl.at/sAN39> пристапено на: 15. 7. 2019.

Телевизиски прилози и изјави

АК, Кржаловски, Александар К5 <shorturl.at/pHJVW> пристапено на: 3. 7.
2020.

РСЕ – Радио Слободна Европа <shorturl.at/mHTX4> пристапено на: 2. 12.
2020.